

7630

T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KISA HİKAYELER

Hazırlayan: Nerin KÖSE

Yöneten : Prof.Dr.Fikret TÜRKMEN

İZMİR-1989

T. C.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ	I
GİRİŞ	II-III
I. BÖLÜM: TÜRK HALK EDEBİYATINDA NARRATİF	
TÜRLER	
Efsane	1-2
Mit-Mitoloji	3
Destan	3-5
Masal	5-8
Hikâye	8-10
II. BÖLÜM: NARRATİF TÜRLERİN TARİHİ GELİŞİM SEYRİ	
İÇİNDEKİ DURUMLARI	
Yer Kavramı	11-17
Zaman Kavramı	17-21
Konu ve Düşünce Sistemi	21-27
Şekil	27-36
Üslûp	36-44
Tipler	44-52
Çevre	52-54
III. BÖLÜM: KISA HİKAYELER	
Kasideler	55-87
Karavelliler	87-112
Kara Hikâyeler	112-129
Meddahlar	130-138
Bozlaklar	139-157
SONUÇ	
NOTLAR	158-188
IV. BÖLÜM: METİNLER	1-168
METİNLERİN ALINDIĞI KAYNAKLAR	169-184
SÖZLÜK	185-203
BİBLİYOGRAFYA	

GİRİŞ

Hikâye anlatma yüzyıllar boyunca halkı hem eğlendiren, hem de dindiren bir gelenek olmuştur. Dügünlerde, uzun kış geceleri ve Ramazanlarda köy kahvelerinde saz eşliğinde anlatılan "Tahir ile Zühre", "Âşık Garip", hep bu türden hikâyelerdir. Ancak geçen zaman süresinde teknik gelişmelerin artması, halkın kültür seviyesinin yükselmesine, yaşama tarzının değişmesine yol açmış, bu değişim halkın beğenisinde ve alışkanlıklarında da kendini göstermiştir.

İşte son yıllarda, özellikle hikâye anlatma geleneğinin kuvvetli olduğu bölgelerden uzaklaştıkça değişik özellikler gösteren ve birçok yeni unsuru bünyesinde barındıran yeni türler ortaya çıkmıştır. Teşekkülünü değişik sebeplere bağladığımız ve "Kısa Hikâyeler" adını verdiğimiz bu anlatıların bir kısmı âşık hikâyeleriyle aynı bölgelerde söylenen "kasideler", "kara hikâyeler", "karavelliler", "Bozlaklar" ve şehirlerde meddahların anlattığı "Realist İstanbul Hikâyeleri"dir.

Bu hikâyelerden "Realist İstanbul Hikâyeleri"⁽¹⁾ üzerinde Prof.Dr. Şükrü Elçin, "Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi"⁽²⁾ üzerinde de Prof.Dr.Fuat Köprülü durmuşlar; bilhassa teşekkül meselesine ışık tutmuşlardır. 1946 yılında Pertev Nailî Boratav da "Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği"⁽³⁾ isimli eserinde her iki konuya da temas etmiş ve bazı önemli görüşler ileri sürmüştür. Bu görüşler incelememizde gözden geçirildiği için ayrıntıya girmiyoruz. Aynı şekilde W.Eberhard, Güneydoğu Anadolu'dan derlediği halk hikâyelerini⁽⁴⁾ incelerken anlatı geleneği üzerinde durmuş ve epizotik bir yapı incelemesi yapmıştır. Bu husustaki daha geniş bilgi, bibliyografya çalışmamızda mevcuttur.

Anlaşılabacağı gibi şimdiye kadar yapılanlar ya tek konu üzerinde, ya da bu tür hikâyelerin sadece bir yönünü ortaya koyan çalışmalardır.

İncelediğimiz konuyu dört bölüm halinde plânladık: Birinci bölümde Türk Halk Edebiyatında anlatı esasına dayanan türlerden "efsane", mit-"mitoloji", "destan", "masal", "halk hikâyesi" hakkında bilgi verdik. Böylece bu narratif türlerin birbirleriyle ilişkilerini ve kısa hikâyelerin ortaya çıkışlarını belirtmeye çalıştık.

İkinci bölümde bu anlatı türlerinin tarih boyunca çeşitli yönlerden (yer, zaman, kişi v.b.) geçirdiği değişiklikler birbirleriyle karşılaştırılarak incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise tezimizin asıl konusu olan "Küçük Hikâyeler" in şekil, konu, yer, zaman, kişi özelliklerinin yanısıra türe kendi karakterini veren unsurlar, halk hikâyeleriyle mukayeseli olarak incelenmiş; anlatıların masal, destan ve hikâye geleneğinden etkilenişi belirtilmiş; elde edilen bilgiler tablolar halinde ortaya konmuştur.

Dördüncü bölüm incelediğimiz ve bir kısmını yeniden düzenlediğimiz 92 metne ayrılmıştır.

Ayrıca çalışmamızın sonunda kaynak kişiler hakkında bilgi verilmiş ve kullandığımız eserler hakkında bibliyografya ile metinlerde geçen daha çok mahallî kelimeleri ihtiva eden sözlük eklenmiştir.

Tezimizde yeri geldikçe de işaret ettiğimiz gibi kısa hikâyelerin bir kısmı (özellikle kara hikâyeler) az sayıda metin üzerinde çalışıldı. O sebeple hikâye sayısının ve derlendiği bölgelerin hatta kaynak şahısların bile değişmesi bizi, vardığımız istatistiki bilgilerde değişiklik yapmaya zorlayacaktır.

NOTLAR,

- (1) Şükrü Elçin, "Kitabî, Realist, Mensur, İstanbul Hikâyeleri",
- (2) Fuat Köprülü, "Kayıkçı Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi",
- (3) Pertev Naili Boratav "Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946.
- (4) W.Eberhardı, "Türkiye'nin Güneydoğusunda Derlenmiş Aşk Hikâyeleri ve İncelenmesi", Tercüme Müfide Kocaoğlu, Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi, 1987 İzmir.

I-BÖLÜM

EFSANE :

Efsane kelimesinin aslı Farsça olup masal, fabl, hikâye anlatmak manâsındadır ⁽¹⁾. Bir başka söyleyişle "Halkın hayalinde vücut bularak ağızdan ağıza dolaşan, konusu çok defa olağanüstü nitelikte olan hikâye" ⁽²⁾. olarak tarif edilen efsane kelimesinin dilimize ne zaman geçtiği belli değildir.

Bugün için bu terim Fransızca'daki "légende"; Almanca'daki "sage" ve "legende"; İngilizce'deki "legend"; İtalyanca'daki "leggenda" kelimelerini karşılamakta ⁽³⁾ olup, yabancı folkloristler tarafından çeşitli tarifleri yapılmıştır. Grimm Kardeşler'e göre efsane "gerçek veya hayali muayyen bir şahıs, hadise ve yer hakkında anlatılan hikâyedir" ⁽⁴⁾. Kenneth W.-Mary W.Clark ise "gerçek veya olması muhtemel inançlarla sarılmış şahıslar, yerler ve hadiseler hakkındaki hikâyelerdir" şeklinde tarif ederler ⁽⁵⁾. Max Lutki efsaneyi, gerçekte vukua gelmiş olayları hikâye eden, ağızdan ağıza dolaşırken veya şairler tarafından edebi olarak işlenirken değişen bir anlatı türü" olarak değerlendirir. Ona göre dar manâda efsane -masallarda da görüldüğü üzere-, tabiatüstü bir hadisenin hikâye edilmesidir. Alışılmamış, tuhaf ve ekseriyetle huzursuzluk meydana getiren şekil ve hadiselerden bahsedenler ise, esas halk efsaneleridir ⁽⁶⁾.

Verilen tariflerden de anlaşılacağı gibi efsaneler üç esas unsura dayanmaktadır:

* Yer unsuru:

Efsaneler belli bir yere bağlıdırlar. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa efsane bir kayaya, bir camiye, bir köprüye veya bir taşla bağlı olarak anlatılır ⁽⁷⁾.

* Zaman Unsuru:

Efsaneler bir kısmı tarihi efsanedir. Yani belli bir tarihte geçen olayları anlatır. İstanbul'un Fethi gibi. Bazan da daha geniş bir zamanı belirtebilir: Selçuklu dönemi gibi. Kısacası efsane ile zaman kavramı arasında sıkı bir bağ vardır ⁽⁸⁾.

* Olağanüstü unsurların ağır basması:

Bir kısım efsanelerin meydana gelişinde alışılmamış bir olay veya yaratıkla karşılaşmanın iddia edildiği görülmektedir. Bu tür efsanelerde olağanüstü bir olaya ve insanüstü güçleri elinde tutan kişilere yer verilir. Yukarıda da işaret edildiği gibi olağanüstü özellik taşımayan efsaneler de vardır: Didon hilesi gibi ⁽¹⁰⁾.

* Metamorfoz (dönüşüm) özelliği:

En çok yaradılış ve oluşum - dönüşüm efsanelerinde görülen bu dönüşüm, kalıcıdır: "Taş kesilen kaya efsanesi"nde görüldüğü gibi ⁽¹¹⁾.

* Birinin yerine diğerinin geçme özelliği:

Herhangi bir olay, yer veya kişi ile ilgili olarak anlatılan efsane, bağlı olduğu şeyin hatırası zayıflayınca başka bir olay, yer veya kişiye malolur ⁽¹²⁾.

* Açıklama (etiyolojik) özelliği:

Dünyanın yaradılışını, insanların ve diğer varlıkların meydana gelişini konu edinen efsanelerde açıklama özelliği ön plândadır. Bu tür, çeşitli varlıkları ve olayları açıklama vazifesini yüklenen efsanelerde, inanç unsuru zayıflamaktadır ⁽¹³⁾.

Epik şiirin esasını teşkil eden kahramanlık destanlarının ve mitlerin teşekkülünde mühim bir rol oynayan ⁽¹⁴⁾ efsane, kendine has bir üslûbu ve kalıplaşmış şekli olmayan, kısa cümleler ve düz bir konuşma dili ile anlatılan sözlü bir halk ürünüdür ⁽¹⁵⁾. Bir çoğu bir tarihçinin kaleminden çıkmış olsa da efsaneler halk yaratıcılığının bedfi süzgeçinden geçmiş folklor malzemeleridir ⁽¹⁶⁾.

1963 yılında Budapeşte'de toplanan, başkanlığını Kurt Ranke'in yaptığı kongrede "International Society for Folk-Narrative Research" (= Milletlerarası Halk Anlatısı Araştırmaları Kurumu) efsanelerin dört büyük bölümde toplanmasına karar vermiştir.

- I. Dünyanın yaratılışı ve sonu (kıyamet) ile ilgili efsaneler,
- II. Tarihi efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler,
- III. Tabiatüstü varlıklar ve kuvvetler (mitik efsaneler),
- IV. Dini efsaneler ⁽¹⁷⁾.

MİT-MİTOLOJİ :

Epepée (destan) nin ilk basamağı olan mit (üstüre)'lerin meydana gelişi konusunda bazı araştırmacılar şunları söylemişlerdir: "Medeniyetten evvelki ilkel insan, yaşadığı muhitteki tabiat ve cemiyet hadiseleri hakkında hiçbir malumatı olmayan, bu hadise ve kuvvetler karışında kendini güçsüz hisseden saf bir hayalperverdi. Bugün bize çok basit görünen hadiseler, ilk insanca harikülâde idi. İşte bu yüzden sebeplerini bilemediği birçok şeyi, muhayyilesinin gücüyle izah etmeye mecbur oldu. Böylece dünyanın nasıl yaratıldığını, insan ırkının nasıl meydana geldiğini izah için (mit-mythe) üstüreler meydana geldi (18).

Bir milletin din, dil, şiir, tarih, ilim, felsefe, hukuk, yardım v.b. her türlü özelliğinin görülebildiği (19) mitlerin ağızdan ağıza, nesilden nesile, devirden devre geçmesiyle de, o milletin mitolojisi teşekkül etmiştir (20).

Bir varlığı tanımak veya sadece lüks ve yaratmak arzusundan doğan üstüreler iki devir içinde teşekkül ederler. İlk devrede insan muhayyilesi çevresindeki eşyayı canlandırır ve onlara çeşitli (faydalı, merhametsiz, kuvvetli, zayıf v.b.) vasıflar verir. "Romanesk icat devri" denilen ikinci devrede ise hayalen canlandırılmış olan bu varlıklar, birer macera kahramanı olurlar (21).

Denilebilir ki, tarihten önceki çağlarda tanrılar ya da yarı tanrılar (tanrılaştırılmış insanlar) hakkında söylenerek, zamanla inanış haline gelmiş efsaneler mitostur. Mitoslarda tanrılar ve insanlarla birlikte devlerin, cinlerin, perilerin ve diğer masal yaratıklarının hikâyeleri de vardır (22).

Kısacası efsanelerin kendilerine mitos (mythos) veya mit (mythe) denir. Mitoloji ise bir milletin efsanelerini inceleyen ilim koludur (23) ve ilkel insanın yaratmasıdır (24).

DESTAN :

Kelimenin aslı Farsça "dastan" veya "dasitan" kelimesi olup "hikâye, kıssa" manasına gelir (25). Daha geniş olarak destan genellikle eski çağların kahramanlık hikâyelerini; milletlerin, tanrıların, yiğitlerin

savaşlarını ve başlarından geçenleri anlatan büyük, manzum eser" olarak tarif edilebilir⁽²⁶⁾. Türk halk edebiyatında ise bir olayı veya bir durumu hikâye eden, onbir heceli, koşma şeklindeki halk şiiri de "destan" olarak adlandırılmaktadır⁽²⁷⁾.

Fransızca iki kelime olan "epopée" ve "legende", bizde "destan" kelimesiyle karşılanmaktadır. Epapée, tarihi fakat efsaneleşmiş kahramanları ve onların maceralarını terennüm eden hikâyelerdir. Legende ise, -efsane bahsinde de görüldüğü gibi- bir milletin tarihten önce veya tarihin başlangıcı sıralarında geçirdiği maceraları; yetiştirdiği kahramanları; tabiat, cemiyet ve kâinat hadiseleri hakkında düşündüklerini, bunlar karşısında aldığı vaziyetleri anlatan din ve kahramanlık efsane ve masallarıdır. Yani destanlar, o milletin başından geçen felâket ve saadetler; yenilgi ve başarılar; aralarından yetişen ve bu hadiselerde önemli roller alan kahramanlar; o milletin dünyaya gelişi, insanların yaradılışı, kendi türeyişleri ile ölüm hakkındaki düşünce ve inanışlarının yer aldığı anlatmalardır⁽²⁸⁾.

Bir toplumun millet haline gelebilmesi için uzun bir zaman süresi gerekir. Bu da başlangıcını, tarihin çok eski çağlarında bulur. İşte, varlığı tarihten çok eski çağlara dayanan milletler hakkındaki pekçok malûmatı destanlar sayesinde öğreniriz. Zaten destanlar -Türk destanları da ayrı özelliğe sahiptir- o milletin kozmogonisini, inanışlarını, tarihini, edebiyatını hatta kanunlarını içinde toplayan bir dergidir⁽²⁹⁾. Kısacası destanların bir milleti hayatındaki rolü büyüktür.

Voltaire'in "kahramanca maceraların manzum hikâyesi olup, bu nevi şiirler bir millete veya bütün insaniyete ait başarıları, felâketleri, bir türlü maceradan gösteren bir hikâyedir"⁽³⁰⁾ diye açıkladığı destanlar bir bakışta ilk insanların hayat âlemini tanıtan masallar gibi görünür. Ancak dikkatli bir göz, bu tür ürünlerde temelinde faziletleri, düşünnenleri, yaşayışları, hâsılı o milletin kendisini farkedecektir. Başka bir şekilde söylenecek olursa, insanlık tarihinin nasıl başlayıp geliştiği -bir masal havası içinde- ancak destanlardan öğrenilir⁽³¹⁾.

Birçok milletlerin destanı yoktur. Destanlar sadece eski milletlere mahsustur. Bunlar halk muhayyilesinin yarattığı efsaneler olduğu için ancak uygun şartların mevcut olmasıyla, başka bir ifadeyle eski ve ilkel devirlerin yaşanmasıyla ortaya çıkabilirler. Menşe bakımından en

eski devirlere uzanmak da yeterli değildir. Bir millet ancak büyük hadiseler yaşar, büyük maceralar geçirirse destanlar teşekkül eder (32).

Bu arada belirtmek gerekir ki, büyük ya da küçük her milletin bir destanı vardır. Onu yaratan halkın çeşitli konular karşısındaki zıddiyet ve uygunluğunu aksettiren bu ürünlerin birbirlerinden farkı sadece inkişaf seviyesinde, tür özelliklerinde olabilir (33).

Bir destan teşekkül ettiği asırdan ne kadar sonra yazıya geçirilirse geçirilsin, yine teşekkül ettiği devrin mahsulü sayılır. Çünkü onun temelini teşkil eden unsurlar, teşekkül ettiği aşrın malıdır (34).

Milletlerin destan devirlerinde efsanelerle destanlar yanyana yahut ard arda doğarlar. Destanlar içindeki zengin mitolojik unsurların çokluğu, efsanelerin destan teşekkülündeki önemini açıkça göstermektedir (35). Özellikle en eski Türk destanlarında bu, apaçık ortadadır.

Bir destanın meydana gelmesi için, aşağıda belirteceğimiz üç olay halkasının gerçekleşmesi gerekmektedir:

* Tarihi bir olayın olması,

* Bu olayın meydana gelişinden sonra, aradan uzun bir zaman geçmesi ve halk tarafından nakledilegelmesi,

* Anlatının tesbit edilmesi (36).

MASAL :

Arapça bir kelime olan ve bize onlardan geçen "masal" (aslı mesel) teriminin ortaya çıkışı çok yenidir (37). XIX. yüzyıla kadar "hikâye, kıssa, destan" gibi kelimelerle karşılanan masal, uzun yıllar "örnek verme, benzer, atasözü" gibi masal dışı birçok kavramın adı idi. Geçen yüzyılın başlarında ise "öğüt, hisse çıkarılabilecek sözler" olduğu üzerinde durulmuştur (38). Bugün için "benzer, ek, nümune"nin yanısıra "çocuklara anlatılan, genellikle olağanüstü olaylarla süslenmiş, terbiye ve ahlâka faydalı, dokunaklı ve manalı söz" olarak kullanılmaktadır (39).

Masal farklı bölgelerde farklı adlarla da anılmaktadır. Büyük şehirlerimizde bu türün adı, "masal"dır. Ankara'nın bazı köylerinde "mesel", hem masala, hem de bilmece ve manilere verilen ad (40) olup, hikâ-

yeden bozma kelimelerle de anıldığı bilinmektedir: Urfa'da "Hekket", Van da "hekâye", Gaziantep'te "Hakiye" gibi.

Halk masallarının çok eski bir tarihi olduğu bilinmektedir. Değişik görüşlerin ileriye sürüldüğü masalın kaynağı konusunda belli başlı üç ekol vardır:

* Mitolojik Ekol, halk masallarını eski mitlerin parçaları olarak görmektedir (Miras Teorisi).

* Masalların çeşitli sebeplerle (Haçlı Seferleri, göç, ticaret v.b. Hindistan'dan dünyanın diğer ülkelerine yayıldığını ileri süren bu ekole göre masalların kaynağını Hindistan'da aramak lâzımdır (Göç Teorisi).

* Antropolojik ekole gelince, onlar aynı kültür seviyesine gelmiş olan milletlerin aynı masalı yaratabileceklerini isbat ederek, bu iki görüşü de çürütmüştür (41).

Son yıllarda ise "bu üç görüşten hiçbirine bağlı kalmamak gerektiği, Hindistan'ın yanında Babil, Mısır, İran, Yunanistan gibi çeşitli medeniyetlerin tesirinin olabileceğinin gözden uzak tutulmaması" üzerinde durulmuştur (42).

Bugün bir millette tesbit edilen bir masalın, bir başka millette de görülmesi, bu ürünün çok eski çağlarda ilk insan topluluklarından doğduğunu düşündürmektedir. Küçük topluluklarda atalarının kahramanlıklarıyla ilgili anlatılanlar kılânlardan daha büyük insan topluluklarına geçerek onlara malolmuştur.

Masal ilk başlarda -muhtemelen- gerçek bir takım olayların hikâyesi idi. Kavimler medenileşip, anlatı çevre değiştirmeye başlayınca, yapıdaki gerçek unsurları yitirip, hayali bir takım özellikler kazanmış; ticaret, sanat, göç v.b. sebeplerle hafızasına yerleştiği milletin kültürüne bürünmüş olmalıdır (43).

Halk masallarının anonim olması, onların belki bir takım sanatkarlar tarafından yaratıldığının söylenmesine engel değildir. Herhalde masal, çeşitli sebeplerle kendisini yaratanın tesiri kaybolunca, ait olduğu toplumun duygu, düşünce ve ruh halini aksettirmeye başlamıştır (44).

Türk masalları üzerinde çalışmalar yapmış olan Pertev N. Boratav "olağanüstü ile gerçeği birleştiren sanat" (45) olarak nitelediği masalı" nesirle söylenmiş, dirlik ve büyüklük inanışlardan ve türelerden bağımsız, tamamiyle hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiasında olmayan kısa bir anlatı türü" (46) diye tarif eder. 1856'da birlikte yayınladıkları "Alman Masalları Külliyyatı"nın önsözünde Grimm Kardeşler ise masalı "edebi bir fantaze ile biçimlendirilmiş bir hikâye olup, özellikle büyü aleminden derlenen, gerçekle bağı bulunmayan, toplumun her tabakası tarafından zevkle dinlenen, hayali bir anlatım türü" (47) olarak ifade etmiştir.

Bu tariflerden de anlaşılacağı gibi masallarda "hayal mahsülü ve olağanüstülük" (48) esastır. Bazı araştırmacılar masalların "inandırmak iddiasında olmadığını" belirtirlerken bazıları da "masallarda inandırıcılık olmasa bile bu vasfın dinleyiciyi ilgilendirdiğini; çeşitli bölgelerdeki derlemeler sırasında okumamış, şehir görmemiş kimselerin -bilhassa kadınların- masaldaki olayların gerçekte de meydana geldiğini kabul ettiklerini" savunmaktadırlar (49).

Masal herşeyden önce dilcilerin yararlanacağı bir kaynaktır. Masalı anlatan kişiden, o yörenin deyimleri, ata sözleri, ağız özellikleri tesbit edilebilir. Efsaneden dönüşmüş bazı masallar ise, tarihi olayların aydınlatılmasında yararlanılacak bir belge durumundadır (50).

Çocuk eğitiminde masalların rolü büyüktür. Özellikle küçük çocukların dikkat ve ilgisini çeken masallar vasıtasıyla birçok ahlâki ve sosyal değerlerin kazandırılması mümkündür (51). Bir sosyolog içinse masal, o toplumun kuruluşunu ve medeniyetini araştırmış tesbit etmede çok önemli bir kültür hazinesidir (52).

Masalları bir esasa bağlayarak tasnif etmek için yapılan çalışmalar sonunda 1964 yılında "The Types of the Folktale" adıyla Stith Thomson'un bazı ilâvelerle İngilizce'ye çevirdiği bir katalog bastırılır. Buna göre masallar beş grup altında toplanmıştır:

* Hayvan Masalları

* Asıl Masallar

- Dini nitelikli masallar,

- Romantik nitelikli masallar,
- Aptal, dev, şeytan masalları,

- * Nükteki Fıkralar ve Güldürücü Hikâyeler,
- * Zincirlemeli Masallar,
- * Tasnif edilmemiş Masallar (53).

HİKÂYE :

"Bir olay az çok teferruatıyla anlatıma, nakil, olmuş bir olay" (54) veya "kıssa, masal, rivayet" (55) olarak nitelenen bu kelime "konuşmak, anlatmak, haber vermek, teklif etmek" manasındaki "hekâ" kökünden gelmektedir.

Bize Arapça'dan gelen hikâye terimi, önceleri Arapça'da "eğlendirme maksadı ile taklit" anlamını ihtiva etmekteydi. IV. asra kadar "bir nutkun taklidi" şeklinde değerlendirilen bu kelime, daha sonraları "nakil ve tekrar" olarak kullanılmaya başlandı. IX. asırda ise bir Arap şairinin kullandığı şekliyle hikâye "edebi bir sanat olarak hayatın taklidi" şeklinde Arap diline girmiştir. Zaman geçtikçe "her türlü hayali olayı ifade eden bir kavram" haline gelmiş, nihayet "başkalarına nakletme, anlatma" anlamını kazanmıştır. Bugün ise hikâye "harikülâ deliklerle dolu maceraları değil, hakiki hayattan alınan birçok olayları ihtiva eden, yani realiteye dayanan bir anlatı türü" (56) olarak bilinmektedir.

Türk Edebiyatında hikâye ilk başlarda -islâmiyet öncesi dönem- destanına yakın bir şekilde teşekkül etmiş (57), daha sonraları çeşitli dinlerin hayat görüşünü aksettiren bir nitelik kazanmıştır (58). Bu gün bile ayrı birer hikâye olarak yaşayan "Bamsı Beyrek" ve "Tepegöz" hikâyeleri ile, Budizm'in hayat görüşünü benimsediği belli olan "Prens Kalyanamkara ile Papamkara", bu düşüncenin isabetini ve doğruluğunu göstermektedir (59).

Hikâye terimi değişik yer ve zamanlarda çeşitli adlarla anılmaktadır. Dede Korkut'ta "boy", XVII ve XVIII yüzyıllarda -özellikle Azar beycan'da- "hikâye" veya "hekât", bu türe ad olmuştur. Günümüzde Doğu Anadolu'da ve Azerbaycan'da "nağıl" (60) olarak ifade edilen hikâye terimi bize, "Aşık Garip", "Kerem ile Aslı" v.b. hikâyeleri anlatmaktadır (61).

Hikâyeler, sözlü gelenegin yarattığı bir üründür. Bu yüzden masal, efsane, destan gibi anlatma esasına dayanan diğer türlerin özelliklerini görmek mümkündür ⁽⁶²⁾. Bu ürünlerin Dede Korkut'tan itibaren -sosyal bünyenin değişmesiyle- cemiyetin iç tezatlarını verdiği gözönüne alınacak olursa, eski devirlerde destanın gördüğü vazifeyi üstüne almış yeni bir tür olarak düşünülebilir ⁽⁶³⁾.

Gerek Köprülü, gerekse Boratav Türk Halk Hikâyeleri'nin ortaya çıkış sebebi olarak, İslâmiyetle birlikte İran Edebiyatının tesirini göstermişlerdir. Türkler arasında İslâmiyetin henüz tam olarak yayıldığı devirlerde ozanların mitik ve epik izleri taşıyan eski kahramanlık menkabelerini kopuzlarıyla terennüm ettiklerine işaret eden araştırmacılar âşık hikâyelerinin, Türk kültürünün İran kültüründen etkilendiği XV ve XVI. yüzyıl asırlarda meydana geldiğini iddia ederler ⁽⁶⁴⁾. W. Eberhard'a göre de doğuş sebebinin İran tesirine bağlanması gereken âşık hikâyeleri mutlaka, Haçlı Seferleri sırasında meydana gelmiş olmalıdır ⁽⁶⁵⁾.

Kısacası Türkler İslâmiyeti kabul edince, eski destan ananelerinin bazı özelliklerini muhafaza etmelerinin yanı sıra, destanların anlatılan kahramanlık hikâyelerinin yerini -"Şehnâme" ile, klâsik İran edebiyatından geçen "Ferhat ile Şirin", "Leylâ ile Mecnun" gibi hikâyelerin de tesiri ile- aşk hikâyeleri almıştır. Halen Anadolu'da Kars, Artvin, Maraş. Çukurova gibi bölgelerde ⁽⁶⁶⁾ yaşayan bazı aşk hikâyelerinin Azerbaycan olduğu, en canlı şekliyle sadece bu bölgede yaşadığı düşünülürse, belirtilen yerlerin oldukça fazla İran tesirinde kaldığı anlaşılar ⁽⁶⁷⁾.

Halk hikâyelerinin nasıl teşekkül ettiğine gelince... Edmond Saussey'nin ⁽⁶⁸⁾ ve Boratav'ın ⁽⁶⁹⁾ da belirttikleri gibi gezici âşıklar eski menkıbeleri anlatarak uzun kış gecelerini neşelendirirler. Bu sırada âşıklar hem çeşitli unsurları kaynaştırırlar, hem de kendilerini hikâyeye iştirak ettirirler.

Aslında halk şairlerimizin herhangi bir eseri meydana getirme hadisesi yeni değildir. Epik dönemdeki halk destanları bir vakanın, bir kahramanlığın şölen, sığır ve yuğlar sebebiyle ozanlar tarafından terennümüyle teşekkül etmişlerdir ⁽⁷⁰⁾. Nitekim destan çağının son eseri ola

rak kabul edilen Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki "Dede Korkut geldi.....Bu Oğuznâme'yi düzdü, koşdu... Benden sonra alp ozanlar söylesin, dedi"sözleri, o çağlarda ozanların, halk hikâyelerini telif işini üzerlerine al dığını göstermektedir.

Anlaşıldığı gibi halk hikâyelerinin yaratıcısı değil, yaratıcıları vardır. Hikâyeyi her anlatan kişi yeni bir müelliftir. Hatta aynı hikâyenin aynı âşık tarafından yeniden anlatılması bile, onu yeniden meydana getirmektir. ⁽⁷¹⁾. Bir başka ifadeyle halk hikâyeleri halk tarafından değil, belli sanatkârlarca çeşitli unsurlar birleştirilerek meydana getirilmişlerdir.

Müellif meselesi söz konusu olduğuna göre, halk hikâyelerini üç gruba ayırmak mümkündür:

- * Musannifleri belli olan hikâyeler ⁽⁷²⁾,
- * Âşıkların hayatını anlatan hikâyeler ⁽⁷³⁾,
- * Musannıfı belli olmayan hikâyeler ⁽⁷⁴⁾.

Yerli ve yabancı birçok araştırmacı, Türk halk hikâyelerini çeşitli yönlerden sınıflandırmışlardır. Bunlardan İğnaz Kunos'a göre hikâyelerimiz üç bölümde incelenebilir:

- * Cengâver-yiğit romanı; Köroğlu buraya girer ⁽⁷⁵⁾.

* Yiğit-saz şairi romanı: Bu gruptaki kahramanlar saz çaldığı kadar kılıç da kullanırlar. Âşık vakanın merkezini teşkil eder. "Elif ile Mahmut", "Şah İsmail" gibi hikâyeler, bu gruba dahil edilirler ⁽⁷⁶⁾.

* Sırf saz şairi romanı: "Asuman ile Zeycan" vb. bu grupta yer alır ⁽⁷⁷⁾.

Pertev Nailî ise hacimlerine göre "uzun ve kısa" ⁽⁷⁸⁾ olarak ayırdığı hikâyeleri konularına göre yine iki grupta toplar:

* Kahramanlık hikâyeleri: Köroğlu kolları ile, Köroğlu dairesine bağlı olarak anlatılan "Kırmanşah", "Celâli Bey ve Mehmet Bey", "Lâtif Şah", "Bey Böyrek" gibi hikâyeleri bu gruba dahil eder ⁽⁷⁹⁾.

* Aşk hikâyeleri: "Âşık Garip", "Kerem ile Aslı", "Ercişli Emrah" gibi hikâyeleri de burada gösterir ⁽⁸⁰⁾.

II- BÖLÜM

Bu kısımda destan dönemimizden kısa hikâye dönemine gelene kadar ortaya çıkan narrativ ürünlerdeki yer ve zaman kavramları, şekil ve üslûp özellikleri, çevre, tipler, konu ve inanç sistemleri ile, bütün bu özelliklerin bir türden diğer bir türe geçerken ortaya çıkan değişme ve gelişmeleri ele alınacaktır. Çünkü doğru ve kesin bir sonuca ulaşmak, ancak yukarıda belirtilen hususların tarihi gelişme seyri içerisindeki durumlarının mukayeseli olarak incelenmesiyle mümkün olacaktır.

YER (MEKÂN) KAVRAMI :

Bu kavramın çeşitli türlerdeki mukayesesine girmeden önce mekânla, o türde geçen vaka zinciri arasındaki münasebeti gözönünde bulundurmak lâzımdır. Vaka değiştikçe, ona bağlı olarak mekânın da değişmesi mutlaklıdır. Çünkü, anlatılan vakanın geçmesi için ona uygun bir mekân gereklidir. Bir başka ifadeyle anlatma esasına dayanan (destan, masal, hikâye v.b.) metinlerde hikâyenin asıl unsuru olan vakanın anlatılabilmesi, onun geçebileceği bir mekân yaratmakla mümkün olur (81).

Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer,
Uçsuz, bucaksız, sonsuz, sular içreydi her yer!
.....

Ülgen yere bakarak "-yaratılsın yer!" demiş.
Bu istek üzerine, denizden yer türemiş!
Ülgen göğe bakarak "-Yaratılsın Gök!" demiş.
Bu buyruk üzerine, üstünü gök bezemiş! (82).
.....

Etrafına bakındı neler yarattım diye,
Dokuz ayrı dünya da fazla yaratılmıştı,
Bir cehennem ile, bir de yer katılmıştı.
Dünyaların büyüğü Han -Kurbustan- Tengere,
.....

Dünyamıza gelince, dünyalar düzeninde,
En küçük olanıdır, insan yaşar içinde (83).

Dünyanın yaratılışının söz konusu edildiği bu satırlar, destanlardaki açık ve geniş mekân tasvirlerinin nüvesini teşkil etmektedir. "Gök" ve "yer" diye tasavvur edilen "dünya" mefhumu, "üze kök Tengri,

asra yağız yer kılındıkta ikin ara..." (84) diye Göktürk; "Şami günlüğü yer yüzüne diktiren, ala sayvanı gökyüzüne aşayan..." (85) şekliyle de Dede Korkut destanlarına bile aksedecektir. Bu mekân, tekâmül eden insan düşüncesiyle birlikte gelişecek ve müşahhaslaşacaktır.

Oğuz Kağan'ın üç oğlu olunca söylediği:

"Ben sizlere oldum kağan,

.....

Demir cidalar ol orman,

Avlakta yürüsün kulan,

Hem de deniz, hem de müren,

Güneş tuğ ol, gök kurıgan" (86) sözleriyle, destanın baş kıs

mındaki:

"Bu çağda, bu yerde,

Bir büyük orman vardı. Oğuz yurdundan içre,

Ne nehir, ne ırmaklar akardı bu orman içre." (87)

satırları, artık yavaş yavaş çevresini tanımaya başlayan, kendi hayat tarzında onun gerektirdiği araç ve eşyalarla yaşamaya başlayan bir düşüncenin geliştiğini göstermektedir.

Oğuz'un içinde yaşadığı toplum, göçebedir. Göçebeliliğin esas sebebi ise, at sürülerini otlatmaktır. Onun bütün dünyasını, içinde yaşadığı tabiat teşkil eder (88). Hülâsa bu tabiat onun av avlayıp, kuş kuşla yacağı; atı ile akınlar yapabileceği kadar geniş ve ucsuz bucaksız bir mekândır.

Destanda Oğuz Kağan'ın savaştığı kavimlerden (Altın Kağan, Urum Kağan, Uruz Bey v.b.) (89) ve yerlerden (Masar, Hint, Tangut, Suriye v.b.) (90) bahsedilirken görüldüğü gibi, hiçbirisi tasvir edilmemiştir. Tasvir, bir yerde durmak demektir. Oysa süratin ve hareketin esas olduğu destanda Oğuz, hiç durmaz. O, sahip olmayı değil; sadece yenmeyi ve zafer kazanmayı düşünür. Yani bu destandaki mekân durulan, oturulan yer olmaktan ziyade aşılın, geçilen bir yerdir (91). Bir başka ifadeyle Oğuz destanındaki sürekli bir hareketin ve kuvvetin hakim olduğu geniş ve açık mekân tasavvurunu kahramanın içinde yaşadığı toplum ile çok sıkı münasebeti vardır (92).

Destantan romana geçişin ilk basamağını teşkil eden Dede Korkut'a gelince... Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Hikâyesi'nde; "Ünüm anlan

bigler, sözüm dinlen bigler, yata yata yanımız ağrıdı, dura dura bilümüz kurudu, yorıyalım a bigler, av avlayalım, kuş kuşlayalım..." (93) diyen Salur Kazan ve ait olduğu toplum, göçebedir. Onlar geniş bir tabiatın ortasında hayvan sürüleriyle yaşarlar. Yani Türklerde insanın hayat tarzını dolayısıyla yaşadığı yeri, hayvanların tayin ettiği bir gerçektir. Hayvanlar için en münasip yer neresi ise, oraya konarlar; otlaktan otlağa geçip dururlar. (94) İşte böyle bir toplumun yaşayacağı yerde, elbette atlarıyla birlikte barınabilecekleri ırmak kenarı, dağ eteği, orman gibi açık ve geniş mekân olacaktır.

Vakalarının Erzurum, Bayburt mıntıkalarında, Bayındırlı Türkmenler'den olan Akkoyunlular'ın yaşadığı sahalarda yani Anadolu'da geçtiği tahmin edilen (95) bu hikâyelerde "güneş bayrak, gök kurıgan (96) diyen Oğuz ile; "doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar..." (97) diyen Göktürk'te görülen sürekli genişleme yoktur. Çünkü XV. yüzyılın ortalarında yazıya geçirilen Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki aksiyon yavaşlamış; bazan "takuz kara gözlü, kûb yüzlü, saçı ardına örülü, gögsi kızıl düğmeli, elleri bileğinden kınalı, parmakları nigârlı, mahbub kâfir kızları ile sağrak sürmüşlerdir (98). Bu yavaşlama, Türkler'in göçebe (hareketli) hayattan yerleşik (durgun) hayata geçmesiyle ilgilidir. Kısacası bu hikâyeler, göçebe bir toplumun hayat tarzını aksettirmekle beraber, atlı -göçebe âdetlerinin bozulmaya başladığı geçiş dönemi eseridir (99).

19. Yüzyılda yazıya geçirilen, bugün yalnız Kırgız Türkleri arasında yaşayan ve Türkler'in İslâmiyeti kabulünden sonra meydana getirdikleri destanlardan biri olan "Manas"tan bir bölüm aşağıya alınmıştır:

Ata bineceğim dedi,
Uzak sefere varayım, dedi,
Medine'den sıyrıp
Buharadan da geçip ben,
İt Geçidi'nden geçem, dedi,
Beş Tarak'tan aşarak
Pekin'de Kongur Bey'e
Varıp uluş salayım, dedi.

.....

Uzun Bulak'ı aşayım,
Kebes Bulak'a ineyim,

.....

Temir Dik'i aşayım, dedi.
Medine Çölü'nden geçerek
Geniş İli'den vurarak (100).

Anlaşılabacağı gibi Manas'ın yaşadığı yerler "...Daha deniz, daha müren..." (101) diyen Oğuz Kağan; "...Doguda Şandung ovasına kadar asker sevkettim.. Güneyde Takuz-Ersinke kadar asker sevkettim..." (102), diyen Göktürk; "...yarıyalım a bigler, av avlayalım, kuş kuşlayalım..." (103) diyen Sahur Kozan'a at koşturduğu yerler gibi geniş ve açık mekân-
dır (104). Bu kadar geniş bir mekânı aşmak, düşmanlara galebe çalmak, ancak atla mümkün olur. Oğuz'da ve Dede Korkut'ta da olduğu gibi at, atlı göçebe medeniyetinin temelidir. Nitekim Manaş'taki toplum, vadiler dolusu at sürülerine sahiptir. İşte atlı olmanın yarattığı yiğitlik, bütün dünyaya hakim olma, savaşçılık v.b. özellikleri haiz kahramanın içinde bulunduğu bu geniş ve açık mekân, adı belki ve muayyen yerlerdir (105).

Bir diğer husus ise:

İki püsküllü mızrağımız,
Bu, başı göklere değer,
Sapı toprakta köklenen,
.....

Ak Kula'nın üstüne
Kaplan derisi at örtümü örtünüz
Başına al yular koyunuz
Şahin davulu bağlayıp
.....
Altınlı ak çadırı da (106).

satırlarında rastladığımız "al yular", "kaplan derisi", "şahin davul", "altınlı ak çadır", "iki püsküllü mızrak", "Ak Kula" v.b. unsurlara, Mamas'ın ve ait olduğu toplumun üzerinde barındığı mekân (yer)in ihtiyacına uygun olmak değişen ve gelişen insan düşüncesinin aksetmesidir (107).

Masallar söz konusu olduğu zaman, hayli değişik bir görünüş karşımıza çıkmaktadır. Masal vakayı bir yere bağlamaz. Bir yer kavramı vardır ama bu, gerçekçi bir yer değildir ⁽¹⁰⁸⁾. Türk Masalları'nda ya Çin, Mısır, Yemen veya Hindistan gibi masalın anlatıldığı yerden çok uzak ülkelerden söz edilir ⁽¹⁰⁹⁾; ya da "memleketin birinde", "bir masal ülkesinde..." gibi belirsiz bir yer tarifi ile masala girilir ⁽¹¹⁰⁾. Bunun yanında İstanbul, Halep, Antep gibi olayların yakın çevrede geçtiğı belirtilen masallar da vardır ⁽¹¹¹⁾. Anlaşıldığı gibi bu yerler, muayyen ve gerçek yerlerdir.

Masal kahramanlarının pek çoğı, babasının veya kendi sarayında yaşar ⁽¹¹²⁾. Yahut da olağanüstü bir yolla doğan kahramanların tehlikelere maruz kalmaması için, bir başka sarayda oturması gerekir ⁽¹¹³⁾. Bazan da padişahın sarayı ile dünya güzeli kızın evi karşı karşıyadır. Bu evin tam karşısında da şehzadenin odası vardır ⁽¹¹⁴⁾.

Bu konuda dikkati çeken bir diğer husus ise bu tür ürünlerde destanlarda görülen Çin, Hint, Bağdat gibi geniş ve açık mekânın yanında saray, zindan, ev, köşk gibi kapalı ve dar mekân tasvirlerinin artmış olmasıdır. Bir başka söyleyişle masalın söylendiğı çevreden uzak yerlerin yanında, o çevreye yakın yerler de söz konusudur. Kısacası destanlarda göçebe kavmin at oynattığı uçsuz bucaksız bozkırların yerini masalda, dar ve yakın çevre tasvirleri almaya başlamıştır.

Anadolu'da XVI. Yüzyılda yayıldığı sanılan Köroğlu Hikâyeleri'nin kahramanı Ali kış zamanı Bolu Çamlıbelin'de, yaz zamanı ise Tokat Çamlıbeli'nde oturur ⁽¹¹⁵⁾. Dağıstan'daki bir köyden kız alır. Gerdege girdiğinin ertesi günü yola çıkar. Çünkü niyeti, Karaman Beyi'nin kızını almaktır. Bazan da Muş'ta Bingöl Yaylası'ndaki abu hayattan iher ⁽¹¹⁶⁾.

Görüldüğü gibi, bu hikâyelerde adı geçen Afganistan, Bağdat, İstanbul, Bolu, Konya, Tokat, Erzincan, Çırpıcı çayırları ^{yerler} gibi/tarihi gerçeğe dayanan yerlerdir ⁽¹¹⁷⁾.

Halk hikâyelerimizin bazılarında Çin, Mısır, Hint, Yemen, İran, Turan gibi masal memleketlerinden bahsedildiğı görülür. Meselâ Hemra Hikâyesi'nde kahraman (Hemra) Mısır'da doğar, Bilbili Göye kuşunu bulmak için Cinni Meşin'e gider ⁽¹¹⁸⁾. Bazı hikâyelerde adı geçen yerler ise o maceraların ya gerçekten geçtiğı, ya da geçebileceğı yerlerdir;

meselâ Kerem, Kayseri'de dişini çektirirken Aslı'ya rastlar. Yani İsfahan şahı olan hikâye kahramanı, sevgilisini aramak için masal memleketlerini değil; gerçek Anadolu'yu dolaşmıştır (119).

Hikâyelerin birçoğunda rastlanılan Şiraz, Horasan gibi hayali yerler gerçekte de mevcut olmakla beraber mühim yerler kahramanın haki-ki hüviyetine bağlıdır (120). Nitekim (yazılı bir varyantına göre) Aşık Garip Mısır'da doğar, bir daha da bu yerden söz edilmez; sürekli Halep, Antep, Erzurum gibi gerçekte de var olan memleketlerde dolaşır (121). Tahir de Şiraz ülkesinin Horasan vilâyetinde doğar. Amcası tarafından Mardin'e sürgün edilir. Sonra tekrar Horasan'a gelir ve padişah olur (122). Kısacası Otto Spies'in kitabında verdiği Erzincan, Tebriz gibi isimler, hikâyelerdeki vakanın gerçekten geçtiği yerlerdir (123). Bunları masal memleketleri diye tarif edilen yerlerden ayırmak gerekir (124).

Bunun yanısıra Tufarganlı Abbas gibi âşık saz şairinin veya Ali Şir Nevaî, Köroğlu gibi tarihi şahsiyetlerin maceralarını anlatan hikâyelerde mutlak olarak masal memleketlerinden söz edilemez (125); Tufarganlı Abbas Hikâyesi Tufargan'da (126); Gül ile Ali Şir Hikâyesi Semerkant'ta (127) geçer.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, mitolojik dönemi aksettiren ürünlerdeki açık ve geniş mekân tasvirleri, cemiyetin kendi dışındaki cemiyetlerle mücadelelerini anlatan destanlarda da görülmektedir. Türk Tarihinin gelişen zaman içinde Çin, Asya, Avrupa, hatta Kuzey Afrika'yı da içine alan geniş coğrafyadaki siyâsi dalgalanmalarını ve Türk hayatının karakteristik özelliğini veren destanlardaki yer, itibari (fiktif) bir mekândır. Elbette bu kadar büyük bir sahada cereyan eden vakalar, ancak geniş ve açık bir mekânda hikâye edilebilirdi.

Bir geçiş devrini aksettiren Dede Korkut Hikâyelerindeki durum, farklıdır. Bu dönem cemiyet içindeki zümreler arasında tezatların şiddetlendiği, farklı seviyelerin, farklı temayüllerin belirlediği dönemdir. Destanlardaki dışa dönük, aktif yaşayışın yerini içe dönük, statik bir yaşayış almaya başlamıştır. Yani geniş ve açık mekânın yanısıra kapalı ve dar mekân tasvirleri de söz konusudur. Masallarda da aynı olan bu durum, halk hikâyelerinde çok değişiktir. Reel hayatın ön plânda olduğu hikâyelerdeki yerler, genellikle realisttir. Yerleşik bir hayatın söz

konusu olduğu gözönüne alınacak olursa uzak, geniş ve açık mekândan yakın, dar ve kapalı mekâna geçişin sebebi anlaşılmış olur. Bunun sebebi ise, narrativ ürünlerdeki olayların mahiyetinin yani; kültürün değişmesidir.

ZAMAN KAVRAMI:

Anlatma esasına dayanan destan, masal, halk hikâyesi gibi ürünlerin incelenmesi söz konusu olduğunda zaman, önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bir anlatıda cereyan eden vaka ile, o vakanın hikâye edildiği zaman kavramı arasında sıkı bir bağ vardır. Yani vakanın karakteri değiştikçe, hikâyedeki ürün de değişecektir.

Bu tür ürünlerde anlatıcı ile vaka arasındaki mesafe, vaka ile vakanın anlatıldığı zaman arasında bir köprüdür. Ancak bütün bunların araştırılıp incelenmesi için karşımızda, vakanın geçtiği varsayılan âlem yoktur. Elimizdeki ürün, bu âlemin sadece bir kısmını vermektedir. Denilebilir ki narrativ ürünlerde gerçek zamanla vakanın geçtiği zaman, birbirinin içine sıkıca girmiştir.

Ayrıca bahis konusu ürünlerde zaman, fiillerle ifade edilir. Bu zamanın arkasında vaka veya vaka zincirinin meydana getirdiği bir zaman dilimi ve yerine göre bu vakayı hikâye eden fiktif (itibari) bir kahraman tarafından idrak edilen bir zaman vardır (128).

İlkel insanın henüz tabiat kanunlarına dair malûmatının olmadığı sebeplerini bilmediği hadiseleri hayaline göre izaha çalıştığı mitik dönemin mahsulü olan, Türk kozmogonisini (Türkler'e göre bütün âlemin meydana gelişi)⁽¹²⁹⁾ anlatan yaratılış destanlarımıza bakıldığında belirsiz ve kesin olmayan, hayali bir zaman mefhumunun söz konusu olduğu görülür. Sırasıyla Verbitskiy'nin ve Raddlaf'un derledikleri "Altay Yaratılış Destanları" ile, "Türk-Memlûk Yaratılış Efsanesi"nden alınan bu satırlardan da anlaşılacağı üzere, tarihten önceki çağlarda (mitik dönemde) bilinmeyen olayları izah eden bu efsanelerdeki zaman, belirsiz bir zamandır.

".....

Yine günlerden birgün Tanrı Ülgen denize,
Bakarak duruyordu, şaşırdı birdenbire..." (130).

".....

Günlerden bir gün idi", Tanrı dolanıyordu.

Baktı bir ağaç gördü, göğe tırmanıyordu.." (131).

".....

Yılları sayılamaz, çok çok eski çağlarmış,

Gökler sanki delinmiş, çok çok yağmurlar yağmış.." (132)

Görüldüğü gibi vaka, "günlerden bir gün", "yılları sayılamayacak kadar eski çağlar" gibi bilinmeyen bir zamanda geçmektedir.

Epik dönem, tarihi bir hadiseden çok atlı-göçebe bir toplumun hayat karşısında aldığı tavrı, hayat felsefesini aksettiren bir dönemdir (133). Bu dönemi aksettiren ürünlerden Oğuz Kağan Destanı'nda kahramanın doğumu, gençliği, savaşları ve ölümü birbiri ardınca anlatılmıştır. Onun hayatının her devresi arasında oldukça sıkı bir münasebet vardır. Bu münasebeti sağlayan yiğitlik, kahramanlık, cihangirlik fikridir. Hepsinin temelinde de kuvvet ve hareket vardır. Zaten Oğuz için zaman, kuvvetin hareket haline gelmesidir.

Oğuz'un zaman temposu çok hızlıdır. Çocukluğunu hemen hiç bilmez (134): "Doğduktan sonra anasının sütünü bir kere emer, bir daha emmez. Çiğ et, çorba ve şarap ister. Dile gelir, kırkgün sonra büyür, oynar, koşar at sürüleri güder, ata biner; av avlar, kuş kuşlar..." (135). Bu süratin, çocukluğunu bu kadar çabuk aşmasının sebebi, yiğitlik ideali- dir. Zira onun yaşadığı toplumda bu, çok önemlidir. Bu sebepten Oğuz'un kahramanlıkları ve avcılığı söz konusu olunca zaman âdeta yavaşlar; bütün bu olaylar teferruatlı olarak anlatılır. Durmaktan hoşlanmayan (136). Oğuz, yaptığı savaşların sonunda yaşlanır. Kazandığı toprakları bir törenle oğulları arasında bölüştürür (137). Geçmişe dönmeyen, bilâkis ondan uzaklaşan Oğuz için hiç bir an ebedî değildir. Zaman sanki bir rüzgâr gibi geçer. Çünkü Oğuz'un ait olduğu toplum ve yaşayış tarzı arasındaki münasebet, ortadadır. Bunun sebebi ise, hiçbir yerde durmayan, avlanan, akınlar yapan, velhasıl hep hareket halinde olan bir toplumun ferdi olmasındadır (138).

Geniş ve açık bir mekânda av avlayan, kuş kuşlayan, kısacası göçebe bir hayat yaşayan kahramanların hikâyelerini anlatan Dede Korkut'ta da zaman, bir ok hızıyla geçer. "Dirse Han aç görüp doyurduktan, çıplak görüp donattıktan, attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kes-

tirdikten bir müddet sonra karısı hamile kalır ve bir oğlan doğurur. Oğlan dadılara verilir, baktırılır; nihayet onbeş yaşına girer..." (139). Görüldüğü gibi Boğaç'ın doğumundan, çocukluğundan pek fazla bahsedilmez oğlan hemen delikanlı oluverir. Doğmunu ve çocukluğunu anlatan bölümler deki bu hıza rağmen; boğayı öldürüp ad alması (140), babasını kırk namertten kurtarması (141) ise, çok detaylı anlatılır. Boğaç'ın yarasına anasının sütü sürülüp yurdundaki doktorlara emanet edilirken (142) zaman gene hızlanır. Kısacası hareketli bir hayatın gerektirdiği olaylar, hızlı bir zaman temposu ile verilir.

Manas'ın ait olduğu toplum da Oğuz'un ki gibi kuvvet ve yiğitliğin hakim olduğu göçebe bir toplumdur. O da (Oğuz gibi) daha beşikte konuşarak, babasının istediği özelliklere sahip bir oğul olacağını anlatmış olur (143).

Çocukluk dönemi hakkında hemen hiç bilgi verilmeyen Manas için zaman, çok süratlidir. On yaşında ok atar, ondört yaşında ordu devirip han olur (144). Oğlu Semetay da hemen büyüyerek onüç yaşında ok atar, on beşinde düşmanları mağlûp eder (145). Kahramanın doğumu ve büyümesi anlatılırken hızla geçen bu zaman, Manas'ın ve oğlu Semetay'la diğerlerinin kahramanlıklarının, sonuçlarının teferruatlı olarak verildiği bölümlerde yavaşlar. Bunun sebebi de, atlı göçebe bir toplum olan Kırgızlar'ın yiğitliğe, kuvvete vardığı değerendir.

Masallardaki zaman kavramına gelince... Hemen kepsinin "vaktin birinde" (146), "vakt" zamanında" (147), "bir varmış, bir yokmuş" (148) diye belirsiz, kesin olmayan bir zamanı ifade eden kalıp sözlerle başladığı gözönüne alınırsa, gerçek bir zamandan söz edilemeyeceği anlaşılır.

Masalda esas olan, kahramanın başından geçen maceradır. Anlatıcı bu macerayı ve onun geçtiği yeri anlatırken teferruata girer, yani zamanın temposu yavaşlar." Şahende atın dediği gibi bahçeye girer ve bir gül çubuğu keser. Görür ki bir ay parçasına benzeyen sırma saçlı Dünya Güzeli, gergef işlemektedir. Usulacak yaklaşıp, saçlarından yakalar ve dikenli gül çubuğu ile dömeye başlar" (149). Ancak kahramanın atına atlayıp aradığını bulmak için gitmesi sırasında ise tempo hızlanır: "Oğlan atına atlar ve dörtmala yola koyulur. Günlerce gittikten sonra Dünya Güzeli'nin köşküne gelir (150).

Masalda zaman, bir motiftir: Kırk gün kırk gece, üç gün üç gece gibi.... Bu yüzden masal kahramanı hiç ihtiyarlamaz: Dünya Güzeli masalın başında neyse, sonunda da aynı güzelliktedir (151).

Masaldaki olağanüstü yetenekler veya nesneler (uçan halı, sihirli ayna) olayların akışının sağlanması ve dramatik gerilim düğümlerinin çözülmesi için gereklidir. Zira masallarda zaman, çabuk geçmelidir (152).

Yerleşik bir düzene geçmiş toplumda yaşamasına rağmen, Oğuz ve Göktürk gibi geniş ve açık mekân adamı olan Köroğlunun adı etrafında toplanan hikâyelerde -daha önce incelenilen türlerde de olduğu gibi- belirli ve gerçek bir zaman mefhumu yoktur. "Âşık söyler dilinen, bunlar gitti gününen" gibi tekerlememsi kalıp sözlerle veya "günün birinde Zengi'ye vardılar" (153) gibi belirsizlik gösteren ifadelerle verilen zaman, kahramanlığın ve kuvvetin söz konusu olduğu bölümlerde yavaşlar, adetâ durur. Nitekim Mehmet Bey'in konağını satışı ve Celâli Bey'le kırk eşkiyayı birbirine bağlayarak İsfahan Şahı'na götürmeleri (154) tafsilatlı olarak anlatılmıştır. Ancak Mehmet Bey'le Gül-Eser Hanım'ın Zengi'ye gelişleri (155) nin belirtildiği sürede hiç bir olaydan bahsedilmez ve zaman temposu hızlanır.

Köroğlu Hikâyeleri'nde dikkatimizi çeken bir başka husus ise, zaman temposunun sadece yiğitliğin ve kuvvetin değil, kahramanın âşık olmasının, sevgilisi ile yaptığı sohbetlerin birbirlerine kavuşmak için çareler aramalarının (156) söz konusu edildiği yerlerde de yavaşlaması oldu. Bunun sebebi de, bu tür hikâyelerde yiğitlik ve kuvvetin çoğu zaman kahramanın sevgilisine kavuşmak için verdiği mücadeleler olması ve (157) toplum içindeki teşkilatmanın artarak farklı tezahürlerin ortaya çıkmasıdır.

Halk hikâyeleri de denilen âşık hikâyelerine gelindiğinde, farklı bir durum ortaya çıkmaktadır: Kahramanlık mevzularının yerini "aşk"a bırakması, vakayı teşkil eden esas unsurun "aşk" olmasını sağlamıştır. İşte bu sebeple Garip'in Şah Senem'e, onu görmeden vurulması (158), ona kavuşabilmek için kızın babasının verdiği yedi yıllık süre içinde dolaştığı her şehirde (Halep, Bağdat, Erzurum) karşılaştığı güçlükler ve mutlu tesadüfler (159) çok teferruatlı olarak anlatılır. Hikâyenin bu bölümlerinde yavaşlayan zaman temposu "âşığın sevgilisine kavuşması için hızı tarafından atının terkisine alınarak memleketine getirilmesi", "sev-

gilisinin bir başkasıyla evlenmek için kurulan düğüne son anda yetişmesi" (160) gibi vakanın düğümünün çözüldüğü (161) veya "günlerin bir gününde Halep kapılarına dayandı" (162) gibi olayların akışının hızlandırıldığı (163) bölümlerde süratle geçer.

Ancak halk hikâyelerindeki zaman kavramı, gerçeğe uygundur. "Senem'e kavuşabilmesi, dolayısıyla istediklerini temin edebilmesi için Garib'e verilen yedi yıllık süre" (164) motifinde bu, açıkça görülmektedir. Ayrıca bir köydeki kahramanlardan birinin yaşlanması (165) da, gerçek bir zaman düşüncesini belirtmektedir.

Kısaca özetlenecek olursa, ilkel insan tasavvurunu aksettiren mitolojik dönemde belirsiz, kesin olmayan ve itibârî bir zaman söz konusudur. Destan döneminde ise olayların itibârî bir zaman içinde geçmesinin yanı sıra kahramanın savaşları, zaferleri konu edildiğinde zaman temposu yavaşlar. Anlatının kısa ve yoğun olduğu diğer bölümlerde ise zaman çok hızlı geçer. Bir geçiş dönemi ürünü olan Dede Korkut'ta da zaman, destandaki özelliktedir. Masallarda ise bir motif olarak karşımıza çıkan, itibârî bir zaman söz konusudur. Hikâyelere gelindiğinde, gerçeğe yakın bir zaman kavramı göze çarpar. Yani ilk çağlardaki hayali zaman kavramı yerini giderek realist bir zamana bırakmıştır.

KONU VE DÜŞÜNCE SİSTEMİ:

Anlatmanın esas olduğu bütün eserlerde vaka, dolayısıyla konu, temel ögedir. Bu tür ürünlerin konusu, ait olduğu toplumun ve yaratıldığı çağın dini, kültürel v.b. özelliklerini aksettirir. Denebilir ki konuların tarihi gelişim seyri içinde bugüne gelene kadar geçirdiği değişikliği incelemek, o toplumu çeşitli yönleriyle aydınlatmak demektir (166).

Türkler'de ilk edebi ürünler dinden, yani dini ayinlerden çıkmış, uzun müddet de dinin etkisinde kalmıştır. Buna sebep de dinin, günlük hayatın sıkıntıları ile yorulan zihni eğlendirecek ve dinlendirecek oyunlara yer vermesidir (167).

Eski Türk düşüncesi Gök Tanrısı, Güneş, Ay, Yer, Su, Ata ve Ocak kültlerinin esas olduğu "Şamanilik"tir (168). Bu dini sistem hem totemizm ile, hem de mederi semiyeye ile ilgilidir (169). Henüz içtimal iş

bölümünün gelişmediği çağlarda sadece dini değil, çeşitli vasıfları kendinde toplamış olan Şamanlar yılın çeşitli ay ve günlerinde düzenledikleri âyin ve törenlerde Gök Tanrı'ya, yer-su mabutlarına kurban sunmak; ölünün ruhunu yerin dibine göndermek; hastaları tedavi etmek; fenalık, hastalık ve ölüm gibi kötü cinlerin yaptıklarını önlemek, bazı ölümlerin ruhunu semaya yollamak ⁽¹⁷⁰⁾ gibi vazifelerle yükümlüydüler. Daha sonraları "Törecilik" ortaya çıkınca da hangi işin hangi saatte yapılması gerektiğini bildiren, gaipden haber veren şamanlar, giderek dini bir mahiyeti ve muayyen kaideleri olan sığır denilen milli ay âyinleriyle seylân (şölen) denilen umumi ziyafetlerde ve yuğ adı ile anılan matem merasimlerinde destanlar, kasideler ve mersiyeler terennüm etmeye başladılar ⁽¹⁷¹⁾.

Anlaşılabacağı üzere insanlığın zihni faaliyeti yavaş yavaş dini şekillerden dini olmayan şekillere geçmiş, dini âyinler de giderek yarı dini âyinler ve nihayet dini olmayan oyunlar halini almıştır ⁽¹⁷²⁾. Buna bağlı olarak bu tören ve âyinlerdeki terennümler de başta ibadet edilen mabutlara ait ilâhi iken yavaş yavaş dini-sihirbazâne bir hal almış, giderek dindışı kalmıştır ⁽¹⁷³⁾.

Gerek Verbifskiy'nin, gerekse Radloff'un derlemiş olduğu dünyanın ve insanoğlunun yaradılışını konu alan "yaradılış destanları" ⁽¹⁷⁴⁾ -nda Türk kozmogonisi (Türklerin o çağlardaki inanç sistemleri) göze çarpmaktadır. Yerin ve göğün ulu Tanrı ülgen tarafından yaratılması, dünyanın balık üzerinde durması, Ak-Ene'nin sudan çıkarak yaradılış hakkında fikir vermesi, göğün 33 katlı oluşu, dünyanın ancak altı günde yaratılabilmesi ⁽¹⁷⁵⁾, hep Türkler'in dini inanç sistemleriyle ilgilidir. Bu düşüncede yer ve gün tanrıları ile ay, güneş, ateş v.b. kültlerine dayanan "Şamanizm" in yanısıra "Vahdet-i vücud", "monikeizm", "Budizm" ve hatta Hristiyanlık'ın bile tesiri söz konusudur ⁽¹⁷⁶⁾.

Fertile cemiyetin bir bütün halinde oldukları, cemiyetin dahilindeki farklı tezahürlerin doğmadığı, ferdin cemiyet dışındaki âfet, tabiat, ilâh veya başka milletlerin kahramanlarıyla savaştığı dönemin ürünü olan destan ⁽¹⁷⁷⁾ larda sadece o günkü kahramanlıklar değil, eski menkabelerin de terennüm edildiği bilinmektedir ⁽¹⁷⁸⁾. İşte bu sebeple "Oğuzname" denince sadece Oğuzlar denilen Türk zümresinin kendi rivayet ettikleri veya başka milletlerin onlar hakkında söyledikleri menkabeler değil; bu

menkabeler dahilinde tarihi çerçeve içindeki hayatlarına ait ancak, bu vasıfları ikinci plânda kalan şahıslar hakkında toplanmış rivayetler, hep bu adla anılmaktadır (179).

Olağanüstü doğumunun, babasıyla mücadelesinin, onu öldürüp yerine hükümdar olmasının, savaşlarının ve fetihlerinin, memleketini oğullarına taksim etmesinin söz konusu edildiği (180) Oğuz'un en büyük ideali bütün dünyaya hakim olmaktır (181). Temelinde yiğitlik ve kuvvetin yattığı bu fikir, atlı göçebe bir kavim olan Türkler'de "ordu" ile "halk"ın aynı manâya gelmesi ile ilgiliydi. Çünkü çadırlarda bile aile reisinin nereye oturacağı belli idi. "Tör" denilen bir şeref yeri, sadece babaya veya ataya (dede) aitti. Ailenin diğer fertleri de kendilerince yerden başka bir yere oturamazlardı. Bu protokol kabile bilinen/teşkilâtında, dolayısıyla devletin kuruluşunda da gözetilirdi (182).

Eski Türkler'e göre bütün dünyanın insanları Türk devletinin halkı, Türk hükümdarı ise dünyanın hakanıydı. "Üniversalizm" denen, "bütün dünyaya hükmetme fikri", Oğuz Türkleri'nin devlet anlayışına da uymaktaydı. Kendi kurdukları devletleri, kendi dünyalarının içine yerleştiren Türkler'deki devlet düzeni ile dünya düzeni arasında genellikle vardı. Nitekim doğu, batı, gece, gündüz, yer, gök v.b. şeyler devlet teşkilâtında birer sembol mahiyetinde görünse de, önemli bir rol oynamaktaydı (183).

Eski Türk düşüncesinin izleri Göktürk dairesini teşkil eden destanlarda da görülmektedir. "Kurttan türeme" motifi ikisinde de açıkça belli olmakla birlikte, İslâmîyetten sonra derlenen Ergonokon Destanı'nı da hükümdarın adı olarak "Börte Çine" şekliyle karşımıza çıkmaktadır (194).

Göçebe hayattan yerleşik düzene geçişin ilk merhalesini teşkil eden Dede Korkut'ta Oğuzlar'ın komşu kavimlerle mücadelelerin yanında, aşk sezgüestleri de vardır. Cemiyet içindeki rekabetlerin, mücadelelerin, zıt temayüllerin doğurduğu bu tür konular, roman ve hikâye konularına has özellikler taşır (185). Bir diğer husus da, Türkmen zümrelerinin Oğuzların mertebelerine dair birlikte getirdikleri bu zengin hikâye hazinelerinin, XIV asrın hadiseleriyle mahallileşmiş olmasıdır (186).

Dede Korkut, sadece zaferlerden ibaret değildir. Kahramanların zor duruma düştüğü, engellerle karşılaştığı, hatta ağladıkları bile olur (187). Boğaç'ın, kendisini çekemeyen kırk namerd tarafından babası na şikâyet edilip vurulmasında (188) bu, açıkça görülmektedir.

Hikâyelerdeki savaşların sebebi sadece topraklarını büyütmek değildir. Hayvanların kaçırılması, eşit ve intikam alma da bir mücadeleye sebep olmaktadır (189).

İslâmiyet'le birlikte giren "Allah'ın, sonsuz kudret fikri"ne Dede Korkut'da oldukça sık rastlanmaktadır. Beli Dumrul'un Tanrı ile konuşmasında ortaya çıkan bu fikir, maddi kuvvetin yenilgisini, manevi kuvvetle telâfi eder mahiyettedir (190).

Ancak bu hikâyelerde toplumu bir bütün haline getiren, sürekli harekete sevkeden bir gâye yoktur. Savaşlar küçük çatışmalardan ibaret olduğu için her hikâyeye, ayrı bir hikâyeye olarak başlar ve biter. Bunun sebebi de göçebe örf ve âdetlerinin bozulması ve müşterek bir inancın bulunmayışındır. Çünkü Dede Korkut Oğuzları ne eski göçebelerin dini görüşlerine sahiptirler, ne de tam müslüman olmuşlardır (191).

Kırgızlar'ın milli destanı olan "Manas"ta, Manas-Han adlı bir kahramanın -tıpkı Oğuz gibi- olağanüstü doğumu, gençliği, evlenmesi, çeşitli bölgelere akınları, ölümü ile oğlu Semetey'in maceraları anlatılmaktadır (192). Tarihi hadiselerin olaylarla birlikte verildiği (193) bu destan, müslümanlığın sembolüdür. Ancak bu dini yaymak için çeşitli savaşlar yapılmasına rağmen, bu savaşlar sonunda hangi kavimlerin müslüman olduğundan bahsedilmemiştir (194). Bu konuda bir diğer husus da destandaki müslümanlığın daha çok, şekli oluşudur. Nitekim Yakup Han, "Kur'an" denince "at başı" veya "koyun başı" kadar bir kitap düşünmektedir (195). Kökçö'mün müslüman olmasının sebebi ise, Alman Bet'ten korkmasıdır (196).

Bu destanda, Oğuz'da gördüğümüz toprak alma, sınırlarını genişletme, bütün dünyaya hükmeden bir devlet kurma gibi ihtiraslar yoktur. Çünkü devletin temeli topraktır (197). Manas'ın akın yapmasına sebep, at ve sığır gibi mallar elde etme, güzel kızlar kaçırmaktır. Nitekim ilk iki hanımını da düşmandan ganimet olarak almıştır (198).

Ayrıca Alman Bet'in kazandığı itibarı kıskanan Kökçe'nin kırk dostu onu, "Ak Erkeç ile yattığı" dedikodusunu ortaya atarlar (190). Bu ve buna benzer motifler, Manas'ta roman ve hikâyeye has özelliklerin varlığına işaret etmektedir.

Eski milli destanların İslâm ruhu katının Türkler, bu dinin yayılmasında ortaya çıkan olayları konu alan destanlar da söylemişlerdir. (200) Bu destanlar, Müslüman olup Anadolu'ya yayılmaya başlayan Türklerin menkabelerini toplayan ürünlerdir. "Battal Gazi", "Danışmend Gazi", "Satuk Buğra Han" diye bilinen olağanüstü kahramanlıkların anlatıldığı bu ürünlerin hepsinin temeli de birdir: Anadolu'da Selçuklu İstilâsıyla başlayan mücadeleler Hepsinde de hâkim fikir, dini fikirdir (201).

Masallara gelince..."Babasının gözlerinin açılması için, atının ayağının değmediği yerlerden toprak aramaya gidiş" (202) gidiş gibi genellikle hayal ürünü olan bu tür ürünlerde inanç söz konusu değildir. Ancak belirtmek gerekir ki masalların gerçek veya hayali çeşidinde de olağanüstülük, masalın anlatılışındadır (203).

Bir kısmını "Keloğlan" ve "Köse" maceralarının teşkil ettiği gerçekçi masallarda olağanüstülük, yerini realiteye bırakır: Köse çarşıdan dört ayak alır; karısından paça yapmasını ister.... Valinin hanımı, koca bebekle birlikte Halep'e gider..." (204).

Önemli bir husus da, masalların şehirden köy muhitine doğru gildikçe olağanüstülüğün kaybolmasıdır. Çünkü köylünün veya bir göçebenin anlatışında hayal unsuru, azdır. Meselâ "Zümrüd" Anka" kuşu, yerini "kartal"a bırakır. Kısacası kırsal kesimde anlatılan masallarda, anlatıcının içinde yaşadığı toplumun özelliklerini (kişi hayvan, olay v.b.) görmek mümkündür (205).

İşte hayal ürünü olayların yanısıra gerçeklere de yer verilmesi masalların, "olağanüstü ile gerçeği, birleştiren sanat" olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur (206).

Haksız yere gözleri kör edilen bir adamın oğlunun (Ruşen veya Ruşen Ali) Bolu Beyi'nden intikam almasını (207) ve XVI. yüzyılın sonlarında Bolu'da çıkan Celâli isyanlarını (208) anlatan, Köroğlu Hikâyelerinin temelinde, tarihi gerçekler yatmaktadır. Bizim destani ürünlerimi

zin en son örneğini veren (209) bu hikâyelerde, göçebelikten çıkıp yerleşik hayatta İslâm hukuk ve ahlâk düzeni ile yaşayan bir toplum (210) söz konusudur.

Köroğlu Hikâyelerinde savaşların, kavgaların sebebi Oğuz ve Gök-türk gibi cihangirlik fikri değildir. İntikam, oğlan kaçırmak gibi roman ve hikâyeye has entrikaların yanında gayr-i ahlâkî durumlar da görülmektedir. Türkmen kızı verilmeyince Kenan'ı kaçırmamasından da çıkarılabileceğimiz gibi Köroğlu'nun içinde bulunduğu toplum, padişahla idare edilen halkın, dejenere olmuş bir kesimidir (211).

XVI. yüzyıldan itibaren épopelerin yerini alan (212) halk hikâyelerinde, toplum içi fertler veya tabakalar arasındaki çatışmalar, münasebetler anlatılır (213). Büyük bir bölümünü "Aşık Garip", "Tahir ile Zühre", "Hemra" gibi hikâyelerin teşkil ettiği ve "aşk"ın esas olduğu anlatılarda âşığın sevgilisine kavuşmak çektiği ıstıraplar, karşılaştığı güçlükler, ona duyduğu hasretin (214) yanında, aşkın kaderle mücadelesini görmemek imkânsızdır (215). Nitekim Garip fakir olmasına rağmen, sevgilisinin uğruna yedi yıl gurbetlerde çalışır (216).

Halk hikâyelerinin bir kısmı ise kahramanlık hikâyeleridir (217). Bu gruba giren "Şah İsmail", "Yaralı Mahmut", "Salman Bey" gibi hikâyelerle, Köroğlu dairesine giren "Celâli Bey ve Mehmet Bey", "Köroğlu Hikâyeleri"nde esas konu, kahramanlıktır. Ancak bu kahramanlık, genellikle sevgiliyi elde etmek için yapılan savaşlar olarak karşımıza çıkmaktadır (218).

Yerleşik düzene geçmiş bir toplumun ve feodal bir düzenin ürünü olan (219) halk hikâyelerinde bitki, ağaç, toprak, at v.b. gibi tabiat unsurları önemli bir yer tutar. Buna bağlı olarak da bağ, bahçe, gülistanlık (220) gibi yerler, âşığın veya sevgilisinin ferahlaması ve yalnız kalması için uygun bir köşedir (221).

Kısaca özetleyecek olursak ilk dönemlerde dünyanın yaradılışını insanların yaradılış ve türeyişini konu alan efsaneler yerini olağanüstülüklerle teçhiz edilmiş, kuvvet ve kudret sembolü kahramanların yaşayışları (doğumları, yetiştirme tarzları, evlenmeleri, diğer kavimlerle savaşları ve akınları, ölümleri idealleri v.b.) rına bırakmıştır. Toplumda ki teşkilatlanmanın, dolayısıyla toplum içi çatışmaların arttığı dönemde ise kahramanlık mevzularının yanında aşkın ve tuzak, aldatma, gibi (ro-

mana ve hikâyeye has) entrik unsurlar belirlemeye başlamıştır. İslâmi yetin kabulüyle ortaya çıkan, İslâm ideolojisini (özellikleri ve yayılması) anlatan ürünlerde kahramanlık ile/yayılması için yapılması gereken iştir. Kahramanlığın oldukça azaldığı; aşkın entrikanın büyüün daha da çoğaldığı masallardan sonra halk hikâyelerine gelindiğin ise esas konunun aşk olduğu, vakadaki kahramanlıkların da sevgiliye kavuşmak, yani aşk için ortaya çıktığı görülmektedir.

Denebilir ki ilk ürünlerdeki olağanüstülüklerin (kişi, olay veya nesne olabilir) yerini reel hayat (kişi, olay, yer, nesne v.b.) almıştır.

Bir başka nokta da "ucuz bucaksız bir dünya", "bütün dünyaya hakim olma" gibi düşünce ve idealler bitmiş; gerçek hayatta yaşayan bir insanın duyguları, ihtiraşları ön plâna geçmiştir.

ŞEKİL:

Şekil özellikleri olan nesir ve nazım (kafiye, vezin, nazım birimi, nazım şekli), bir türü belirleyen en önemli vasıftır. Daha başka bir ifadeyle bir türün şekil özelliklerini incelemek, o türü en iyi tarif etme yoludur.

İşte bu bölümde ilk çağlardan bugüne gelene kadar anlatı türünün şekil olarak geçirdiği değişiklikleri inceleyeceğiz.

Güzel sanatların bir kolu olan şiir, musiki, raks, mimari, resim gibi türlerle birlikte dini âyinlerden (yani dinden) doğmuş, uzun müddet de bu dini hüviyetini muhafaza etmiş ve nihayet din dışı kalmıştır. Böylece itikatları doğuran bu tür faaliyetler, sanatı meydana getirmiştir (222).

Ribot'ya göre raks şiir ile musikinin çekirdeğidir. Şiir raktan ayrıldıktan daha sonraları bile musiki ile olan bağlılığını sürdürmüş; mutlaka bir beste veya müzik âleti eşliğinde terennüm edilmiştir.

Türk kavminin bütün özelliklerini aksettiren bu şiirler bir ferdin değil, bütün bir kabilenin malı idi. Ancak içtimai işbölümü yavaş yavaş tesirlerini göstermeye başlayınca muganni -şair zümreleri teşekkül etmiştir (223).

Türklerin ilk şiirleri "kam", "Baksı", "Şaman" denilen elleri kopuzlu, hepsi birbirine benzeyen kişilerdi. İktimai işbölümünün gelişmediği çağlarda sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik, falcılık gibi birçok vasıfları kendinde toplamış olan bu kişilerin halk arasında büyük bir kıymeti vardı. Cemiyetin tek aydını olan bu şairlerin çeşitli yer ve zamanlardaki kıyafetleri, kullandıkları musiki âletleri, yaptıkları işler ve hatta bunlara verilen ehemmiyet, değişmekteydi.

Mabutlara kurban sunmak, hastaları tedavi etmek gibi "Şamanların" yerine getirdiği bu işler için muhtelif âyinler vardı. Bunların bir kısmı unutulmakla birlikte, bir kısmı Kırgızlar'da, Kazaklar'da, Altaylılar'da yaşamaktadır. Şaman yahut Baksı, bu âyinlerde kendinden geçerek bir takım şiirler okur ve kendi musiki aletiyle çalardı. İşte sihirli bir mahiyeti olan bu güfteler Türk şiirinin en eski şekilleri olup, zamanımıza kadar gelememiştir (224).

Türkler'in ilk şiirlerinin söylendiği yerler, dinî bir mahiyeti olan, muayyen kaidelere bağlı "sığır" denilen milli av âyinleri; "şölen" (ya da şeylân) denilen umumî ziyafetler; "yuğ" denilen matem merasimidir (225). İlk şiirlerimiz ise sığırlardaki "destanlar", şölenlerdeki "kasideler", yuğlardaki "mersiyeler" (226) dir. Unutulmamalıdır ki bütün bu ürünler önceleri ibadet edilen mabutlara has bir ilâhî idi ve dinî bir özelliğe sahipti (227):

Diğer milletlerde de olduğu gibi Türkler'de nazım, nesirden önce gelişmiştir. Zaten musiki ile raksın esasını teşkil eden ritm ferde değil, cemiyete aittir. Buna dayanarak nazımın gelişmiş şekli olan veznin, her dilin kendi bünyesinden ve özelliğinden çıkması tabiidir.

Türk nazımının özelliği belli ve aynı cins, yani kısa hecelerin sayılarına bağlı, quantitatif bir vezin olmasıdır. Zaten uzun hecesi olmayan bir dilin vezni de quantitatif bir özellik taşımalıydı.

Türk şiirinin ilk vezinleri 5-15 hece arasında değişmektedir. Durak meselesi ise çift hecelilerde ekseriyetle iki eşit parçaya bölünmek suretiyle (4 + 4, 5 + 5 gibi) tek hecelilerde ise ilk kısmın, ikinci kısımdan daha çok heceyi içine alması (6 + 5, 4 + 3 gibi) şeklinde olmaktadır. Bunlardan en çok kullanılanları 7'li, 8'li, 12'li şekiller

olup, XII. asırdan sonra 12'li hece yerini 11'li heceye bırakmıştır. Başta seciler ve tekrarlarla sağlanan bir âhenge sahip olma ilk şiirlerimiz, en az sayıda heceyi ihtiva eden şekillerdir (228).

İlk şiirlerimizdeki kafiye kuralları basit ve ilkel olup, bugünkü manâsıyla "yarım kafiye" (assonance) diye nitelemek daha doğru olur. Son hecelerdeki uzak bir âhenk benzerliği bile, kafiyenin meydana gelmesi için yeterlidir. Öz-güz-yaz gibi.

Kafiyelerde bazan redif şekline uyulduğu da olur. Yani son hece sabit kalır, kafiye ondan önceki hecede olur. Halk şiirlerimizdeki yarım kafiyelerin fiil çekimlerinden meydana getirilmesi, belki de irtica len söylemeyi kolaylaştırmak içindir (229).

Eski Türk şiiriyle, İslâmiyetten sonraki Türk Halk Şiirinde ve aydınların şiir sanatında kafiye, şiirin esas unsurudur (230).

İslâmiyetten önceki Türk (kavim) edebiyatındaki bütün şiirler, dış tesirlerden uzak bir şekilde ve kendi kendine meydana gelmiş bir şekle sahiptir. Nitekim elimizdeki koşuklar ve sagular ilk şiirlerimizde hususi bir tertip tarzı olduğunu göstermektedir.

Hayatta olan hükümdarlara veya hatunlara takdim edilen koşuklar, bugün mesnevi şekli denilen 13'lü hecenin (7 + 6) duraklısı ile söylenmiştir. Büyük kahramanlara düzenlenen sâgu (mersiye)lar ise, her biri 7 veya 8 heceli mısraları ihtiva eden kıtalardan meydana gelmiştir. Sâguların kafiye düzeni şöyledir:

a	c	d		a	c	d
a	c	d		a	c	d
a	c	d	veya	b	c	d
b	b	b		a	a	a

Diyanı Lügati't-Türk'teki 32 mısralık sâguyu düşünecek olursak, bu şeklin çok uzun olarak sövlendiğini tahmin edilebilir. Öğretici konulu diğer şiirler ise 5,6,7'li kıtalarla ve 10, 12, 14, 15'li hece ile söylenmiştir.

Bu dönemlerdeki edebi şahsiyetlerin serbestçe gelişme imkânı bulamaması ve her şairin mevcut olan bu şekillere uymaya çalışması, şekil

Bu Çımrçı bana hiç, erkek oğul doğmadı!
Ondört yıldır alalı, ana dahi olmadı !

(235).

Divanu Lügati't-Türk'teki bir manzumeyi inceleyecek olursak ilk kıtada ikinci mısraları aynen tekrarlanan; diğer kıtalarda ise ilk üç mısra kendi arasında, son mısralar da ilk kıtanın son mısrasıyla kafiye lidir:

Gemi icre oturup,	a
İle suyun gectik biz	b
Uygurlara yönelip	a
Muğlak ilin açtık biz.	b
Yükseldi kızıl bayrak	c
Göründü kara toprak	c
Yetiştirdi geldi Oyrak	a
Döğüşüp geciktik biz	b
Perçem vurup atlara	d
Uygurdaki Tatlar'a	d
Uğru, yavuz işlere	d
Kuşlar gibi uçtuk biz.	b (236).

İşte hecenin 7'li kalıbıyla söylenmiş bu destan parçası bize, eski ve klâsik Türk nazmı hakkında bilgi vermektedir. Çünkü bu şekil Anadolu, Rumeli destan ve koşmalarında ve daha birçok âşık tarzı söyleyişlerde (Semaî gibi) aynı âhenkle yaşamaktadır. Yeni destan ve koşmaların bundan farkı, sonrakilerin daha çok (6 + 5) veya (4 + 4 + 3)'lülük vezinlerle söylenmesindedir (237).

Bugünkü destan ve koşma şekilleri, dörtlüklerden meydana gelir. Genellikle hecenin 11'li kalıbıyla düzenlenen bu tür ürünlerin kafiye şeması ise:

a	c	d		x	b	c
b	c	d		a	b	c
b	b	b	veya			

şeklindedir. Ancak koşma ve destandaki kafiye düzenine uymayan 7'li ve 8'li hecelerle söylenmiş olanları da vardır (238).

Denebilir ki Türk şiirlerinde dörtlüklerden önce ikinci mısraları aynen tekrarlanan beyitler kullanılmış ; dörtlük birimi. bu beyitlerin tekâmülü neticesinde şekillenip, Türk nazımının değişmez unsuru olmuştur (239).

Selçuk istilâsından çok sonraki döneme ait olan Dede Korkut kitabı, hem epik özellikleri en çok muhafaza eden bir eser olarak ortaya çıkmakta, hem de yeni bir türün ilk merhalesi olma özelliğini taşımaktadır. Bu yüzden kitapta şekil olarak hem destan hem de hikâye özelliklerinin olması normaldir.

Eser başı sonu belli, küçük bir hacim içinde bir birlik gösteren oniki hikâyeden meydana gelmiştir (240). Şekil bakımından bir mensur hikâyeler külliyesi karakterinde olan bu eserde Korkut Ata ve Bayındır Han hemen her hikâyede karşımıza çıkar. İşte bu özellik, eskiden beri işlenip gelen hikâye etme (anlatma) geleneğinin devamı sayılabilir (241). Bazı araştırmacılar ise bu birliğe, Dede Korkut hikâyelerinin aynı ekole bağlı hikâyeciler tarafından derlenmesinin sebep olduğunu ileri sürmektedirler (242). Eserin ayrı birer masal ve hikâye yapısına uygun oniki parçası ise destandan çok hikâye yapısına uygundur ve hikâye tekniğiyle yazılmıştır (243).

Dede Korkut'ta hikâyelerin başındaki tasvir şeklindeki giriş kısmının, halk hikâyelerindeki döşemelerin yerini tuttuğu düşünülmektedir. Hikâyelerin başlangıç kısmı, ayaklı saya denilen secili sözlerdir; Birgün Ulaşoğlu, erenlerin aslanı, tükü kuşun yavrusu. (244).

Asıl maceranın anlatıldığı kısım nesir olup, soylamalar nazımla ifade edilmiştir. Mutlu sonu anlatan bölümden sonra hikâye, (giriş kısmında olduğu gibi) secili bir dua ile bitirilir:: "Yom vereyim hanım! Yerli Karadağlar'a yıkılmasın! Gölgelice kaba ağacın kesilmesi..." (245). Anlaşıldığı üzere giriş ve duâ bölümlerindeki bu secili durum, Dede Korkut'taki geçiş vasfını en güzel ifade eden bölümdür (246).

Eserin nazım ve nesirden ibaret olması (247), destani unsur olarak nitelendirilebilir. Ancak bu durum, ilk destanlarımızda da vardır (Alpamış'ta olduğu gibi) (248).

Hikâyelerde vakanın akışı nesirle gider. Ancak duyguların yoğunlaştığı heyecanlı yerlerde ifade, nazma dökülür (249). Ozan: "Soylamış, görelim hânım ne soylamış, aydur," nesirden nazma geçer. Eserdeki soylamaların konuşmalarda, alkışlarda (dua kısmı), kahramanların tanıtılmasında, nesir içindeki bazı kısımlarda, tasvir olduğu dikkat çekicidir (250). Nazmın akışındaki ritmik ifade yarım kafiye (ilk şekillerde olduğu gibi) ve eliterasyonlarla sağlanır. (4 + 4) gibi hece vezni kalıplarına ve ondan çıkan 8'li, 12'li, 16'lı şekillerde serbest nazım örnekleri de vardır:

Ne ağlarsın, ne buzlarsın, ağam diye, (12'li)

.....

Karşı yatan Karadağ'ı (8'li) (251)

.....

Ağır adlı şehirlerden geldiğinde, geçtiğinde (16'lı) (252).

Otta Spies "Destan unsurlarının -kesin sınır çizilemekle birlikte- muhtelif şekillerde karşımıza çıkar" ve "halk hikâyelerinde epik ve lirik unsur biraradadır" derken destan unsurlarının halk hikâyelerine geçtiğini belirtiyor. Bu da eserin destan ile roman arasındaki ilk merhalede olduğunu bir kere daha göstermektedir (253).

Masalların şekil özelliğine gelince... Asıl masallar dediğimiz olağanüstü ve gerçekçi çeşitleri masal başı tekerlemesiyle başlar. Dinleyeni masalın olağanüstü havasına hazırlamak gayesiyle başvurulmuş bu kalıp ifadeler. (Dede Korkut'un giriş kısmındaki tasvirlerde olduğu gibi) secili sözlerden meydana gelmiştir. "Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellâl iken, pire berber iken..." (254). Birçok tuhaf olayların birisini ardınca sıralandığı maceraları anlatan çeşitleri ise âşık hikâyelerinde döşeme olarak kullanılır (255). Denilebilir ki hikâyelerdeki döşeme kısmı neyse, masallardaki giriş formeli de, odur.

Girişten sonra masaldaki kahraman veya kahramanlar tanıtılır. Bu bölümden sonra ise sıra, kahramanın veya kahramanların başından geçen olayların anlatılmasına gelir. Masaldaki anlatının en yoğun olduğu, olayların arka arkaya sıralandığı bu bölüm tamamen nesir olmakla birlikte, uzun zaman aralıklarını kısaltmak, uzak mesafeleri kapamak, anlatıda hızlanmanın gerektiğini anlatmak (256) amacıyla ritmik özelliğe haiz masal ortası tekerlemelerin de söylendiği olur. "Derelerden sel gibi,

tepelerden yel gibi....." şeklindeki bu formel ifadelerde yer yer seci ye ve aliterasyona başvurulduğu görülür (257).

Genellikle "...Padişah Kızı ile Üşengeç'in kırk gün, kırk gece düğününü yapar... Her istedikleri olur, mutlu yaşarlar..." (258) şeklin de mutlu bir şekilde biten masallar, bir bitiş formeliyle (masal sonu tekerlemesiyle) sona erer. Bazan "onlar erdi muradına, biz çıkalım kere vetine" (259) şeklinde mutlu olarak sona erdiğini, bazan da "ben de yan larından geliyorum" (260) şeklinde yalan olduğunu belirten bu tekerleme lerin görevi, masalın bittiğini anlatmaktır (261). Masal başı ve ortası tekerlemelerinde olduğu gibi, masal sonu tekerlemelerinde de secili bir söyleyiş söz konusudur. Ayrıca dikkat edilecek olursa, "iyilik dileme"- nin esas olduğu bu tekerlemeler, halk hikâyelerindeki "dua" bölümüne tekabül eder. Çeşidi ne olursa olsun bu tekerlemeler, baştan sona nesir olarak devam eden masalda (Dede Korkut'ta olduğu gibi) yer yer nazma yakın ritmik bir söyleyişin de bulunduğunu ifade etmektedir.

Hayvan masalları ise, incelediğimiz asıl masallardan daha kısa olup, genellikle bir epizottan meydana gelir (262). "Vaktiyle bir tilki ile bir yılan arkadaş olmuşlar" diye başlayan masalda da görüldüğü gibi (263), bu çeşitten anlatılarda başlama tekerlemesi yoktur. Ortada ve sondaki tekerlemeler ise ya yoktur, ya tekerlememsi kalıp sözlerdir, ya da öbür masaldakiler kadar önemli tutulmaz (264). Kısacası hayvan masa ları genellikle bir bölümde anlatılırlar.

Soru cevap şeklinde, birbiri ardınca gelen olayları hikâye eden zincirlemeli masallar genellikle "bir varmış, bir yokmuş" şeklinde tekerlememsi kalıp sözlerle başlar ve hemen kahramanları tanıtarak masalın asıl kısmına geçer (265). Maceranın anlatılmasından sonra sonuç, hemen verilir (266). Dikkat edilecek olursa hayvan masalları gibi kısa bir anlatı türü olan zincirlemeli masallarda masal ortası ve sonu tekerlemeleri yoktur.

Genel olarak bir hikâye üç bölümden meydana gelir:

- * Döşeme,
- * Hikâyenin kendisi,
- * Dua (267).

Döşeme iki bölümdür: Fasıl ve mensur tekerleme. Fasıl (4+4+4+3) vezinli bir "divanı" ile başlar. Daha sonra "te-nis" adı verilen kafiye-leri cinaslı bir türkü, arkadan "tekerleme" denilen bir başka türkü; daha sonra (6 + 5) vezinli bir türkü olan koşma; 8 heceli ve genellikle didektik vanfta bir "semaî"nin arkasından nızahî bir "destan" okunarak (268) döşeme de denilen, halk edebiyatında "yalanlamalı masal" olarak bilinen hikâyecinin başından geçmiş gibi anlatılan "tekerleme" söylenir. Bazan bu manzun (fasıl) ve mensur (tekerleme) kısımlarının hepsine birden "döşeme" adı verildiği de olur (269). Anlaşıldığı gibi bu döşeme kısmı nazım ve nesirle söylenmiş ürünlerden ibarettir.

Asıl hikâye ise, dört kısma ayrılır:

- * Kahramanın ve ailesinin tanıtılması:
- * Aşık olma
- * Engeller
- * Sonuç (Düğün)

İlk bölüm tamamen nesir olup, hikâyenin metninden daha kısadır. Aşığın başından geçen türlü maceraların anlatıldığı, engellerin ortaya çıktığı üçüncü bölüm ise hikâyenin en uzun bölümü olup, nazım-nesir karışıktır (270). Asıl hikâye nesirle anlatıldığı halde duyguların yoğun olduğu yerde nazma başvurulur (271). Düğümün çözülüp âşıkların kavuştuğu sonuç bölümünde de nesir ve nazım biraradadır (272).

Asıl hikâye sona erdikten sonra hikâyeci (Dede Korkut'taki "Yom vereyim hânım..." kısmına benzer şekilde) "Allah cümle hasiretleri mura dına gavuşdursun artık." (273) şeklinde bir sözle dua ederek, sazını bırakır (274).

Bu bölümde söylediklerimizi kısaca özetleyecek olursak ilk şekil lerimizden destan döneminin sonuna kadar olan sürede yaratılan bütün ürünler, nazımdır. Ozanlar ellerinde kapuzları olduğu halde oba oba do- bu ürünleri laşıp/terennüm ederlerdi. Tek bir olayın bütün esere/hakim olduğu bu çok uzun destanlar, göçebe Türk halkında iç tezahürlerin henüz ortaya çıkmadığı dönemlerin ürünüdür. Çekişme ve çatışmaların dıştan içe yöneldiği epi- ko romanesk dönemdeyse nazım-nesir karışık bir anlatım ortaya çıkar. İç çatışmaların ve teşkilâtlanmanın çoğaldığı, henüz tam olarak romana ge- çilmediği hikâye döneminde ise esas unsur, nesirdir. Çünkü nesir, bir

vakayı en ince teferruatına kadar verebilen bir şekildir. Nazım ise bir süstür.

Yani şekilde nazımdan nesre doğru bir gidiş söz konusudur.

ÜSLÜP :

Bir eserin dili ve anlatım tekniği (tekrarlama, mübalâğa, biriktirme, ifrat) o eserin üslûbunu tayin eder ⁽²⁷⁵⁾. Vakanın geçtiği çağ, dolayısıyla o eserin konusu ile yakından ilgisi olan üslûp ⁽²⁷⁶⁾ araştırmaları, eseri tanıtan birçok prensibin ortaya konmasına yardımcı olur ⁽²⁷⁷⁾. Kısacası bir eserin üslûbunu tarif etmek, o eserin türünü tarif etmek demektir ⁽²⁷⁸⁾. Ancak dil özellikleri bizim konumuz olmadığı için bu bahiste, ele alınan ürünlerin sadece ifade özellikleri üzerinde durulacaktır.

Türk Milleti'nin mitolojik ve destani dönemlerine ait ürünleri asırlar gerisindeki bir kavmin ilk düşüncelerini anlamamıza yardım ederler ⁽²⁷⁹⁾. İşte ilkel insanın tabiat olaylarını kendisine göre izah etmesinden çıkan ve epopelerin ilk basamağını teşkil eden mitler, halk muhayyilesinin eseri olup, anonim bir özelliğe sahiptir ⁽²⁸⁰⁾. Bir başka ifadeyle efsanelerin yaratıcısı olarak gösterilebilecek bir şair yoktur ⁽²⁸¹⁾.

Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer
ucuz, bucaksız, sonsuz, sular içreydi her yer
.....

Bu büyük balıkların üstüne dünya konmuş,
Balıklar çok büyükmüş, dünyaya destek olmuş.
.....

Bunun için de Tanrı, May-Tere'ye verdi can,
Dedi insanoğlunun başına oluver Han! ⁽²⁸²⁾.

satırlarından anlaşıldığına göre yaradılış efsanelerinde sonsuz bir genişlik ve mitolojik bir madde ile şekillendirilmiş, yaşadığımız hayatın kurallarını gözönünde tutmayan; bir kişinin sonu ile bitmeyen ve bu sebeple de belli bir başı ve sonu olmayan bir dünya tablosu tasvir edilmiştir ⁽²⁸³⁾. İlâhların ve insanların birlikte yaşadıkları bir tabloda

(284), zaman, mekân v.b. hiçbir kavram endişesi duyulmadan olağanüstü olaylar sahneye konmuştur (285).

Bu dünya tasvirinin gayesi, özellikle kendisidir. İşte bu sebeple eserde bir fikir yoktur. Zaten destan kahramanı da hiçbir düşüncüyü temsil etmez.

Bir başka husus da, tasvir edilen bu dünya tablosunun yanında ideal bir âlemin olmayışıdır. Zira bu dönemde ideal ve hayat, tek bir âlemdir. Nitekim destan kahramanları idealin kendisini temsil etmektedirler (286).

Konunun başında da söylediğimiz gibi, üslûp, vakanın geçtiği yer ve çağ ile yakından ilgilidir (287). Dolayısıyla her efsanede söylendiği muhitin coğrafyasına ait özelliklerin izi olacaktır. Meselâ Verkistkiy'nin ve Radloff'un derledikleri efsaneleri karşılaştıracak olursak her ikisinde de dünyada hiçbir varlık yokken her yerin sularla kaplı olduğunu (288) görürüz. Çünkü Türkler'in oturdukları İç Asya Bölgeleri denizlerden uzakta, bozkırlarla kaplı, yazın kuruyan, kışın donan bozkır göllerinin bulunduğu yerlerdir (289).

Bazı edebiyatçılara göre bir eserin epope (destan) sayılabilmesi için bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir.

* Destan boyunca devam eden harika, merak uyandıran, kahramanca bir hakikate benzer tek bir vaka olmasıdır.

* Destandaki bu vakayı sürükleyip giden belli başlı bir şahıs ortaya çıkmalıdır.

* Epope manzum olduğu cihetle birçok bölümlere ayrılmalıdır. Önce konu, sonra vaka ve nihayet sonuç kısmı verilmelidir. Yani destan maksatsız, darmadağın bir şey değil, bilâkis esas bir fikre göre tanzim edilmiş bir sanat eseri olmalıdır.

* Epopelerde canlı hayaller, yüksek duygu ve düşünceler, renkli tasvirler bulunmalıdır (290).

Nitekim Oğuz Destanı'na bakıldığında Oğuz'un bütün dünyaya hakim olmak gibi büyük bir ideali gerçekleştirmek için çeşitli kavimlerle sa-

vaştığı, dört bir yana akınlar yaptığı (291) görülür. Destanda vaka baştan sona doğumu, çocukluğu ve gençliği hâsılı bütün hayatı olağanüstülüklerle dolu olan Oğuz Kağan'ın etrafında döner. Ayrıca vakaya göre tasvir edilen bu dünya tablosu (mekân) destan boyunca değişmez. Yani çizilen dünyanın karşısında ideal bir âlem yoktur (292).

Medeni insanın malı olan destan, cemiyetin kendi dışındaki cemiyetlerle mücadelesini veren bir devrin mahsulü olması (293) sebebiyle, ait olduğu toplumun içinde yaşadığı muhite bağlıdır (294). "Oğuz kırk gün sonra Muz Dağ eteklerini aşar... İtil Müren denilen nehrin kıyısında, Karadağ'ın eteklerindeki savaş sonunda Urum Kağan'ın ülkesini topraklarına katar (295).

Baştan sonra manzum olan Oğuz Destanında çok önemli bir yer tutan tasvir, bu devrin en güzel ifade şeklidir. Oğuz'un "ağı kıpkırmızı, yüzü gök mavisi, gözleri al al, saçları kapkara, ayağı öküz ayağı gibi, bileği kurt bileği gibi, omuzu samur gibiydi..." (296) şeklinde tasvir edilişi, gerçek ölçülere uymayan olağanüstü büyük bir şekildedir. Mübâlâğa ve ifrat, destandaki bu ifade tarzının en önemli vasfıdır (297).

Belirtmek gerekir ki tasvirlerin en bol olduğu yerler, destan kahramanının tanıtıldığı ve kahramanlıklarını ifade eden savaşların anlatıldığı bölümlerdir. Adı geçen kısımlar, destanda teferruata en fazla yer verilen yerlerdir.

Anlaşıldığı gibi destan muharriri harikûlâde bir ressamdır. Bir veya iki tasvirle bütün bir hayatı, bir hareketi, bir vakayı gözler önüne seriverir.

Ayrıca destanı anlatan kişi "yaptı", "etti", "diyar" v.b. belirli geçmiş ve şimdiki zaman kipi kullanarak, destandaki vakaya girer, âdeta olayları yaşar. Saz eşliğinde söylenilen (terennüm edilen) destanlardaki bu tablo, anlatanın vakaya iştirak ettiğini gösterir (298).

Dede Korkut Kitabı'ndaki hikâyelere bakıldığında, bütün hikâyelerde tek bir vaka olduğu görülür: Oğuzlar'ın yasayışı... İşte bu durum asıl vakayı daha tafsilâtlı ve girift olmaktan alıkoyar. Bir başka ifadeyle olaylar, birbirinin içine girmiş degillerdir (299).

Hikâyelerdeki vakanın basitliğine rağmen üzerinde ısrarla durulan, teferruatlı olarak anlatılan anlar mevcuttur. Duyguların en iyi ifade edildiği konuşmalar bir ihanete kurban gitme; sevdiği insandan bir darbe görme, bütün umutlarını bağladığı kişiyi elinden kaçırma gibi trajik durumlarla savaş ve tabiat tasvirleri, hikâyecinin gerçekten üzerinde durmasını gerektiren bölümlerdir; bazı araştırmacılara göre de hikâyenin etini, kanını teşkil eden yerler de, burasıdır (300). Bu özellik "... yerinden doğrulmuştu. Kara yerin üzerine otağlarını diktirmişti. Bir yerde ipek halı seccâdeler döşenmişti, ala sayvan gök yüzüne şavk vermişti... Dokuz yerde küpler kurulmuştu; altın ayaklı surahiler dizilmişti..." (301). Kazan'ı cemresiyle birlikte veren satırlarda açıkça görülmektedir.

Bu şekilde tafsilatlı olarak verilen bu bölümleri birbirine bağlayan vakalar ise (günümüz hikâye ve romanında olduğu gibi) "... Kazan gördüğü korkulu rüyasında bir tehlike sezer. Yurduna döner ve arkadaşları ile düşmanı basar..." şeklinde süratli ve kesin çizgilerle anlatılıp geçilir (302).

Hikâyelerdeki tasvirlerin olağanüstü ölçüde olmasının sebebi epik dönemin etkisidir (303). Ayrıca destanlara nazaran tasvirlerin çoğalması; renkli, bol sıfatlı, müşahhas bir hal almaya başlaması da bu dönemde Türkler'de göçebe örf ve âdetlerinin bozulmaya başlamasıyla (304) ilgilidir. Çünkü Oğuzlar coğrafi ve tarihi vaziyetlerini değiştirmek; göçebelikten yerleşik hayata geçmek üzeredirler. Bu durum hikâyelere geçişte "cihan hakimiyetinin yerini, şehir hayatına ait birtakım aksiyonların alması"yla kendini göstermiştir. Zaten medeniyet değiştirmenin getirdiği bu parçalanma eserinde "zevk ve eğlencede iken ava gitmek üzere hazırlanmak" gibi apayrı iki yaşayış şeklini birlikte görmemize yol açar. Kısacası göçebeliğin o hızla geçen hayatında bir duraklama söz konusudur (305).

Cümleler yalın, kısa ve süssüzdür. Buna ilâveten bir vecize niteliğindeki bu cümlelerde biz, ait olduğu toplumun dünya görüşünü bulmaktayız (306).

Dede Korkut'taki bu canlı ifadenin sebebi, konuşma diliyle söylenmiş olmasındandır. Halkın günlük hayatta kullandığı mecaz ifadeler,

ortak benzetmeler ve deyimlerle sık sık karşılaşmak mümkündür. Özellikle (metin) olarak geçen soylamalarda "nesre yakın bir nazım" halinde kendini gösteren ifade şekli (307) "...Tavla tavla şahbaz atlarına bindiler. Katar katar develerini yedediler..." ve "...tükü kuşun yavrusu, yoksul kimsesizin umudu, Amıt suyun aslanı..." (308) gibi nesirle söylenen yerlerde "nazma yakın bir nesir" olarak karşımıza çıkar (309).

Yeri geldiği zaman "bak bak mer.e deli gavat" (310) şeklinde argo ifadelerinde kullanıldığı Dede Korkut Hikâyeleri'nde kahramanların neler hissettiği uzun uzadıya anlatılmaz. Dirse Han'ın karısının oğlu Boğaç'ın başında:

"Kara çekik gözlerini uyku almış açsan a akı!

On iki İnce kemiceğin özünü almış, toplayıp devşir akı!

.....

Kara başım kurban olsun oğul sana! ..."(311) diye söylediği bu bölümde de olduğu gibi kahramanlar acılarını halleriyle ve söyledikleriyle ifade ederler (312).

Her hikâyenin sonunda söylenen; "... Yom vereyim hânım, karlı kara dağların yıkılmasın!" (313) diye başlayan duaların bugüne kadar gelişine bakarak eserdeki üslûbun tek kişiye değil, bütün Türk milleti'ne ait olduğunu söyleyebiliriz (314).

Dikkati çeken bir başka şey de hemen her hikâyede gördüğümüz "Hânım hay", "hani dediğim bay erenler, dünya benim diyenler...", "yom vereyim hânım..." "Dede Korkut soy soyladı, bay bayladı" şeklindeki kalıp sözleri hikâyeci, hikâyelerin uygun yerlerine yerleştirmiş; onları uzatıp kısaltmaktan çekinmemiştir (315).

Masal olağanüstü çeşidinde de, gerçekçi çeşidinde de anlatılanların gerçeğe uygunluk derecesi ne olursa olsun, hayal yaratması olduğu izlenimini veren bir anlatı türüdür. Diğer halk edebiyatı ürünlerinden en büyük farkı da, buradadır (316).

Masal bir masalbaşı tekerlemesiyle başlar, bir masal sonu tekerlemesiyle sona erer. Bir başka ifadeyle masal kalıp bir ifadeyle başlar ve biter (317).

Masalda "Çembertiya" gibi varlıkların (318), cansız (319) ve canlı nesnelerin (320) konuştuğu da görülür. (Antropomorfi).

Varlık değiştirme (321) masalın üzerinde durduğu bir motiftir. Büyü yahut beddua ile olan bu değişim (efsanedekinin aksine) sürekli değildir. Büyü masal sonunda bozulur, şekil değiştiren kişi ya da varlık, eski haline döner.

Masal belli benzetmelere yer veren bir anlatı türüdür. "İnci dişli", "sırma saçlı", "zümrüt gözlü" v.b. şeklinde gördüğümüz bir benzetmede kıymetli olanın seçilmesi şarttır.

Masalın tezatlar, aşırı durumlara meyli vardır. Kahramanlar ya güzel ya çirkin; ya iyi ya kötü, ya zengin ya fakir; ya tembel ya çalışkandırılar.

Masalda belli karşılaştırmalara yer verilir: "Ayın ondördü gibi", "gül gibi", "dünya güzeli". Ancak bu karşılaştırmayı yaparken teşbihler, istiareler kullanır. Bu özellik sadece bir masalda değil, diğerlerinde de görülür.

Masal, bir nesnenin veya bir kişinin tasvir ve tanımı üzerinde uzun uzadıya durmaz. Tasvir ve tanım, genel çizgilerle verilir: "Sırma saçlı" veya "dünya güzeli"den ve anlaşılmaya devam eder; sırmanın ya da güzelliğin tarifini yazmaz. Kahramanın ıstırabının fazlalığı üzerinde durmaz, "uzun süre ağladı" deyerek geçer. Yani masalcı masalı anlatırken teferruat üzerinde durmaz. Kısa benzetmelerle (olay ya da kişi olabilir) tasavvuru dinleyiciye bırakır.

Masalda yer alan bazı nesneler, belli metal ve minerallerden oluşur. "Altın saray", "billür köşk", "demir çarık", "demir âsâ" gibi. Bu metaller değerliliğin ve dayanıklılığın sembolüdür.

Masal belli sayılara yer verir. "40 gün 40 gece", "41 gün", "3 gün" gibi. Bu sayıların hem akılda tutulmaları kolaydır, hem de dinî (İslâmın şartlarının üç olması), epik (Oğuz'un 40 yiğidi vardır) ya da mitik (Eski Türklerdeki en eski dinî teşkilât, 4'lü, 5'li, 12'li teşkilâttır) özellikler taşımaktadırlar.

Masallar genellikle miş'li geçmiş, arasıra da şimdiki ve geniş zamanla anlatılıp söyleyeni belli olmayan (anonim) ürünlerdir (322).

Özellikle olağanüstü ve Keloğlan masallarında büyülü nesneler önemli bir yer tutar: İstenildiği zaman sahibine mükemmel bir sofraya kuran sihirli sopa ⁽³²³⁾, giyeni kimseye göstermeyen sihirli külâh ⁽³²⁴⁾ gibi.

Ayrıca çeşitli tekerlemelerin, "kapan kutum kapan"⁽³²⁵⁾ gibi sihirli -kalıp ifadelerin, belli benzetmelerin ve tanımların, belli sayıların hem aynı masalın içinde, hem de diğer masalarda tekrar edilmesi de bir ifade özelliği olarak karşımıza çıkar.

"Kerem", "Köroğlu", "Âşık Garip" gibi hikâyelerin söyleyeni belli değildir ⁽³²⁶⁾. Bu tür ürünlerin yazmaya geçmeden önce sözlü gelenekte yaşadığı, hatta kitapların tanınmadığı yerlerde bile hikâyelerden kopmuş bazı şarkıların terennüm edildiği bilinmektedir ⁽³²⁷⁾. Zaten yazıya geçirilmiş olan hikâyelerin başındaki "Râvigân-ı ahabâr ve nâkılân-ı âşar ve muhaddisân-ı rûzigâr söyle rivayet ederler ki..." ⁽³²⁸⁾ şeklindeki giriş formeli bunu açıkça göstermektedir. Yani halk hikâyelerinin menşei, halkın ruhudur.

"Tahir:

-Bre kız, sen benim kardeşim değil misin, ayıp değil mi? diyerek onu azarladı" ⁽³²⁹⁾.

.....

"-Pekâlâ, güzel, bu geçen güzelleri, bu âşık met etme ile bu gursurmudur? diyip" ⁽³³⁰⁾.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi hikâyelerimizdeki bütün konuşmalar ve cevapları Spies'in dediği gibi sadece di'li geçmişle ifade edilmez ⁽³³¹⁾. Onun yanı sıra şimdiki ve geniş zamana daha çok rastlanır. Ancak hikâyenin değişik zamanlarla ifade edilişi, anlatıya canlılık katar. Spies'e göre bu stil hikâyeciye ait olmayıp, Türkçe'ye has bir özelliktir ⁽³³²⁾. Hikâyenin nesir kısımlarında ise hikâye dili (di'li geçmiş zaman) hakimdir.

Halk hikâyeleri az sayıda, sade kelimeler; kısa, gramer yapısı basit cümlelerle ifade edilir. Bu, halkın okumamış kesiminin kullandığı dilin özelliğidir ⁽³³³⁾.

Durumu dinleyen Tahir aldı bakalım ilk haneyi:

Gül için bülbül ağlar,
Dertli sinemi dağlar,
Mecnun gibi Tahir'in
Mekânı olsun dağlar.

* *

Bülbülü har ağlatır,
Aşık ağyar ağlatır,
Ben feleğe ne ettim,
Beni har har ağlatır (334).

Halk hikâyelerinde kahramanların üzüntüleri, sevinçleri üzerinde durulmaz. Verilen parçadan da anlaşıldığı gibi. Aşık veya sevgili ya karşılıklı geçip birbirlerine; ya da başkalarına söyledikleri hanelerle hislerini ortaya koyarlar. Bu haneler bugünkü romanlardaki ruh tahlillerinin ve diyalogların yerini tutarlar (335). Bir başka ifadeyle halk hikâyelerinde psikolojik tahliller yoktur (336). Onların yerine realist tasvirler vardır. Bu da hikâyenin anlatım tekniğine uygundur.

Hikâye kahramanları (kız ya da erkek olsun)nın hepsi de 13-14 yaşlarında olup, çocukluktan gençliğe geçiş devresinde bulunurlar. Erkek kahraman bütün zorlukları yenecek kadar güçlü; kadın kahraman bey, ya da padişahın tek kızı olup, güzelliği dillere destandır. Bunun yanısıra hikâye kahramanı vakanın merkezini teşkil eder ve olaylar, baştan sona onun etrafında döner (337).

Hikâyelerdeki olayların bir yerden başka bir yerde cereyan edeceğini, ya da bir başka kahramanın macerasına geçileceğini bildirmek için: "Onlar orada öyle kalmakta olsun, biz haberi nereden verek?" (338) veya "Tahir burada kalsın, biz gelelim Zühre'ye..." (339) şeklindeki kalıp ifadeler hem aynı hikâyede, hem de hikâyelerin çoğunda tekrar edilmektedir. Bunun yanında Dede Korkut'taki "soylamış hânım, görelim bakalım ne soylamış" şeklindeki ifadeyle aynı fonksiyona sahip "Aldı Gl-Eser, Aldı Aşık Aydın" (340) veya "Ağcagız görek ne deyin, biz de diyek sizin sağlığınıza" (341) gibi kalıplar, daima hikâyedeki manzum parçaların habercisi mahiyetinde olup, hikâye anlatıcısının ferdi tabirleridir (342).

Mensur hikâye kısmında hikâyeci -konunun esasını bozmamak şartıyla- istediği genişliği vermekte serbesttir. Meselâ asıl hikâye arasına

"karavelli" adı verilen müstakil hikâyeler katar. Veyahut da vakayı anlatan parçalara yenilerini ekleyebilir, bazılarını çıkarabilir (343).

Nazım kısımlarında ise değişik bir durum görülür: Hikâyelerde değişmemesi gereken kısım olduğu halde özellikle İranlı ve Azerbaycanlı Türk şairleri her türkünün arasına konuyla ilgisi olması gereken anonim ya da hikâyecinin o anda bulduğu mani (bayatı)ler ilâve ederler. Aynı durum Köroğlu hikâyelerinde de görülür: Hikâyeci koçaklamalı türkülerin 11'li olanlarının arasına ya Köroğlu'nun bir başka koluna ait, ya da anlatıcının irticalen söylediği 8'li türküler edebilir (344).

Görüldüğü gibi destan anlatıcısı (ozan veya bahşi) objektif bir tavra sahiptir. Başta "geçmiş zamanlardaki olayları ve maceraları anlattığını dinleyiciye hissettiren destancı, çok geçmeden verdiği bu zaman ve mekân kavramlarından çabucak sıyrılır ve kendini destan vakasının içinde görür. Yani vakanın aksiyonuna iştirak eder (345).

Göçebe örf ve âdetlerinin bozulup, cemiyet içi tezatların ve mücadelelerin başlamasıyla beraber hikâye edene ait subjektif ifade tarzı ortaya çıkar. Dede Korkut'taki "görelim hânım ne soylamış, aydur" (346) şeklindeki ifadelerde görülen bu özellik halk hikâyelerinde daha da azalır ve sadece "Aşık Aydın aldı bakalım ne diyor..." (347) ve "gel haberi öteki yüzden verelim" (348) gibi hikâyeciye ait ifadelerde kalır (349).

TIPLER:

Eski çağlara ait olan destanlarla edebî eserlerde karakterleri genellikle aynı kalan kişilere rastlanır. Bu kişiler, ufak farklarla başka ürünlerde de görülür. İşte, basit ve sabit karakterli bu kişilere "tip" denir.

Halk edebiyatının tarihi gelişimi içinde tiplerin yeri inkâr edilemez. Çeşitli incelemeler göstermiştir ki tiplerin, içinde yaşadığı toplumla büyük münasebeti vardır. Bütün edebî eserlerde herşey ona bağlanır. Olaylar bile ona izah ediyor gibidir.

Tiplerin toplum ve edebî eserler içindeki yeri ve önemini şu cümleyle anlatabiliriz: Tipler ait oldukları toplumun ve temsil ettikleri türlerin anahtarındırlar (350).

Mitlerde herşey olağanüstüdür. Tanrılarla yarı tanrılar ve insanlar birarada yaşarlar:

Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak (351)

.....

Yarattı mandı Şire, adlı bir kahramanı

.....

Mandı-Şire'den başka, kemikleri kamıştan,

Yedi kişi yarattı, etleri de topraktan (352).

Bu ortak hayatın önde gelen varlığı Tanrı Ülgen'dir. Altay Türkleri'nin yaratıcı tanrısı Ülgen mükemmel bir varlıktır. Bütün varlığı (Ay, Güneş v.b.) yaratan, odur. Göklerden dökülen yağmurlar, onun ağzından dökülen salyalardır. Güneşi, Ay'ı, bulutları hareket ettiren, odur. Ateşi yaratan da Ülgen'dir ve herşeyi bilir. Yedi oğlu ve dokuz kızı da Ülgen gibi iyi tanrılardır. Hepsi de Ülgen'in hizmetindeki ruhlar ordusuna dahildir ve ayrı ayrı görevleri vardır (353).

Şeytan'ın ta kendisi olan Erlik, bazı efsanelerde insan olarak görülürse de (354), İran mitolojisindeki Ehrimen'le aynı özelliktedir. Her zaman kötülük yapan kutsal bir sembol olup iyi şeylere muhaliftir. İradesi yoktur. Şeytanların hükümdarı ve yaratıcısı, odur. Haristir; tanrı Ülgen'in hakkını elde etmeyi ister. Adem ile Havva'yı kandırmayı başarmıştır (355).

Erlik'in tanrı Ülgen'le mücadelesi, ilk insan oluşu Altay Mitolojisinden kalmaz. İsteddiği kurban verilmezse musallat olduğu obaya veya aileye felâket getireceğine inanılan Erlik "kötü ruhlar" zümresindedir. Dokuz (bir rivayete göre de yedi) oğlan ve dokuz kızı da oyun oynayarak vakit geçiren; Şamanı şaşırtmaya çalışankötü ruhlardır (356).

Şamanistler'de Ülgen'in kızlarından başka iyi dişi ruhlar da vardır:

Umay ise çocukları ve hayvan yavrularını koruyan dişi bir tanrıdır. "Ateş ruhu" olarak da bilinen Umay'a tapan kadınların oğlu olacağına inanılır (357).

Umay'ın görevleri "Ayısıt" denilen ruhlara verilmiştir. Ayısıtlar refah ve bereket veren dişi ruhlar zümresinin adıdır. Çocuklara can ve-

ren, gebe kadınları himayesi altında bulunduran ayısıtların timsali kuğulardır ve onlara dokunmak yasaktır (358).

Ak-Ene (Ak-Ana) sadece yaradılış efsanelerinde geçer. Efsaneye göre bu, tanrı-ruh yaratma kudretini ilham eden bir ruhtur. Ülgen yaratma gücünü ve emrini, Ak-Ene'den almıştır (359).

Destan dönemindeki eserlere bakıldığında kahramanlarının ait oldukları toplumun özelliklerini (medeniyet, ahlâk, aile bağı, evlilik vb.) aksettirdikleri görülür (360).

Türk destanlarında görülen örnek tip, alp tipidir. Bu tipin en ideal şeklini atlı-göçebe bir toplumun yaşayışını, hayat felsefesini temsil eden Oğuz Kağan Destanı vermektedir (361). Nitekim Oğuz hayvan sürüleri güden, avcılık yapan bir toplumun ferdidir. Yerleşik (ikinci) medeniyette görülen durgun, içe dönük insan tipine hiç benzemeyen, dışa dönük bir tip olan Oğuz'un en büyük ideali, cihanı ele geçirmektir. "Ben Uygurlar'ın kağanı oluyorum ki, yeryüzünün dört bir tarafının kağanı ol sam gerektir. Sizden itaat dilerim" (362) buyruğundan da anlaşıldığı gibi savaşlarının gayesi budur. Tek gayesi yenmek, zafer kazanmak olan Oğuz, elde ettiği yerlerde durmaz, geçer. Kısacası destanda süratin temsilcisi Oğuz'dur (363).

"Doğuda Şantung Ovası'na kadar asker sevkettim. Denize hiç ulaşmadım. Güneyde Dokuz Ersin'e kadar asker sevkettim..." (364) diyen Gök-türk de Oğuz gibi geniş mekân adamıdır. Onun ideali de geniş bir mekân elde edip, kuvvetli ve kudretli olmaktır (365).

Kökçe'ye:

İçimizden biri yaşayıp,

Öbürü şimdi ölmeli.

.....

Malı paylaşmak istemem." diyen Manas da Oğuz Kağan gibi dünyaya tek başına hakim olmayı istemektedir (366). O da göçebe bir toplumun ferdi olup, o toplumun ideallerini gerçekleştirmeye çalışır.

Her toplum kendi isteğine ve yapısına uygun bir fert hayal eder; çocuklar buna uygun yetiştirilir. İşte alp tipi de, göçebe bir toplumun özlemlerini ifade eder. Ucsuz bucaksız bozkırlarda akıncılık yapan, avcılıkla geçinen bu toplum için atın önemi büyüktür. Onlar için at sadece

bir binit değil, giyeceğin ve bineceğin kaynağıdır (367). O sebeple Oğuz'un at sürülerini ve insanları yiyen gergedanı öldürmesinin (368) destanda etraflı olarak anlatılmasının sebebi, toplumun kahramanlığın yanın da ata verdiği önemi de belirtir.

Alp için kahramanlık ve kuvvet herşeyden önemlidir. Destanda Oğuz'un çocukluk döneminden hiç bahsedilmez. Anasının sütünü bir kere emer, bir daha emmez. Çiğ et, şarap ve çarba ister. Kırk gün sonra büyür, yürür ve oynar (369). Kuvvetli olduğunu isbat ettikten sonra da "han" olur ve kavmini hemen savaşa çağırır (370).

Göktürk Hakanları da kutsal olarak kabul ettikleri kendi illerinin hür olması için diğer kavimlerle savaşır ve onları idareleri altına almaya çalışırlar. Bilge Kağan'ın milleti için yaptıklarını anlattığı "milleti besleyeyim diye kuzeyde Oğuz kavmine doğru, doğuda Kıtay, Tatabı kavmine doğru, güneyde Çin'e doğru oniki defa büyük ordu sevkettim... savaştım" (371) satırlarında bu açıkça görülmektedir.

Dede Korkut kahramanlarının her biri yiğitler ailesine mensuptur. O toplumda kahramanlığın, kuvvetini göstermeyene ad bile vermezlerdi. Nitekim 15 yaşına kadar adsız olan Dirse Han'ın oğluna Bayındır Han'ın azgın boğasını öldürünce "Boğaç" adı ile birlikte öylik ve taht verilir (372).

Ayrıca bu toplum içindeki fertler, açıkça yiğitliğe zorlanmaktadır. Kazan'ın oğlu Uruz'a söylediği:

.....

Onaltı yaşına girdin,

Yay çekmedin, ok atmadın,

Baş kesmedin, kan dökmedin,

Soylu Oğuz içinde çuldu almadın! (373) sözlerinden de anlaşıldığı gibi kahraman olmak o toplumda yaşamının şartıdır (374).

Çiriçi'nin beline yay bağlayarak doğurduğu Mamas da tıpkı Oğuz gibi daha beşikte konuşur; ata binip uzak diyarlara gitmek istediğini söyler (375). Manas'ın Kuzey ve Kaşgar bölgelerine Müslümanlığı yaymak için yaptığı akınlar, onun kahramanlık destanı gibidir.

Alplıkta fiziki-güç, çok önemlidir. Elbette göçebe hayatı yaşayan, avcılık yapan, sürü güden bir toplumun fertleri böyle olacaktır. Oğuz öküz ayaklı, kurt bilekli, omzu samura, göğsü ayıya benzer, bir insan olmasına rağmen bütün vücudu tüylerle kaplı ⁽³⁷⁶⁾ bir varlıktır. Kazan'ın dayısı Aruz Koca ise, "altmış ögeç derisinden kürk eylese tapuklarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külâh itse kulaklarını örtmeyen, kalı budı hırança, uzun baldırları ince, at ağızlı ⁽³⁷⁷⁾ dır. Avucunda kanla doğan Manas da Oğuz ve Aruz Koca gibi kuvvet timsali olup, "ayılarla boğuşur, bir kubbe yanı gibi iri görünüşlü" ⁽³⁷⁸⁾ dır.

Köroğlu'na gelince, o ve kırk arkadaşı için önemli olan kahramanlıktır ⁽³⁷⁹⁾. Göçebe bir toplumun ferdi olmamasına rağmen o, açık ve geniş mekân adamıdır. Hayatı at üstünde geçen Köroğlu ve arkadaşları ölüm den korkmazlar. Ancak, içinde bulunduğu toplumun yerleşik düzene geçmiş olması; kendisini destekleyen ve hayvancılıkla gecinen bir toplum düzenninden mahrum olması onu, bildiğimiz alp tipinden ayırır. Onlar görünüşte Oğuz'a, Manas'a benzemekteyse de gerdan kırarak, baş alarak geçinen Köroğlu ve arkadaşlarını kahramanlığa iten sebep çoğu zaman ahlâk dışı sebeplerdir. (Kenan'ın kaçırılması gibi). Zira onlar, göçebenin saflık, örf, âdet ve asaletine sahip değildirler. Nitekim Köroğlu zayıfa karşı kuvvet kullanmaktan, hileye başvurmaktan çekinmez ⁽³⁸⁰⁾.

Türkler, İslâmiyeti kabul etmeden önce İran ve Arap ordularında asker ve kumandan olarak görev yapmışlardı. Onların İslâmiyeti kabul etmelerinde bu disiplin ve ahlâk duygularının tesiri büyüktür. Böylece eski çağlardan beri cihana hakim olmayı "büyük ülkü" olarak benimseyen Türkler İslâmiyetle kendi kültürleri arasında bir sentez meydana getirdiler. Bunların en önemlisi de, alp tipinin "gazi tipi" haline gelmesidir ⁽³⁸¹⁾.

Türk ve İslâmiyet adına girişilen dinî ve siyasi mücadeleler zincirinin halkalarını teşkil eden Battal Gazi, Danişmend Gazi, Sarı Saltuk ve Saltuk Buğra Han destanları ⁽³⁸²⁾ nın iskeletini İslâm unsurunun hakim olduğu tarihi olaylar meydana getirmektedir. Bu ürünlerde devlet gücünün arkasında İslâmiyet ve Hristiyanlık vardır. İşte "Alp Gazi" İslâmiyetin Hristiyanlık'a karşı başlattığı mücadeleleri yürütür.

Gazi tipi de (tıpkı Oğuz gibi) dünyayı fethetmek ister. İslâmiyetin yayılmasında "şehadet"e ermeyi en yüce makam, en ulvu mükâfat bilir

ler. Şahsi duygularına yer vermezler; her şeyi Allah rızasını kazanmak ve İslâmiyet namına yaparlar (383).

Bunlar gerçek kişiler olup, içinde yaşadıkları kültür ve medeniyetin ürünüdürler. Dünya görüşlerini ahlâki düşüncelerini, davranışlarını hep bu toplum tarafından belirlenen alp-gazilerin yanında kendileri gibi kahramanlar da vardır (384).

Masalların çok çeşitli kanuları ihtiva etmesi dolayısıyla her masalda ona uygun kahramanlar söz konusudur. Nitekim hayvan masallarının bir çoğunda kendi niteliklerini kaybetmiş, kılık değiştirip insan hüviyetini almış hayvanlar karşımıza çıkarlar (385). Meselâ bir masalda yarım Horoz (386) un, alacağını isteyen fakir bir adamdan hiçbir farkı yoktur (387). Zincirlemeli türe yaklaşan "Koca Nine ile Tilki" (388) masalında ise kişilerden (burada hayvanlar) çok macera ağır bastığından, çocuklar tarafından zevkle dinlenir (389).

Olağanüstü masalların kahramanlarını cinler, periler, devler (390) ejderhalar (391) la insanlar ve hayvanlar teşkil eder. Bu tür masalların bazılarında insanları bir büyü ile hayvan kılığına girdikleri olur (392). Bazılarında ise cin, peri gibi olağanüstü varlıklar hayvan kılığında görünürler (393). At, destanlarda olduğu gibi bir binit olarak kullanılması yanında yanısıra sahibine öğüt veren, zor durumlarda yardım eden, konuşan, uçan bir varlıktır (394).

Gerçekçi masalların kahramanları olağanüstü türün masallarından pek farklı değildir. Padişah, vezir, bey, zengin, tüccar (395) gibi kudretli kişilerin yanında, kadı, müftü, hoca gibi (396) tanrının emirlerini uygulamakla görevli olan kişiler de vardır (397). Ancak bazan iyi, bazan da kötü olan bu kudretli kişilerin değişik yönleriyle, insafsız bir şekilde eleştirildikleri de olur (398).

Zor durumdaki kahramanlara yardım eden kötülerle, güçlülerle savaşan Keloğlan (399) ile çevresindekilere kötü oyunlar oynamaktan zevk duyan Köse (400), gerçekçi masalların en renkli kişilerindendir.

İslâmiyetten sonrası ürünlerde âşık tipinin önemli bir yer tuttuğu görülür. Aslında ferdi hayatla ilgili olan bu tipin içinde bulunduğu toplum, Oğuz ve Manas'ı yaratan göçebe bir toplum değildir. Türkler ka-

bul ettikleri yeni dinleriyle (İslâmiyet) birlikte yerleşik bir düzene geçmişlerdir. Böyle bir sistemde teşkilâtlanmanın yanı sıra cemiyet içi çatışmalar, farklı düşünceler ortaya çıkmıştır. Çünkü destan dönemindeki yaşayışı hayvanların, dolayısıyla göçebeliliğin tayin ettiğini biliyoruz. Halbuki yerleşik hayatta hayvanın yerini bitki, bozkırların yerini de bağ, bahçe, gülistanlık, köşk v.b. alır (401).

Oğuz Kağan, Dede Korkut ve Manas hareketli, canlı, yaşama zevkiyle dolu kişilerdir (402). Oysa âşık ferdi ve dünyevî zevkler peşinde koşan fakat, sosyal engeller yüzünden bir türlü kavuşamayan, bedbin bir tiptir (403).

Destan kahramanları ailelerine, boylarına, sosyal çevrelerine sıkı sıkıya bağlıdırlar (404). Bütün idealleri dünyaya hükmetmektir (405). Oysa âşık sevgilisini elde edebilmek için evinden, yurdundan tam yedi yıl ayrı kalır (406).

Âşık için aşk, bir kaderdir. Daha doğmadan "beşik kertmesi" yapılan birlikte tahsil gören Tahir ve Zühre henüz küçükken aşkı birbirlerinde tadarlar (407).

Hikâyelerde at, kahramanın en büyük yardımcısıdır. Fakat burada ülkesini genişletmek, dünyaya hükmetmek isteyen Oğuz'un değil, sevgilisine kavuşabilmek için istenilen "kalın", kazanmaya mecbur olan Garib'in atıdır (408).

Âşık sevgilisine olan hislerini hep telle (terennüm ederek, sazla) açıklar. Sevgilisini onunla arar; diyarını gurbette onunla para kazanır (409). Hatta bazan sahibinin ölüp ölmediğini bile bildirir (410). Denebilir ki Oğuz'un atı neyse, âşığın sazı odur. Bir başka deyişle saz âşığın kalbidir.

Türkler göçebelikten yerleşik hayata geçince dışa dönük, aktif hayatın yerini içe dönük, pasif bir hayat almıştır. Meselâ âşık çiçek, ağaç gibi tabiat unsurlarının karşısında sadece hüznün duyar. Toplumun değil, kalbinin sesine kulak verir. Onun bu pasif durumu, yaşadığı hayat tarzıyla ilgilidir. Kısacası bu yeni düzen, bozkırların alplarının yerine âşık tipini zarurî kılmıştır (411).

Genellikle anne-babaya dervişin büyüğü bir nesne (elma v.b.) yedirmesiyle dünyaya gelen hikâyeye kahramanı (412) fevkalâde güçlü bir kişidir. Çünkü kahraman, sevgilisine kavuşmak için çeşitli mücadelelere girmek zorundadır (413).

Halk hikâyelerimizde hep genç ve güzel (414) olarak tarif edilen kahraman, toplumun sadece bir tek sınıfına mensuptur. O bir vezir ya da padişah oğlu ya da kızıdır (415).

Görüldüğü gibi bütün kahramanlar bir biçimdedir. Hepsi aynı kalıba göre yapılmıştır. Kahramanların her biri ayrı ayrı bütün türün mümesilidirler. Adı ne olursa olsun halk hikâyelerinin kahramanlarında karakter, hareket ve maceralarında pek fark yoktur. İşte bu ürünleri temsil eden tip, (kahraman) âşık tipidir (416).

Görüldüğü gibi ilk ürünlerdeki insanlarla birlikte yaşayan, insanların bazı şeyleri izah etme kaygısının yarattığı mitik varlıkların yerini hayvancılıkla geçinen ve göçebe bir hayat yaşayan bir toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilen alpler almıştır. Mantık ölçülerine sığmayacak ölçülerle tasvir edilen alp, fevkalâde güçlü olup, ait olduğu toplumun yarattığı bir tiptir.

Yeni dinin kabulü ile "dünya hakimiyeti" düşüncesinin yerini "İslâm ideolojisi" almış; alp tipi de bu ideolojiyi yaymak için şehit olmaktan çekinmeyen, İslâm kahramanı "alp-gazi tipi" olarak şekil değiştirmiştir.

Masallarda görülen kahramanlar, çok çeşitli olup, bir tip yaratmaktan uzaktır. Olağanüstü masalların kahramanları hayvan ve insanlarla birlikte, cin, peri, dev, ejderha gibi varlıklar olup, mitik ve epik bir karakter taşırlar. Realist masallardaki kahramanlar, hikâyeye kahramanlarına daha yakın vasıftadırlar. Hayvan masallarında ise bazan kendi, bazan da insan hüviyetiyle karşımıza çıkan hayvanlar söz konusudur.

Halk hikâyelerine gelindiğinde günlük hayatta karşılaşılabileceğimiz ölçüde ve kuvvette kişiler karşımıza çıkar. Hepsi de bir vasıfta olan bu kahramanlar aşkın ızdırabından muzdariptirler ve toplum içi çatışmaların arttığı yerleşik hayatın, zarurî kıldığı tiplerdir.

Kısacası olağanüstü tiplerden, reel hayatta da rastlayabileceğimiz tiplere doğru bir geliş söz konusudur.

ÇEVRE :

Bilindiği gibi Oğuzlar'ın "ozan", Tonguzlar'ın "şaman", Kırgızlar'ın "bahşı-baksı" (417) dedikleri şair-büyücüler mabutlara kurban sunmak; ölünün ruhunu yerin dibine göndermek, hastalıkları tedavi etmek; fenalık, ölüm ve hastalık gibi fena cinler tarafından gelen işleri önlemek için düzenlenen çeşitli âyinlerde kendilerinden geçerek sihirli bir takım sözler terennüm ederlerdi (418).

İlk safhalarda başlıca üç büyük âyin vardı: Şeylân, sığır, yuğ.

Şeylân, Oğuz boylarının kurban ziyafetidir. Bu ziyafet mabudu da ziyafete iştirak ettiren bir tören olup giderek kurultayların toplanması, hükümdar çocuklarının ilk defa avlanmaları, sünet düğünleri, sefir kabulü gibi sebeplerle düzenlenen şeylânlarda ozanlar, kapuzları ile Oğuzlar'a ait milli efsaneleri terennüm etmeye başlamışlardır (419).

Oğuz boylarının ongunlarının avcı kuşlar olması sebebiyle dini teşkilât ile alâkalı olduğu tahmin edilen sığır denilen av âyinlerinin, başlarda dinî bir niteliği vardı. Nitekim önceleri avların bereketli ve mesut olması için rakip-şairler tarafından terennüm edilen dinî sihirbazâne şiirler, yeni dinler geldikten sonra yerini, bu avları talibeden şölenlerde "hükümdarların büyüklük ve kahramanlıkları veya eski kahramanların menkıbelerini" anlatan kahramanlık destanlarına bırakmıştır (420). Sadece umumî avlardan sonra değil, savaşlardan sonra tertip edilen şölenlerde de ozanlar, ellerinde kopuzlarla birlikte o günkü kahramanlık sahnelerini yaşıyorlardı (421).

Göktürk yazıtları'nda, Oğuz Efsaneleri'nde ve Dede Korkut'ta görüğümüz yuğ (umumi matem) âyinlerine gelince... İptidaî bir kurban kalmıntısından başka birşey olmayan bu âyinlerde şair bakıcı ölünün ruhunu istirahatata eriştirmesi için bir takım esrarlı nağmeler terennüm ediyordu. Daha sonraki yıllarda bu terennümler ölünün sevgili hatırasını yaşatanın cenklerini, kahramanlıklarını, merhalelerini anlatan besteler haline gelmiştir (422).

Koşuk, destan ve saguların terennüm edildiği bu âyinlerden daha sonraları henüz ortaçağ feodal şehir nizamına girmemiş olan Selçuklular' da ordudaki askerlerin bir muharebe esnasında gösterilen kahramanlıkları, ozanların ve kopuzcuların anlattıklarını (423) biliyoruz.

Dede Korkut'tan anlaşıldığına göre (424) daha o zamanlarda bile ozanlar, Oguzlar arasında ayrı bir grup teşkil etmekteydiler. Elllerinde kapuzları ile ilden "ile", obadan obaya gezen ozanlar düğünlerde, ziyafetlerde yani kalabalık meclislerde eski Oguz destanlarının ve Dede Korkut hikâyelerinin yanısıra yeni hadiseler hakkındaki türkülerini (destanları) söylerlerdi (425). Ayrıca bu ozanlar matem âyinlerinde de bulunurlar; ölenin cenklerini, kahramanlıklarını terennüm ederlerdi (426).

Masal, halkın nesilden nesile aktardığı ananevi bir anlatı türüdür. Her ne kadar bu geçişin kadınlar arasında veya kadınların çocuklara anlatmaları suretiyle gerçekleştiğine inanılırsa da, kesin değildir. Gemiciler ve balıkçılar da aralarında masal anlatırlar. Ancak asıl masal anlatıcıları, kadınlardır (427). Hatta bazı araştırmacılar bunu "kavimler medenileştikçe masallardaki faydalı ve maksatlı olma özelliği kaybolur ve erkeklerden kadınların tekeline geçer" şeklinde izah etmektedirler (428).

Küçük, önemsiz bir takım olayların birbiri ardınca anlatıldığı zincirlemeli masallar, özellikle küçük çocukların severek dinledikleri ve kendi aralarında anlattıkları masallardır (429).

Masallar büyük şehirlerde de söylenilmekteyse de asıl kaynağı sözlü geleneğin halâ canlı olarak devam ettiği köylerde, kasabalarda ve küçük şehirlerdedir (430).

Masal genellikle uzun kış geceleri evlerde hoşça vakit geçirmek yani, zevk için anlatılır (431). Ancak dinleyenlere öğüt vermek, örnek getirmek amacıyla masala başvurulduğu da olur (432).

Hikâye anlatma geleneğinin en kuvvetli olduğu yerler, Anadolu'nun Sivas, Erzurum, Kars, Artvin, Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir (433). Yerli ve yabancı araştırmacılardan birçoğu 19 ve 20. yüzyıllarda Anadolu'ya yaptıkları seyahetlerde "âşıkların sazlarıyla köyden köye, şehirden şehire dolaşarak kahvelerde eski destan parçalarını ve hikâye-

leri terennüm ettiklerini" ifade etmişlerdir (434). Zaten tez konumuz olan kısa hikâyelerin incelenmesi sırasında da bu fikir doğrulanacaktır.

Halk hikâyelerimiz ramazanda kasaba ve köylerde kahvelerde, uzun kış geceleri köy odalarında, düğünlerde âşıklar tarafından saz eşliğinde anlatılır (435). Âşıklar, uzun bir çıraklık döneminden sonra hikâyeciliği sanat edinmiş kimselerdir (436). Ancak XIX ve XX. yy. daki bazı âşıkların saz calmadıkları bilinmektedir. Butür, meslekten yetişmemiş olan âşıklar, türkülerine geldiği yerlerde saz çalıyormuş gibi yaparlar (437).

Anlaşılabacağı gibi daha çok erkeklere hitap eden hikâyelerin anlatılması, âşıklar tarafından sürdürülmektedir.

Diyebiliriz ki ilk zamanlarda mabutlara kurban sunmak, ölünün ruhunu yerin dibine göndermek v.b. görevleri yerine getirirken şaman kendisinden geçerek söylediği dinî-sihri sözler, dinî birer âyin olan şeylân, sığır ve yuğlarda terennüm edilmekteydi. Önceleri birer dua ve ilâhî niteliğinde olan bu terennümler giderek hükümdarlara kahramanlıklarını, cenklerini anlatan destanlar olarak kurultayların toplanmasında sünnet düğünlerinde, matem âyinlerinde, av sonrasında yani kalabalık meclislerde elleri kapuzlu ozanlar tarafından çalınıp söylenmeye başlanmıştı.

Masalların uzun kış gecelerinde kadınlar ve çocuklar tarafından evlerde kendi aralarında anlatılmasına karşılık; halk hikâyeleri âşıklar tarafından köy ve kasaba kahvelerinde düğünlerde, ramazanda, dost meclislerinde saz eşliğinde söylenir. Yani anlatıcı ve dinleyici kesimi bakımından masal ve halk hikâyesi büyük farklılıklar gösterir.

III. BÖLÜM

Türk halk anlatı türlerinin tarihî seyri içindeki gelişimini çeşitli yönleriyle mukayeseli olarak inceledikten sonra sıranın, asıl konumuz olan küçük hikâyelere geldiğini sanıyoruz. Bazan bir türkûyle ifa de edilen, genellikle nazım-nesir karışık, bazan da sadece nesir olarak karşımıza çıkan bu ürünler, söylendiği bölgenin hikâye geleneğinden uzak ya da yakın olmalarına göre değişik özellikler gösterdikleri gibi, farklı adlar da alırlar. Nitekim derlemiş olduğumuz kısa hikâyeler şekil ve muhteva özellikleri dikkate alınarak kasideler, karavelliler, kara hikâyeler, realist karakterli şehir hikâyeleri ve bozlaklar olmak üzere beş grupta toplanmıştır.

İşte bu bölümde bu tür anlatıların çeşitli özellikleri, halk hikâyelerinden farkı, anlatı geleneğinden etkilenişi, bu günkü karakterini ona kazandıran unsurlar etraflıca incelenecektir.

Elimizdeki metinlerin incelenmesine geçmeden önce özetlerini vermek yerinde olacaktır.

NECİP İLE TELLİ:

* Hüseyin Ağa fakir bir köylüdür. Oğlu Necip ise gören kızın yedi yoldan vurulduğu, çok yakışıklı bir delikanlıdır.

* Yakın köylerden birindeki Telli ile Necip, birbirlerine âşık olurlar. Bunun üzerine Necib'in babası Hüseyin Ağa, Telli'nin babası İbrahim Ağa'ya dünürücü gönderir. Ancak İbrahim Ağa, bu işe razı olmaz.

* Bunun üzerine Necip ve arkadaşları kızı kaçıırırlar. Olaydan haberdar olan kızın ağabeyleri Necib'i yolda yakalarlarsa da, oğlanın davranışlarını çok beğenen en küçük kardeş, kızkardeşinin sevdiği ile gitmesine razı olur.

* Bir müddet sonra Hüseyin Ağa hastalanır. Tam bu sırada da Necib'in askerlik kağıdı gelir. Babası ölen Necip, onun vasiyetine uyarak karısını baba dostu Kara Ağa'ya emanet ederek askere gider.

* Kara Ağa, medhini duyduğu Telli'yi görünce âşık olur. Bunun üzerine Necib'e "karısının sadakatsiz olduğunu" bildiren bir mektup gönderir ve onunla evlenir.

* Necip Kara Ağa'dan aldığı bu mektubu okuya okuya verem olur. Onun bu mektuba bakarak hergün ağladığını gören doktoru, "memleketine giderek -hiç olmazsa intikamını almasını" tenbih eder. Onu bir başçavuş ve bir erle birlikte köyüne yollar.

* Memleketine ve ailesine kavuşan Necip, gerçeği öğrenince yatağa düşer. Ancak bir türlü can veremez.

* Bunun üzerine Kara Ağa'dan Telli'yi yollamasını isterler. Kara Ağa direktirse de kardeşi Mehmet Ağabeyini razı eder. Telli'yi gören Necip, ona sitem ederek ölür.

* Başçavuş ve er, Kara Ağa'nın evini kuşatırlar. Eski karısının da yardımıyla Kara Ağa öldürülür. Yüzbaşı ile Fatma, Çavuş ile de Kara Ağa'nın eski karısı evlenirler.

GARİP ALİ İLE ELİF:

* Anadolu'nun bir köyünde yaşayan Hacer Kadın onyed-onsekiz yaşındaki oğlu Ali'den başka kimsesi olmayan, çok fakir birisidir.

* Evinin her işinde kendisine çok yardımcı dokunan kayını Haydar'ın kızı Elif'le oğlu Ali'yi nişanlar.

* Tam o sırada Birinci Dünya Savaşı'nın patlaması üzerine Ali, cepheye gider. Bir müddet sonra izin alıp köyüne döndüğünde, her yerin yakılıp yıkıldığını; anası ile nişanlısının öldürüldüğünü görür.

* Cepheye geri dönen Ali, harp bitince köye gelmek yerine bir çiftliğe sığınarak çobanlık yapmaya başlar.

* Çiftliğin sahibi Şaban Ağa'nın kızı Zeyneb'e âşık olan Ali, onu babasından isterse de, fakirliği yüzünden reddedilir. Bu duruma çok üzülür fakat, Zeyneb'e dayanamayacağı için çiftlikteki işine devam eder.

* Dağda uyuyup kaldığı birgün sürüyü kurda yedirince çok korkan Ali ile Zeynep kaçarlar. Ancak babasının atlıları onları bir çalı dibin de yakalarlar; ikisi de vurulur.

BÖYLE BAĞLAR :

* Hüseyin ve Fatma adında iki çocuğu olan Ali İzzet Bey, Malatya'nın zenginlerinden biridir. Oğlunun evlenme çağının geldiğini düşünen Ali İzzet Bey, "ona lâayık bir kız" bulmak üzere atına biner ve yola koyulur.

* Diyarbakır'a geldiğinde çeşme başında su doldururken gördüğü kızı beğenir ve Allah'ın emri ile onu babasından ister. Ancak kızın baskısı on gün izin isteyerek sorup soruşturacağını söyler.

* Olumlu cevabı verecekleri sırada şeytanlar "kızını isteyen gerçek Ali İzzet Bey olmadığına" inandırmak isterlerse de başaramazlar: Telliyle Hüseyin'e söz kesilir. Ancak nişan takılırken "oğlanı bağlarlar".

* Aradan yedi yıl geçmesine rağmen Ali İzzet Bey torun sevgisini tatamamıştır. Geline bunu hissettirince, aldığı cevap onu çok üzer.

* Sırrının karısı tarafından duyurulduğunu anlayan Hüseyin, Telli'nin tüm ısrarlarına rağmen evini terkeder.

* Suriye'de bir inşaatta birlikte çalıştığı arkadaşı Hüseyin'in sırrını öğrenen Kel Mehmet, Ali İzzet Bey'e oğlunun öldüğünü bildiren bir mektup yazar.

* Ali İzzet Bey Telli'yi, arkadaşı Kahraman Ağa'nın oğluna verir ve düğün alayı yola koyulur.

* Memleketini özleyen Hüseyin yolda gördüğü düğün alayının karısı Telli'yi götürdüğünü öğrenince kendini tanıtır. Bunun üzerine Kahraman Ağa gelini geri getirir.

* "Kendi bağlılığı aklına gelen Hüseyin kendini tanıttığına" pişmanlık duyduğu sırada bir pir sırtını sıvazlayarak oğlanı bu dertten kurtarır.

* Oglunu karşısında gören Ali İzzet Bey, hasta yatağından kalkar. Kocasına kavuşan Telli'nin yerine Fatma, Kahraman Ağa'nın oğluna gelin gider.

BÖYLE BAĞLAR (Âşık Reyhânî anlatması):

* Diyarbakır'ın zenginlerinden olan Ali İzzet Bey'in hiç oğlu yoktur. Ancak zamanla bu isteğine kavuşur.

* Oğlu Hüseyin ondört-onbeş yaşına girince ona, Yörük Beyi Ahmet Ağa'nın kızı Senem'i alır.

* Düğünün üzerinden yedi yıl geçmiş fakat Ali İzzet Bey, bir torun sahibi olamamıştır. Bu dileğini gelinine söyleyince "oğlunun iktidarsızlığı"nı öğrenir.

* Bir ağacın dibinde sırrının karısı tarafından açığa çıktığını gören Hüseyin memleketini terkeder.

* Bağdat'da amelelik yapan Hüseyin'den hiçbir haber alamayan Ali İzzet Bey ve Senem, onun öldüğünü bildiren mektubu aldıklarında çok üzülmüşler.

* Dul kalan Senem, Kahraman Ağa'nın oğluna satılır.

* Hüseyin arkadaşının kötü bir oyun oynayarak "babasına ölüm haberini yazdığını" öğrenince hemen yola çıkar.

* Diyarbakır civarından gelmekte olan düğün alayındaki gelinin karısı Senem olduğunu anlayınca, kendini tanıtır ve alayın yönünü memleketine doğru çevirir.

* "Rahatsızlığı" aklına geldiği sırada ortaya çıkan bir derviş, Hüseyin'in ağzına tükürür ve ona iktidarını kazandırır.

* Hüseyin Telli'sine kavuşunca bacısı Fatma da Kahraman Ağa'nın oğluna gelin gider.

ALİ RIZA İLE NİMET KIZ'IN HİKAYESİ:

* Ali Rıza, Nimet'e âşık olur ve dünürücü yollar. Ancak kızın ailesi, teklife olumlu cevap vermez.

* Duruma çok üzülen Ali Rıza çobanlık yapmak üzere dağa çıkar.

* Nimet'i unutmak için Adana'ya gider ama hasretine dayanamayarak bir müddet sonra geri döner. Ali'yi görünce surat asmaya devam eden kızın ağabeyleri, öldürmek için çeşitli plânlar kurarlar.

* Kız oğlana birlikte kaçımlarını teklif eder. Ancak Ali, Nimet'in yaşının küçük olduğunu anlayınca razı olmaz.

* Kız, zengin biriyle evlenir.

BEY BÖYREK:

* Bey Böyrek ve arkadaşı Kel Mehmet avlandıkları sırada kalenin sahibi keşişe esir düşerler.

* Keşişin kızı Dilâmçember'le gürleşen Bey Böyrek Onu yere yıkar, Buna kızan keşiş, oğlanın öldürölmesini emrederse de kızı razı olmaz ve zindana atılır.

* Yedi yıl zindanda kaldıktan sonra Dilâmçember oğlanı kale burcuna çıkarır. Oradan geçmekte olan bezirgândan "babasının kör olduğunu, nişanlısı Akkavak Kızı'nın da Kel vezir'in oğluyla nişanlandığını" öğrenir.

* Atına atlayan Bey Böyrek memleketine doğru yola çıkmış. Çeşme başında su dolduran bacısı onu tanıyamaz. Ancak evlerine gidip, duvardaki sazının tellerine dokununca kız "o gün Akkavak Kızı'nın kinasının olduğunu" söyler.

* Kıyafet değiştirip düğüne giden Bey Böyrek bacısına, Akkavak Kızı'na götürölmek üzere bir yüzük verir.

Yüzüğü tanıyan Akkavak Kızı'na kavuşan Bey Böyrek, bacısını da Kel vezir'in oğluna vermiş.

İZZET BEY :

* Hüseyin ve Fatma adında iki çocuk babası olan İzzet Bey, zamanı gelince oğluna bir gelin alır.

* Aradan on yıl geçmesine rağmen torunu olmayan Ali İzzet Bey, Bu üzüntüsünü geline söyler. Ancak, oğlunun iktidarsız olduğunu öğrenince, çok üzölür.

* Sırrının açığa vurulması, Hüseyin'i kahreder. Arkadaşı Hasan'ı da alarak İstanbul'a gider.

* On yıl sonra Hüseyin'le arası açılan Hasan, Ali İzzet Bey'e "oğlunun öldüğünü" bildiren bir mektup yollar. Bunu duyan kaynata gelinini, kankardeşi Kahraman Ağa'nın oğluna nişanlar:

* Hasan'ın yaptığı kötülüğü öğrenen Hüseyin, hemen memleketine gitmek üzere atına biner. Yolda gördüğü pir, ona "annesinin öldüğünü, babasının artık görmediğini, karısının da gelin gitmek üzere olduğunu" haber verir.

* "Yaşlı adam", kendisine çay ve şeker veren Hüseyin'e "babasının gözlerine sürülmek üzere bir avuç toprak" verir.

* Pir'le konuşmasından sonra gücünü tekrar kazanan Hüseyin, tekrar yola koyulur.

* Yolda gördüğü düğün alayının kendi karısı için kurulduğunu anlayınca kendini tanıtır ve atlılar geri döner.

* Oğlunun yaşadığına ve döndüğüne bir türlü inanmayan Ali İzzet Bey, toprağı sürünce gözleri açılır.

* Karısı ile kırk gün kırk gece bir düğün yaparak tekrar evlenen Hüseyin, bacısı Fatma'yı da Kahraman Ağa'nın oğluna verir.

KASİDELER :

Az sayıda, bazan bir tek türkünün etrafında meydana gelmiş küçük hikâyelere Kuzeydoğu Anadolu'da "kaside" denmektedir ⁽⁴³⁸⁾. Bunlar bir efsaneden, bir masaldan veya gerçek hayattan alınmış olay ve olaylar çevresinde örülmüş, yapısı basit anlatılar olup, türkülerıyla birlikte 1-2 saatlik bir süre içinde anlatılabilirler ⁽⁴³⁹⁾.

Bu tür hikâyeler "sergüzeşt"ten bozma "serküşte", "kıssa" veya "kaside" adıyla da bilinmektedir ⁽⁴⁴⁰⁾. Sergüzeşt ve kıssa kelimelerinin birinin başından geçen olay, rivayet, macera" ⁽⁴⁴¹⁾ manalarını taşıdığı düşünülecek olursa, neden bu şekilde adlandırıldıkları belli olur.

Kaside adıyla da anılması ise sanıldığı gibi "kıssa" kelimesinin bozulmasıyla değil de, bu kelimenin ihtiva ettiği hikâye, rivayet, vaka, macera, fıkra v.b. çeşitten konuları anlatma, kıssaları kasdetmek ama-

cıyla "kaside" ile "kasd" kelimelerinin şekil ve muhteva özelliklerinin gözönünde tutulmasıyla meydana geldiğine kaniyiz. Nitekim Âşık Reyhanî "Böyleler Bağlar" (442), Ali Rıza Demir ise "Ali Rıza ile Nimet Kız"ın hikâyesi (4 no.lu metin) adlı hikâyelerine başlarken "size bir macera anlatalım" diye söze girerler.

Şekil :

Bu tür hikâyelerde asıl olan, nesirdir. Bütün macera nesir kısmında anlatılır. Aşağıya aldığımız "Ali Rıza" ile "Nimet Kız"ın Hikâyesi"nde de görüleceği üzere, metinden türküleri kaldırıncı hikâyenin bütünlüğü bozulmaz. Çünkü asıl halk hikâyelerimizde de olduğu gibi nazım kısmı ikinci plândadır. Türkülerin gayesi hikâyeyi süslemek ve canlandırmaktır (443). Vakayı bize nakleden, hikâyenin kendisi de diyebileceğimiz nesir kısmıdır:

ALİ RIZA İLE NİMET KIZ'IN HİKÂYESİ:

Ali Rıza, Ereğli'nin Kalesaray Köyü'nde yaşamaktadır. Bir gün Nimet adında bir kıza âşık olur. Kız da ona karşı ilgisiz değildir. Ancak kızın ailesi, gönderilen dünürleri geri çevirir. Bunun üzerine Nimet'i kaçırmak için onu yalnız yakalamaya çalışan Ali Rıza'nın bu hareketi, köylüler tarafından duyulur ve hoş karşılanmaz. Özellikle büyükler, Ali Rıza'nın bu işten vazgeçmesini isteyip, kızarlar. Fakat oğlan kızı unutmaz.

Kızın annesi köyün içinde "Ben o kalender oğlana kızımı vermem" diye tepin tepin tepinmekte; Ali Rıza'yı her yalnız görüşünde, "Kızımı bırakmazsan yiyeceğin dayanın haddi hesabı yok." demektedir. Bütün bunların babasının fakir olmasından ileri geldiğini düşünen Ali Rıza, köyünü terketmeye karar verir. Sırtına kepenegini örtünüp, beline kavalını soktukten sonra azığını da alır ve çobanlık yapmak üzere dağa çıkar.

Ancak kızın ailesi oğlanın peşini bırakmaz. Nitekim günlerden birgün enişte Ali Rıza'yı dağda bulur ve:

- Sen neden benim baldızın arkasına takılıyorsun? diyerek onu döver, gidip köyde övünür.

Nimet'e duyduğu hasrete dayanamayan Ali Rıza, onu görebilmek ümidiyle köyün pınarına varır. Derken kız da pınara gelir; bir süre konuşurlar. Ayrılırken Nimet Ali Rıza'ya:

- Ben sana varmaktan vazgeçmeyeceğim, diye yemin eder.

Kızla pek sık buluşamayacakları için Ali Rıza, bu sefer Adana'ya gider. Aradan bir ay bile geçmeden kıza olan sevgisi, onun köye dönmesine sebep olur. Ancak Nimet'in ve eski bir katil olan babası Kazım, ne annesi Meryem, ne de kardeşleri, Ali Rıza'yla konuşmamakta; onu görünce yüzlerini asıp, başlarını çevirmektedirler.

Fakir bir çobanın kızkardeşlerine gönül verip, onun peşinde dolaşmalarını hazmedemeyen Nimet'in kardeşleri, oğlanı pusuya düşürüp öldürmeyi tasarlarlar. Bunun için de Ali Rıza'ya:

- Hadi bize gidelim, derler.

Ali Rıza:

- Birşey mi var? Neden söylemiyorsun? diye sorunca da:

- Bize gel de babamla konuşun. Hem birlikte yer işer, eğleniriz.

Oysa Ali Rıza, kendisine kurulan bu ölüm tuzağını sezerek, teklifi reddeder.

Bir gün kız Ali Rıza'ya:

- Hadi kaçalım, ben babamın evinden memnun değilim, der.

Ali Rıza

- Yaşın kaç?

Kız:

- Oniki.

Ali Rıza:

- Yaşın çok küçük, seni kaçırıp yirmi sene hapiste yatamam sevgilim.

Bunun üzerine kız oğlandan ümidini keser ve babasının isteğine boyun eğerek köyün zenginlerinden İlyas'ın Ali'nin oğlu Tacettin'le evlenir.

Onun sevdasından durmadan gezen Ali Rıza, yine böyle avare avare dolaşırken Kızıl yer mevkiinde Nimet'e rastlar. Onu görünce gözleri kararır ve kendini kaybeder.

Kasidelerde şiir halk hikâyelerindeki kadar olmasa da önemli bir yer tutar. Ancak bu şiirlerin söylendiği yerler, asıl hikâyelerimizdeki gibi kesin olarak belirlenmiş değildir. Yine de duyguların arttığı yerler ve konuşmalar, hikâye içinde türkülerin söylenildiği yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halk hikâyelerinde olduğu gibi, kasideler de, belli bir anlatım plânına sahiptirler:

1. Giriş :

Halk hikâyelerinde "râviyân-ı ahhâr ve nâbilân-ı âsâr ve muhaddî sân-ı rûzgâr şöyle rivayet ederler ki..." veya "var varanın, sür sürenin..." (444) gibi başlayan giriş formeline incelediğimiz kasidelerden hiçbirinde rastlayamadık. Hikâyelerin bir kısmı "zamanın biriyle" (1 no.lu metin), "zamanın birinde..." (3 no.lu metin), "zamanın bir vaktinde..." (7 no.lu metin) ^{doğrudan} şeklinde/kısa bir giriş formeliyle başlamaktadır. Bir kısmında ise "Bir Bey Böyrek varmış..." (6 no.lu metin), "Diyarbakır'da Ali İzzet Bey namıyla maruf birisi vardı..." (4 no.lu metin) doğrudan doğruya hikâyeye girilir.

Denilebilir ki kasidelerin bu kısmında bir bakıma hikâyedeki şahıs kadrosu ile olayların geçtiği yer tanıtılır (445).

2. Kahramanın ailesinin tanıtılması:

Klâsik halk hikâyelerinde kahramanın ailesi vezir, padişan, tüccar, zengin gibi aristokrat kadroyla temsil edilir. Bu, zenginliğin yanında zaman zaman iktidar gücünü belirler. Ailenin malı, mülkü, askeri, kısacası mutlu olmaları için herşeyleri vardır ancak, -çoğu zaman- çocukları olmadığı için mutsuzdurlar.

Kasidelerde bu bölüm, halk hikâyelerindekinden daha kısadır. Aşağıda da görüleceği üzere kahramanın ana veya babasının adının, mesleğinin ve ekonomik durumunun verilmesi yeterlidir:

Necib'in babası Hüseyin Ağa adında fakir bir köylüdür (1 no.lu metin).

Hacca Kadın ise Yemen harbinde kocasını kaybetmiş, oğlu Ali'den başka kimi kimsesi olmayan yaşlı ve fakir bir kadındır (2 no.lu metin).

Ali İzzet Bey (hem Ahmet Lok ile Güler Tosun derlemesinde, hem de Aşık Reyhânî anlatmasında) bağ bahçe sahibi, zengin bir adamdır (3 no.lu metinler).

"Ali Rıza ile Nimet Kız" da bu motif yoktur. Doğrudan doğruya Kahramanın âşık olmasıyla hikâyeye girilir. Ali Rıza'nın babasının çok fakir olduğunu, sevdiği kızın kendisine verilmeyişinde bir sebep olarak görüyoruz (5 no.lu metin).

Bay Böyrek'in ailesi için de aynı şey söz konusudur. Bezirgânla kahramanın karşılıklı olarak haneler söyledikleri yerde "babasının Oğuz Bey olduğu"nu öğreniyoruz (6 no.lu metin).

Elimizdeki yedi kasideden sadece Âşık Reyhânî anlatması (4 no.lu metin)nda "çocuksuz aile" motifine rastlanmıştır. Diyarbakır'lı Ali İzzet Bey'in hiç çocuğu yoktur. Allah'tan tek dileği bir oğlunun olmasıdır. Sonunda bu dileğine nail olur (4 no.lu metin). "Necip ile Telli" (1 no.lu metin). "Böyle Bağlar (Ahmet Lok derlemesi, 3 no.lu metin), Bey Böyrek (6 no.lu metin) ve "İzzet Bey (7 no.lu metin) hikâyelerinde ise, ailenin kız ve erkek olmak üzere iki tane; "Gerip Ali ile Elif" (2 no.lu metin), ve "Ali Rıza ile Nimet Kız" (5 no.lu metin) de ise birer çocukları vardır.

Böyle Bağlar (hem Ahmet Lok derlemesinde, hem de Âşık Reyhânî anlatmasında, 3 ve 4 no.lu metinler) ve İzzet Bey (7 no.lu metin) adlı kasidelerde ise çok farklı bir durumla karşı karşıyayız: Telli ile Hüseyin, aradan onca yıl (7 veya 10 yıl) geçmesine rağmen, çocuk sahibi olamamışlardır. Her üç hikâyede de buna sebep, Hüseyin'in iktidarsız oluşundandır.

Halk hikâyelerinde genellikle bir pîr veya dervişin yardımıyla (aileye büyülmüş elma v.b. yedirmesiyle) mümkün olan hikâye kahramanının olağanüstü şekilde doğuşuna, incelediğimiz kasidelerden sadece bir tanesinde rastlayabildik: Dünyada herşeyi olan ama oğlu olmayan Ali İzzet, Cenab-ı Mevlâ'nın duasını kabul etmesiyle bir erkek evlâda kavuşur (4 no.lu metin).

Diğer hikâyelerdeki kahramanların hepsi de evlenecek çağıdadırlar (1, 2, 3, 5, 6, 7 no.lu metinler).

3. Kahramanın evlenmesi:

Klâsik halk hikâyelerinde kahraman sevdiğine ya ilk görüşte (446) ya tahsilleri sırasında (447), ya da rüyada bâde içerek (448) âşık olur.

Sevgiliye, sadece güzelliğini duyarak vurulma ⁽⁴⁴⁸⁾ da, sık görülen bir motiftir.

İncelediğimiz kasidelerden sadece iki tanesinde "âşık olma" motifi ile karşılaşabildik: Necip Telli'ye (1 no.lu metin), Ali Rıza Nimet'e (5 no.lu metin) âşıktır ancak, bunun ilk görüşte olup olmadığından hiç bahsedilmez. Diğer hikâyelerde ise aile reisi oğluna bir kız bulur. Ali Elif'i (2 no.lu metin), Hüseyin Telli'yi (3 ve 4 no.lu metinler), Hüseyin karısını (7 no.lu metin) evlendikten sonra severler. Konusu ta destan dönemimize kadar giden Bey Böyrek'te (6 no.lu metin) ise "kızla oğlanın beşik kertmesi nişanları, birbirleriyle güreşten sonra yüzükle nişanlanmaları v.b. ⁽⁴⁵⁰⁾ motifler kaybolmuş olup, sadece Reyrek'in (destanındaki gibi Banıçiçek'le değil de) Akkavak Kızı ile nişanlı olduğundan bahsedilmektedir. Bu da konusu Dede Korkut'a dayanan hikâyenin geçen zaman süresinde unutulduğunu göstermektedir.

Halk hikâyelerinde genellikle en sonda görülen bu epizot kasidelerin birinde hiç görülmez (2 no.lu metin): Ali Şehit olduğu için Elif'e birlikte öldürüldükleri için de Zeyneb'e kavuşamaz. Hikâyelerin ikisinde ise düğün sonda olup, olaylar zincirinin en son halkasıdır. (Sevdiği ile olmasa da) Nimet Tacettin'le (6 no.lu metin) evlenirler. Diğer dört hikâyede düğün, kahramanın ve ailesinin tanıtılmasından sonra gerçekleşir. Necip Telli ile (1 no.lu metin), Hüseyin Senem ile (3, 4 ve 7 no.lu metinler) evlendikten sonra olaylar gelişmeye başlar.

4. Kahramanın evden ayrılması:

Türk halk hikâyelerinde kahramanın gurbete gitmesine sebep ya sevdiği kızın babasının istediği başlık parasını verilen süre içinde (genellikle 7 yılda) kazanmak ⁽⁴⁵¹⁾, ya da oğlan kızın babası tarafından onu göremeyeceği bir yere sürgün edildiği ⁽⁴⁵²⁾ içindir. Kasideler de bu motif, çok çeşitli sebeplere dayanmaktadır.

Necib'in gurbete çıkmasının sebebi, Askerlik kağıdının gelmesidir. O yüzden Telli'yi, babasının arkadaşı Kara Ağa'ya emanet ederek köyünden ayrılır (1 no.lu metin).

Garip Ali ise Birinci Dünya Savaşı'nda dövüşmek üzere cepheye gider. Ailesini görmek için kumandanından izin alıp köyüne geldiğinde annesi ile nişanlısının öldüğünü görür. Bunun üzerine tekrar cepheye döner. Savaş bittiğinde ise köyüne değil de, Şaban Ağa'nın çiftliğine

gider (2 no.lu metin).

3, 4 ve 7 no.lu metinlerde kahramanların gurbete çıkma sebepleri aynıdır. Hüseyin'in iktidarsız olması yüzünden çocuğu olmaz. Sırrının babası tarafından duyulması üzerine de memleketlerinden ayrılırlar; ya Suriye'ye (3 no.lu metin), ya Bağdat'a (4 no.lu metin), ya da arkadaşı Hasan'la birlikte İstanbul'a (7 no.lu metin) gider.

Ali Rıza ise sevgilisi Nimet'in kendisine verilmemesi üzerine dağa çıkıp çobanlık yapmaya başlar. Daha sonra da (kısa bir müddet için) Adana'ya gider. Bu hikâyede kahramanın evden ayrılışına sebep hem sevdiği ni alamaması, hem de kızın akrabalarının ona verdiği rahatsızlıktan dolaydır (5 no.lu metin).

Bay Böyrek'in memleketinden ayrılması ise hem incelediğimiz kasidelelerinden, hem de metnin kaynağı olan Dede Korkut'tan daha farklıdır. Bamsı Beyrek'te "Bayburt Hisar Beyinin gerdek otağına saldırıp onu esir etmesi" şeklindeki (453) bu motif, incelediğimiz kasidede Bey Böyrek'in arkadaşı Sefoğlu Mehmet'le birlikte çıktıkları avda, adı bilinmeyen bir kale sahibi keşişe esir düşmeleridir. Dede Korkut'ta onaltı yıl (454) olan esaret süresi, Bey Böyrek'te yedi yıl olarak görülmektedir (4 no.lu metin).

5. Âşık gurbette iken sevgilisinin başka birine verilmesi:

Halk hikâyelerinde kahraman -âşık gurbette ya sevgilisine kavuşabilmek için, onun babasına vereceği başlık parasını kazanmaya çalışır (455); ya sevdiğine kavuşmak için zindandan çıkacağı günleri bekler (456); ya da sevgilisinin aşkından bir tekkeye gider ve bir derviş kıyafeti giyer. Tekrar yola düzülerek günlerce dolaşır durur (457).

Araştırmalarımız, "âşık gurbette iken gelişen olaylar"ın, kasidelerde çok farklı olduğunu göstermiştir: Necip askere gittikten bir müddet sonra karısını emanet ettiği Kara Ağa, Telli'nin güzelliğine vurulur. Necip'e "karısının sadık olmadığını" anlatan bir mektup yazar ve Telli'yi kendine nikâhlar (1 no.lu metin).

Ali çiftlikte çobanlık yaparken Şaban Ağa'nın kızına vurulur. Ama ağa, fakir olduğu için kızını Ali'ye vermez (2 no.lu metin).

Birbirinin varyantları olan üç kasidede ise âşık gurbette iken başından geçenler aynıdır: Hüseyin'in iktidarsızlığı yüzünden gittiği yerde amelelik yapar. Onun kaçış sebebini öğrenen arkadaşı (Kel Mehmet, adı bilinmeyen birisi veya Hasan), Ali İzzet Bey'e oğlunun öldüğünü bil diren bir mektup yazar. Babası da gelini Senem'i, arkadaşı Kahraman Ağa'nın oğluna nişanlar (3, 4 ve 7 no.lu metinler).

Ali Rıza ile Nimet Kız'dabu motif yoktur (5 no.lu metin).

Dede Korkut'ta olduğu gibi ⁽⁴⁵⁸⁾ Bey Böyrek'te de kalede esir olduğu sürede ne yaptığından bahsedilmiyor (6 no.lu metin). Demek ki halk hikâyelerinde kahramanlık söz konusu olmadığı için açıklanmayan bu bölüm aynen muhafaza edilmiştir. Bu da metnin hikâye geleneğinin halâ canlı olduğu bölgeden derlenmesiyle izah edilebilir.

Bilindiği gibi halk hikâyelerinin bazılarında kahramanlar gurbette iken sevgililerini unuturlar. Aşık Garip'te olduğu gibi ⁽⁴⁵⁹⁾. Bazan da âşık, hep sevgilisini düşünür. Tahir ile Zühre'de olduğu gibi ⁽⁴⁶⁰⁾.

Kasidelerde de aynı durumu görmekteyiz. Hüseyin Telli'yi (3 no.lu metin) veya Senem'i (4 ve 7 no.lu metinler), Bey Böyrek'te -Bamsı Beyrek'in Baniçiçek'i unutmaması gibi- nişanlısı Akkavak Kızı'nı hatırladığı na dair bir satır yoktur. Ancak (her iki hikâyede de) bezirgânları görüp sıladan haber sorduklarında kahramanın memleketine dönüşünü hızlandırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır ⁽⁴⁶¹⁾. Fakat Necip asker de hep Telli'yi sayıklar, özlem (1 no.lu metin). Garip Ali'nin nişanlısı öldüğü için, gittiği çiftlik sahibinin kızına âşık olur (2 no.lu metin). Ali Rıza'nın Adana'dan dönmesine sebep, Nimet'i özlemiş olmasındandır (5 no.lu metin).

6. Kahramanın memleketine dönüşü:

Halk hikâyelerindeki kahramanların gurbetten memleketlerine dönüşü, sevgilisinin "kendisini başkasına vermek istediklerini" bildiren bir haberi âşığa ulaştırmasıyla ⁽⁴⁶²⁾; ya başkalarının sevgisinin kendisine zarar getireceğini düşünmesiyle ⁽⁴⁶³⁾ ve sevdiğini özlemesinden ⁽⁴⁶⁴⁾; ya da kahramanın arkadaşının, "onsuz olamayacağını" bildiren bir haber yollayınca ⁽⁴⁶⁵⁾ gerçekleşmekteydi.

Halk hikâyelerinde görülen bu özellik, incelediğimiz kasidelerin sadece bir tanesinde karşımıza çıkmaktadır.

Dede Korkut'ta Bayburt Hisarında onaltı yıl hapis olan Bamsı Bey rek kâfirlere kopuz çaldığı sırada, babasının "onu araması" için yolladığı bezirgânlardan, nişanlısı Banıçiçek'in Yalancıoğlu Yalta Cuk'a verildiğini; kardaşlarının onun yasını tuttuklarını öğrenir. Onu üzgün gören hisar beyinin kızına "geri dönüp onu da kendine eş olarak alacağını" vadettikten sonra Oğuz iline doğru yola çıkar (466). Elimizdeki hikâyede de kale burcuna çıkan Bey Böyrek, bir bezirgân görür. Ona evinden, ailesinden ve nişanlısından haber sorar. Bezirgân babasının gözleminin kör olduğunu, nişanlısının da Kel vezir'in oğluna verildiğini söyler. Bunları duyan kahraman, orada otlamakta olan atı Bengi Boz'a binerek silaya doğru yola çıkar (6 no.lu metin).

Diğer metinlerin hiçbirinde, yukarıda bahsettiğimiz özelliklere rastlayamadık. Kasidelerde "âşığın gurbetten memleketine dönüşü", çok farklı sebeplere dayanmaktadır:

Verem hastanesi destanı Necib'in, elindeki mektuba baka baka ağladığını görünce zorla okur ve olanı biteni anlar. Ondan, "Hiç olmazsa intikamını alması için memleketine gitmesi gerektiğini" söyler. Yanına bir başçavuş ve bir er katarak, yollar. Başçavuşa da "Necip'ten ümit kalmadığını, intikamını almasını" tenbih eder (1 no.lu metin).

Garip Ali, sevdiği kızın (Zeyneb'in babasının koyunlarını kurda yedirdiğinden dolayı şaşkın ve üzüntülüdür. Zeyneb bu olayın kaçmaları için bir fırsat olduğunu söyler ve yola çıkarlar. Ancak Ali'nin köyüne ulaşamadan vurulurlar (2 no.lu metin).

Ahmet Lok'un derlediği hikâyede Hüseyin, "yeteri kadar çalıştığını" düşünür ve bir at satın alarak yola çıkar (3 no.lu metin).

Âşık Reyhânî anlatması olan kasidenin kahramanı Hüseyin ise arkadaşı Hasan'la barışınca" yaptığı kötülüğü öğrenir. Aradan 6-7 yıllık sürede Senem'in evlenmiş olması ihtimalini hesaba katarak geriye dönmeye karar verir (4 no.lu metin).

Ali Rıza'nın Adana'dan dönmesi, Nimet'in hasretine dayanamamasıdır (5 no.lu metin).

Hüseyin'le tekrar karşılaşan Hasan arkadaşına yaptığı kötülüğü itiraf eder. O gece ensesine inen yumruklardan Senem'in birine verildiğini, bir yere gitmek üzere olduğu ihtimali üzerinde durur ve yola çıkar (7 no.lu metin).

7. Sonuç:

Klâsik halk hikâyeleri -bir ikisi müstesna olmak üzere (meselâ Hemra Hikâyesi) - sevgililerin birbirlerine kavuşmalarıyla sona erer. İki sevgili günler süren bir düğünle evlenirler. "Tahir ile Zühre", "Aşık Garip", "Gül ile Ali Sir", hep bu tür hikâyelerdir.

İncelediğimiz yedi kasideden dört tanesinde "mutlu son" söz konusudur. Hüseyin memleketine dönerken bir düğün alayına rastlar. Gelinin kendi karısı olduğunu anlayınca alayı çevirir; ailesine ve karısına kavuşur. Bacısını da Kahraman Ağa'nın oğluna gelin olarak verir (3, 4 ve 7 no.lu metinler). Dede Korkut'ta da olduğu gibi ⁽⁴⁶⁷⁾ Bey Böyrek, nişanlısı Akkavak'ın (asıl hikâyede Baniçiçek) kına gecesinde nişan yüzüğünü yollar. Bunu gören Akkavak, Bey Böyrek'in döndüğünü anlar. Evlenirler ve mutlu olurlar. Ancak Dede Korkut'taki "sırça parmağının kanı ile babasının görmeyen gözlerinin açılması" motifi ⁽⁴⁶⁸⁾ kasidede yoktur.

Diğer kasidelerde ise trajik bir son söz konusudur. Necip Telli'sine kavuşamaz; veremden ölür. Telli de, doktorun yolladığı er ile evlenir (1 no.lu metin). Carip Ali amcasının kızı Elif'le nişanlanırsa da, onun şehit olması üzerine evlilik gerçekleşmez. Daha sonra çobanlığını yaptığı çiftlik ağasının kızını sever. Ancak babasının atlıları tarafından öldürülen sevgililer, birbirlerine kavuşamazlar (2 no.lu metin). Nimet'i de sevdiğiyle değil, zengin bir ailenin oğlu Tacettin'le evlendirirler. Ali Rıza ıssız yerlerde tek başına dolaşmaya başlar (5 no.lu metin).

Yine halk hikâyelerinde "gurbetten gelen ağabeyi tanımama", pek sık olarak karşımıza çıkar ⁽⁴⁶⁹⁾. İncelediğimiz yedi kasideden dört tanesinde bu motife rastladık: Gurbette geçen onca yıldan sonra gelen Hüseyin'i, bacısı Fatma tanıyamaz. Üzüntü ve alışık olunmadık bir hayat tar-

zı (amelelik), Hüseyin'i çok değiştirmiştir (3, 4 ve 7 no.lu metinler). Bey Böyrek'te de görülen bu motif (6 no.lu metin), Dede Korkut'tan bu yana değişmeden gelmiştir (470).

Kahramanın kızkardeşinin, kendisi yokken karısını verdikleri erkekle evlendirilmesi (471) de, halk hikâyelerinde çok rastlanan bir motif, incelediğimiz kasidelerin pek çoğunda karşımıza çıktı:

Necib'in kızkardeşi yüzbaşı ile (1 no.lu metin); Hüseyin'in kardeşi Fatma Kahraman Ağa ile (3, 4 ve 7 no.lu metinler) evlenirler. Dede Korkut'da "Beyrek'in yedi kızkardeşini yedi yiğide verme" diye geçen bu motif, Bey Böyrek adlı hikâyede değişerek "bacısını, nişanlısı Akkavak'ın evlendirileceği Kel Vezir'in oğluyla evlendirme" şeklinde görülmektedir (6 no.lu metin).

Halk hikâyelerinde pek sık görülen derviş, bazan hikâye kahramanına yardımcı (472); bazan da çocuksuz aileye büyümlü elma yedirerek onların çocuğa kavuşmalarını (473) sağlayan bir kişidir.

İncelediğimiz metinlerden üç tanesinde rastladığımız "ak saçlı ihtiyar" diye tarif edilen dervişin fonksiyonu, halk hikâyelerindekinden pek farklı değildir. Bazan kahramanın sırtını sıvazlayıp (3 ve 4 no.lu metinler) ağzına tükürür ve kahraman iktidarını yeniden kazanır. Bazen de hikâye kahramanı ona çay, şeker hediye eder. O da babasının gözüne sürülmek üzere bir avuç toprak verir (7 no.lu metin).

Kasidelerde şiir, halk hikâyelerinde olduğu gibi olağanüstü hallerde (sevgiliden haber alma, sevgili ile karşılaşma, aşkını turnalara söyleme v.b.) başvuru bir ifade şeklidir. O sebeple hikâyelerdeki manzum kısımlar vakayı ifade etmeyip bir süs, bir çeşnidir.

İncelediğimiz metinlerin hepsinde de şiire rastlanmıştır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi bunlardan bir kısmı sevgililerden birinin ya yalnız başına iken, ya da sevgiliyle birbirlerine söyledikleri türküler; bir kısmı da bazan iki sevgilinin; bazan gelin ile kaynatanın bazan da ağabey ile bacısının karşılıklı söyledikleri hanelerdir.

Tablo:1

M E T N İ N	KOD NO.SU	İki Sevgili	Gelin Kaynata	Abi Kardeş	Kahraman ile Başkaları	Türkü	Gelin ile Başkaları
ADI							
Necip ile Telli	1	***					
Garip Ali ile Elif	2					*** (4)(4)(3)	
Böyle Bağlar	3		** **	** ** **	** ** **	* (2)	
Böyle Bağlar	4		** ** **	** ** **	** ** **	* (3)	
Ali Rıza ile Nimet Kız'ın Hikâyesi	5					* (6)	
Bey Böyrek	6			** **	** ** ** ** ** **	* (1)	*
İzzet Bey	7		** ** **	** **	*		

Görüldüğü gibi incelediğimiz metinler şiir bakımından zengin sayılabilirler. Ancak 61 haneye karşılık 7 katar (türkü) tesbit edebildik.

Tabloda da görüldüğü gibi türkülerin en bol olduğu metin, "Garip Ali ile Elif" adlı hikâyedir (2 no.lu metin). En uzun türkü ise, hikâyenin çeşitli yerlerine dağılmış halde bulunan ve Ali Rıza'nın Nimet için söylediği türkü olup, herbiri ikili kavuştakları olan altı dörtlükten ibarettir (6 no.lu türkü, 5 no.lu metin). En kısa türkü ise Akkavak Kızı'nın nişanlısı Bey Böyrek'in yedi yıl sonra karşılaştıklarında söylediği tek hanelik türküdür (7 no.lu türkü, 6 no.lu metin).

Hikâyelerde mevcut olan türkülerin dört tanesi (1, 3, 5 ve 7 no.lu türküler dörtlüklerden meydana gelmiş olup, koşma tarzında söylenmiştir. Kafiye şeması ilk dörtlükte:

x	a
a	a
x	a
a (1, 3, 5 no.lu türküler) veya	b (7 no.lu türkü)

şeklinde olup, diğer dörtlüklerin ilk üç mısrası birbiriyle, dördüncü mısraları ise, ilk dörtlüğün son mısrasıyla kafiyelidir. Şema ile gösterecek olursak:

b c d	c d c
b c d veya	c d c
b c d	c d c
a, a, a	b b b şeklinde gösterilebilir (474).

Koşma tarzında yazılmış türkülerin üç tanesi (1, 3, 5 no.lu türküler) hecenin 11'li kalıbı ve (4 + 4 + 3) duraklısıyla; bir tanesi de (7 no.lu türkü) 13'lü hecenin (4 + 4 + 5) duraklısıyla yazılmıştır.

Aşağıda örnek olarak vereceğimiz 3 no.lu türküde de görüleceği üzere her dörtlüğün dördüncü mısrası, mana bakımından üçüncü, hatta birinci ve ikinci mısralara sıkı sıkıya bağlıdır. Ancak sözleri her dörtlükte değişir. İşte bu özelliğe, âşıkların koşmalarında rastlanır. Köprülü bunu, Türk şiirinin en eski şekli olarak kabul eder (475).

İlk dördlü

Uyan Ali'm, uyan uyku zarar getirir,
Her taşın başında bir kurt oturur
Aş kurtlar sürüyü alıp götürür
Mor koyun yaralı, kuzu perişan.

* * *

şahinler çekilmiş sene yüzüne,
Aş kurtlar dağılmış   l n düzüne,
Tabip defterini almış dizine
Yürek parça parça sızı perişan.

Adı geçen türkünün ilk d rtl ğ ndeki     nc  ve dördüncü mısralar aynıdır:

Uyan Alim, uyan sürüde kurt var,
Mor koyun yaralı, kuzu perişan.
Efendim, efendim hal böyle böyle,
Efendim, efendim hal böyle böyle.

a

b

c

c şeklinde kafiyelenmiş olan, aslında koşma şeklindeki bir türkünün ilk dörtlüğü olması sebebiyle:

x a a

a veya b veya a

x a a

a b b şeklinde kafiyelenmeliydi. Türkünün bu şekilde tamamlanmaya gidilerek söylenmesi, anlatıcının yaşı da gözönüne alınarak unutulmuş olabileceğini düşündürüyor.

"Ali Rıza ile Nimet Kız" (5 no.lu metin) atlı hikâyedeki parçalar, aynı t rk ye aittir (6 no.lu t rk ). Aslında t rk  bentleri dörtlük, kavuştakları ikilik olan türküler grubuna girmektedir ⁽⁴⁷⁶⁾. Türkünün dörtlüğü olan ve motifler bölümünde düzelterek verdiğimiz:

Pınara vardım da Nimet'im senin için
Su içtim de ben Nimet'im senin için,
Neden suratlısın, küskün mü için
Seninle kavlimiz böyle miydi Nimet'im?

* *

Nimet'im seni bana zalim baban vermiyor, vermiyor,
O gâvur annen n'oldu da seni bana mehil görmüyor?

şeklindeki parça, derleme metinde:

"Pınara geldim de Nimet'im senin için, senin için, senin için
Su içtim de için için için için
Neden suratın da küskün mü için için için
Kardeşların da seni bana meyil görmedi, görmedi,
O gavur anan da seni bana virmedi, virmedi.
Kenarından dostun akraban seni bana meyil görmedi, görmedi."

olarak geçmektedir. Bir türkünün böyle bozuk olarak söylenmesi için ara-
dan uzun yıllar geçmesi, unutulması gerekirdi. Oysa olayın kahramanı hi-
kâyeyi anlatan şahıstır. Türkünün bu şekli olmasında hikâye kahramanının
o yörede halâ oturmasından dolayı onu üzmemek için az söylenmesinden ya
da hiç söylenmemesinden ileri gelmektedir.

Bey. Böyrek hikâyesi (6 no.lu metin)ndeki türküye gelince... Akka-
vak'ın nişanlısına kavuşunca söylediği bu türkünün kafiyesi:

a

a

b şeklindedir (7 no.lu türkü). Belki de eskiden

a

a

b

a olarak kafiyeyle iken, üçüncü mısrasının zamanla unutulması ya da bile
rek atılması, onun bu şekli almasında rol oynamıştır.

"Garip Ali ile Elif" (2 no.lu metin) adlı hikâyesindeki 2 no.lu
türkü bentleri 3'lük, kavuştakları iki mısralı türküler grubuna girmekte
olup, kafiye şeması şöyledir:

a	c	d
a	c	d
a	c	d
b	b	b
b	b	b

b şeklindedir (477).

İncelediğimiz metinlerde karşılıklı olarak söylenen 61 hecenin şekil özellikleri, (türkülerde olduğu gibi) oldukça farklıdır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi bir kısmı:

a
a
x

a kafiye şemasına uygun olarak 7'li veya 8'li kalıbıyla; bir kısmı da:

a	c	a	c	d
a	c	a	c	d
b	b	b	b	b
b	b	veya	b	b

şeklinde

kafiyelenerek, 13'lü hecenin (4 + 4 + 5) duraklısıyla söylenmiştir (Tablo:2).

İncelediğimiz yedi kasidede geçen toplam 33 metnin 20 tanesi (7, 8, 9, 10, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59 no.lu maniler ve 3, 4, 6, 7 no.lu metinler) kadın anlatıcılardan derlenmiştir. Zira mani söylemek, onların adsız yaratıcıları olan kadınların tekelindedir. Saz şairleri dışında erkeklerin mani söylediği pek vaki değildir (478). Nitekim 13 mani Aşık Reyhâni'den derlenen "Böyle Bağlar" (4 no.lu metin) adlı hikâyenin içindedir.

Hikâyenin		Mani		Koşma	Bentleri Üçlük, ka- vustokları 1 mısralık	Bentleri üçlük, ka- vustakları 2 mısralık	Değişik Şekiller
Adı	Kod No.su	8'li	7'li				
Necip ile Telli	1				1, 3, 5	2, 4, 6	
Garip Ali ile Elif	2						
Böyle Bağlar	3	7,8 9,10		18,19,20 21,22,23 2	11,12,13, 14,15,16, 17		
Böyle Bağlar	4	25,26, 27,28, 29,30 31,32 33,34 35,36 37		38,39,40 41,42,43			
Ali Rıza ile Nimet Kız	5						
Bey Böyrek	6	44-54					55
İzzet Bey	7	55-59		60-61			

Bey Böyrek'te (6 no.lu metin) bezirgân ile kahraman arasında söy-
lenen:

Yedi yıl yaşlandım da zindanı, taşı... diye başlayan (51)no.lu
hane, (45) no.lu haneden sonra gelmeliydi. Çünkü bezirgân Bey Böyrek'ten
derdini, gamını anlatmasını istemektedir.

Yine aynı metindeki 44 ve 45 no.lu hanelerin (3)er mısra, diğerle-
rinin (4) er mısra olduğunu görüyoruz. Aslında bu iki hane de diğerleri
gibi:

a c
a c
a c
b b

şeklinde kafiyelemeliydi. Nakaratlar gözönü-
ne alınırsa 3. mısraların eksik olduğu belli olan bu kısımlar, unutulmuş
olmalıdır. Zaten hikâyenin derlendiği şahsın -eğer bugün yaşıyorsa- 100
yaş civarında olduğu düşünülecek olursa, bu eksikliğin sebebi ortaya
çıkması olur.

KONU:

Klâsik halk hikâyelerimizin konusu genellikle "aşk"tır. Diğer çeşitten hikâyelerde bile âşığın gösterdiği kahramanlıklar sevgiliyi elde etmek, ona kavuşmak içindir.

İncelediğimiz halk kasidelerde ise çok farklı bir durumla karşı karşıya kaldık. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi çoğunluğunu "aşk" konulu hikâyeler teskil eder. Bir kısmı "iktidarsızlık" ve bundan doğan "çocuksuzluk" konusunu işlemektedir. Bey Böyrek (6 no.lu metin)te "aşk" unsuru ağır basmaktadır (Tablo:3). Zaten konusu Dede Korkut'a dayanan bu hikâyenin bugüne gelmesini sağlayan sebeplerden biri de, içindeki bu aşk unsuru olmalıdır.

Şunu gözönünde bulundurmalıyız ki aşk maceraları; klâsik halk hikâyelerindeki şemayı göstermekten çok uzaktır. "Âşığın sevdiği için yanıp tutuşması" motifine, aşk konulu beş hikâyenin sadece bir tanesinde (1 no lu metin) rastladık. Diğer hikâyelerde ise aşk, idealize edilmemiştir.

HİKÂYENİN		KONULAR		
Adı	Kod No.su	Aşk	İktidarsızlık Çocuksuzluk	Aşk Kahramanlık
Necip ile Telli	1	x		
Garip Ali ile Elif	2	x		
Böyle Bağlar (1)	3		x	
Böyle Bağlar (2)	4		x	
Ali Rıza ile Nimet Kız	5	x		
Bey Böyrek	6			x
İzzet Bey	7		x	

(Tablo:3)

4 no.lu tabloda da görüleceği üzere, hikâyelerden birinin konusu, olmuş bir olaydır. Hikâye kahramanı da, o olayın gerçekte de kahramanı-

dır. Nitekim kaside, kahramanın kendi ağzından derlenmiştir (5 no.lu metin).

Hikâyelerin çoğunluğunun konusunu ise, anlatının yaygın olduğu, söylendiği yerlerdeki sözlü rivayetler teşkil eder (1, 2, 3, 4, 7 no.lu metinler).

Yukarıda sözünü ettiğimiz Bey Böyrek (6 no.lu metin)in konusuna gelince.. Bazan klâsik halk hikâyesi, bazan elimizdeki metinde olduğu gibi kaside bazan da kara hikâye olarak karşımıza çıkan bu anlatının kaynağı, epik devrin bir mahsulü olan Dede Korkut'taki "Kara Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu" dur:

HİKAYENİN		KONULARIN KAYNAĞI		
ADI	KOD NO.SU	OLMUŞ BİR Olay	SÖZLÜ Rivayet	Epik Döneme dayananlar
Necip ile Telli	1		x	
Garip Ali ile Elif	2		x	
Böyle Bağlar (1)	3		x	
Böyle Bağlar (2)	4		x	
Ali Rıza ile Nimet Kız	5	x		
Bey Böyrek	6			x
İzzet Bey	7		x	

(Tablo:4)

TEŞEKKÜLÜ

Bazı kasideler, halk hikâyelerimizden gelme olup, eski konulara -doğu Anadolu'daki sözlü geleneğe uyularak- yeni unsurlar eklenerek meydana gelirler. O yüzden bu tür hikâyeler çeşitli yörelerde, çeşitli kişiler tarafından tekrar tekrar tasnif edilirler. İşte bu çeşitli tasnifler sonucunda, "kara hikâye", "kaside" veya "klâsik halk hikâyesi" olarak karşımıza çıkarlar. Nitekim elimizdeki Bey Böyrek metni aslında bir kara hikâye iken münasip yerlerine türkülerin yerleştirilmesiyle meydana gelmiştir (479).

Bir kısım kasideler de doğu Anadolu sözlü rivayetlerinin veya o bölgedeki mevzuların, küçük türkölü hikâyelerin, klâsik halk hikâyelerimizdeki birçok motif ve epizotlarla zenginleştirilmesiyle meydana gelmişlerdir. Meselâ elimizdeki 1, 2, 3, 4, 7 no.lu motifler, bu şekilde meydana gelmişlerdir. Nitekim halk hikâyelerindeki "gurbete gitme", "gurbette 7 (bazen 10) yıl kalma, 3, 4 ve 7 no.lu kasidelerimizin karakteristik özelliklerindendir (480).

Kasidelerin birçoğu ise "Ali Rıza ile Nimet Kız" (5 no.lu metin) gibi gerçekten yaşanmış bir olay olup, o çevrede sözlü olarak yaşamakta, anlatılmaktadır.

YAYGIN OLDUĞU YERLER:

Kasideler de hikâye (anlatı) geleneğinin devam ettiği Doğu, Kuzey doğu, Orta ve Güney Anadolu bölgelerinde söylenmektedir. Nitekim incelediğimiz metinlerin üç tanesi (2, 5, 6 no.lu metinler) Konya-Ereğlisinden ikisi (4 ve 7 no.lu metinler) Erzurum'dan, diğer ikisi de (1 ve 3 no.lu metinler) Sarıkamış (Kars) tan derlenmiştir.

HALK HİKAYELERİNDEN FARKI:

Kasideler klâsik halk hikâyelerimizden iki hususta ayrılırlar:

* Hacim bakımından daha kısadırlar.

Kasidelerde klâsik halk hikâyelerinde görülen epizot veya motiflerin pek çoğu yoktur: İncelediğimiz metinlerden sadece bir tanesinde karşılaştığımız "kahramanın doğumu", "sevgilisini elde etmek için istenen başlık parasının tedariki için verilen yedi yıllık vade" gibi... Bu sebeple 1, 5, 7 gece gibi uzun bir sürede anlatılabilen halk hikâyelerine karşılık kasideler, türküleriyle birlikte 1-2 saatte hikâye edilirler (481).

* Muhtevaları farklıdır:

Kasidelerdeki birçok unsur (yer, vaka, şahıs v.b.)ya gerçektir, ya da gerçekte olduğu gibidir (482). (Bu husus "özellikler" bahsinde teferuatlı olarak ele alınacağından, burada üzerinde durulmamıştır.)

HİKÂYE (ANLATI) GELENEĞİNİN KASİDELERE TESİRİ :

Yukarıda görüldüğü gibi, klâsik halk hikâyelerinden sadece iki noktada ayrılan kasidelerin, hikâye geleneginden izler taşıması tabiidir.

* Halk hikâyelerinde âşıkların birbirlerine seslenişlerinde şiire başvurdıklarını, hikâyecilerin bu durumu "aldı bezirgân hoca... aldı Senem" (482) olarak ifade ettiklerini biliyoruz.

Metinler üzerindeki incelemelerimiz bu gelenegin "aldı Necip..aldı Telli" (1 no.lu metin); "aldı oğlan... aldı kız" (3 no.lu metin);aldı Bey Böyrek... aldı bezirgân" (6 no.lu metin); "deyince almış gelin...deyince babası bir daha söylemiş" (7 no.lu metin) şeklinde kasidelerde de yaşadığını göstermiştir.

* Bilindiği gibi halk hikâyelerimiz bozuk, kara düzen, tambura, kapuz v.b. bir saz eşliğinde söylenir (484).

Gerek metin üzerindeki incelemelerimiz, gerekse derlemeler, kasidelerin de bir çalgı eşliğinde söylendiğini göstermiştir.

* Asıl halk hikâyelerinde bir olaydan bir başka olaya; bir şehirden bir başka şehire; dolayısıyla bilgi verilmekte olan kişiden bir başka kişiye geçileceğini anlatmak için "...yavaş yavaş düğün tedarikine bakmakta olsun... Biz haberi başka yönden verelim" (485), "bunнар yatmakta olsun..." (486) şeklinde anlatıcıya has bir takım ifadeler kullanılır.

Araştırmalarımız sonunda bu ifadelerin "Gelelim Hüseyin" den haber verelim..."(3 no.lu metin), "...Bir han köşesini ihtiyar ede dursun, biz gelelim Ali İzzet Bey'e ..." (4 no.lu metin), Gel gelelim Hüseyin Bey'le Hasan'a..." (7 no.lu metin), "Necip askere gidedursun, biz gelelim Kara Ağa'dan haber verelim...", "Bu burada kaladursun, biz geçelim Necip'e..." (1 no.lu metin) şeklinde kasidelerde de bulunduğunu gördük.

ÖZELLİKLERİ :

Klâsik halk hikâyelerimizde vakanın merkezini genellikle aşk teşkil eder. Hatta kahramanlık hikâyeleri denilen çeşitlerinde bile aşk, önemli bir unsurdur. Bu aşk için Garip yedi yıl yurdundan ayrı kalır⁽⁴⁸⁷⁾; Tahir zindanlarda çürür⁽⁴⁸⁸⁾; Güleser yataklara düşer⁽⁴⁸⁹⁾.

İncelediğimiz hikâyelerin üç tanesinde (1, 2, 5 no.lu metinler) aşk konusu işlenmesine rağmen, içlerinden sadece iki tanesinde âşığı yataklara düşüren (1 no.lu metin) ve yurdundan çıkıp gitmesine yol açacak (5 no.lu metin) kadar güçlü bir aşka rastladık: Necip Kara Ağa'nın yazdığı "karısının kendisine sadık olmadığını" bildiren mektubunu alınca verem olur, hastanelere düşer (1 no.lu metin). Aşk konulu diğer iki hikâyede ise çok farklı bir durum görülür: Ali Rıza fakir olduğu için Nimet" i kendisine vermezler. Bunun üzerine Nimet "kaçmalarını" teklif ederse de Ali Rıza, "kızın oniki yaşında olduğunu, bu kadar küçük yaşta bir kızı kaçırpı, yirmi yıl hapiste yatamayacağını" söyleyerek, bu işten vazgeçer. Kısacası kahramanın dağa çıkıp çobanlık yapmasına sebep olan aşkı, onun her şeyi göze almasına sebep olacak kadar güçlü değildir. Kısacası "aşk" ın yanında "mantık" da vardır (5 no.lu metin). Garip Ali ise "kızını bir çobana vermeyeceğini" söyleyen Şaban Ağa'ya rağmen çiftlikte çalışmaya devam eder. Kızı kaçırmayı düşünmez. Zira Ağa'nın onları öldüreceğinden korkmaktadır. Zeynep'le kaçmaları, sürüyü kurda yedirmesinden sonradır (2 no.lu metin).

Bey Böyrek'e gelince... Dede Korkut'tan bugüne gelen bu hikâyede "Bamsı Beyrek" kahramanın zindandan çıkıp, nişanlısına kavuşuncaya kadar gösterdiği kahramanlıkları (490) göremiyoruz. Ancak Beyrek'in zindandan çıkıp yurduna dönmesini gerektiren sebeplerden en güçlüsü olarak "nişanlısı Akkavak'ın (Dede Korkut'ta Banıçiçek) başkasıyla evlenmek üzere olması" (491), aynen muhafaza edilmiştir (6. no.lu metin).

Diğer üç hikâyenin konusu, gerçek hayatta da rastlayabileceğimiz gibi realist karakterlidir. Hüseyin (3, 4 ve 7 no.lu metinler)in aradan epeyce bir zaman (5, 6, 7, 10 yıl) geçmesine rağmen çocuğu olmaz. Çünkü iktidarsızdır. Durumunu bilmeyen; -Dede Korkut'ta da görüldüğü gibi (492) - "çocuksuzluğun utanç verici, çocuksuz insanın da meyvesiz bir ağaçtan farkı olmadığını "düşünen kaynata geline, için için kızmaktadır. Zira yaşlıları torun severken o, karşıdan bakmaktadır.

* Bilindiği gibi halk hikâyelerindeki kahramanlar -Y₂ varyantında ki Aşık Garip (493) gibi- birkaçı müstesna olmak üzere bey oğlu, bey kızı, vezir veya padişah oğlu ya da kızı olup, varlıklı bir aileye mensup-turlar.

İncelediğimiz hikâyelerin üç tanesinde (3, 4 ve 7 no.lu metinler) erkek kahraman (Hüseyin) bağlı bahçeli, mallı mülklü bir beyin oğludur. Diğerlerinde ise durum farklıdır. Necip (1 no.lu metin), Garip Ali (2 no.lu metin), Ali Rıza (5 no.lu metin) fakir bir ailenin oğullarıdır. Dede Korkut'ta kalın Oğuz Beylerinden Kam Püre'nin biricik evlâdı⁽⁴⁹⁴⁾ olarak karşımıza çıkan Bey Böyrek'(Bamsı Beyrek)in ailesinden ve mal varlığından ise hiç söz edilmiyor. Ancak birlikte ava gittikleri arkadaşı-nın "Şef oğlu Mehmet" olması, onu da "hayatını kazanmak için (belki de arkaşı ile aynı işte) çalışan biri" olarak düşünmemize yol açtı.

Kahramanların evlendikleri ya da sevdikleri kadınlara gelince... Telli (1 no.lu metin), Zeynep (2 no.lu metin), Senem (3. ve 4 no.lu metinler), Nimet (5 no.lu metinler) varlıklı ailelerin kızlarıdır. Dede Korkut'ta kendisi gibi bir bey kızı olan⁽⁴⁹⁵⁾ Akkavak Kızı (Baniçiçek) ile Senem'i -bilgi verilmediği için- zengin ya da fakir olarak nitelendi remeyeceğiz.

* Kadın ya da erkek olsun halk hikâyelerindeki kahramanların hepsi de evlenerek çağda, 13-14-15 yaşlarında, çok genç ve çok güzel kişilerdir.

İncelediğimiz hikâyelerden sadece bir tanesinde "yakışıklı erkek" tasvirine rastladık. Necip gören kızın yedi yoldan kırıldığı (vurulduğu) bir delikanlıdır (1 no.lu metin). Diğer hikâyelerdeki erkek ya da kadın kahramanların güzel olup olmadıklarını belirten tek bir satıra rastlamadık.

Görüldüğü gibi halk hikâyelerindeki bir yaşta, bir güzellikteki⁽⁴⁹⁶⁾ kahramanlar yerini kasidelerde çevremizde rahatlıkla rastlayabileceğimiz kişilere bırakmıştır.

* Klâsik halk hikâyelerinde kahraman -Aşkın para kazanmak üzere gittiği gurbetten⁽⁴⁹⁷⁾ veya sevgilisinden ayırmak için gönderildiği sürgünden⁽⁴⁹⁸⁾ dönüşü, memleketinden aldığı bir haber⁽⁴⁹⁹⁾ üzerine ve ya dönmeyi istediği için⁽⁵⁰⁰⁾ gerçekleşir.

Elimizdeki hikâyelerin 6 tanesinde (1, 3, 4, 5, 6, 7 no.lu metinler) "gurbetten dönüş" söz konusu olduğu halde, halk hikâyelerindekine benzer şekilde sadece iki kasidede rastlanmıştır. Bey Böyrek Dede Korkut'-

taki şeklinde de olduğu gibi ⁽⁵⁰¹⁾ bir bezirgândan aldığı haber üzerine (6 no.lu metin); Ali Rıza'da sevgilisinin hasretine dayanamadığı için (5 no.lu metin) memlekete dönerler.

Diğer hikâyelerde ise farklı durumlar söz konusudur. Kahraman ya "arkadaşının kendisine oynadığı oyunu öğrendiğinden" (3 ve 7 no.lu metinler) ya "çalıştığını yeter gördüğünden (4 no.lu metin), ya da "birinin intikam alması gerektiğine inandırması" (1 no.lu metin) yüzünden köyüne geri döner. Ve yahut da kahramanın memlekete dönüşü söz konusu bile değildir (2 no.lu metin).

Anlaşılabileceği gibi kasidelerdeki "kahramanın memlekete dönüşü", halk hikâyelerinde görülen faktörlerden çok, gerçek hayattaki unsurlara bağlı olarak cereyan etmektedir.

* İncelediğimiz kasidelerden iki tanesi, belli bir tarihi döneme dayanmaktadır: "Hacca Kadın, oğlu Ali ile birlikte Anadolu'nun bir köyünde yaşamaktadır. Amcasının kızı ile nişanlanan Ali, Birinci Dünya Savaşı patlak verince herkes gibi cepheye gitmek zorunda kalır (2 no.lu metin). Anlaşıldığına göre hikâyedeki olay, 1914'lü yıllarda cereyan etmiştir. Ali Rıza ile Nimet Kız'ın Hikâyesini anlatan Ali Rıza ise hikâyeye "Şimdi size bir macere anlatacağım; Ben bir kıza âşık olmuştum" diye başlar. Adı geçen şu anda 38 yaşlarında olduğuna göre olay, 1950'li yıllarda yaşanmış olmaktadır (5 no.lu metin).

Diğer hikâyelerde ise belli bir zaman kavramı yoktur: "Zamanın birinde" (1 ve 3 no.lu metinler) veya "zamanın bir vakdında" (7 no.lu metin) şeklinde hikâyedekine benzer formel bir ifade ile başlayan bu kasidelerdeki olayları -hem anlatanın ifadesine, hem de bugün sahip olduğumuz, rastladığımız bazı unsurlara dayanarak- 19.yy.dan geri gidemeyeceğini göstermektedir.

Bir başka husus da Âşık Reyhânî'nin hikâyeye "şimdi size bir macera anlatalım... Diyarbakır'da Ali İzzet namıyla maruf birisi vardı" şeklinde başlamasıdır. Yani hikâyeyi, gerçekten olmuş gibi anlatmaktadır. Bu çok sevilen ve anlatılan bir hikâye olmasının yanında olayın gerçekte de yaşanmış olabileceğini düşündürmektedir (4 no.lu metin).

Bey Böyrek'te ise gerçek ya da formel olsun bir zaman kavramı yoktur. Adı geçen hikâyedeki konunun destan dönemimize kadar gittiği düşünülür.

lecek olursa, bu durum yadırganmaz (6 no.lu metin).

Diyebiliriz ki incelediğimiz yedi hikâyeden iki tanesinde de olsa rastladığımız "olayların gerçek bir zaman"da cereyan etmiş olduğunu" gösteren bölümler, kasidelerin realist karakterini güçlendirici vasıflardır.

* Halk hikâyelerinde adı geçen yerler (Köroğlu Hikâyelerinde Celâlilerin dolaştıkları bölgeler gibi ya gerçekten olayların geçtiği, ⁽⁵⁰²⁾ ya da geçmesi gereken yerlerdir: Sultan Hüseyin Baykara'nın Semerkant'ta ⁽⁵⁰³⁾, Senem'in babası Nazif Şah'ın Tiflis'te oturması ⁽⁵⁰⁴⁾ gibi.

İncelediğimiz metinlerde yer unsurlarını tesbit ederken oldukça değişik bir durumla karşı karşıya kaldık. Çünkü, ikisi hariç -hikâyelerdeki olayların hepsi de Anadolu'nun belli bölgelerinde geçmektedir: "Necip ile Telli"yi anlatan, Ahmet Lok hikâyeye "Bizim şark tarafında bir köyde..." diye başladığına göre Hüseyin Ağa ile İbrahim Ağa Kars taraflarında bir köyden olmalıdırlar. Necip ile Telli birbirlerine âşık olmaları ve evlenmeleri, orada olur. Ancak Necip askerliğini İstanbul'da yapacak, orada hastalanacaktır (1 no.lu metin).

Ali ile Elif'in nişanlanmaları; Ali'nin askere gidişi, anası ile nişanlısının şehit olmaları; Ali'nin Şaban Ağa'nın çiftliğine gidişi, Zeyneb'e âşık olması, hâsılı hikâyedeki vaka, Anadolu'nun bir köyünde geçer. Anlatanın Konya-Ereğlisinden olduğunu gözönüne alacak olursak Anadolu'dan kastın Birinci Dünya Savaşının geçtiği İç Ege (Afyon, Dumlupınar v.b.) ile İç Anadolu Bölgesi (Sivas, Kayseri v.b.) olduğu anlaşılır (3 no.lu metin).

Konya'nın Kalesaray Köyü'nde oturan Ali Rıza'nın anlattığı ve 16 yıl sonra kendi başından geçmiş olan vakanın çoğu, bu köyde geçer. Nimet'i unutmak için bir aralık Adana'ya giderse de, hemen geri döner (5 no.lu metin).

Diyarbakır'lı Ali İzzet, oğluna aradığı kızı gene orada bulur. Olayların çoğu adı geçen bölgede, bir kısmı da Hüseyin'in çalıştığı Bağdat'ta geçer (4 no.lu metin).

Aynı özelliği 3.nolu hikâyede de görüyoruz. Hüseyin Malatya'lıdır. Babası ona Diyarbakır'dan asil bir kız bulur. Ancak sırrının babası tarafından öğrenilmesi üzerine Suriye'ye geçer; amelelik yapar.

Ancak, aradan geçen yüzyılların etkisiyle belli bir yer adına rastlanmayan Bey Böyrek'te kahramanın bezirgâna -Dede Korkut'ta da olduğu gibi (505):

"Babam Oğuz Bey...."

diye seslenişinden memleketinin "Oğuz İli" olduğunu anlıyorsak da, bu yerin hangi bölgede olduğunu çıkarmak mümkün değildir. Ancak hikâyeyi anlatanın oturduğu yerden çok uzak bir yer kastedildiği muhakkaktır (6 no.lu metin).

"İzzet Bey" hikâyesindeki kahramanın da nereli olduğu hakkında bilgi verilmiyorsa da hikâyedeki vakanın bir kısmı,bir kısmı da Hüseyin'in memleketinden kaçıp gittiği İstanbul'da geçer (3 no.lu metin).

Görülüyor ki klâsik halk hikâyelerinde karşımıza çıkan muhayyal memleketlerin ve ülkelerin lehine olan ağalık, kasidelerde reel memleketlerin ve ülkelerin lehine olarak değişmeye başlamıştır.

* Halk hikâyelerinde kervanlar aracılığıyla (506) -genellikle tam zamanında yerine ulaştırılarak- gerçekleştirilen habercilik, incelediğimiz metinlerden sadece bir tanesinde buna yakın bir özellikte karşımıza çıkıyor. Bey Böyrek ailesi, nişanlısı ve yedi yıl uzak kaldığı memleketi hakkında oradan geçmekte olan bir bezirgândan bilgi alır. Ancak Dede Korkut'ta olduğu gibi ailesi tarafından kahramanı bulmak için görevlendirilmesi söz konusu değildir. Bu, özelliğin kasidede olmayışı, Dede Korkut'tan buyana geçen unsurlarla izah edilebilir (6 no.lu metin). Aşık Reyhâni anlatması olan "Böyle Bağlar" adlı kasidede İzzet Bey Kahraman Ağa'ya "evlendiklerinden beri oğlu ile bacı kardeş gibi yatan ve şimdi dul olan gelinini oğluna vermek istediğini" bir haberciyle -muhtemelen atlıyla- bildirir (4 no.lu metin).

Oysa incelemelerimiz "haberleşme işinin mektupla yapılması" gibi bazı modern unsurların kasidelere girdiğini göstermektedir. Kara Ağa Necib'e "karısının ona lâayık bir eş olmadığını" mektupla bildirir (2 no.lu metin).

Kel Mehmet (3 no.lu metin), Hasan (7 no.lu metin) ve kahramanın adı verilmeyen arkadaşı (4 no.lu metin) İzzet Bey'e oğlunun öldüğünü bil

diren birer mektup yazarlar. Dikkati çeken bir diğer husus ise bu mektupların (1, 2, 4 ve 7 no.lu metinler) yalan haber ihtiva etmesidir.

İzzet Bey hikâyesindeki durum, daha değişiktir. Hüseyin memleketine dönmekte olduğundan bahseden mektubun kervancılara vererek babasına bildirir. Yani eski ve yeni usûl haberleşme unsurları, bir aradadır. Bu da hikâyenin tasnif edildiği (düzenlendiği) yılların, böyle bir geçiş dönemi olduğunu düşündürüyor (4 no.lu metin).

* Bey Böyrek (6 no.lu metin)'te karşımıza çıkan "şef oğlu Mehmet" tipi ile, Hüseyin'in memleketinden uzaklaştığı süre içinde amelelik yapımları (3, 4 ve 7 no.lu metinler) ve arkadaşıyla birlikte oturacakları bir ev kiralamaları (7 no.lu metin) gibi motifler, toplumun destan ve hikâye dönemindekinden daha farklı bir sosyal nizam içinde olduğunu göstermektedir.

* Halk hikâyelerindeki âşıklar sevgililerine kavuşmak için her zaman yanarlar. Tahir sürgün edilir. Sandığa konularak Sat suyuna atılır (507). Garip diyar diyar dolaşarak, saz çalıp para kazanır (508).

İncelediğimiz kasidelerin hiç birinde bu tür güçlü kahramanlara rastlayamadık: Telli'nin Kara Ağa'ya nikâhlandığını duyan Necip, verem olur, yataklara düşer. Memleketine gidip bu işin aslını öğrenmez; kaderi ne razı olur (1 no.lu metin).

Ali Rıza sevgilisi Nimet'in "birlikte kaçmalarını" teklif edince yaşını sorar "12" cevabını alınca da "Senin yaşın küçük, kaçırıp da 20 yıl hapiste yatamam" der (5 no.lu metin).

3, 4 ve 7 no.lu hikâyelerin kahramanları da bu özellekte kişilerdir. Hüseyin iktidarsızlığının babası tarafından öğrenilmesini gurur meselesi yapar ve o gece yola çıkar. Gurbette kaldığı süre içinde de karısının evlenmiş olmasını arzu eder (4 no.lu metin).

* Halk hikâyelerindeki kahramanlar belli özellikleriyle vakada yer alırlar. Şah Senem, Sultan Hüseyin Baykara gibi.

İncelediğimiz kasidelerde de -toplumun aynı kesiminden olkasalar da- böyle kahramanlarla karşı karşıyayız:

İzzet Bey gerçekten bir bey olup, memleketinin en varlıklı kişileri arasındadır (3, 4 ve 7 no.lu metinler). Şaban Ağa da bir köy ağasıdır, Çiftlik sahibi, yanında bir sürü kişinin çalıştığı, koyunu-kuzusu olan bir adamdır (2 no.lu metin). Bu gruba dahil edebileceğimiz İbrahim Ağa(1 no.lu metin)ı da gözönüne alırsak "bey" ve "ağa" kelimelerinin, gerçekteki anlamını ifade ettiğini anlamış oluruz.

Garip Ali -adından da anlaşılacağı gibi- fakirliğin, kimsesizliğin (yahut anasından başka kimsesi olmayışının) sembolü gibidir (2 no.lu metin).

Kel Mehmet (3 no.lu metin), şef oğlu Mehmet (6 no.lu metin), çoban Ali Rıza (5 no.lu metin), Hasan, içinde yaşadıkları toplumun çalışan kesimini temsil etmektedirler.

Bütün bunlardan sonra gerçek hayatta da karşılaştığımız birçok unsurun, kasidelerde hızla yer almaya başladığını söyleyebiliriz.

KARAVELLİLER:

Doğu Anadolu Bölgesi'nde çok yaygın olarak bilinen bir terimdeki "velli" sözünün eski Oğuzca'da hikâye manasını ihtiva ettiğini savunan (509) araştırmacılar;

Azerbeycan ile Doğu Anadolu'da hatan (pulluk) sürülürken yüksek sesle söylenilen türküye "karavel" denildiğini, "vel" kelimesinin de "velli" ile aynı manada olup "belli", "bel" den bozularak meydana geldiğini (510) savunmaktadırlar. Bugün ise "velli" kelimesi "kısa küçük hikâye" manasında olup, "kara"da "türküsüz sade, bayağı" demektir (511).

(1) CENNET SATAN MOLLA:

* Mollanın biri halkı kandırarak daha çok kazanmayı kafasına koymuştur. Bunun için söylemişlerdir çağırıp "dağın eteğine bir zaga dikmesini, ağacın yanına da -dışarıdan fark edilemeyecek şekilde- bir mağara kazmasını" söyler.

* Mollanın isteğiyle bir hoca kıyafeti edinen l. cübaşı lotularına halka "ölmeden cennette yer ayırtan bir hocanın varlığını" haber vermele rini tenbih eder.

* Duyduklarına inanamayan bir keçel da a gider. Onların birer lotu olduğunu anlayınca gece gözetlemeyi düşünür. Herkes gittikten sonra molla ile lotuların yiyip içip, zevk ettiklerini gören keçel,   phelerin de haklı olduğunu anlar ve onlara bir oyun oynamaya karar verir.

* Keçelin kendilerine inanmadı ını hisseden molla ve arkadaşları -öldürmek için- onu ararlarsa da ninesinden "yedi yıllık sefere çıktığını"   renir.

* Elde ettikleri ganimeti payla tıktan sonra zevke dalan hilekâr grup keçel ve arkadaşları tarafından birbirlerine ba lanarak halkın önüne çıkarılır. Halk onları linç eder.

(3)  SFEHAN KE EL :

* Anasıyla birlikte yaşayan Keçel, "köyde yokluk çektiklerini- sfehan'a g  erlerse iyi olacağını- düşünmektedir. Nitekim " ehirdeki lotuların onlara rahat vermeyeceklerine" inanan annesini zorla kandırarak taşınırlar.

* Şehirde tavuklarını satmak üzere pazara g t rd  nde darga, be  kuruş ödemeden, üstelik tokatlayarak hepsine sahip olur. Do ruca evine giden darga karısına "ba a misafirlerinin geleceğini, bunları pi irmesini, gönderdiği adama ne isterse vermesini" tenbih eder.

* Orada saklanan ve konu ulanları duyan keçel, halıları, gebeleri, halcaları ve pi en dört tavu u "darganın istediğini" söyleyerek evine getirir. Darga olanları   rendi inde i e vakit çok geçtir.

* Yine de için pe ini bırakmak istemeyen darga, keçelin evine geldiğinde bir genç kız(!)ın kendini kar ıladı ını görür; "karısı olmasını" teklif eder.

* Darganın evine giden keçel, orada g rd   bir mengeneye onu sokar ve kemiklerini kırarak öldürür.

(4) KEREM VE ŞEYH :

* Bir su kenarındaki evinde oturan  eyh "herdakika Allah'la konu tu unu" söyleyerek evden hiç dışarı çıkmamakta; her ihtiya ı halk tarafından karşılanmaktadır.

* Onu bir türlü göremeyen Kerem'in yoluna çıkan şeytan "yardım edeceğini" söyleyerek onu sinek haline sokar.

* Evine girdiği ve hep ahiretle meşgul olduğunu sandığı Şeyhin lotularla birlikte işrete daldığını gören Kerem'in şehirden getirdiği adamlar, Şeyhle lotuları "suç üstü" yakalayıp, cezalandırırlar.

(5) NÖKEL, MOLLA SALAH VE GAZİ:

* Her gördüğü güzel kadına veya kıza göz koyan Molla Salah, nökerin nişanlısıyla karşılaşır ve çok beğenir.

* Kıza "mollaya yüzünü açmayanın cehenneme gideceğini" söyleyerek ona iyice bakar. Böyle güzel bir kızı elinden kaçırmamak için doğruca onun evine gider. Babasının "kızının nişanlı olduğunu" söylemesine rağmen "yüzüne iyice baktığı için nikâh düşeceğini" iddia eder. Kadının da fetva vermesi üzerine molla kızı kendine nikâhlar.

* Gururu kırılan nöker babasıyla birlikte giderek mollaya bir koyun verir: Karşılığında "öldüklerinde onlara Kur'an okuyacağını bildiren bir şartname" alır.

* Beş yıl sonra geri gelen nöker ve babası "yedi yıllık bir sefere çıkacaklarını, yolda ölürlerse Kur'an okuyacak kimsenin bulunamayacağı, bu sebeple molların da kendileriyle birlikte gelmesini" isterler. Ancak molla bu işe razı olmaz.

* Bunun üzerine "5 yıl önceki koyunun bugün 1000 tane olması gerektiğini" hesabeden nöker, molla tarafından kovulur.

* Durumu öğrenen nökerin bacısı süslenip püslenerek kadıyı evine getirtir. "Kocasının geldiğini" söyleyerek onu bir sandığa kapatır.

* Kendini, sandıkla beraber mollaya satanın nöker olduğunu anlayan kadı, linç olmaktan korktuğundan molların beşyüz koyunu vermesini şart koşar.

(6) KEÇEL, ŞEYTAN VE GAZİ:

Yanında çalıştırdığı her işçinin hakkını vermediği gibi döverek kovan bir kadı, İman'a da aynı şeyleri yapmıştır.

* Bunu duyan Semed bütün işçilerin öcünü almaya karar vererek şehre gidip, kadının çiftliğine işçi olarak girer. Ancak ondan "edeceği her küfüre karşılık beş manet vereceğine dair şartname" alır.

* Çiftlikte kaldığı süre içinde kadının her söylediğini kendine göre yorumlayan ve onu sinirlendiren Semed, bu işten oldukça büyük bir para kazanır.

* Nihayet kadının cebine "satış belgesi" yerine kumar kâğıdı; "na" yerine de "zar" koyan Semed, onun linç edilmesine seyirci kalır.

(7) UĞRU MOLLA :

* Semender ucsuz bucaksız bir koruluğun sahibi olan mollaya doğurmak üzere olan tek inegini emanet eder.

* Ancak Semender'in karısı "ineğin molla tarafından gasbedilmesinden" korkmaktadır. Nitekim molla yavrulu ineği evine götürüp, kendi hayvanlarının içine katar.

* Aynı günün akşamı koruluğa giden Semender inegini bulamayınca molların evine yollanır; kendi inegini tanır. Ancak molla, ineğin kendisine ait olduğunu söyleyince iş, kadiya düşer.

* Önce molların haklı olduğuna karar veren kadı, Semender'in karısının yaptığı hileli hediye (!) ile kadının sayesinde doğru karar vermesini sağlar.

(8) KEÇEL VE MOLLA:

* Fakir bir ana-oğul, günde üç defa yumutlayan cins tavuğun yumurtasını satarak geçinmektedirler.

* Tavuğun özelliğini duyan bir ahund, onu ele geçirmek için "çok hasta olduğunu, eğer o tavuğun etini yemezse öleceğini" söylerse de oğlanı kandıramaz. Nihayet "kendisine nöker olarak alır.

* Ahundun tavuğa sahip olmayı halâ istediğini gören oğlan, onun yaptığı hileyi anlayarak kendininkinin yerine pazardan aldığı elalâde tavuğu kestirir.

* Ancak intikam almayı kafasına koyan oğlan, ahund uykuda iken onun sakalını, bıyığını kökünden keser.

* Karısının kendine gülmesi üzerine alanı-biteni anlayan ahund doğruca oğlanın evine gider. Ancak/onu sopa ile döverek bayıra çıkarır.

* Seslerine koşanlara "ahundun kudurduğunu, öldürülmezse anlara da saldıracakını" söyler. Ahund döverek öldürülür.

(9) GAZİ İLE YOKSUL KENOLİ:

* Yoksul bir köylü, tacirden faizle borç alırsa da zamanında ödeyemez.

* Bu sebeple kaçıp gizlenen köylü, tacir geldiğinde kendine yok dedirtir. Ancak saklandığı yerde yüz yüze gelince aralarında bitmeyen bir kaçıp-kovalamaca başlar.

* Kaçma esnasında köylü saklanmak maksadıyla girdiği evdeki hamile bir kadının, çocuğunu düşürmesine sebep olur; bir başka yerde kaçmak isterken, ev sahibi yaşlı adamın üstüne düşüp, onun ölmesine yol açar, balık tutan ve çok dalgın olan yaşlı bir adama selâm verince, adam suya düşerek boğulur.. Üç ölünün yakınları onu alarak kadiya götürürler.

* Kadiya "yalvarıp suçlarını affettirmek" maksadıyla kapıyı açınca onun bir kadınla birlikte görür. Kadının "ibadetle meşgul olduğunu" söyleyerek, diğerlerinin içeri girmesini önler.

* Köylünün yaptığı bu hareketi çok beğenen ve memnun olan kadi, diğerlerinin her şikâyetinde onu haklı çıkarır; ceza olarak şikâyetçilerden aldıkları paraları da bölüşürler.

(10) YA CELL-İ CELAL :

* Yakışıklı bir oğlan tam 9 yıl arkasında gezdiği kız,"dünyadan elini, eteğini çektiğini, kimseyle evlenmek istemediğini" söyleyerek reddeder.

* Canı çok sıkılan oğlan derdini arkadaşlarına açtığında, ahund paltarını giyip, yaşlı, tüyü yasınmış bir beyaz ata binerek kızın evinin önünden birkaç defa gelip geçmesini, kız önüne çıkınca da "cennet-lâladan geldiğini" söylemesini tavsiye ederler.

Oğlan arkadaşlarının dediklerini tutar ve kızı" bu dünyanın adamı olmadığına" inandırır.

* Böylece onunla evlenir.

(11) MOLLANIN ARVADI:

* Yolda giderken gördüğü kızın güzelliğine vurulan yaşlı bir molla kadıya giderek derdini anlatır. Kadı Feruz taciri razı etmek için elinden geleni yapacağını vadeder.

* Ancak kızın (Yasemen) gönlü sevgilisi Salman'dadır. Buna rağmen kadı "mollanın zenginliğini" öne sürerek tacirin rızasını alır,

* Düğün hazırlıklarına başlanınca kız, evleneceği adamın çok yaşlı olduğunu görerek ağlarsa da molla, evin etrafına duvar çektirerek onun kimseyle görüşmesini engeller. Ancak;

bütün bunlar, Yasemen'in Salman'a mektup yollamasının önüne geçemez.

* Mektubu okuyan Salman molla ile Yasemen'in evinin arasında bir tünel kazdırır. Bir müddet devam eden çeşitli oyunlar sonucu mollanın kendisine nikâhlarını kıydırırlar.

* İki sevgiliyi kadıya şikâyet eden molla, onun "bu nikâmı kendin kestiğine göre kız şer'en Salman'a düşer" cevabıyla karşılaşır ve dövünür.

*

(12) ÇOBANLA MOLLA:

* Koyunlarını otlatmaya getiren çoban, yakındaki köyde bir mollaya misafir olur. Ona "bir yıl sonra sadece verdiği kadarını geri almak üzere yüz koyun vereceğini, doğacak yavruların ve hertürlü ürünlerinin bakımına karşılık onun olacağını" söyler.

* Bu duruma çok memnun olan molla canı çektiğinde bir koyun kesip yer. Yıl sonunda bir tek koyun kaldığını görünce onu da evinin önüne bağlar.

* Çobanın yolda olduğunu duyan molla, son koyunu da keser ve kavurma yapar.

* Çoban koyunlarını göremeyince mollaya "onları nerede sakladığını" sorunca, gayet akıllıca bir cevap alır.

* Olanları anlayan çoban, kavurmaların olduğu tabağı molların başına döker.

(13) YOKSULUN ARZUSU:

* Sırtına giyecek birşeyi bile olmayan fakir bir adam -her nedense- şapkası olmadığından yakınmakta, Allah'a hergün dua etmektedir.

* Onu duvar dibinde ellerini göğe kaldırarak dua ettiğini gören lotunun biri, "dileğinin ne olduğunu" sorar. Öğrenince de "daha çok dua etmesini" tembih eder.

* Çok eski bir başlık bulan lotu, yine böyle bir dua sırasında onu, yoksulun önüne atar.

* Eline aldığı başlığın yırtık-pırtık bir şey olduğunu gören saf adam bu işi Allah'ın yaptığını zanneder ve dua etmekten vazgeçer.

ŞEKİL :

Günümüzde "karavelli", içinde hiç türkü (nazım) ve ayaklı saya (seci) bulunmayan, düz ve sade anlatılara verilen addır. Kısa, güldürücü, ibret verici vasıfları haiz olan bu anlatıların konuları genellikle gerçek hayattan alınmıştır (512).

Karavelliler ekseriyetle kâmil ve ulemâ kişilerin bulunduğu topluluklarda, derneklerde söylenir. Türkülü veya türküsüz (kara hekât) gibi uzun anlatılarda asıl hikâyenin arasında dikkati başka konulara çekerek, konuyu değiştirmek için karavelli söylemek (513) âdet olmuştur. Anlatının esas plânıyla ilgisi olmayan bu karavellilerin hikâyenin uygun bir yerinde, uygun bir zamanda söylenilmesi gerekmektedir.

İşte böyle uzun anlatılarda hikâyenin temsili inşadını canlandırmak amacıyla söylenen karavelliler, anlatının genişlemesini sağlayan faktörlerden birisidir (514). Bir başka deyişle karavelliler "hikâye içinde müstakil bir hikâye" olarak karşımıza çıkarlar (515).

Karavellilerin sadece hikâyenin uygun bir yerinde değil, hikâyeye bir giriş sayılan döşeme kısmında da söylendiği (516) bilinmektedir. Nitekim incelediğimiz metinlerin iki tanesi (2 ve 14 no.lu metinler), bu tür anlatılardır. Boratav'ın da ifade ettiği gibi, bu tür anlatıların

bir kısmı birinci şahısla, hikâyecinin başından geçmiş gibi anlatılan, uzunlukta mantık kurallarını hiçe sayan çeşitli maceralardır. Aşağıdaki örnekte de görüleceği gibi döşeme olarak da söylenilen bu karavelliler (517) usta masalcıların masala girmeden önce birtakım karmaşık, akla sığmaz olayları kendisi yaşamış gibi hikâyeye ettikleri anlatılar olup, üçüncü şahısla söylendiklerinde "yalanlamalı masal" özelliği gösterirler (518).

Bu çeşitten anlatılar sadece halk hikâyelerinde değil, Karagöz ve ortaoyunu gibi türlerde de ortak olarak kullanılmakta olup sonunda "ne ki söz danışdım, hamısı oldu yalan. Siz yalandan feyzyâb oldunuz .." (14 no.lu metin) veya "ohudug gördük hamısı yalan "(2 no.lu metin) şeklinde "yalan" diye açıklandıkları olur (519).

Dikkat edilecek olursa hikâyenin farklı yerlerinde ve zamanında söylenen karavelliler, halk hikâyelerindeki gibi nazım-nesir karışık olarak değil; türküsüz, sadece nesir olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere yalanlamalı türe giren karavellilerdeki secili söyleyiş, dikkat çekicidir. "o zamanda ayrılan, bu zamanda künnen... ot, yandıranın heyetinde, çağgellar ulaşanda... orda- burda derede-tepede, çayda-kölde..." (14 no.lu metin), "..Hadiya dedim:

-Tüfengin var?

Hudu'ye dedim:

-Tüfengin var? (2 no.lu metin).

Anlatıcının kendi başından geçmiş gibi hikâyeye edilen -Karavellilerin anlatılış şekli, türün kendine has bir özellik göstermektedir:

1. Giriş:

Anlatıya bazan "Hamam hamam içinde, gelbir saman içinde, deve dellellik eder, köhne hamam içinde-" (14 no.lu metin) şeklinde bir masalbaşısı tekerlemesiyle başlanır. Anlatıcının başındaki uzun ya da kısa şekilde ki bu tekerlemeler, bizi gerçeklerle değil, hayali şeylerle karşı karşıya kalacağımıza hazırlar gibidir (520).

Bu çeşit anlatıların bazılarında tekerleme görülmeyebilir. Nitekim "Hadı, Hudu, Kor Oğlu Kasa Bir de men" adlı karavellide başlangıç tekerlemesine rastlayamadık (2 no.lu metin).

2. Kahramanların tanıtılması:

Daha sonra ana, macerada rol alacak kahraman veya kahramanlar "Ha duydu, Huduydu, Kor oğlu Kasa idi, bir de men" (2 no.lu metin) veya "Ha duydu, Huduydu, men idim..." (14 no.lu metin) şeklinde teferruata kaçmadan, çok kısa olarak takdim edilir.

3. Macera :

Bu bölümde kahraman veya kahramanların başından geçtiği belirtilen tamamen hayal ürünü, olmayacak olaylar anlatılır. "Hikâyeyi anlatan Hadı, Hudu ve Kosa ile ava gider.

Orada çakmağı olmayan bir tüfek ile tavşan yakalar. Sapı olmayan bir bıçakla onu temizleyip altı yok bir kazanda pişirir. Daha sonra da hep birlikte bir horuza binip eve gelirler" (2 no.lu metin).

Bu tür anlatıların bazılarında ise maceralarla, o maceraların kahramanları ve olayların geçtiği yer sürekli değiştiğinden olacak, hikâye uzadıkça uzar (14 no.lu metin).

4. Sonuç :

Maceranın anlatılmasından sonra "anlatılanların yalan olduğu"(2 ve 14 no.lu metinler), "bu yalanı söylemesindeki sebebin, dinleyicinin feyz almasını sağlamak olduğunu" (14 no.lu metin) hatırlatılarak, asıl hikâyeye girilir.

* * *

Asıl inceleme konumuz olan karavellilerin anlatılış şekli ise, daha farklıdır. Türkülü (klâsik) ya da türküsüz (kara hikâye) uzun hikâyelerimizin içinde "ayrı bir hikâye" olarak karşımıza çıkan bu tür karavelliler 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 no.lu metinler, şu plân dahilinde hikâye edilirler:

1. Giriş :

Bilindiği gibi klâsik halk hikâyeleri "râviyan-ı ahhâr ve nakilân-ı asâr ve muhaddisân-ı ruzigâr şöyle rivayet ederler ki..." (521) veya "ey yârân-ı memdük-ı safâ..." (522) şeklinde uzunca veya kasidelerin bazılarında da görüldüğü gibi "Diyarbakırda Ali İzzet Bey namıyla maruf bi-

risi vardı" gibi çıplak bir giriş formaliyle başlamaktadır.

Metinler üzerindeki incelemelerimiz sırasında, çok değişik bir durumla karşı karşıya kaldık: Hikâyelerin bir kısmında "biri var idi, biri yok idi" (1, 3, 6, 9 no.lu metinler) veya "keçmiş zamanlarda bir ağır kişi varidi..." (13 no.lu metin) şeklinde karşımıza çıkan kısa giriş for-
metine diğerlerinde rastlayamadık. Bunlarda "Bir şeyh özüne bendergâhta biri ev düzeldib içinde ibadet eleyirdi..." (4 no.lu metin). "Elgeme ad-
lı garib bir kişi var idi.." (5 no.lu metin), "Bir keçelin gözünün ağı garası birce tayugu var idi" (8 no.lu metin), "Bir şehirde açgöz bir mol-
la var idi" (7 no.lu metin); "Bir dövletli gız var idi" (10 no.lu metin) "Bir goca molla var idi" (11 no.lu metin) diye hikâyeye girilmekte; bir anlamda hikâyede rol alacak kahramanlardan birinin veya birkaçının takdi-
mi yapılmaktadır. "Çobanla molla" adlı hikâye hepsinden farklı olup, "bir çoban goyunlarını yaylağa getirmişdi" (12 no.lu metin) diyerek doğrudan doğruya hikâyeye girilmektedir.

2. Kahramanın tanıtılması:

Asıl halk hikâyelerimizde kahraman vezir, padişah, tüccar, bey vb. özellikte bir ailenin oğlu veya kızıdır. Çoğu zaman da ailenin tek çocuğudur (523). Yahut da ailenin hiç çocuğu yoktur; onca mala mülke rağmen mutsuzdurlar. Bir dervişin karı kocaya büyümlü elma yedirmesiyle aile bir çocuğa kavuşur (524).

Halk hikâyelerimizde uzun uzadıya anlatılan bu bölüm, karavelli-
lerde teferruata kaçmadan verilmiştir. İncelediğimiz oniki hikâyenin do-
kuzunda (1, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13 no.lu metinler) kahramanın adı,
mesleği veya özelliklerinden bahsedilmiş, kahramanın doğumu ve ailesi
söz konusu edilmemiştir. Eskiden hilekârlıktan para kazanan bir molla
vardır. Halkı aldatarak kazancını arttırmayı düşünmektedir. Bunun sebep-
le latubaşıya birlikte çalışmalarını teklif eder (1 no.lu metin). Bir
limanda kendine bir ev açan, sürekli Allah'la konuştuğunu iddia eden
şeyhin bütün geçimi, oranın halkı tarafından temin edilmektedir (4 no.lu
metin). Hemen hergün bir işçi tutan, ancak hakkı olan parayı vermeyip
bir haftanın sonunda kovan bir kadının yanında, hiç kimse çalışmak iste-
memektedir (6 no.lu metin). Her kazançtan, her pişen aştan pay alan aç-
göz molla, ucsuz-bucaksız korusunda tek başına yaşamaktadır (7 no.lu me-

tin). Bir oğlanın gözü gibi sevdiği, günde üç defa yumurtlayan bir tavuğu vardır. Zalim, tamahkâr bir hoca, bu tavuğu ele geçirmek istemektedir (8 no.lu metin). Sadece ahireti düşünen, dünya zevklerini hiçe sayan zengin bir kız vardır. O sebeple kimseyle evlenmeyi istememektedir (10 no.lu metin). Yaşlı bir molla vardır (11 no.lu metin). Bir çoban koyunlarını, bir köyün yanındaki yaylaya otlatmaya getirir (12 no.lu metin). Oldukça fakir bir kişi-eğer yalvarırsa- "Allah'ın kendine bir şapka vereceğini" düşünmektedir (13 no.lu metin).

Diğer üç hikâyede "yoksul bir kişinin evli olduğundan" (9 no.lu metin), "Elgeme'nin nişanlı olan oğlundan" (5 no.lu metin), "Keçelin anası ile oturduğundan" (3 no.lu metin) söz edilirse de bu kısımlar, kahramanın ailesini yeteri kadar tanımamıza yetmemektedir.

3. Hile:

Bu bölümde kahraman elde etmek, ulaşmak istediği şey yüzünden bir hileye başvurur. Hilekâr malların birisi çok para kazanmak için halka-üç retlerini ödedikleri takdirde, "ölmeden önce cennette bir yer ayırabileceğini" duyurur ve labubaşı ile ortak çalışmaya başlar. Gece olunca da halkın getirdiği yiyecekleri yiyip içerler (1 no.lu metin). Keçel'in İsfahan pazarında satmaya çalıştığı tavuklarını darga (pazar sorumlusu) para ödmeden, üstelik de onu tokatlayarak evine götürür (3 no.lu metin). Şeyh etrafa "Allah'la konuştuğu için bütün gün evden dışarı çıkmadığını" söylemekteyse de, aslında zevk'e sefaya dalıp, halkı sömürmektedir (4 no.lu metin). Molla Salah yolda gördüğü nökerin nişanlısına sahip olabilmek için kızı "yüzünü mollaya, kadiya açmazsa cehenneme gideceğini" söyleyerek kandırır. Eve gelince de kızın babasına "kızının yüzünü gördüğünü, artık kendi nikâhlısı sayılacağını" iddia eder (5 no.lu metin). Kadının biri, yanında çalıştırdığı hiçbir işçiye parasını vermektense, bir bahaneyle kovmayı âdet haline getirmiştir. İman da bu şekilde işten ayrıldığını Semed'e anlatır (6 no.lu metin). Molla, Semender'e emanet bıraktığı ve doğurmak üzere olan ineğini koruya salar. İnek doğurunca da yavrusuyla birlikte evine götürür. Semender emanetini almaya geldiğinde ise molla, "ineğin akıbetinden haberi olmadığını; sağlamakta olduğu ineğin eskiden beri kendisine ait olduğunu" söyler (7 no.lu metin). Ahund keçel'in günde üç defa yumurtlayan tavuğuna sahip olmak için "Kur'an'da bu tavuğun etini yemesi gerektiğinin yazılı olduğunu, verirse ona ism-i a'zam

duası okuyacağını" söyler. Başaramayınca da zor kullanmaya kalkar, başı yarılır, iyileştikten sonra ise "kendine nöker olmasını, annesini de yanına alabileceğini, kendilerine çok iyi bakılacağını" temin eder (8 no.lu metin). Evlenmek istediği kızıdan red cevabı alan oğlana arkadaşları "bir molla kıyafeti ile kuyruğu yolunmuş bir at edinmesini, kızın evine ancak o zaman kabul edilebileceğini" tavsiye ederler (10 no.lu metin). Molla kadı ile Feruz tacirin kızını istetir. Feruz kızın babasına molla'nın çok zengin olduğunu, kabul ederse akıllık edeceğini" söyler. Baba "kızının genç, hocanın yaşlı olduğunu" hatırlatınca da kadı, kıza "onu isteyen molla'nın oğlu olduğunu söylenmesini tenbih eder (11 no.lu metin). Çobanın biri mollaya yüz koyunu bir yıllığına emanet bırakır. "Bu süre içinde doğan yavruları bakımına karşılık ona vereceğini, sadece verdiği kadarını alacağını" söyler. Ancak molla bütün koyunları keserek yer. Çoban bir yıl sonra geri geldiğinde ise:

Otuzunu verdim gessaba,

Otuzunu getirme hesaba diyerek kendini savunur (12 no.lu metin).

Karavellilerden iki tanesinde ise diğerlerinden farklı bir durumla karşılaştık: "Yoksulun Arzusu"nda bir hile vardır ona bu, kahramanın ulaşmak istediği şey için kendi yaptığı bir hile değildir. Yoksul Allah tan bir bere ister. Zira kulakları üşümektedir. Onun her gün dua ettiğini gören ve ne istediğini öğrenen lotu, çöplükten bulduğu bir başlığı yoksulun önüne atar (13 no.lu metin). Diğer hikâyede aldığı bere parayı zamanında ödeyemeyen yoksul kişi, alacağı için gelen tacire kendini evde yok dedirtir. Kahramana bu yalanı hile olmaktan oldukça uzak olup, kadının yapacağı hileler için bir zemin teşkil etmektedir (9 no.lu metin).

4. Başka bir hile ile hilekârın yenik düşürülmesi (sonuç):

Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi (Tablo:5) incelediğimiz 12 hikâyenin 3 tanesi bu şekilde sona erer: Keşel, Molla'nın yaptığı işin içinde birşeyler olduğunu düşünür. Cehennemde yer ayırtmak istediğini söyleyerek o gece mollayı ve lotuları gözetler. İşin aslını öğrenen keşel, sarhoş iken hepsini birbirine bağlar ve polise teslim eder (2 no.lu metin). Darga tarafından dövülerek tavukları alınan keşel, kocası tarafından gönderildiğini söyleyerek karısından halıları, kilimleri, tavukları aşırıp evine götürür. Daha sonra da kıyafet değiştirerek dargayla

yalnız kalır; kemiklerini mengenede sıkıştırarak onu öldürür (3 no.lu metin). Şeyhin kadınlarla, kızlarla zevke daldığını, dinle, imanla işi olmayan bir sahtekâr olduğunu -şeytanın yardımıyla- öğrenen Kerem, şehre gidip adam getirir ve şeyh tutuklanır (4 no.lu metin). Mollanın nişanlısına göz koyduğunu gören Salman bir koyunu şartlı olarak (kâğıt imzalata rak) ona verir: Öldükleri zaman molla onlara Kur'an okuyacaktır. 5 yıl sonra Salman ile babası gelerek "yedi yıllık bir sefere çıkmak istediklerini, yolda ölecek olurlarsa kendilerini okumak üzere Mollanın da onlarla beraber gelmesini" söylerle. Ancak molla, bu teklifi kabul etmez. Bunun üzerine baba oğul, verdikleri koyunu yavrularıyla birlikte geri isterler. Molla buna da "hayır" deyince Salman'ın kızkardeşi bol makyaj yapıp kadiya gider binbir naz ve işve ile evine davet eder. Bir sandığa kapatarak "Molla'dan 1000 koyun alacakları olduğu"na inandırırılar. Nitekim kadı mollaya "ya onlarla birlikte sefere gitmesini, ya da 500 koyun vermesini" söyler (5 no.lu metin). İman'ın neden kovulduğunu öğrenen Semet, kadiya nöker olur. Ancak çalışmak için "yaptığı her küfre karşılık bir miktar para alacağını" kadiya şart koşar. Çalıştığı sürece Samed, kadiyı o kadar zorlar ki, her sözüne küfürle karşılık verir. Bu yolla etrafa onu kumarcı ve serseri gibi gösterir. Sonunda halk tarafından dövülerek bayırdan aşağı atılır (6 no.lu metin). Semender karısının zoruyla kadiya altı peynir, üstü yağ dolu olan bir kap götürür. Oyunun mahiyetini, gelen tereyağ yiyerek öğrenen kadı mollayı, "yavrulu ineği vermeye mecbur eder (7 no.lu metin). Nökeri olduktan sonra mollanın tavuğunu alma sına kızan oğlan, kendininkiyle öbür tavuğu değiştirir. Hileyi anlayan "molla oğlanı öldürmeye karar verir. Ancak etrafa "mollanın kudurduğunu, öldürülmezse diğerlerine de saldıracağını" söyleyince halk, onu linç eder (8 no.lu metin). Yaşlı bir molla ile evlenen Yasemin, kocasını şaşırtarak Salman'la nikâhını kıydırır. Şikâyet gittiği kadı ise mollaya "nikâhın kendiniz tarafından kıyılmasından dolayı bozulamayacağını belirtir (11 no.lu metin).

Diğer dört hikâyede görülen "hileye karşı kullanılan hile" hem fonksiyonu, hem de yarattığı sonuç bakımından oldukça farklıdır. Kadı kendini bir kadınla birlikte yakalayan, ancak bu durumu etrafına belli etmeyip "ibadetle meşgul olduğunu" söyleyen yoksul kişinin borcundan çok fazlasını hile ile diğer şikâyetçilerden toplar ve birlikte bölüşürler (9 no.lu metin).

Geri kalan hikâyelerin hiçbirinde "karşı hile" yoktur. "Cell-i Celâl"de oğlan "molla kılığına girerek" istediği kızı evliliğe razı eder (10 no.lu metin). Yani hile yerine nikâh söz konusudur.

Hilekâr molla koyunlarını zaptettiği için çoban tarafından dövülür ve böyle ucuz kurtulduğu için de şükreder. Yani hile, karşısında "dayak"bulmuştur (12 no.lu metin).

Allah'tan istediği bereye kavuşan yoksul kişi onun ne kadar eski olduğunu görünce başını kaldırıp Allah'a "bu eskiyi kendi başına koymasını" söyler. Yani hile, -bu işte rolü olmayan kişiye karşı- bir kızgınlık (13 no.lu metin) doğurmuştur (Tablo:5).

KARAVELLİLERİN		"Vakanın merkezini Hileye karşı hile" ile teşkil eden hikâyeler	"Karşı hile" yerine, değişik fonksiyonların görüldüğü hikâyeler.		
Adı	Kod No.Su		Nikâh	Dayak	Kızgınlık
Cennet Satan Molla	1	x			
İsfahan Keçeli	3	x			
Kerem ve Şeyh	4	x			
Nöker, Molla Salah ve Gazi	5	x			
Keçel, Şeytan ve Gazi	6	x			
Uğru Molla	7	x			
Keçel ve Molla	8	x			
Gazi ile Yoksul Kendli	9	x			
Ya Cell-i Celâl	10		x		
Mollanın Arvadı	11	x			
Çobanla Molla	13			x	
Yoksulun Arzusu	13				x

Tablo:5

KONU:

Halk hikâyelerinde ekseriyeti teşkil eden "aşk konularının yerini kasidelerde, realist karakterli, hergün rastlayabileceğimiz çeşitten, bir kısmını gerçekten olmuş vakalara bıraktığını" görmüştük.

İncelediğimiz 12 karavellinin konularını tesbit ettiğimizde adı geçen türlerden daha farklı bir durumla karşı karşıya kaldık. Aşağıdaki tablodan da (Tablo:6) anlaşılacağı gibi karavellilerin bir kısmı tuhaf, birbirini tutmayan maceraların ard arda sıralanmasıyla meydana gelen ve birinci şahısla anlatılan yalanlamalı türden hikâyelerdir (525). Hikâyeci- âşıkların gelenğinde bu tür mantıkdışı anlatılar ya hikâyeye başlamadan önce söylenir, "döşeme", "peşrevi" gibi adlar alırlar (526); ya da masalbaşı formellerinden önce ya da ^{sonra} söylenerek "tekerleme" olarak nitele nirler. "Horuza mindik, yola düzeldik (2 no.lu metin), "ö demde ovcının tüfenki yok idi, oduncunun baltası yok idi" (14 no.lu metin) satırlarından da anlaşılacağı gibi bu tür hikâyelerde bahsedilen olayların gerçekte olmasına imkân yoktur. Zaten hikâyenin sonunda "...hamısı yalan" (14 no.lu metin) diyerek, bu özelliği belirtilmiş olur.

Böyle düşlerde geçenlere benzer, akıl almaz maceraların biraraya getirilip düzenlenmesiyle elde edilen şaşırtıcı motiflerden faydalanan şairlerin olduğu bilinmektedir. Yunus Emre'nin "Şathiyye"sindeki:

Çıktım erik dalına,
Arda yedim üzümü.

.....

Balık kavağa çıkmış,
Sögüt dalın biçmeğe.

.....

Deve hamama girmiş,
Dana dellallık eder (528).

satırlarının "altı yok gazan" (2 no.lu metin) ile "baltası olmayan oduncu (14 no.lu metin) motifleriyle ilgisi kesin ve açıktır (529).

KARAVELLİLERİN		Yalanlamalı olarak anlatılanlar	Bir Sosyal Kurumu tenkit ve hiçvedenler
Adı	Kod No.su		
Cennet Satan Molla	1		x
Hadı,Hudu, Kor Oğlu Kasa, Bir de Men	2	x	
İsfahan Keçeli	3		x
Kerem ve Şeyh	4		x
Nöker,Molla Salah ve Gazı	5		x
Keçel,Şeytan ve Gazı	6		x
Uğru Molla	7		x
Keçel ve Molla	8		x
Gazı ile Yoksul Kendli	9		x
Ya Cell-i Celâl	10		x
Mollanın Arvadı	11		x
Çobanla Molla	12		x
Yoksulun Arzusu	13		x
Yalan Palan	14	x	

Tablo:6

İncelenen metinlerin çoğunluğunu (1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 no.lu metinler) ise bir toplumun darga (polis şefi) (3 no.lu metin), şeyh (4 no.lu metin), ahund (hoca, molla) (1, 5, 7, 8, 10, 11, 12 no.lu metinler) ve gazı (kadı) (5, 6, 7, 9, 11 no.lu metinler) gibi kurumlarının işleyişteki aksaklıkların, adı geçen kurumları idare edenlerin ahlâkî yapısını, menfaatlerini herşeyden üstün tuttuklarını anlatan hiciv ve tenkit türü hikâyeler teşkil etmektedir. Tabloda da görüleceği üzere (Tablo:7) bu tür hikâyelerin sadece bir tanesi resmî bir kurumu (3 no.lu metin), diğerleri ise dinî kurumları ve idarecilerini (1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 no.lu metinler) anlatmaktadır.

Bu tür dinî kurumları tenkit ve hicveden hikâyelerde halkı kandırıp, onların sırtından geçinen; yoksulun ve cahilin malına hile ile sahip olmak isteyen; yaptığı gayr-i ahlâki işlerin duyulmaması için haksız tarafa hak veren şeyh, molla ve kadıların yaptıkları anlatılmaktadır.

Dikkati çeken bir başka husus da bazı hikâyelerin hem kadı, hem de molla kesimini tenkit ettikleridir. (5, 7, 11 no.lu metinler). Bunlar nişanlı bir kızı kendine nikâhlamak isteyen molla ile güzel bir kadın görünce tuzağa düşen gazının (5 no.lu metin); Semender'in ineğini yavrusuyla birlikte gasbeden, ona vermek istemeyen molla ile içi yağ ve bal dolu (!) bestiyi alan gazının (7 no.lu metin); torunu yaşındaki kızla evlenmek isteyen molla ile onu önce destekleyen, sonra da kâğıdı görünce kabul etmek zorunda kalan gazının (11 no.lu metin) söz konusu edildiği hikâyelerdir.

"Ya Cell-i Celâl" adlı hikâyede de "molla" kurumu yaptıklarından ötürü değil de "kuyruğu yolunmuş beyaz bir ata binip molla kıyafeti giymekle molla olunabileceği" şeklinde tenkit ve alay edilmektedir (10 no.lu metin).

"Yoksulun Arzusu" diğerlerinden daha farklı bir hikâye olup bir lotu (serseri)nün yaptığı kötü bir şaka sonucunda Allah'a dua etmekten vazgeçen bir fakiri anlatmaktadır (12 no.lu metin).

"Nöker, Molla Salah ve Gazı" (5 no.lu metin) ile "mollanın Arvadı (11 no.lu metin) adlı iki hikâye; "aşk" unsurunu da ihtiva etmektedir. Salah adlı şargöz bir molla Elgeme'nin gelinini (oğlunun nişanlısı) görür görmez âşık olur. Onu zorla kandırarak yüzünü açtırır (5 no.lu metin) Oldukça yaşlı bir başka molla da yolda gördüğü Yasemin (Salman'ın sözlüsü)in güzelliğine vurulur ve onu istetir (11 no.lu metin).

Ancak halk hikâyelerinde aşkın yaşları birbirine denk olan iki genç arasında (530) görülmesine rağmen, adı geçen karavellilerde bir molla ile başkasına nişanlı ya da sözlü ve kendinden oldukça genç kızlar arasında söz konusu olduğu görülür.

Yine halk hikâyelerinde bazan karşılıklı (531), bazan de tek taraflı (532) olarak karşımıza çıkan aşk, söz konusu hikâyelerde de böyledir. Mollanın biri Elgeme'nin gelinine (5 no.lu metin), diğeri ise Yase-

men'e (11 no.lu metin) âşık olmalarına rağmen, duyguları karşılıksızdır. Fakat Yasemen'le Salman mollayı uzun süre yorarak ve yanıltarak yanlış iş yaptıracak kadar birbirlerini sevmektedirler (11 no.lu metin).

Elgeme ile nişanlısı arasında bir aşk söz konusu değildir. Oğlanın molladan öc almak istemesi, gururunun kırıldığı içindir (5 no.lu metin).

Şurası unutulmamalıdır ki adı geçen metinler 7 no.lu tabloda da görüleceği gibi hem aşk, hem de hilekâr ve düzenbaz kişilerin anlatıldığı hikâyelerdir.

KARAVELLİNİN		Resmî Kurumları Tenkit ve Hicv- edenler	Aşk	Dinî Kurumları Tenkit ve Hicvedenler				Tanrıya Şükretme veya Gücenme
Adı	Kod No.su			Şeyh	Molla	Kadı	Molla ve Kadı	
	1				x			
	3	x						
	4			x				
	5		x		x	x	x	
	6					x		
	7				x	x	x	
	8				x			
	9					x		
	10				x			
	11		x		x	x	x	
	12				x			x
	13							x

Tablo:7

YAYGIN OLDUĞU VE SÖYLENDİĞİ YERLER:

Klâsik halk hikâyelerimizin Doğu (özellikle Erzurum, Sivas, Kars, Artvin), Güneydoğu (Gaziantep, Maraş), Güney (Adana, Turoslar, Çukurova) bölgelerinde, yani sözlü, geleneğin kuvvetli olduğu yerlerde söylendiğini biliyoruz (533).

İncelemiş olduğumuz 14 karavellinin hepsinin Azerbaycan bölgesinden derlendiği gözönüne alınacak olursa, bu tür anlatıların da asıl halk hikâyelerimizle aynı sahada yaygın olduğu anlaşılır. Nitekim karavellilerin bir kısmının uzun halk hikâyelerinin başında döşeme olarak, (534) bir kısmının da hikâyenin uygun bir yerinde (çok uzun olanlarda topluluktaki lerin dinlenmesi maksadıyla ortalarında) (535) söyledikleri bilinmektedir.

HALK HİKAYELERİNDEN FARKI:

Karavelliler, birlikte anlatıldıkları asıl halk hikâyelerimizden üç noktada ayrılırlar:

* Şekil bakımından farklıdır:

Bilindiği gibi klâsik halk hikâyelerimiz nazım-nesir karışık olarak anlatılırlar. Oysa karavelliler -tekerleme türündekiler hariç- içinde hiç türkü bulunmayan hikâyelerdir. (536). Yani terennüme değil, anlatmaya dayanır.

* Hacimleri farklıdır:

Karavellilerde halk hikâyelerimizde görülen "kahramanın doğumu", "gurbete gitme ve dönme" v.b. birçok motifler yoktur. Bundan dolayı oldukça uzun bir sürede (1, 3, 5 gece gibi) anlatılabilen türkülü halk hikâyelerimize karşılık karavelliler en fazla 1 saatlik bir zaman içinde hikâye edilebilirler (537).

* Muhtevaları farklıdır:

Karavellilerdeki birçok unsur (kişi, vaka, yer, zaman v.b.) halk hikâyelerimizdekinden oldukça farklı bir görünüştedir. (Bahsi geçen unsurlar, bundan sonraki bölümde detaylı olarak ele alınacaktır).

ANLATMA GELENEĞİNİN KARAVELLİLERE TESİRİ:

Yukarıda da bahsedildiği gibi türkölü hikâyelerimizle tamamen aynı sahada yaygın olan ve düğünlerde, uzun kış gecelerinde, ramazanlarda köy odalarında ve kahvelerde anlatılan karavellilere, anlatı geleneğinden pek çok şeyin miras kalması, tabidir. Ancak karavellilerin türküsüz olması; bazan asıl hikâyeye bir giriş, bazan da dinleyicileri hikâyeden bir an olsun uzaklaştırmak amacıyla anlatılması, bu tür özelliklerin kasidelere nazaran daha fakir olmasına yol açmıştır.

* Asıl halk hikâyelerinde vakanın başka bir şekil almakta olduğuna, vakaya giren yeni unsurlara (kişi, olay v.b.), hikâyenin artık başka bir yerde (İsfahan v.b.) cereyan ettiğine dair bilgi verilirken kullanılan "...yavaş yavaş, düğün tedarikine bakmakta olsun.. Biz haberi başka yönden verelim" (538) gibi söz kalıplarına karavellilerde "bunlar burada kalsın, size haber ^{verin} lotulardan" (1 no.lu metin) "Gazi nöker ahtarmağda olsun, size haber verim kimden?" (6 no.lu metin) şeklinde olmak üzere sadece iki metinde rastlayabildik. Bu durumu, -masallarda da olduğu gibi- anlatının kısa ve yoğun olmasıyla açıklayabiliriz.

KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ :

* Bilindiği gibi Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre gibi halk hikâyelerimiz 1, 5, 7 gece hatta daha uzun sürede hikâyeye edilen uzun anlatılardır.

İncelediğimiz 14 karavellinin hiçbirinde bu özelliğe sahip bir metne rastlayamadık. Elimizdeki en uzun hikâyeye "Nöker, Molla Salah ve Gazi" (5 no.lu metin)dir ve en fazla $\frac{1}{2}$ saatlik bir süre içinde anlatılabilir. En kısa karavelli ise "Hadı, Hudu, Kor Oğlu Kosa, Bir De Men" (2 no.lu metin) adlı hikâyeye olup 5 dakikada anlatılacak uzunluktadır.

Anlaşılabacağı üzere karavelliler sadece halk hikâyelerimizden değil, kasidelerden de kısa olan anlatılardır.

* Klâsik halk hikâyelerimizde geçen yer adları ya Semerkand (539), Halep, Tiflis (540), gibi kahramanın kendisi ile ilgili memleketlerdir; ya da Çamlıbel, Erzurum (541) gibi gerçekten olayların geçtiği yerlerdir. Kasidelerde aynı şekilde olan bu durum, karavellilerde çok farklı özelliklerle karşımıza çıkmaktadır:

İncelediğimiz 14 karavelliden "Hadı, Hudu, Kor Oğlu..." hikâyesin de bir yer kavramı yoktur. Olaylar, av esnasında, adı bilinmeyen bir yer de cereyan eder (2 no.lu metin). Aynı kategoriden olan "Yalan Palan" adlı karavellide ise "...ot yandıranın heyetinde.. gabirişten tereften... Cuma bazarının içinde,...." gibi ancak masallarda rastlanabilecek türden tamamen hayal ürünü yerler söz konusudur (14 no.lu metin).

Diğer 12 hikâyenin sadece bir tanesinde vakanın geçtiği yer olarak İsfahan şehrinden bahsedilmektedir (3 no.lu metin).

Bazı hikâyelerde Kerem şehere gitti, bir deste adam götürdü." (5 no.lu metin); "İmamı yaşayan kende Samed adlı bir oğlan var idi" (6 no.lu metin); "Bir şehirde aşgöz bir molla var idi. Mollanın şehrin kenarında bir goruğu var idi" (7 no.lu metin) şeklinde vakanın veya olayların bir kısmının geçtiği "şehir" ve "Kend" (köy)lerden bahsediliyorsa da bunlar, adı belli yerler değildir. Bazı karavellilerde ise hiçbir şekilde yer adına rastlanmamıştır (8, 9, 10, 11, 12, 13 no.lu metinler).

* Halk hikâyelerindeki kahramanlar genellikle beyoğlu veya bey kızı, padişah ya da vezir oğlu ya da kızı olup ekonomik gücü oldukça fazla olan ailelerin evlâtlarıdır.

Araştırmalarımız sonunda 12 hikâyedeki kahramanların ekseriyeti, toplumun dinî ve resmî kurumlarını temsil eden molla (1, 5, 7, 8, 11, 12 no.lu metinler), kadı (5, 6, 7, 9, 11 no.lu metinler), şeyh (4 no.lu metin), darga (3 no.lu metin) gibi kişilerdir. Bu kişiler hem zenginlikleri, hem de toplumu idare eden sosyal kurumların itibarlı temsilcileri ve idarecileri olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Halkın çoğunluğunun bunlara inancı tamdır. Öylesine tamdır ki, mollanın biri cennette yer ayırmayı kalktığı anda -keçelin biri hariç- hiç kimse şüphelenmez (1 no.lu metin). Bir liman şehrinde devamlı Allah'la konuşan (!) şeyhin her türlü ihtiyacı halk tarafından karşılanmaktadır (4 no.lu metin). Çevresindeki itibarından faydalanan mollalardan biri Elgeme'nin gelini olan kızın yüzünü zorla açtırır (5 no.lu metin); diğeri de torunu yaşındaki Yasemin'i babasından istetir (11 no.lu metin).

Hikâyelerin sadece bir tanesinde kahraman, başkalarına faizle borç para veren bir tüccar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kısacası bahsi geçen molla, şeyh, kadı, tacir ve hatta darga, toplumun zengin kesimini teşkil etmektedirler.

Diğer kahramanlara gelince... Toplumun çeşitli kesimini temsil eden nöker (asker, işçi, hizmetçi) (3, 5, 6 no.lu metinler) kenkan (işçi) (11 no.lu metin), çoban (9 ve 12 no.lu metinler) ve keşel (1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 13 no.lu metinler) ise özellikle 3 ve 13 no.lu hikâyelerde özellikle belirtildiği gibi fakir olarak karşımıza çıkmakta olup, gerçek hayatta da rastlayabileceğimiz özellikte şahsiyetlerdir.

* Araştırmalarımızın sonucuna göre hikâyelerde rastladığımız molla, kadı, şeyh, tacir, darga gibi kahramanların hepsi de hilekâr, tamahkâr ve riyakârdırlar. Mollanın biri halktan "cennette yer ayırtmak" maksadı ile aldığı paraları el ayak çekildikten sonra etrafındakilerle yiyip içerek, zevk ederek harcamakta, bir kısmını da arttırmaktadır (1 no.lu metin). Bir başka molla da yoksul bir ailenin geçimi olan ve günde üç defa yumurtlayan tavuğunu elde etmek için olmadık hilelere başvurur (8 no.lu metin). Bir diğeri emanet ineği yavrusuyla beraber evine alır, götürür (7 no.lu metin). Bir başkası ise yoksul bir çobanın bir yıl sonra almak üzere bıraktığı 100 koyunun hepsini de keser, yer (12 no.lu metin).

Kadılar ise genellikle zengin mollaların yanında yer alırlar: Bazan "nişanlı bir kızın yüzünü gören mollaya nikâh düşeceği'ne dair fetva verir (5 no.lu metin). Bazan yoksul Semender'e ait ineğin, mollanın olduğu yolundaki iddiayı tasdik eder (7 no.lu metin). Bazan da 15 yaşındaki genç bir kızı, dedesi yaşındaki adama ister (11 no.lu metin).

Kadıların bazıları hikâye başında mollaların, hikâye sonunda ise gerçeğin ve haklının yanındadır: Bu ya nökerin bacısının fattanlığıyla (5 no.lu metin), ya keşe'in (3 no.lu metin), Semed'in (6 no.lu metin), Semender'in (7 no.lu metin) veya genç âşıkların (11 no.lu metin) akıllı hileleriyle mümkün olur.

* Halk hikâyelerinin kahramanlarının hemen hepsi 14-15 yaşında, çok genç ve çok güzel olarak karşımıza çıkmaktaydı (542).

Karavellilerdeki kahramanların çoğunluğunun oldukça yaşlı molla (11 no.lu metin)larla hemen aynı yaşdaki şeyh (4 no.lu metin) ve kadılar (5, 6, 7, 9, 11 no.lu metinler) teşkil etmekte olup, bazıları evli (7, 8

no.lu metinler), bazıları da evlenecek çağdadırlar (3, 5, 10, 12 no.lu metinler).

Keşel (1, 3, 8 no.lu metinler), nöker ve bacısı (5 no.lu metin), Samed (6 no.lu metin), Semender (7 no.lu metin), Çoban (12 no.lu metin), Selman ve Yasemin (11 no.lu metin) gibi hilekâr kişilere haddini bildiren, onlarla alay eden kahramanların hepsi de genç ve delikanlı şikilerdir.

* İncelediğimiz hikâyelerin hiçbirinde zaman kavramını belirten bir ifadeye rastlayamadık. Nitekim:

"Keçmiş zamanlarda..." (13 no.lu metin), Biri var idi, biri yok idi..." (1, 3, 6, 9 no.lu metinler), "Bir şeyh (veya Elgeme, gazı, molla, keşel, dövletli kız, çoban, yaşlı vi kişi var idi (4, 5, 6, 7-11, 8, 10, 12, 13 no.lu metinler) şeklinde masallardakine benzeyen formel bir girişle başlayan karavellilerdeki olaylar -kasidelerin aksine- belli bir döne me veya tarihe dayanmaktan çok uzaktır.

* Klâsik halk hikâyelerinde sevenlerin birbirleriyle haberleşmele ri kervanlar vasıtasıyla gerçekleşmekteydi. Nitekim Aşık Garip Benem'in evlenmek üzere olduğunu (543), Bay Püre ise oğlu Bamsı Beyrek'in ölmediğini (544) bu yolla öğrenirler.

İncelediğimiz hikâyelerdeki haberleşme şekilleri çok çeşitli olup yakın çevre içinde gerçekleşmektedir; lotular "mollanın cennetteki yerle ri sattığını" her yere ses yayarlar (1 ve 2 no.lu metin); darga misafirleri için yapılan hazırlıkları almak üzere keşeli evine yollar (3 no.lu metin); molla zorla yüzünü açtırdığı kızı istetmek için evlerine elçi yollar (5 no.lu metin); Ahund (hoca, molla) günde üç defa yumurtlayan cins tavuğa sahip olmak için, keşelin evine adam göndedir (8 no.lu metin) oğlan dövletli kızı, molla da Yasemin'i istetmek için evine elçi gönderirler (10, 11 no.lu metinler).

Gazı (kadı)nın işçiye ihtiyacı olduğunu (6 no.lu metin) ve yoksul çobanın koyunlarını kesip yediğini (12 no.lu metin) bildiren haberleri hangi vasıta ile ulaştırıldığı belli değildir. Bunun yanında kadı şehirde (4 no.lu metin), molla ile çoban da aynı yerde (12 no.lu metin) oturduklarına göre "haber gönderilince işin hallolacağı, gidip-gelinebilecek bir uzaklık" söz konusudur. Zira karavellilerde hacimleri ve konuları

itibariyle "gurbete gitme" motifi yoktur. Dolayısıyla uzak mesafelerle haberleşmenin olmayışı, normaldir.

"Mollanın Arvadı"nda gördüğümüz "Yasemen"in gözyaşı ile sevgilisi Salman'a mektup yazması" -kalem yerine gözyaşı kullanılması dolayısıyla olağanüstülük ihtiva etse bile, sadece bir tek hikâyede görülen bu "mektup" motifi, bazı modern kavramların karavellilerde de mevcut olduğunu göstermektedir (11 no.lu metin).

* Halk hikâyelerinde kızın babası istediği parayıkazanması için âşığa 7 yıl mühlet verir, bu süre içinde kızın kimseye nişanlamazdı⁽⁵⁴⁵⁾ Bir başka deyişle taraflar arasında verilen söz senet sayılır, yazılı bir belgeye ihtiyaç duyulmazdı.

Oysa karavellilerin iki tanesinde bunun tersi bir durumla karşı karşıyayız. Nişanlısını elinden kaçırın nöker molladan öcünü almak için vereceği koyuna karşılık ondan "ölünce kendilerine Kur'an okuyacağını bildiren bir şartname" alır (5 no.lu metin). Semed de hilekâr kadının "kendine sarfedeceği her küfür için 5 manat pul vereceğini tasdik eden bir şartname" ister ve alır (6 no.lu metin).

Yalnız iki hikâyede görülse bile gerçek hayatta rastlanılan bazı kural ve ihtiyaçların, kasidelerde^{de} mevcut olduğu anlaşılmıştır.

* Dikkatimizi çeken bir başka husus da incelediğimiz hikâyelerin bir çoğunda (1, 4, 6, 8 no.lu metinler) karşımıza bazan "keçel"(1, no.lu metin), bazan "keçel oğlan" (3 no.lu metin), bazan "Semed" (6 no.lu metin), bazan da "oğlan" (8 no.lu metin) şeklinde karşımıza çıkan bu tipin, halk masallarının bazılarındaki "Keloğlan"ın görevini âdeta yüklenmesi oldu.

Bilindiği gibi masallarda Keloğlan kötü ve güçlü kişilerle savaşan, zeki ama tembelce biridir⁽⁵⁴⁶⁾. Dört karavellide karşımıza çıkan keçel de halkı aldatanların gerçek yüzünü ortaya çıkaran (1 no.lu metin), gücünün ve mevkii nedeniyle herşeyi yapmaya hakkı olduğunu zannedenleri (3 ve 6 no.lu metinler) ve tamahkârları (8 no.lu metin) hile ile cezalandıran ve ders veren biridir.

Ayrıca keşel, Keloğlan gibi işsiz-güçsüz ve tenbel (547) dir. Günlüğünü evine odun toplayarak (1 no.lu metin), aylak aylak gezerek (3 ve 6 no.lu metinler) veya cins tavuğunun yumurtalarını satarak (8 no.lu metin) geçirir.

KARA HİKAYE :

(1) KADININ RAHMANİ :

* Kadının biri oğlunu evlendirmektedir. Şehrin seçkin ve zengin aileleri düğüne davet edildiği halde, çiftçilikle uğraşan komşusu Ahmet Bey'e haber gönderilmez.

* Bu duruma çok şaşırان hanımı "telâştan dolayı çağrılmadıklarını" düşünerek düğün evine giderse de, oturması için yer bile gösterilmez.

* Gerisin geriye eve dönen kadın hocasına "eğer okuyup bir meslek, bir mevki sahibi olsaydı, kendisinin de diğerleri gibi çok iyi karşılanacağını; hoca, kadını ya da müftü olmak için tahsile başlaması gerektiğini, yoksa ondan boşanacağını" söyler.

* Duyduklarına şaşırان kocası onu "bu işin olamayacağına, olsa bile çok uzun yıllar gerektiğine" inandırmaya çalışırsa da kadın, dediğinde kararlıdır.

* Bunu gören Ahmet Bey ölen komşusu müftünün cübbesini, kavuğunu alarak hoca kılığına girer. İki kadının ineklerine -tesadüfen- çare bulur verince şöhreti her yere yayılır.

* Hükümetin hazinesini soyan ve Hoca, Ahmet'in (!) ustalığını duyan üç hırsız, "padişahın Ahmet'i çağırıp fal baktırırsa, yakalanacaklarından dolayı huzursuz olup, hocaya rüşvet vermeyi kararlaştırırlar.

* Bu düşüncelerini kendisine açtıklarında hoca "bir urup altın karşılığında paraların bahçesindeki bir çukurda üç gün saklayabileceğini" söyler. Onun bir seferde bu kadar çok kazandığını gören karısının inatı ise, hiç kırılmayacağına benzemektedir.

* Ertesi sabah şehir kulübüne giden hoca "paranın hazineden alındığını, hazinenin boş olmasının devlete getireceği sıkıntıları" duyunca

padişaha gider ve fala bakarak (!) çalınanların yerini tesbit eder.

* Buna çok sevinen padişah onu maiyetine alarak sarayda alıkoyar ve kendisine "Padişahın Âlimi Molla Çekirge" denilmesini emreder.

* Ünü yurt dışına taştan molla Çekirge Arabistan'dan, Gürcistan'-dan ve başka ülkelerden gelen ve oniki ilmin hepsini tahsil etmiş âlimleri yener.

* Sonunda karısı paraya, mala, güzel elbiselere ve itibara kavuşup, istediğini elde etmiştir.

(2) CELÂL ŞAH HİKAYESİ:

* Hiç çocuğu olmayan bir padişah, -tavsiye edilen bir çok şeyi deneyerek- yıllardan sonra bir erkek evlâda kavuşur.

* Celâl Şah (şehzade) 7 yaşını bitirince tahsile başlamasına karar verilir. Hemen bir hoca bir derslane bulunur ve derslere başlanır.

* 18 yaşına kadar devam eden bu tahsil süresince Celâl Şah sadece hocasını ve kaldığı yeri görür. Başka kimseyle görüştürülmez. Hatta yemeğini bile ders gördüğü, perdeleri sıkı sıkı kapatılmış odada yer. Bu sebeple yemeğinden çıkan kemiğin ve odadan giren güneş ışığının ne olduğunu bilmemektedir.

* Tahsili bittiğinde "bu kadar yıl hapis gibi yaşadığını" anlayan Celâl Şah, 40 kişilik bir atlı grubuyla ava çıkar. Arkasına düştükleri geyiği yakalamak için kovalarken mimun (maymun = köpek) ların ülkesine gelirler.

* Mimunların götürdüğü yerde bir taş vardır. Onda Sultan Süleyman'ın "Celâl Şah adlı birinin bu ülkeyi gelerek 7 yıl padişahlık yapacağını, onları ıslah edeceğini" bildiren satırlar yazılıdır.

* Bu süre bitince Celâl Şah'la arkadaşları bir sabah erkenden ülkeyi terkederler ve "karıncalar ülkesi"ne gelirler.

* Kalan arkadaşı da ölünce tek kalan Celâl Şah uzun süre yürür. Nihayet insanların yaşadığı bir ülkededir.

* Şehirlerden birinde bir yıl aç susuz süründükten sonra bir gün ihtiyar bir adama rastlar. Ona bir kaç elbise, güzel bir kadın ve bir avuç altın vadederek "uzak diyarlarda bir dağın tepesinden çuvallar dolusu altın, zümrüt toplamasını" ister. Ancak ihtiyar adam sözünde durmaz; tek başına orada bırakır.

* Önündeki yola devam eden Celâl Şah "Kuşlar ülkesi'ne gelir. Gezindiği bahçelerden birinde gördüğü keklik kılığında kızı âşık olur ve onu yanına alarak memleketine döner. Buna çok sevinen babası, yedi gün yedi gece süren bir düğünle oğlunu evlendirir.

* Ancak karısı, keklik cildini ördüğü duvara saklayan Celâl Şah'ı terkederek memleketine döner.

* Onu bulmak için yola çıkan Celâl Şah o ihtiyar adama gene rast gelir ve öldürür.

* Yola devam eden Celâl Şah, Kuşlar Padişahı olan kayınpederinin yaşadığı Çin-i Maçin'e gider. Gülperi hanımla (karısı) yedi gün yedi gece süren bir düğün yaparak yeniden evlenirler.

* 40 gün sonra birlikte Celâl Şah'ın memleketine giderlerken Gülperi, bir kurt tarafından parçalanır. Kaderine küsen Celâl Şah, baba ocağına dönmeyerek ölünceye kadar Çin-i Maçin'de kalır.

Daha önceki bölümde "karavellili" kelimesinin manâsı üzerinde dururken "kara"yı düz, sade, bayağı" olarak nitelendirmiş, hikâye alanında ise "türküsüz, sadece nesir (saya)den ibaret olan anlatı türleri" için kullanıldığını ⁽⁵⁴⁸⁾ ifade etmiştik. Nitekim Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgelerinde kara hikâye (veya kara hekât) nazım kısmı olmayan, sadece nesir olarak hikâye edilen anlatılara ad olarak kullanılmaktadır ⁽⁵⁴⁹⁾.

ŞEKİL :

İncelediğimiz iki hikâye de türküsüz, sadece nesir olarak anlatılmış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöyle karavellilere benzemekteyse de hacim olarak onlardan ayrılmaktadır.

Bazı âşıklara göre "kara hikâye", henüz usta şaşıklar tarafından uygun yerlerine, konuya uygun türküler yerleştirilmemiş, kesin şeklini almamış bir anlatıdır. Nitekim Bey Böyre'in bazı bölgelerde kara hikâye olarak anlatıldığı (550) bilinmektedir.

"Tahir ile Zühre, "Kerem ile Aslı" v.b. asıl halk hikâyelerinin 3, 5, 7 gece gibi uzun bir sürede anlatıldıklarını biliyoruz. Sayılamayacak kadar çok girift maceranın biraraya getirildiği Celâl Şah Hikâyesi (2 no.lu metin) böyle, 2-3 gecede anlatılabilecek kadar uzundur. Daha "Kadının Rahmânî" (1 no.lu metin) ise de az macerayı ve çok guldürü yönü ağır basan /kahramanı ihtiva etmekteyse de, 1-2 gece sürecektir mahiyettedir. Kısacası her iki metinde hacim açısından klâsik halk hikâyelerimize benzerler.

İşte bu özelliğinden dolayı bazı kara hikâyeler büyük (usta)halk şairleri tarafından ele alınıp, uygun yerleri kendi koşma ve destanlarıyla süslenir. Bu arada hikâyenin sayası başta, sonda ve heyecanlı yerlerdeki tanımlarda secili hale getirilir (551). Meselâ Osmanlılar'ın XVI yy.daki Gence Fethi'ni bazı yönleriyle eleştiren "Yaralı Mahmut Hikâyesi" aslında bir kara hikâye iken, Karslı Âşık Tüccari tarafından türküleri halk hikâyesi haline getirilmiştir (552).

İncelediğimiz metinlerin ikisi de giriş ve sonuç (dua) bölümleri hariç olmak üzere masallardakine benzer şekilde üç bölümde anlatılır:

1. Kahramanın tanıtılması,
2. Kahramanın macerası,
3. Sonuç.

* Giriş:

Klâsik halk hikâyelerinde asıl hikâye "Ey yârân" memdüh-ı safa Olasız gam kendisinden cüda!..." (553) şeklinde dua ile, (554) veya "Râvivân-ı ahbâr ve nâkilân ve âsâr ve..." (555) şeklindeki uzun giriş formeliyle başlar. İncelediğimiz hikâyelerin sadece birinde bu özelliğe rastlayabildik: "Celâl Şah" "şimdi dinleyenler sağolsun, dinleyecekler de sağolsun" şeklinde bir dua ile başlamakta iken "Kadının Rahmânî"nde "zamanın kadının biri oğlunu evlendiriyor..." diye kasidelerdekine benzeyen kısa bir giriş formeliyle hikâyeye girilmektedir.

* Kahramanın tanıtılması:

Halk hikâyelerimizdeki kahramanın ailesi vezir, padişah, tüccar, bey v.b. toplum içindeki varlıkları ve mevkileriyle yani mal, mülk, para hatta askerlerinin çokluğu ile tanıtılır. Hatta pek sık karşılaştığımız üzere ailenin çocuklarının olmayışı, bu sebeple mutlu olmadıklarını, bir derviş tarafından verilen sihirli bir yiyecek sayesinde çocuğa (genellikle bir varise) kavuşmaları (556) teferruatlı olarak anlatılır.

Oysa incelediğimiz her iki hikâyede de bu bölüm, bilinen halk hikâyelerimizden oldukça kısa olup, farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. "Kadının Rahmani"nde, vakada rol alacak kahramanların bir kısmının takdimi ile hikâyeye başlanmaktadır. Çiftçi Ahmet Bey'le yanyana evlerde oturan kadı efendi, oğlunu evlendirmektedir. Şehrin seçkin ailelerine davetiye gönderildiği halde, onlara haber edilmemiştir. "Komşuya davet gerekmediğini" düşünen hanımı düğün evine giderse de, buyur edilmez. Bunun "kocasının mevkiinin ve varlığının olmayışı"ndan ileri geldiğini anlayınca, "hoca olmazsa ondan boşanacağını" söyler (1 no.lu metin).

"Muhteva itibariyle asıl halk hikâyelerimize benzeyen "Celâl Şah"ta ise uzun süredir çocuğu olmayan bir padişahın muska veya ilâç (hangi yolla olduğu kesin belli değildir) sayesinde bu dileğine ulaşır: Bir oğlu olur. Şehzade 7 yaşına girince saray erkânı (vezir, vekil v.b.) toplanarak "tahsiline başlamak gerektiğine, bu iş için de bir hoca ve ders hane bulunmasına" karar verirler (2 no.lu metin).

Bu bölümün her iki hikâyede (özellikle "Celâl Şah"ta) da teferruata dalmadan anlatılmasının, anlatıcının yaşıyla olduğu kadar hikâyenin oldukça uzun bir süredir anlatılmakta oluşuyla da ilgili olduğunu sanıyoruz.

* Kahramanın macerası:

Halk hikâyelerinde kahramanın başından geçen bütün maceraların sebebi âşığın sevgilisine kavuşması için verilen müddet zarfında istenilen parayı kazanmak zorunda oluşu, bu yüzden sazını alarak diyar diyar dolaşması (557), yahut da sevdiği kızı kendine vermeyen padişahın gazabından kurtulmak için bir sandığın içine girerek bilinmeyen ülkelere doğru yola çıkmasıdır (558). Hatta konusu kahramanlığa dayanan hikâyelerde geçen pek çok olayın temelinde "sevgiliyi elde etmek", ya da "onun bulunduğu yere gitmek (559) isteği yatmaktadır.

İncelediğimiz iki hikâyede de kahramanın başından geçen macereler, farklı sebeplere dayanmaktadır. Çiftçi Ahmet, karısının toplumda itibar görmek istemesinden dolayı hoca olur. Zira "düğün tebriği" için gittiği kadının evinde, yer bile gösterilmiştir. Bu yüzden çiftçiliği bırakmak zorunda kalan Ahmet açtığı fallarla ününü yurt dışında da duyurur. Böylece padişah onu kendine hoca tayin ederek saraya alır (1 no.lu metin).

10-11 yıllık tahsil sonucunda yemeğindeki kemikten, güneş'ten ve avdan haberi olmayan Celâl Şah bunun sebebini, tahsil süresince dış dünya ile hiç temas etmemesine bağlar. Hazırlattığı 40 kişilik bir grupla ava gider. Avda bir geyiği yakalamak isterken bir çok masal ülkelerinde (Mimunlar ülkesi, Karıncalar ülkesi, Kuşlar ülkesi v.b) dolaşan kahramanımız bir periye âşık olur ve evlenirler (2 no.lu metin). Kısacası kahramanın masallardakine benzer birçok girift olayı yaşamasının sebebi, bilmediği bir şeyi (avı) merak etmesinden dolayıdır.

Halk hikâyelerinde olduğu gibi "Celâl Şah"ta da "aşk", önemli bir motiftir. Ancak bilinen halk hikâyelerinde kahramanın ve ailesinin tanıtıldığı epizattan hemen sonra gelmesine rağmen adı geçen kara hikâyenin ortalarında başlamaktadır. O andan sonra vakayı sürükleyen bir özelliğe sahiptir. Hikâyenin ilk yarısını ise -yukarıda da bahsedildiği gibi- kahramanın av için evinden ayrılmasıyla başından geçen olağanüstü hadiseler teşkil eder. Hikâyenin ekseriyetinin masal, bir kısmının hikâye motiflerini ihtiva etmesini ise hikâyeyi anlatanın aynı zamanda çok iyi bir masal anlatıcısı olduğu, bu yüzden anlatıyı masal motifleriyle zenginleştirdiğini düşünerek açıklayabiliriz.

Sonuç :

Bilindiği gibi kısa halk hikâyelerimizde, -bâdeli âşıkların söz konusu edildiği bir iki tanesi hariç- trajik son söz konusu değildir.

Kasidelerin bir kısmında (1, 2, 5 no.lu metinler) de gördüğümüz bu özellik hikâyelerin birinde karşımıza çıkmaktadır: Gülperi'yi babasının rızasıyla alıp memleketine gitmek üzere yola çıkan Celâl Şah yolu üzerindeki bir göle yıkanmaya girer. Arkasına döndüğünde, karısının bir kurt tarafından parçalandığını görür. Cenazeyi alarak geriye döner ve ölünceye kadar kayınpederinin yanında yaşar. Zamanı gelince onu da karısının yanına gömerler (2 no.lu metin).

Diğer hikâye ise, mutlu bir şekilde biter. Gerçeğin her an ortaya çıkabileceğinden dolayı endişelenen Hoca Ahmet çeşitli ülkelerden gelen bütün âlimleri yener. Artık müstakil bir evi, parası ve itibarı vardır. Her ihtiyacı, padişah tarafından karşılanmaktadır. Karısı ise istediği her şeye kavuşmuş; bir giydiğini bir daha giymeyen, her gittiği yerde kapılarda karşılanan bir hanımefendi olmuştur (1 no.lu metin).

*Bilinen halk hikâyelerimiz "...Allah sizi de şad etsin. Efendim yediler, içtiler, ömrünüze dua ettiler" şeklinde bir dua ile biter.

İncelediğimiz her iki hikâye de aynı özellikte olup, Kadının Rahmânî "...Sözümüz burada bitiyor, Allah selâmet versin" (1 no.lu metin). Celâl Şah'da "...dinleyenler, dinleyecekler sağolsun. Allah hepinize selâmet versin. Bize de hayırlı iman versin" şeklinde sona ermektedir.

KONU:

Asıl halk hikâyelerimizin ekseriyetinin hatta kasidelerin bir kısmının konusunu "âşk" teşkil eder. Bu husus hikâyelerden birisine oldukça farklı bir şekilde aksetmiştir.

Celâl Şah, konusu aşk olan bir hikâyedir. Bu aşk, kahramanının Gülperi'yi keklik cildini çıkarıp yıkanırken -halk hikâyelerindeki gibi- ilk defa görmesiyle başlar. Ancak halk hikâyelerinde bütün bir vaka yı tek başına sürükleyen bir özellikte görülen aşk, adı geçen hikâyenin ancak ortalarında başlar. Ayrıca halk hikâyelerinde âşığın diyar diyar gezmesine sebep olan bu motif, incelediğimiz metinde kahramanın başından geçen olağanüstü maceraların sadece bir kısmının sebebi olarak karşımıza çıkar. Maceraların çoğunluğunun sebebi ise Celâl Şah'ın ava çıkmasıdır (2 no.lu metin).

"Kadının Rahmânî" adıyla toplum içinde bir mevkinin olmayışı yüzünden gittiği düğün evinde itibar ve kabul görmeyen bir kadına "hoca olması" için kocasına yaptığı baskıyı, bu baskı yüzünden çiftçinin başından geçen ilginç ve düşündürücü olaylar (1 no.lu metin) buluyoruz.

TEŞEKKÜLÜ :

Kasidelerde de karşımıza çıktığı üzere kara hikâyelerin temelinde de farklı konular ve özellikler yatmaktadır.

* Bir kısım kara hikâyeler olmuş bir olayı anlatırlar. Çıldırli Aşık Şenlik'in "sevgilisini kaçırmak isteyen Lezgi Osman'ın başından geçenleri" anlatan, türkülerıyla süsleyip yeniden tasnif ettiği "Salman Bey Hekâtı", bu türden bir hikâyedir (560).

* Bazı kara hikâyelerin temelinde ise efsane veya menkıbeler yatmaktadır. Gence Fethi'nden izler taşıyan Yaralı Mahmut Hikâyesi, Karanlı Aşık Tüceâri tarafından tasnif edilmeden önce, bir kara hikâye şeklin-deydi (561).

* Kara hikâyelerin bir bölümü ise hikâyenin yaygın olduğu yerde-ki sözlü rivayetlerin işlenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Nitekim incele-diğimiz hikâyelerden "Kadının Rahmânı" (1 no.lu metin), bu şekilde mey-dana gelmiştir.

* Konusu masallara dayanan kara hikâyeler de mevcuttur. Üzerinde çalıştığımız Celâl Şah hikâyesi (2 no.lu metin), bu tür bir anlatıdır. Hikâyenin yapısından da anlaşıldığına göre hikâyeci âşık birden fazla masaldan aldığı maceraları kahramanın başından geçirirken, Celâl Şah'ı da halk hikâyesi geleneğine uyarak çocuksuz bir padişahın bazı yöntem-lerle (muska, ilâç, v.b.) kavuşabildiği biricik şehdadesi olarak tarif etmiştir.

* Bazılarının konusu ise oldukça eski mevzular teşkil etmektedir. Meselâ Doğu Anadolu'da türküsüz olarak hikâye edilen "Böy Böyrek" in kay-nağı, Dede Korkut'a dayanmaktadır (562).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, temelde hangi konuyu işlerse işle-sin, hangi kaynağa dayanırsa dayansın hikâyeci âşık bu materyali işler-ken geleneğe uyarak çeşitli motifleri (kişi, olay v.b.) ekleyebilir ve-ya çıkarabilir. Celâl Şah Hikâyesi'nde karşımıza çıkan budeğişim, anla-tının başından sonuna kadar göze çaracak özelliktedir (2 no.lu metin).

YAYGIN OLDUĞU VE SÖYLENDİĞİ YERLER:

Kara hikâyeler de klâsik halk hikâyelerimiz gibi sözlü geleneğin halâ canlı olduğu Kars, Artvin, Erzurum, Sivas gibi doğuda kalan illeri-mizde anlatılmaktadır. Nitekim incelediğimiz hikâyelerin ikisi de Kars-ın Borluk (2 no.lu metin) ve Kötek (1 no.lu metin) mevkilerinden derlen-miştir.

Bu tür hikâyeler uzun kış geceleri köy odalarında, şehir ve kasa ba çevrelerinde de ramazan geceleri kahvelerde söylenmektedir. Nitekim incelediğimiz her iki hikâyeyi derleyen Kemal Yüce (*) onları böyle bir toplantı sırasında kaydetmiştir.

Yine derleyicinin ifadesine göre anlatma esnasında hikâyeci -âşık'ın elinde mendil, değnek v.b. bulunmaz. Bunun sebebi kara hikâyelerin türkünden mahrum oluşlarında ve Süleyman Elkılıç'ın (**) da açıkça belirttiği gibi televizyon, radyo v.b. teknik imkânlar sayesinde anlatı geleneğinin zayıflamasından dolayı sık anlatılmadıklarından aranmalıdır.

HİKAYE GELENEĞİNDEN ETKİLENİŞİ:

Klâsik halk hikâyelerimizde aynı bölgelerde, aynı dernek ve toplantılarda söylenilen kara hikâyelerin, anlatı geleneğinden izler taşıması, tabîdir.

* Halk hikâyelerinde(3...bunlar)Âşık Garib'e Kubbe Handa bir ev döşeyip, gece Halep paşasının karşısında, gündüz Aslan Dede Oğlu'nun kahvesinde calıp çağıradursun. Biz gelelim, şimdi biz hisseyi dinle..." (563) şeklinde söylenen; vakaya giren yeni unsurları (kişi, olay v.b.), hikâyenin başka bir şekil almakta olduğunu, olayların artık başka memlekette cereyan edeceğini belirten söz kalıplarına "...ama bu taraftan haber vererek...", "bunlar bir meşerrey yapsın. Şimdi zavallı çiftçi Ahmet'den haber vererek...", "Şayet bakalım ki buna rahat goyacaklar mı...", "... Gelelim Gürcistan'dan gelen âlimlere", "... Allah hocaya yardım etsin..." (1 no.lu metin); "...Bir gitmekte, biz gelelim Celâl Şah'a..." "...Celâl Şah ordan getsin..." (2 no.lu metin) şeklinde her iki hikâyede de rastlanmıştır.

* Bilindiği gibi klâsik halk hikâyelerimiz belirli bir anlatı geleneğine sahip olup dua ile başlar ve sona erer (564).

İncelediğimiz iki hikâyeden sadece Celâl Şah (2 no.lu metin) bu özelliği taşımaktadır. Anlatı "...Şimdi dinleyenler sağolsun, dinleye-

(*) İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi

Buca Eğitim Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Başkanı, Yrd.Doç.Dr.

(**)Celâl Şah Hikâyesinin anlatıcısı (2 no.lu metin başlangıç kısmına bakınız.

cekler de sağolsun. Sizi rahatsız ediyorum, kusura bakmayın..." şeklinde başlar; "...Reviyelerin demesine ben bu hikâyeyi böyle aldım, böyle de söyledim. Dinleyenler, dinleyecekler sağolsun. Allah hepinize uzun ömürler versin. Bizde hayırlı iman versin" diye biter.

Kadının Râhmânî (1 no.lu metin)nde ise dua sadece son kısımda "Sözümüz burada bitiyor, Allah selâmet versin" şeklinde görülmektedir.

* Uzun halk hikâyelerimizin birçoğunda "tahsil" meselesi önemli bir yer tutar. Kahramanın eğitilmesi, padişah babasının yerini alabilecek şekilde yetiştirilmesi, hatta âşık olması ⁽⁵⁶⁵⁾, hep bu sürede olur.

İncelediğimiz her iki hikâyede de bu motif, farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır: Celâl Şah 7 yaşına gelince toplanan saray erkânı, padişaha "çocuğun tahsil görecektik kadar büyüdüğünü" hatırlatırlar. Bir dersane ve hoca temin edilir. 18 yaşına kadar gün ışığı görmeyen bir odada devamlı okuyan şehzade dünyadan birhaberdirdir. O kadar ki yemeğin içindeki kemiği ve pencereden giren ışığın kaynağını bilemez.

Anlaşıldığı gibi "âşık olma" tahsil süresinde değil de, daha son raki bölümlerde görülür. Ayrıca şehzadenin Dede Korkut'taki gibi "av avlama, kuş kuşlama" ⁽⁶⁶⁾ şeklindeki eğitilmesinin yerini farklı bir eğitim sistemi (hikâyede açıklanmıyor) almıştır (2 no.lu metin).

"Kadının Râhmânî"nde ise okumamış, "elif-be" bilmeyen çiftçi Ahmet karısına "hocalığın kolay olmadığını, herkesin hoca olamayacağını, hoca olmak için 8-10 senelik bir eğitim gerektiğini karısına sık sık tekrarlırsa da kendisi iyi ya da kötü bir eğitim görmeyecektir. Hocalığı da Allah'ın yardımı ve karısının inadı sayesinde başarıyla sürdürecektir (1 no.lu metin).

* Halk hikâyelerinde bezirgân bazan haberleşme ve ulaşım aracıdır. Zindanda kaldığı 7 yıl sonunda Bey Böyrek kale burcuna çıkınca gördüğü bezirgâna köyünden, ailesinden ve nişanlısından haber sorar ⁽⁵⁶⁷⁾. Bazan da bir kuvveti (at, para v.b.) veya bir mevkiî ifade eder. Tahir ile Zühre, kardeş iki hükümdarın çocuklarıdır ⁽⁵⁶⁸⁾.

İncelediğimiz hikâyelerde sadece bir tanesinde bu motife rastlıyoruz: Celâl Şah hiç bilmediği bir ülkeye gider. Orada bir yıl aç kalır.

Onun kimsesiz ve aç bir yabancı olduğunu anlayan ihtiyar ve hilekâr bir bezirgân Celâl Şah'a "yarım saatlik işi olduğunu, yardım ederse bir urup altın vereceğini" söyler. Ancak bezirgânın niyeti, onu uzak bir dağın tepesine çıkarıp, oradaki kıymetli taşları elde etmektir. Bu yolda nicelerini ölüme terketmiştir.

* Halk hikâyelerinde derviş ya da pîr bazı sırları söylemeden bilen, çocuğu olmayan aileye (çoğu kere padişah veya vezir) büyüdü bir nesne (elma v.b.) yedirerek çocuk sahibi olmalarını sağlayan (569) biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu motif elimizdeki kara hikâyelerden yalnızca Celâl Şah'ta görülmüştür. Her sırrı bilen bu ihtiyar şehzadeyi, "Selâmün-Aleyküm Celâl Şah!" diye karşılar. Onun şaşkınlığına da "ben biliyorum (bilirim) cevabını verir (2 nolu metin).

Diğer hikâyede ise, kahramanın doğumu söz konusu edilmemiştir.

* Halk hikâyelerinde çocuğa kavuşma, genellikle bir pîrin veya ihtiyar bir dervişin aileye büyüdü elma yedirmesiyle (570) veya toy vererek, kurban keserek, fakirlere yardım ederek (571) gerçekleşir:

"Celâl Şah" ta yıllardır çocuğu olmayan bir ailenin belli olmayan bir yolla, çocuğa (şehzadeye) kavuşması konu edilmiştir. Tedavi yönteminin belli olmayışı, bu hikâyeyi bazan hocanın yazdığı muskayı, bazan da doktorun verdiği ilâcın en tesirli yol olarak kabul eden kişilerce, aynı inancı taşıyan topluluklarda anlatıldığını düşündürmektedir.

EPİK DÖNEMDEN ETKİLENİŞİ :

İncelemelerimiz, Celâl Şah Hikâyesi'nde birçok epik unsurun yer aldığını göstermiştir.

* Bilindiği gibi 40 sayısı, destanlarda önemli bir yer tutar: Oğuz 40 günden sonra büyür, yürür, oynar..." 3 oğlu olunca da büyük bir toy verip 40 masa, 40 sıra yaptırır.. 40 gün 40 gece yer içerler (572). Kazan evinden av yerine döndüğünde "oğlu Uruz'un ala gözlü 40 yiğidinin öldürüldüğünü görür (573). Köroğlu 40'lara karışacağını bilmektedir (574). Masallarda ve hikâyelerde sevgililer 40 gün 40 gece süren bir düğünle evlenirler (575).

...İslâmiyetten sonraki anlatı geleneğinde daha fazla görülen bu formel ifade, Celâl Şah'ta masallardaki özelliğiyle ortaya çıkmaktadır. "Hikâye kahramanı Gülperi Hanımla evlendikten 40 gün sonra kendi memleketine doru yola çıkar...Dede iki kuşu 40 gün besiyeye çeker..." 40 tuluk su, 40 tuluk gayruk ister."

Bu ifade hikâyenin sadece bir yerinde "Celâl Şah 40 kişilik bir grupla ava çıkar", şeklinde destanlarda olduğu gibi görülmektedir.

* Göçebe bir hayat süren, hayvancılıkla geçinen Türkler'in hayatında av, çok önemli bir yer işgal etmiştir. Oğuz yiğidi gece olunca bütün canlıları yiyen canavarı yoketmek üzere avlanmaya çıkar ⁽⁷⁶⁾. Dede Korkut'ta Salur Kazan bir şeylân esnasında beylerine:

Yata yata yanımız ağrıdı,

Dura dura belimiz kımıdı deyince hepsi atlarına binerek ava giderler ⁽⁵⁷⁷⁾. M.Ali Şir, bir Cuma günü gittiği avdan dönüşünde, Gül'ü görür ⁽⁵⁷⁸⁾.

Günümüze kadar çocuğun eğitimini iki yönlü olarak düşünen Türkler'de dönemin önem verilen ilimlerini okutmak, ata binmek, kılınc kullanmak, v.b. özelliklerle tamamlandığını görüyoruz ⁽⁵⁷⁹⁾. İşte Celâl Şah Hikâyesinde av, az çok farklı bir şekilde görülmektedir. Hikâye kahramanı 9-10 yılda bir tahsilden sonra ava gider. Ancak onun ava çıkması eğitimin bir unsuru olacak değil de "avdan dönen bir adamın kıyafetini, avladığı hayvanları, daha doğrusu avın ne olduğunu bilmediğinden dolayı merak etmesi" olarak karşımıza çıkar. Çünkü hikâyenin toplandığı toplum, yerleşik düzene geçmiş bir toplumdur. O yüzden av, yaşayış tarzının gereği olmaktan çok uzaktır.

* Türkler'in göçebe bir hayat yaşamasına sebep, besledikleri at sürüleridir ⁽⁵⁸⁰⁾. Bu hayat tarzına "atlı göçebe medeniyeti" denmesinin sebebi, budur. Onlar için at sadece akıncılık yaptıkları bir binit değil, aynı zamanda yiyecek, içecek ve giyecek kaynağıdır. Oğuz at sürüleri güdedursun, atlara binedursun; geyik, av avlayadururdu ⁽⁵⁸¹⁾. Kazan yağız al atını çektirip karadağlara av avlayıp, kuş kuşlamaya gider ⁽⁵⁸²⁾. Manas da doğduktan az sonra "ata binip uzak seferlere gitmek istediğini" söyler ⁽⁵⁸³⁾.

Celâl Şah'ta; at sadece bir binit ve yük hayvanıdır. Kahraman 40 kişilik bir kafiyle ava gider. Bezirgân, Celâl Şah'ın attığı cevahirleri atlara yükler (2 no.lu metin).

MASAL GELENEĞİNDEN ETKİLENİŞİ :

İncelediğimiz iki hikâyenin de (özellikle Celâl Şah) masal geleneğinden izler taşıdığını gördük.

* Bilindiği gibi masal tekerlemelerinin fonksiyonları, söylendiği yere göre değişmektedir. Araştırmalarımız arasında her iki hikâyede de "gel zaman, git zaman..." (2 no.lu metin), "...Az gidiyor, uz gidiyor..." (2 no.lu metin) şeklinde gördüğümüz bu kalıplar, masal ortası tekerlemelerigibi, uzun zaman aralıklarını ve uzak mesafeleri kapatmak, anlatımı hızlandırmak (584) için kullanılmıştır. Ayrıca "az gidiyor, uz gidiyorlar", "Allah bilsin tabi, şimdiki zamanda konuşmayla çabuk birbine yetiştiriyoruz", "Ama zamanlâ geçiyorumuş (2 no.lu metin) şeklinde ifade edilen tekerlemeler ise, yukarıda belirtilen özelliklerin yanında "masalların gerçeğe dayanmayan bir anlatı türü olduğunu"da belirtmektedir.

* Vaktin birinde..." (585), "vaktiyle" (586) şeklinde bazı masal larda görülen kısa (çıplak) giriş formeli, incelediğimiz her iki hikâyede de karşımıza çıktı. Bu hikâyelerin zamanında..." (2 no.lu metin), "zamanın birisinde..." (2 no.lu metin) diye başlamaları -hikâyeyi anlatanlardan birinin de belirttiği gibi- radyo, televizyon v.b. sebeplerle anlatı (hikâye) geleneğinin eskisi gibi canlı olmadığını göstermektedir (*).

* Hikâyelerden birinde gördüğümüz "kahramanın yemeğinin içinden çıkan kemiği bilemeyip şaşkına dönmesi" (2 no.lu metin) masallarda da görülen bir motiftir. İlık Sultan da "gözü dışarda olmaması için "kapatıldığı, tavanında camı olan odasında hep ilikle beslenmektedir. Günlerden birgün yemeğin içinden bir kemik çıkar. Onun ne olduğunu anlamaya

(*) (2 no.lu kara hikâyenin baş kısmı)

Adı geçen arşiv,
no.lu kaset.

çalışırken, kemik elinden fırlar ve camı kırar. İçeri giren güneş ışığı nı da bilmemektedir (587).

Ancak dikkati çeken husus, kahramanımızın odaya kapatılış sebebi dir. Hikâyeci "kızın gözünün dışarda olmaması" yerine, "eğitim" gibi, halk hikâyelerinde bilinen bir motifini koymuş, anlatıyı geleneğe uydur muştur.

* Bir üslup özelliği olarak ortaya çıkan masalların çoğunda gördüğümüz altın halin (588), billür köprü (589) parlaklığın, duruluğun ve kıymetin sembülü olan altın, zümrüt v.b., Celâl Şah hikâyesinde büyük bir yer tutmaktadır. Bilinmeyen bir ülkenin ulaşılamayacak kadar dik ve sarp bir dağının tepesi altın, zümrüt gibi değerli taşlardan yapılmıştır. Hilekâr bir bezirgân işsiz-güçsüz dolaşan ve memleketin yabancısı olan kişileri, bu "altındağ"dan parçalar koparmakta kullanmıştır (2 no lu metin).

Ancak "bir urup altın.... yüz altın " (2 no.lu metin) ve "bir urup altın" (1 no.lu metin) şeklindeki ifadeler ise, gerçek hayattaki ölçülerle verilmiştir.

* Yine masallarda çok uzak ve bilinmeyen bir ülkede çok yüksek bir dağın tepesinde yaşayan, kuşların en güzeli ve şahı olan, kahramanın zor anlarında ona yardım eden kuş nesli ve kudretli zümrütü Anka (590); Celâl Şah hikâyesinde de geçmektedir. "Kuşlar Şahı Zümrüdü Anka, Celâl Şah'ı karnında saklayan atı, gagasıyla alıp, gümüş gibi kıymetli taşlardan yapılmış kayalara uçurur. Ancak kuşun güzelliğinden söz edilmemiştir.

* Bilindiği gibi masallarda üçlü bakışım kuralı önemli bir yer tutar. Olaylar önemlerine göre üç süreli bir düzen içinde geçerler, ya da kişiler önemlerine göre üç bölüğe ayrılırlar (591). Meselâ padişahın üç oğlu vardır. Hepsi de bahçelerindeki elmaları yiyen devi yakalamak isterler. Önce büyük, sonra ortanca, en sonra da en küçük şehzade, bu görevi başarmaya çalışırlar (592).

Masallarda yapı özelliği olarak gördüğümüz bu kural, incelediğimiz her iki hikâyede de karşımıza çıkmıştır. Hoca Ahmet önce Arabistan'dan, sonra Gürcistan'dan gelen onbir ilim okumuş âlimlerce imtihan edilir. En sonra da oniki ilmin hepsini tahsil etmiş âlimlerin sorduğunu bilerek, bu işten alnının akıyla çıkar (1 no.lu metin).

Celâl Şah önüne çıkan yoldan ilerleyerek gördüğü bir bahçenin havuzunda yıkanan 3 peri kızının, en küçüğüne âşık olur. Fakat bu aşk, kahramanın baba ocağına dönüşünü geciktirir; Celâl Şah gelişinin ancak üçüncü yılında memleketine gelebilir (2 no.lu metin).

* Masallarda şekil değiştirme sürekli değildir. Bir müddet sonra (genellikle anlatının sonunda) herşey eski haline gelir. "At silkinir, genç bir delikanlı olur. Kız sırrını meydana çıkarınca da kuş olup uçar, gider" (593).

Aynı özellik Celâl Şah'ta da vardır: "Peri kızı, peri cildini alıp burnuna takiverince, keklik haline gelir". Ancak hikâyenin başka bir yerinde de silkinip, kız oluverir (2 no.lu metin).

Üzerinde çalıştığımız kara hikâyelerin hem destan; hem masal, hem de hikâye geleneginden izler taşıması, hikâyeyi anlatan şahsın dağırcı-ğında her üç türden anlatıların olmasının yanısıra, teknolojinin yeni buluşların sebebiyle, anlatı geleneginin zayıflamasıyla da izah edilebi-
lir.

KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ:

Kara hikâyelerin de, diğer türlerden ayrılan birçok yönlerinin olması, tabidir. Ancak incelemenin iki metin üzerinde yapılması dolayısıyla bu konuda ortaya koyacağım sonuçların tam ve kesin olamayacağı ortadadır.

* Bilindiği gibi Türk Halk Hikâyelerindeki yer isimleri bazan gerçekten olayların geçtiği yerlerdir (594): Garip anası, bacası ve Zühre ile Tebriz'e gelerek babasının arkadaşı Cemşir'i bulur (595). Bazan de kahramanın kendisi ile ilgili yerlerdir (596). Zühre ile Tahir, Horasan vilayetinin iki kardeş hükümdarının çocuklarıdır (597). Arasıra Çin-i Maşin gibi masal ülkelerinden söz edilirse (598) de bunlar, ekseriyeti teşkil etmekten çok uzaktırlar.

İncelediğimiz hikâyelerdeki yer isimleri, çok değişik bir tablo çizmektedir. Bunların bir kısmı ancak masallarda rastlanacak cinsten hayali yerlerdir: 40 kişilik grubuyla çıktığı avda bir geyiğin arkasına düşerek vardıkları (at kadar iri yapılı, binek hayvanı olarak da kullanılan) "Mimunların Ülkesi", "oradan kaçarken Celâl Şah'ın kalan tek ar-

kadaşının da öldürüldüğü" "Karıncaların Ülkesi"; perilerin oturduğu, küçük bir kapıdan girilen "havuzlu bahçe", Zümrüdü Anka'nın yaşadığı, gidenin bir daha dönmediği mücevherli dağın olduğu ülke; Kuşlar Padişahının ve karısı Gülperi'nin yaşadığı Çin-i Maçın (2 no.lu metin), hep bu özellikte yerlerdir.

Molla Çekirgeyi imtihan etmek için gelen âlimlerin memleketleri olan Arabistan, Gürcistan (1 no.lu metin) gibi yerler ise (klâsik halk hikâyelerimizdeki gibi) âlimleri tarif etmek için kullanılan, kahramanların kendileri ile ilgili yerlerdir.

* İncelediğimiz hikâyelerdeki, kahramanlar, çok çeşitli çevrelerden seçilmiştir: Bunların bir kısmı halk hikâyelerinde de görüldüğü üzere vezir, padişah, bey, bezirgân gibi iktidar gücünü ve zenginliği temsil eden kişilerdir: Celâl Şah, bir padişahın tek oğludur; dadılar, lalalar elinde büyür...(2 no.lu metin).

Her iki hikâyede de rastladığımız "padişah" bir yerde "yıllar sonra bir erkek evlâda kavuşan: Koca bir ülkeyi yöneten" (2 no.lu metin); diğerinde ise, yine "büyük bir ülkeye hükmeden vazifesinde başarılı olanı taltif edip, sarayında himayesine alan, yönetimde âlimlere (molla v.b.) sözüne çok değer veren" (2 no.lu metin) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halk hikâyelerinde bir haberleşme kaynağı (599) ve zengin bir ticaret adamı (600) olarak gördüğümüz bezirgân Celâl Şah hikâyesinde de karşımıza çıkmıştır: Zümrüdü Anka kuşunun oturduğu ülkedeki altın, zümrüt gibi kıymetli taşları satarak geçinen bezirgân bu mücevherleri elde etmek için, "bir avuç altın" karşılığında kandırdığı insanları gözünü kırpmadan ölüme terketmektedir (2 no.lu metin). Anlaşılacağı gibi halk hikâyelerinde sevgilerin hikâyede haberleşmesini sağlayan iyi niyetli tüccarın yerini, zengin fakat hilekâr ve egoist bir insan almıştır.

Hazinesinden çalınan altınları fal açarak bulan Molla Ahmet, aslında çiftçidir. Ancak karısının zoruyla hoca (!) olduktan sonra işi rast gidecek; zengin olacaktır (1 no.lu metin).

Kahramanların bir kısmı ise "peri", "kuşlar, padişahı", "mimun", "Zümrüdü Anka" gibi masallara has varlıklardır (2 no.lu metin). Aslında

adı Zümrüdü Anka olan kuşlar padişahı hikâyede ayrı iki varlık olarak gösterilmiştir. Bunun, anlatı geleneğinin gittikçe zayıflamasından dolayı ortaya çıkan "unutkanlık"la ilgili olduğunu sanıyoruz.

Klâsik halk hikâyelerinde padişahın oğlu veya kızına ders veren, sarayda belli bir yeri olan hoca, sözüne itiraz edilmeyen (601) bir kişidir.

İncelediğimiz iki metinde de gördüğümüz hocalardan sadece bir tanesi (Celâl Şah'ın hocası) halk hikâyelerindeki şekliyle karşımıza çıkmaktadır (2 no.lu metin).

Adı geçen şehzadeye (Celâl Şah'a) tahsil süresince ona ders veren "hoca, padişahın bile saydığı bir kişidir. Nitekim "Şehzadenin tahsili bitinceye kadar hiç dışarı çıkmayacağı, yemeğini bile ders gördüğü bir odada yiyeceğine hiç kimse itiraz etmez (2 no.lu metin). Molla Ahmet de aynı özelliklere sahip olup, padişahın himayesinde yaşayan, onun kendisine tahsis ettiği küçük bir sarayda oturan, herkesin saydığı bir kişidir (1 no.lu metin). Ancak bu itibarı uzun bir eğitimden sonra değil, karısının inadı ve tesadüflerin yardımıyla elde etmiştir.

* Halk hikâyelerimizde realist bir zaman kavramı söz konusudur. "Etem Şah ile Ahmet Han'ın büyülmeyi yediklerinden 9 ay sonra birer çocukları olur (602). Bamsı Beyrek 16 yıl zindanda kalır; döndüğü zaman bacısı bile onu tanıyamaz (603).

İncelediğimiz her iki metinde de, ayrı özelliği görüyoruz. Hikâyelerden birinin kahramanı Celâl Şah Gülperi Hanım'la memleketine döndüğü günde karşılamaya gelen halk, onu tanımakta güçlük çeker. Çünkü aradan geçen 15 yıl boyunca sıfatı değişmiştir (2 no.lu metin).

Çiftçi Ahmet karısının "hoca olması için" yaptığı ısrarlara "hocalık için 8-10 sene okumak gerektiğini, bunun bir yerde ömrünü feda etmesi demek olduğunu" söyler (1 no.lu metin).

* Heriki hikâyede de bazı reel motifler göze çarpmaktadır: Meselâ son iki yüzyıldan itibaren hayatımıza giren "banka" dan -sadece bir hikâyede de olsa- söz edilmektedir (1 no.lu metin). Ancak bankadan daha çok "hazine" diye söz edilmesi, hikâyenin teşekkül ettiği yerde ve o

yıllarda, daha yeni kurulmaya başlandığını veya henüz sadece adının bilindiğini düşündürmektedir.

* Yıllardan sonra Celâl Şah'ın memleketine dönüşünde ona karşılamak için bütün şehir halkının at, fayton, araba ne bulursa binip gitmesi (2 no.lu metin) hikâyenin anlatıldığı bölgede motorlu taşıtların kullanıldığını, teknolojik gelişmelerin o yöreye girmeye başladığını göstermektedir.

* Yine temelinde yatan masal unsurları hayli fazla olan "Celâl Şah'ta şahzade ile karısı Gülperi'nin bir evde oturduğunu görüyoruz. Gülperi bir kral adayının karısı değil, orta halli bir vatandaş gibidir (2 no.lu metin).

Anlaşıldığına göre hikâyeyi anlatan, hiç saray görmemiş, içinde yaşayan kişilerle karşılaşmamış olmalıdır. İşte bu sebepten onun için saray veya kendi oturduğu evden daha büyük bir yer olacak; bahsi geçen yerde oturan padişahın gelini de çevredeki kadınlar gibi çamaşırını bohçalayarak, dere kenarına götürüp yıkayacaktır.

* Türk halk hikâyeleri -bâdeli âşıkları anlatanların bazıları hariç olmak üzere- mutlu bir şekilde sevgililerin birbirine kavuşması (604), kötülerin cezalarını bulmasıyla (605) sona erer.

Üzerinde çalıştığımız hikâyelerden birisi böyle mutlu bir şekilde sona ermektedir. Çiftçi Ahmet müftü Ahmet olmuş, dünyanın dört bir yanından gelen âlimlerce imtihan edilmiş ve galip gelmiş; padişahın onun için yaptırdığı saray içinde mutlu, huzurlu, geçim kaygısı olmadan yaşamaya başlamıştır (1 no.lu metin).

Diğer hikâyede karısı kurtlar tarafından parçalanan Celâl Şah kendi memleketine dönmez; ölene kadar (hikâyede kesin bir şekilde açıklanmamasına rağmen muhtemelen geçimini onun tayin ettiği) kayınpederinin memleketinde yaşar. Zamanı gelince onu da, karısının yanına gömerler (2 no.lu metin). Hikâyenin bu şekilde bitişini -modern roman ve hikâyelerde de olduğu gibi- hikâyedeki konunun karakterine (olayların ve kahramanların niteliği, çeşitli türlerden geçen unsurlar v.b.) bağlı olduğundan dolayıdır.

MEDDAHILAR :

Sıra "Realist İstanbul Hikâyeleri"nin incelenmesine gelmişti. Ancak bu konuda daha önce Şükrü Elçin çalıştığı için bu bölümde adı geçen hikâyeleri anlatan meddahlarla, meddahlık sanatı üzerinde durulacaktır.

Bu konuya ait ilk inceleme Alman Jacob'un "Türk Meddah Hikâyeleri" adlı eserler XX yy. başında halk arasında söylenen hikâyelerle Kastamonu civarı hakkında bilgi veren bu kitaptan sonra İğnâz Kunoş, İstanbul'da bastırdığı "Türk Halk Edebiyatı" adlı eserinde, halk edebiyatının çeşitli ürünlerini sunmuştur (606). Bizde ise en güvenilir ve ilmi çalışma meddahlıktan ziyade "eski meddahlar" üzerinde duran Fuat Köprülü'nün adını konusundan alan ünlü makalesidir (607). Perdesi, sahnesi, şahısları hâsılı herşeyin mükemmel olması anlatanın zekâsına, bilgisine ve söz söyleme kabiliyetine bağlı olan meddahlık sanatı bütün doğunun ve İslâm ülkelerinin ilk ilkel temasıdır (608).

Meddah söze, dolayısıyla anlatma (hikâye etme)ye dayanan bir türdür. Bu yönüyle olmasa bile anlatıdaki taklit, sohbet, kişileştirme özelliklerinden dolayı meddah, rahatlıkla Karagöz, Ortaoyunu gibi dramatik türlerden sayılabilir (609). Nitekim günümüzde de tek kişilik oyunlar oynanmaktadır. Ancak bizi ilgilendiren şey, meddahlığın sadece hikâye yönüdür.

MEDDAH VE MEDDAHILIK SANATI:

Sözlükte "medheden,,öven ve herçeşit eğlendirici hikâyeler anlatarak dinleyicilere hoşça vakit geçirten kimse" (610) olarak tarif edilen meddah, Türk hikâye geleneğinde herçeşit kıssa, hikâye anlatan veya okuyan sanatkârdır. Bunlara meddah denilmesine sebep, maceralarını anlattıkları kahramanların başarılarını, yaptığı büyük işleri onları yücelterek anlattıklarındandır (611).

Yabancı bir araştırmacıya göre ise meddah, kahvelerde hikâye anlatmasının yanı sıra bazen resmi bir haber kaynağına benzer şekilde hükümet tarafından siyaset yapmak için görevlendirilen, "sultanın ya da vezirlerin yeni kararlarını halka anlatan bir çeşit gazete" vazifesi gören kişidir (612).

Meddah, seyirlik halk oyunlarındaki sohbet, taklit v.b. unsurların bir kısmını hikâyelerine katarak, tek kişilik bir oyun özelliğini kazandırma çabasıdadır (613). Bir başka deyişle meddah, hikâyesindeki şahısların şeklini tarif etmeye, vakanın nasıl bir yerde geçtiğini anlatmaya mecburdur. Onun için de bir takım jest ve mimiklerle sözleri canlandırmaya, sesiyle de bahis konusu şahısların şivelerini taklit etmek, anlatıya gerçek havası vermeye çalışır (614).

Bunun yanısıra meddah birbiriyle ilgisi olmayan şeyleri (olay, kişi v.b.) uygun bir şekilde bir araya getirerek dinleyicileri şaşırtmak, anlattığı hikâyesine duyulan ilgiyi arttırmak zorundadır (615).

Meddah sadece temsil ettiği şahısların (Arnavut, Yahudu v.b.) şivelerini; değil, çeşitli hayvan seslerini de taklit eder (616).

Meddahın makyajı ve özel bir kıyafeti yoktur (617). Omuzundaki mendili, hikâye anlatırken, en çok kullandığı aletidir. Çeşitli başörtü ve başlıkları taklit etmede, dinleyicilerin merakını arttırmada, bir iki saniyelik de olsa nefes almada, bu mendilin rolü büyüktür. Elindeki sopası ise "kapı çalma", "düşemeye vurup oyunun başladığını haber verme" v.b. çeşitli sesleri çıkarmada kullanılan bir nevi sazı, süpürgesi ve tüfegidir (618).

Mendil ve sopa, meddahlık sanatında çok önemli iki unsurdur. Hatta yabancı bir araştırmacı "meddah bir kusur yaptığı takdirde sopayla dayak yiyip, mendille boynunun sıkılacağını" ileri sürmüştür (619).

Bu tek aktörlük oyunun sahnesi yoktur. Meddah erkek dinleyicilerin toplandığı yerlerde, yazın mesirelerde, arsa ve bahçelerde, kışın ise kahvelerde, yüksekçe bir yere çıkarak hikâyesini anlatır (620).

MEDDAH HİKÂYELERİNİN ANLATILIŞI :

Meddah hikâyelerinin anlatılış şekli, diğer anlatı türlerinden oldukça farklıdır:

* Kahve dolup, seyirciler susunca meddah yüksekçe bir yere çıkar ve ellerini birbirine vurarak "Haak dostum Haak !" diye bağırarak takli din başladığını ilân eder (621).

* Meddahların hikâyeye başlamadan önce bir dörtlük veya bir beyit söylemeleri adet olmuştur. Bu dörtlük ve beyitler, konuya göre değişmektedirler. Hikâyedeki kıssadan hisse

Sühensâz-ı gülîştan nezâket,
Nihâl-i gonce-i bağ-ı zerâfet (622) benzeri bir beyitle verildiği gibi, bazen da sonunda söylenen: "bundan anlaşılıyor ki herkesin dengi dengiyle evlenmesi lâzımdır. Bir ihtiyar kimsenin bir genç kadınla evlenmesi de böyle mahurlu olur" (623) şeklinde hikâyeden çıkarılarak belirtilir.

* Daha sonra halk hikâyelerinde de gördüğümüz hikâyenin dünden bugüne gelişini belirten "râviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı ;asâr ve muhad-disâhn-ı rûzigâr şöyle rivâyet edenler ki..." şeklinde başlayan "döşeme" ye geçilir (624).

* Sıra olayın geçtiği yer ile hikâye kahramanlarının tanışılması na gelmiştir. Yalnız bu arada vakayı ve kahramanları kimse üzerine alı masın diye; isim isme, kisi kibe, semt semte benzer. Geçmiş zaman söy leriz, yalan gerçek vakit geçer. Bu kıssadır, bir mecmua kenarına kaydo lunmuş, biz de gördük söyledik", diye sonda da görülebilen bir şekilde özür dilenir (625).

* Hikâyeye geçiş şekli bazen; "Hak dostum Hak! yanıldım bir çı- rak aldım yanıma, eve gelmez dükkânda yatır, kovsam da yakışmaz şanı- ma..." şeklinde bir tekerleme (626), ile; bazan da çeşitli şivelerden yapılmış taklitlerle (627) olur.

* Meddahın asıl ustalığı ve yaratıcılığı, bu kısımda belli olur. O, bilinen bir konuya yenilikleri katacak, eseri yeniden canlandırarak- tır (628).

* Hikâyenin sonunda ise meddah "her ne kadar sürc-i lisân etdik- se affola, inşallah gelecek sefere..." diye özür dileyerek bütün sorum- lulugu, aldığı kaynağa bırakır (629).

MEDDAH HİKAYECİLİĞİNİN TARİHİ GELİŞİMİ:

Bizde halk hikâyeciliğini temsil eden meddahlar, halk kahvelerin den saraylara kadar her türlü yerde hikâyeler anlatıp, taklitler ve nük

teler yaparak, her sınıf halkı eğlendirmişlerdir. O sebeple, Türkler'in eski edebî hayatında büyük bir yer işgal eden meddah hikâyeciliğinin (630) gelişimini incelemek, yerinde olacaktır.

İslâmiyetten önceki Arap bedevîlerde şairlerin kussas (kıssa anlatan) vazifelerini yaptıkları bilinmektedir. Çadır diplerinde ve ateş etrafında toplanan Araplar "1001 Gece", "Kalile ve Dimne" gibi parçaları (630), bir başka ifadeyle Yemen, İran, Musevî ananelerinin kalıntıları anlatıyorlardı.

İşte kussaslar İslâmiyetten sonra, Kur'an mevzularının içine kendi zevkleri doğrultusunda bu eski ananeleri karıştırmışlar; Hint ve İran'la temasları neticesinde de adı geçen milletlerin menkabelerini eklemişlerdir. Böylece giderek genişleyen Arap dünyasında saraylarda makâmeler, halk arasında da basit dinî kahramanlık hikâyeleri ile Binbir Gece Mevzuları ragbet görmeye başlamıştır (631).

İslâm istilâsı sebebiyle pekçok eski mevzu hatırasını kaybetmişse de "Rüstemnâme" gibi İbnü'l-Mukaffa'nın Arapça'ya çevirdiği eserleri huşu ile okunmaktaydı. Ancak Firdevsî'nin Şehnâme'yi yazmasıyla bütün şair ve nâsirlerin, asırlarca bu eserin tesirinde kaldığı görülür. Böylece eski İran ananesinden çıkan, özellikle de Şehnâme'deki birçok konular, halk arasında ve saraylarda okunup anlatılır oldu. Klâsik şairler bunların aleyhinde olmalarına rağmen, meydanlarda halka bu türden hikâyeler anlatan "küssahân" lar giderek çoğalmış, ragbet görmüş; aralarında tahsil yapmış olanlar saraylara kadar girebilmişlerdir (632).

Arap kabilelerinden başka diğer İslâm ülkelerindeki saraylarda eğlenceli hikâyeler bu ^{rin}kişiler (nedim)ler, aynı zamanda zeki, bilgili, okumuş ve edebî terbiye almış kimseler (633) olup, eğlence meclislerinde taklit ettikleri hayvan ve insanların kılığına girerek, maskaralık ettikleri de bilinmektedir. Kısacası meddahlık, ta başından beri taklitle ilgili olarak gelişmiştir (634).

İslâmiyetin Türkler arasında tam olarak yayılmasından önce -özellikle göçebe bir hayat yaşayan Türk zümrelerinde- hikâye anlatma işi, ozanlara aitti. Elllerinde kopuzları ile bütün ülkeyi dolaşan ozanlar, eski menkabevî kahramanların, Oguz, Manas, Dede Korkut v.b) hikâyelerini terennüm ediyorlardı (635).

Müslüman Türkler'in özellikle Selçuklular'ın içtimaf bakımından tekâmülü (göç ettikleri yerlerde köyler ve kasabalar kurmasından sonra) neticesinde ozanların rolleri değişti. Hak dervişleri ve âşıklar vasıtasıyla İslâm ananesinden bazı şeylerin sür'atle yayılması yanında(müslümanlığı onlar vasıtasıyla kabul edilişimizden dolayı) İran an'anesine ait bazı özellikler (konu, motif vb.) Türkler arasında yerleşti. Bunun yanında eski Türk an'anelerinden gelen mevzular (Manas gibi) da dinî bir özellik kazanmaktaydı (636).

Ancak göçebe hayat süren bir kavmin ürünleri olan Oğuz menkebele ri, köy ve şehirlerde yerleşik bir düzende yaşayan Türkler arasında unutulmaya başlamış; sadece aşiret hayatı yaşayan Türmenler arasında tutunabilmiştir. Zira, İslâmiyetin yayılmasıyla ortaya çıkan dinî ve kahramanî hayat "siyer", "mevlid", "Battatnâme", Hallâc-ı Mansur", "Hazreti Ali Cenkləri", "Karbelâ olayı", "Hamzanâme", "Eba Müslim Kıssaları" gibi mevzuları ihtiva edecek ve besleyecek nitelikteydi. Bunun yanısıra İran medeniyetinin şehirlerdeki Türkler üzerindeki tesiriyle "Kâfile ve Dinne", "Şahnâme" gibi eserler de rağbet görmekteydi.

İşte tam bu dönemde halkın manevi durumunu gözönüne alan düşünür ler ve yazarlar, bu tür eserlerin halka hitabını lüzumlu görüyorlardı (637).

Anadolu Selçuklu saraylarında hükümdarları Bizans İmparatorları'nın taklitlerini yaparak eğlendiren komik ve mukallitlerle beraber Farsça kaside ve gazel yazar şairlerden ayrı olarak, ozanlar da vardır (638).

14. yy.da Anadolu'da hüküm süren çeşitli beyliklerin saraylarındaki eski halk ozanlarının yanında, muhtemelen halk arasında kahramanlık yapan kişiler de vardı. Kendilerine -İranlılar'ın etkisiyle- "kıssa han", "şehnâme han" denilen meddahların görevi, yukarıda belirttiğimiz türden eserleri okumaktı (639). Büyük bir ihtimalle Selçukluları taklit eden Karaman Beyi'nin "Harmandanası" yıldırım Bayazıt'ın da "Kör Hasan" lâkaplı birer nedimleri olduğu bilinmektedir (640). Bunların mukallitlik, kassahanlık, meddahlık vazifesi gördüklerini tahmin etmek, hiç de zor değildir.

Seçkin sınıfa mahsus olan klâsik edebiyat, halk edebiyatından tamamiyle ayrılmadan önce "meddahlık-kassahanlık" ayıp görülüyordu.Oy-

sa 15. yy.dan itibaren halkınait herşey gibi kıssahanlar da her görölme ye, küçümsenmeye başlandı (641). Ancak yine de halkı bu tür kişilere rağbet etmesinin yanı sıra, saraylarda da kıssahanlar vardı. Meselâ Fatih Sultan Mehmet'in Mustafa adında bir kıssahanı olduğunu, tarihler yazmak tadır (642).

Meddahlar seçkin sınıfla halk arasındaki mesafenin çok olmadığı yıllarda dinî toplantılarda ve camilerde müracaat, naat, hükümdarlar hakkında birtakım medhiyyeler okuyan, peygamberin ve eshabının hayatından ve gazalarından, daha sonraki İslâm fetihlerinden yani dinî kavramlardan, giderek lâ-dinî konularla meşgul olduklarından, kendilerine "kıssahan" denilmeye başlandı (643).

Bunlar klâsik bir tahsil görmemekle beraber az çok edebî bir kültüre sahip kişilerdi. Nitekim içlerinden tahsil görmüş bazıları, saraylarda nedim olarak görev yapmaktaydılar (644).

15. yy.dan itibaren kıssahan -meddahların lâ-dinî konularla meşgul oldukları, bilhassa Şehnâme'den aldıkları hikâyeleri anlattıklarından dolayı "şehnâmehân" diye adlandırıldıkları bilinmektedir (645). Bir başka söyleyişle 15 ve 16 yy.larda "kıssahan", "şehnâmehân", "meddah" aynı manâda kullanılmış (646); gittikçe artan İran tesiri yanında yeni mevzular da görülmüştür (647).

Bütün bunlara dayanarak 16. yy.dan itibaren "kıssahân - meddahlar"ın her tarafta çoğaldığı tahmin edilebilirse de, hepsi hakkında yeterli bilgi yoktur. Ancak Lâmii'nin arkadaşı Ankaralı İvaz, Sultan II. Selim devrindeki Nakkaş Hasan ile Çokyedi Reis, pek çok kaynakta karşımıza çıkmaktadırlar (648).

Gerçekçi, gündelik hayatta ilgili konuların arttığı (649) 16.yy. sonlarına doğru İstanbul'un her yerinde kahvehanelerle birlikte kıssahan-meddahların da çoğaldığını (650), saraylarda hüsnü kabul gördüklerini biliyoruz. Nitekim saf bir mutasarrıf olan Sultan III Murat'ın konularının çoğunu gerçek hayat sahnelerinin teşkil ettiği hikâyeler anlatan bir meddahı vardır (651).

17.yy.dan itibaren başta İstanbul olmak üzere Bursa, Malatya, Erzurum gibi büyük şehirlerde kahvehanelerin, dolayısıyla meddahların çağrıldığını tezkireler yazmaktadır. Trabzonlu Tifli, Bursalı Mustafa Baba, Manisalı Derviş Kâmilî, Şirvanlı Nutki v.b. meddahların seksen kişilik gruplar halinde tahtıraivanlar üzerinde dolaştıkları" (652) bilinmektedir. Zarif, nüktedan bir kişi olan Tıflî, bunların en meşhurlarıdır. Söylediği bütün hikâyelerde de bu özelliği bellidir. Bazılarını kendi başından geçmiş gibi anlattığı hikâyelerinin konuları, İstanbul hayatından alınmıştır. IV. Murat'ın nedimi oluşu ise ona, birçok imtiyazlar sağlamıştır (653).

18.yy.daki meddahlar hakkında bilgimiz, yok denecek kadar azdır. Oysa kahvehanelerle beraber saz şairleri, karagözcüler, komik ve taklitler, meddahların da artması, tabidir. Hızla yerleşen mahallîleşme akımından, onlar da kendilerini kurtaramamışlardır. Bu devirde Mirzazâde Selim ve "Kırımı" mahlâslı Derviş Mehmet, Tıflî gibi güzel hikâye söyleyen meddahlar vardır (654).

19. yy. meddahları ise daha çok ortaoyuncu ve karagözcü idiler. Bu asırda hayal ile meddah, düğün şenliklerinin ayrılmaz parçalarıydı. Meselâ Abdülmecit ile Abdülaziz'in düğün şenliklerinde her ikisinin de mevcut olduğu bilinmektedir.

Bu âdet sadece saraylarda değil, halk arasında da yaygındır. Nitekim "ramazanda kahvehanelerde çalgı, meddah, karagöz mutlaka vardı. Karagözle birlikte görülen meddahlığın bu asırdaki en büyük temsilcileri, Kız Ahmet, Yağcı İzzet, Camcı İsmet gibi hikâyecilerdir (655). Çeşitli kaynaklar, bunların kendilerini halka dinletmekteki, temsil ettiği şahısları taklit etmekteki kabiliyetlerine işaret etmekte; bilhassa Yağcı İzzet'in taklit edeceği kişinin ardından, bu işi becerinceye kadar ayrılmadığını söylemektedirler (656).

Meddahlık sanatının XX. yy.daki temsilcileri, İstanbul kahve ve meyhanelerinin bülbülü sayılan Şükrü Efendi, İsmet ve oğlu Kadri Efendiler (5657) ile 34 bu meslekte kalan Sürürî, 60 yıl söyleyen Aşkı (658) ve Barizan (Borazan) Tefik (659) tir.

Bizde halk hikâyeciliğini temsil etmiş olan (660) meddah hikâyelerinin konularını, İslâm ananelerinden geçer (özellikle İslâmiyetin

Türkler arasında yayıldığı ilk yıllarda) mevlid, şiyer, İslâm fetihleri (Hanzonâme, Battalnâme, v.b.) çeşitli kıssaların yanında; İran an'anele rinden geçen-genellikle lâ-dinî özellikte- "Şehnâme", eğlendirici ve düşündürücü vasfı haiz "Kelile ve Dimne" ile "tütinâme", "Muhayyelât", "1001 Gece", 1001 Gündüz" gibi hikâyeler teşkil eder (661). Klâsik bir tahsil görmüş olanlardan bazılarının padişaha nedim bile olduğu (662) meddahların tesiriyle XV. yy.dan itibaren İran tesiri kendini kuvvetle hissettirir.

XVII. yy.da ise İran tesirinin azalıp, mahalli özelliklerin arttığını görüyoruz. Meselâ bu asrın ünlü meddahi Tifli'nin anlattığı hikâyelerdeki unsurların (kişi, olay, yer v.b.) o günün İstanbul'unda mevcut olduğunu görüyoruz (663). Bu arada Cenânî'nin "Bedayi'ü'l-Âsâr" adlı eseri de Anadolu ve Rumeli hayatını aksettiren hikâyeler bakımından oldukça zengindir (664).

Diyebiliriz ki "sözlü halk masalları ile Kerem ile Aslı, Asuman ile Zeycan'ı gibi "halk hikâyelerini, özellikle büyük şehirlerde günlük hayatla ilgili pek çok şeyi konu edinmiş (665) meddah hikâyeleri, dinî mevzulardan realist mevzulara doğru bir gelişme göstermiştir (666).

MEDDAH HİKÂYELERİ İLE HALK HİKÂYELERİ MÜNASEBETİ:

* Bilindiği gibi türkölü halk hikâyeleri küçük şehirlerde, kasabalarda ve köylerde anlatılırken, meddahlar da kendilerine büyük şehirlerde dinleyici bulmuşlardır (667).

* Meddah hikâyeleri büyük konaklarda, özellikle kış gecelerinde tertiplenen sohbetlerde, orta halk içinde kahvelerde, en çok da ramazan gecelerinde, erkekler arasında anlatılır (668). Klâsik halk hikâyelerimizin de düğünlerde, uzun kış gecelerinde köy odalarında; şehir ve kasaba çevrelerinde Ramazan geceleri çalınıp söylendiği (669) gözönüne alınacak olursa, her iki anlatı ürününün farklı zümrelerce dinlenildiği ortaya çıkmış olur. Ancak genellikle erkeklere anlatılması bakımından uygunluk teşkil ederler (670).

* Meddah hikâyeleri konu itibariyle halk hikâyelerine benzer (671). Daha önceki sayfalarda meddah hikâyecilerinin dağarcığının büyük bir kısmını, böyle hikâyelerin teşkil ettiğini (671) anlatmıştık.

* Taklit, dolayısıyla jest ve mimik, temsil, anlatma gibi unsurlara dayanan meddah hikâyeleri ⁽⁶⁷²⁾yle; yine mimik ve ses taklitleriyle anlatmaya dayanan halk hikâyeleri, "dramatik bir özelliğe sahip olmaları" ⁽⁶⁷³⁾ bakımından birbirlerine benzerler.

* Halk hikâyelerindeki yer ve olayların bir kısmı, realist olduğu halde ideali temsil eden tipler toplumun özlediklerine cevap verir özelliktedir ⁽⁶⁷⁴⁾. Oysa meddah hikâyeleri -özellikle XVI. ve XVII yy. dan itibaren- günlük hayatın çeşitli olaylarını konu edinmişlerdir ⁽⁶⁷⁵⁾. Ancak çevrenin ve zamanın (devrin) ihtiyaçlarına cevap verme özelliği, her ikisinde de mevcuttur.

* Halk hikâyeleriyle meddah hikâyelerinin "gümüş halkalı meyhaneye" v.b. bazı motifleri ortaklaşa kullandıklarını biliyoruz ⁽⁶⁷⁶⁾.

* Halk hikâyelerinde anlatma (hikâye etme) esastır. Oysa meddah hikâyelerinde önemli olan taklit, yani oyundur. Dolayısıyla âşık "anlatıcı", meddah ise "oyuncu" dur ⁽⁶⁷⁷⁾.

* Meddah ile âşık, aynı işi gören sanatçılar olup, dinleyenlerin ders alarak hoşçavakit geçirmelerini sağlamaya çalışırlar. Ancak anlatı da âşık trajediye, meddah ise komediye yakındırlar ⁽⁶⁷⁸⁾.

* Âşık ve meddah aslında ozanların yerini tutan hikâyeciler olup, farklı çevrelerde anlatı geleneğini canlı tutan ve temsil eden kişilerdir ⁽⁶⁷⁹⁾.

* Halk hikâyelerinin ve meddahların, "ozanların farklı muhitlerdeki temsilcileri olduğu" ndan dolayı, aynı özellikleri taşımaları, tabîdir. Nitekim son zamanlardaki halk hikâyecilerinin -topku meddahlar gibi- ellerine 45-50 cm. uzunluğunda bir değnek alıp masaya vurarak anlattığı görülmektedir ⁽⁶⁸⁰⁾. Ayrıca bu hikâyecilerin "40 gün süren hikâyeleri" olduğuna göre Hamza, Battal v.b. dinî -kahramanâne konuları anlattıkları da düşünülmektedir ⁽⁶⁸¹⁾.

* Meddah okumuş kişidir. Nitekim "ellerinde çevkân, bellerinde mecmualar..." ⁽⁶⁸²⁾ olarak dolaştıkları bilinmektedir. Ayrıca meddah, şehirlidir: Anlattıkları şehir zevkine ve çevresine uymaktadır. Şehre mahsus gündelik konular (pahalılık, susuzluk v.b.) ve hadiseler, hikâyelerinin malzemesini teşkil etmektedir ⁽⁶⁸³⁾.

BOZLAK :

Bozlak kelimesi ağlamak, sızlamak, ağıt yakmak, feryat etmek anlamındaki "bozlamak", "bozulamak" tam gelmekte olup, Azarbeycan dilinde ki "ağı" ile aynı anlamdadır (684). Havasinın hazin karakteri ve çok defa acıklı maceraları anlatan güftelere bağlanması, onun böyle adlandırılmasına sebep olmuştur (685). Nitekim Çukurova'da ölen bir kişinin arkasından yakınlarının ağıt yakması, ağlayıp sızlaması "bozuladı" olarak nitelendirilir (696). İncelediğimiz 69 bozlaktan 33'ünün ağıt olması da, yukarıda söylediklerimizin doğru olduğunu göstermektedir.

İnceleme konumuz olan hikâyelerde bozlak yukarıdaki tariflere yakın bir şekilde, tür ismi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Önceleri sadece sonu acıklı biten aşk hikâyelerini, kan davalarını, aşiretlerin birbirleriyle olan kavgalarını anlatan türküler bozlak diye adlandırılmakta iken, giderek hem türküyü, hem de türkünün bir çeşit açıklaması demek olan nesirli hikâyeyi anlatan bir kelime (687) haline gelmiştir.

Ayrıca bozlak, yukarıda bahsi geçen bölgelerde ve Türkmen beylerinin gezip dolaştığı yerlerde hikâyedeki türkünün makamı olarak da kullanılmaktadır (688). Bazı araştırmacılarımızın da tesbit ettiği gibi tarlada çalışan kişi elini kulağına atar; var gücüyle bağırarak türküsünü söyler (689). Şu halde bozlak yazıda, yabanda söylenen, çerçevesi, bağlantısı olmayan uzun, ezgili bir makam olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk müziğinde muntazam fasılalı, belli bir ritmi olmayan bu tür melodilere ad olan bozlak (690) genellikle âşıklar, ozanlar tarafından meydana getirilir. Her saz çalan, türkü söyleyen âşık, bozlak yapamaz. Dadaloglu, Deli Baran, Elbeylioglu bu âşıklardan sadece birkaçıdır (691).

İncelemelerimiz sırasında tesbit ettiğimize göre bozlak yapmak, sadece âşıklara mahsus değildir. Özellikle Ege Bölgesinden derlenen 11 ağıtın (55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 65, 66, 67, 69 no.lu metinler) hepsi de ölenin yakınları tarafından yakılmıştır.

Bozlaqlar ya bozlağı yakan âşığın ya da mensup olduğu aşiretin ismiyle anılır. "Deli Baran", "Türkmen Bozlağı", "Cerit Bozlağı" gibi (692). Yahut da türkü kimin ağzından söylenmiş ve yakılmışsa, o kişinin

adı verilir: Mehmet Çavuş Ağıtı", (42 no.lu metin), "Zaide'nin Ağıtı" (32 no.lu metin) gibi.

SEKİL:

Klâsik halk hikâyelerimizin ve kasidelerin aksine bozlaklarda asıl mühim unsur "şiir türkü"dür. Nesir kısmı ise ikinci plânda olup, bir süs mahiyetindedir (693).

Genellikle bir tek türküden meydana gelen (694) bu tür küçük hikâyelerde türkü, hikâyeyi bize nakleden, anlatan kısımdır. İşte bu sebeple aşağıda vereceğimiz örnekte de görüleceği gibi, hikâyenin saya kısmını kaldırdığımız zaman, anlatımın bütünlüğü bozulmaz:

ŞU ÇALDIR'IN HANLARI

Şu Caldır'ın Hanları,
Parıldıyor camları,
Kahrolası Feridun bey,
Nasıl kıydın canları?

Aman alıverdim filintamı oymadan,
Öldürdüler gençliğime doymadan.
Doldur doldur Karaköylü'm içelim,
Yollar verin şu Caldır'dan geçelim.

Şu Çaldır'ın bükleri,
Ötüşür keklikleri,
Hiç aklımdan çıkmıyor,
leza'nın dedikleri.

Aşıldı kahpe dağlar, aşıldı,
Kızlar gitti karakola danışdı,
Keklik olsam kaya dibi eşerdim,
Bekâr olsam kız peşine düşerdim. (69 no.lu me-

tin).

Bozlakların saya (nesir) kısmı ise bütün halk türkülerimizde olduğu gibi "türkünün iyi anlaşılabilmesi için yapılan bir açıklama, dinleyiciyi türküye hazırlayan bir çeşit giriş" olarak değerlendirilebilir (695). İşte bu sebeple bozlağı söyleyen (ya da çalan) kişi genellikle

olayı size anlatmaz; ancak sorulduğu zaman söyler. Yahut da türkûye geçmeden önce vakayı çok kısa olarak özetler.

Bozlakların nesir kısmı kalıplaşmamış, özel bir anlatı geleneği olmayan ve anlatanın kendi kabiliyetiyle ilgili olarak uzayıp kısalan veya hiç söylenilmeyen, günlük konuşma diliyle hikâye edilen bir özelliğe sahiptir. Nazım kısmı ise aşağıda da görüleceği üzere (Tablo:8) ya bir halk şairinin, ya da bir türkû yakıcısının eseridir (696). Yani bozlaklarda bilinen bir yapı geleneği yoktur. Çünkü türkû, olayı zaten hikâye etmektedir.

Halbuki klâsik halk hikâyelerimiz belli bir plâna göre anlatılırlar. Aşık dinleyiciyi anlatacağı hikâyeye hazırlamak için bir giriş yapar (döşeme). Daha sonra hikâyenin metnini anlatır ve nihayet dua ile bitirir (697).

Bir Halk Şairine Ait Olan Türküler										Yakıcılarına Ait
Adı bilin- meyen Aşık.	Aşık Sâdık	Aşık İbrahim	Deli Baran	Elbeyli oğlu	Dadal oğlu	İspir oğlu	Dedeli oğlu	Karaca oğlu	Olan Türküler	
22,	37,	53	20	18,	7,	15	14	50	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,	
23,	39			28,	33,				11,12,13,14,17,19,21,	
26,					34,				24,25,29,30,31 32,35,	
27					36				38,39,40,41,42,43,44,	
									45,46,47,48,51,52,54,	
									55,56,57,58,59,60,61,	
									62,63,64,65,66,67,68,	
									69.	
Toplam	4	2	1	1	2	4	1	1	52	

Tablo:8

Genellikle koşma ve mani şeklinde karşımıza çıkan bu türküler, zaman zaman düzgün olmayan kentler (55 no.lu metin), bol tekrarlı mısra kümeleri (53 ve 59 no.lu metinler) ve hece sayıları değişen mısraların (56 no.lu metin) bir araya getirdiği dörtlükler şeklinde de görülebilmektedir. Bu bozulmaların sebepleri elbette ayrı bir araştırma konusu olmasına rağmen büyük bir ihtimalle ezgiyle söylemesinden ve geleneksel ka-

lıpların değişkenliği, hatta bulunmasıyla ilgilidir.

Ancak bozlaklarda en büyük değişiklik, nesir kısmında olmaktadır. Çünkü türküdeki olayın hikâyesi, anlatıcıya göre değişmektedir. Türkü kısmı ise unutmalar ve üslûp icabı tekrarlar dışında fazla bir değişiklik göstermemektedir.

İncelediğimiz bozlakların ekseriyetini, "koşma" şeklindeki türküler teşkil etmektedir (1-3, 5-7, 9-24, 26, 34, 42, 43, 45, 49, 51-55, 63, 56, 8, 30-31, 35-36, 50, 37, 28, 38, 40, 4, 12 no.lu metinler). Bu türküler genellikle 11 heceli, klâsik koşma tipine uymaktaysa (1-3, 5-7, 9, 24, 34, 42-43, 45, 49, 51-55, 63 no.lu metinler) da, hece sayısının 10, 11'li (8 no.lu metin), 11-12'li (26-56 no.lu metinler), 15'li (37 no.lu metin), 10-11-12'lik (12 no.lu metin) olarak karşımıza çıktığı olmaktadır. Hatta yapısı bozuk olanların (4, 28, 38, 40 no.lu metinler) yanı sıra, 8 heceli koşma (30, 31, 35, 36, 50 no.lu metinler) şeklindeki bozlaklara bile rastlanmıştır.

Türkülerin bir kısmı 7 heceli (27 ve 60 no.lu metinler), bir kısmı da 8 heceli (32, 39, 41, 46, 47, 48, 58, 57 no.lu metinler) maniler şeklinde söylenmiştir. Bilindiği gibi maniler, duygu ve düşünce yükünü dörtlüklerdir. Her ne kadar erkekler arasında söylendiği olmaktaysa (ki bunlara Urfa'da "hoyrat" denmektedir) da, mani söylemek kadınların tekelindedir. Bir yerde kadınlar, manilerin adsız ozanlarıdır (698). Nitekim mani şeklindeki 10 bozlaktan 6 tanesi (60, 32, 39, 66, 47, 58 no.lu metinler) aynı zamanda türkünün yakıcısı da olan kadınlardan derlenmiştir.

Maniler sadece "ölüm" değil, düğün, ayrılık, geçimsizlik, âşık olma v.b. durumlarda da söylenmektedir (699). Elimizdeki "türkü mani"lerden 9 tanesi (41, 46, 47, 48, 53, 58, 60, 67, 39 no.lu metinler) ölümden dolayı söylenen ağıtlar olup bu olayınsebebini, ölenin kişiliğini, çevresinin ona karşı olan duygularını aksettirmektedir (700). Bu durum, Anadolu'daki ağıt yakma geleneği ile ilgilidir.

Bozlaklardan 3 tanesi ise (25, 44, 64) mani, koşma karışımı bir şekildedir. Türkülerin böyle karışık bir halde karşımıza çıkışı, olayla ve olayı hikâye eden türkülerin unutulmasıyla (25 no.lu metin) olduğu

kadar; ezgisinin zamanla değişmesiyle (44 no.lu metin) de açıklanabilir.

Bozlaklardaki türküler en az 1 (29 no.lu metin), en çok 8 dördlük ten (13 ve 36 no.lu metinler) ibarettir. Bozlaklarda türkü sayısının artması, olaya teferruatlı olarak anlatılışıyla, dolayısıyla, şiirin destan özelliğini kazanmasıyla ilgili olmalıdır.

Bozlakların bir kısmında ise nakarat kullanıldığını (29, 56, 61, 67, 66, 59, 62, 65, 69 no.lu metinler) görüyoruz. Bunların bir kısmı bentleri üçlük, konuştukları tek dizeli (29, 56, 61 no.lu metinler)i bir kısmı bentlerde üçlük, kavuştukları iki dizeli türküler (68, 66, 59 no.lu metinler); bir kısmı bentleri dördlük, kavuştukları tek (62 no.lu metin) veya iki dizeli (69 no.lu metin); bir tanesi ise hem bentleri, hem de kavuştukları iki dizeli (65) şiirlerdir. Biri hariç (29 no.lu metin), 8'i Ege Bölgesi'nden derlenen bu şiirlerde nakarat kullanılmasının ezgiyle ilgili olduğunu tahmin ediyoruz. Bu da şiirin türküleşmeye doğru bir gelişme gösterdiğini ifade etmektedir.

KONU :

Bilindiği gibi klâsik halk hikâyelerinin konusu, genellikle aşktır. Başta çeşitli geleneksel ifade kalıpları olmak üzere pek çok unsur eklenerek hikâye zenginleştirilmekte, bir yerde gerçekçilikten uzaklaşmaktadır. Kasidelerde ise "aşk"ın yanında günlük hayatta karşılaşılabileceğimiz (çocuksuzluk gibi) motiflerle, günümüz hikâye ve romanlarında görülen "entrik unsurlar"ın hızla çoğaldığını tesbit etmiştik.

Bozlarlarda anlatılan konular, mutlaka gerçek bir olaya dayanmaktadır. Ancak bu, olayların tam bir tasviri niteliğinde değil, türküyü yakanın ve yakıldığı zamandaki toplumun eğilimini ve duygusal yapısını da içine alan bir sentez durumundadır. Hikâyeye sokulan ve gerçekte olmuş olayları anlatan kısımlar bile, realist bir karaktere bürünmektedir (701).

Ali Rıza Yalçın'ın güney illerimizden derlediği (702) hikâyelerin (1-54 no.lu metinler) konu itibarıyla çok çeşitli olduğu görülmektedir. Bunların bir kısmı "aşk"ı, bir kısmı "Derebeyi ve aşiret beyleri arasındaki mücadeleleri", bir kısmı "eşkiyalarla ilgili maceralar"ı veya başka konuları anlatmaktadır. Bunları konularına göre sınıflandırıp şema ile gösterecek olursak, aşiret ve derebeyi kavgalarını anlatan hikâyelerin ekseriyeti teşkil ettiğini görürüz: (Tablo:9).

Güneyden Derlenen Bozlakların		
Konuları	Kod No.Su	Sayısı
Derebeyi ve Aşiret Beyleri Arasındaki Mücadeleler	1, 3, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 14 15, 16, 17,18, 19, 23, 24, 26 33, 39, 44,43, 59, 51, 54	24
Aşk	20, 27, 29, 35, 36, 38, 46 47, 50, 53, 67	11
Eşkiya	28, 40, 42, 18	4
Tarihi Bir Olay	2, 8, 10, 21	4
Keramet	9, 52	2
Dini-Tasavvufi	34	1
Öğüt	37	1
Kahramanlık	45	1
Hasret ve Ölüm	25, 30, 31, 32, 48	5
T O P L A M		55

Tablo:9

1578 de başlayan Osmanlı-İran savaşları (703), 1593 Osmanlı-Avusturya Savaşları (704) Celâlıler'le Abaza Mehmet Paşa, Şehzade Mustafa ve Bayazıt isyanları (705) v.b. sebeplerle XVI. yy.ın ikinci yarısından itibaren (706) İmparatorluğun gelir kaynakları azalmış olup, hazinenin durumu hiç de iyi değildir. Bu sebeple peşin ve yeni vergilerin konması gerekmektedir. Ancak yeni gelir kaynakları bulunamayınca XVIII. yy. başından mevcut bazı vergileri arttırma yoluna giden devlet (707) bütün bu gelirleri kendisine asker sağlama, vergi dağıtımı ve toplanması, yiyecek ve hayvan temini gibi görevleri yüklenmiş olan âyanları vasıtasıyla toplama yoluna gitmiştir. Ne yazık ki başta halkın isteğiyle işbaşına gelen, sonraları şehrin ileri gelenlerini kendi tarafına çekerek bu görevi elde etmeye başlayan âyanlar, topladıkları vergilerin bir kısmını merkeze yollamadıkları için çok zengin olmuşlardı (708). Kısacası âyanlık örgütü devletin Anadolu ile meşgul olamayıışı ile toprak ve idare düzeninin bozulmasından" doğmuştur (709).

XVIII. ve XIX. yy.da aşiretler devleti epeyce uğraştırmışlardır. Yazın yaylakta, kışı da kışlıkta oturan aşiretler zaman zaman zorbalığa başvurmaktaydılar. Çoğu vergi bile ödemeyen (710) bu aşiretlerden bazı aileler uzun mücadeleler sonucu sancaklardaki âyânlıkları ele geçirmişlerdir. Nitekim Kazan Âyânı Kozanoğulları, bunlardan biridir (711).

İşte bu sebeple bir aşiret düzeni içinde yaşayan Türkmenler'in yaşadığı Güney ve Orta Anadolu'nun güneye bakan yörelerden derlenen bozlakların, daha çok kendi hayatlarını anlatmasından daha tabî birşey olamaz.

Ege Bölgesinden (67 no.lu metin hariç) derlenen bozlaklar ise aşk ihanet, iftira, taşıt kazası, intihar, eşkiyalık, hapis yatmak v.b. gerçek hayatta her an karşılaştığımız olayları konu almıştır: (Tablo:10).

Ege'den Derlenen Bozlakların		
Konuları	Kod No.Su	Sayısı
Aşk	55,59,60	3
Eşkiya	69	1
İftira	66	1
Kaza	56	1
Ölüm	57,58,61	3
Memleket Hasreti	62	1
Hapis Hayat	63	1
Yanlış Evlilik	64	1
İntihar	65	1
Bir Malı Elde Etmek	68	1
	T O P L A M	14

Tablo: 10

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere adı geçen 16 bozlaktan 9 tanesi-güneyden derlenenlerin aksine- intihar, yanlış evlilik, bir babanın hapisten duyulan feryatları, memleket hasreti, ölüm, taşıt kazası,

iftira gibi duygu yüklü ve trajik olayları (65, 64, 63, 62, 57, 58, 61, 56, 66 no.lu metinler) anlatmaktadır.

Ege'den derlenen bozlaklardan sadece bir tanesi (69 no.lu metin) eski bir eşkiyanın kerametlerle süslenmiş bir hikâyesidir.

Aşk konulu hikâyelerle (55, 59, 60 no.lu metinler) karşılaştığımız halde, aşiret kavgalarını anlatan bir tek bozlakla bile karşılaşamadık. Bu Ege Bölgesi'nde aşiretlerin olmayışından değil, elimizde aşiret düzeni içinde yaşayanların oturduğu yörelerden derlenmiş metinlerin olmayışındandır.

YAYGIN OLDUĞU YERLER :

Bozlakların karakteristik özelliklerini Güney Anadolu ile, Orta Anadolu'nun Toroslar'a yakın yakın bölgelerinde buluyoruz. Ancak son yıllarda yapılan araştırmalar, bu tür anlatıların Ege Bölgesi'nin çeşitli yörelerinde de yaygın olduğunu göstermiştir. Nitekim incelediğimiz 69 bozlaktan 14 tanesi, bu bölgeden derlenmiştir.

Bu tür anlatıların klâsik halk hikâyelerinin en çok söylendiği Kars, Erzurum, Maraş gibi bölgelerden, hatta şehir hayatından uzakta, daha çok yaylalarda, geniş alanlarda teşekkül etmesi ve söylenmesi, "elini kulağına atıp; bağırarak söyleme" v.b. yazı özellikleri ihtiva etmesine yol açmıştır.

TEŞEKKÜLÜ :

Köprülü 1930'da yayınladığı "Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi" adlı monografisinde, bu çeşitten halk edebiyatı ürünlerinin doğuşunu, adı geçen türkü ile, bu türkünün rivayeti üzerinde incelemiştir.

Ona göre bir rivayetin iki kaynağı vardır. Yaşanmış bir olayın men kabeleşmesi, yani türküyü kaynaklık eden bir menkabenin olduğu; bir kişinin yine yaşanmış bir olayı etraflıca hikâye edecek şekilde nazm etmesi, rivayetlerin buradan çıkması, bu rivayetlerin bazan, asıl söyleyeninden başka birinin türküleriyle süslenmesi ⁽⁷¹²⁾. Her iki halde de yazar, men kabe veya rivayetten türküyü doğru bir oluş sırasını kabul etmektedir ⁽⁷¹³⁾.

Aslında -türkünün döşemesi de sayabileceğimiz ve vakayı hikâye eden nesir kısmı, türküden çıkamaz. Çünkü bu kısım türkülerin söylenmesi ne, türkülerin ilham kaynağı hareket noktası olan vakayı nakleden unsurlar vesile olmaktadır. Bu vakalar ya menkabeleşmeden, ya da menkabeleştikten sonra türkü haline gelir. Ancak türkünün daha iyi anlaşılabilmesi için vaka, olduğu gibi veya bozulmuş şekliyle, türküyle birlikte yaşar (714).

Diyebiliriz ki rivayetler ve türkünün kaynağı, menkabedir. Türkü, ihtiva ettiği olaya uygun rivayetlerle birleşir. Bu birleştirmeyi yapanların (türkü söyleyen sanatkârın veya herhangi birinin) asıl gayeleri türküyü söylemek, yaymaktır. Böylece izahlı, döşemeli bir türkü meydana gelmiş olur (715).

KLASİK HALK HİKÂYELERİNDEN FARKI:

* Klâsik halk hikâyeleri âşıklar tarafından anlatılır Yani hikâye anlatmak bir usta-çırak işidir. Oysa bozlak söylemek için âşık olmak gerektirmez. Yazıdaki, yabandaki, kırdaki herkes, hatta tarladaki işçi bile bozlak söyleyebilir. Zaten elimizdeki metinlerin pek çoğunu söyleyenler(32-34 no.lu metinler), âşık degillerdir.

* Bilindiği gibi halk hikâyeleri 1, 3, 5, 7 gece gibi uzun bir zaman süresinde anlatılır (716). Genellikle tek bir türkü ihtiva eden, nesir kısmı bazı hallerde hiç söylenmeyen (717) bozlaklarda ise, bu özel ligi göremiyoruz.

* Bilindiği gibi halk hikâyeleri mutlaka bir çalgı eşliğinde terennüm edilir (718). Âşıklar yaşadıkları devirlere göre bozuk, kopuz, kara düzen, tanbura, çöğür v.b. kullanmışlardır (719).

Gerek Ali Rıza Yalçın'ın kitabındaki açıklamalardan, gerekse derlemelerimizden edindiğimiz bilgilere göre saz, sadece mahalli sanatçılar da vardır. Âşık, anlatacağı vakayı kısaca hikâye ettikten sonra yaşadığı bölgede yaygın olan bir saz (kaval, tanbura, bağlama hatta teman) eşliğinde türküsüne başlar.

Ancak bozlaklar bazı âşıklar (720) ve halk tarafından, saz olmadan da söylenirler.

* Bilindiği gibi Türk halk hikâyelerinin ekseriyeti mutlu bir şekilde sona erer. Tahir-Zühre'ye (721), Sürmeli-Bey Telli Senem'e (722) -büyük sıkıntılardan sonra da olsa- mutlaka kavuşurlar. Sadece bâdeli âşıkların söz konusu edildiği hikâyelerle birlikte bazılarında sonuç, trajiktir. "Gül Ali Şir'e (723) kavuşamadan ölür; Tahir ise Zühre'nin babasının emriyle cellâtlara vurdurulur (724).

İşte bu özelliği, bozlaklarda göremiyoruz. Gerçekten de incelediğimiz 69 bozlaktan 33'ünde (5, 6, 8, 12, 18, 21, 27, 29, 30, 33, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 69 no.lu metinler) konu, acıklı bir maceradır. Gelin Ayşe'nin ikiz çocuklarıyla birlikte suda boğulduğunu (48 no.lu metin), Bodrum hakiminin intihar ettiğini (65 no.lu metin), bir Çerkez eşkiyası tarafından vurulan Mehmet Aga'yı (44 no.lu metin) hikâye eden türkülerin ağıt olduğu düşünülecek olursa, bozlakların önemi bir bölümünü, bu tür hikâyelerin teşkil ettiği ortaya çıkmış olur.

Önemli bir husus da, sonu trajik şekilde biten bozlakların böyle sonuçlanmasını bir ihanetin (22, 51 no.lu metinler), bir kazanın (56 no.lu metin) bir iftiranın (64 no.lu metin) veya bir tesadüfün (5 no.lu metin) hazırlanmış olmasıdır (725).

* "Âşık hikâyeleri" de denilen asıl halk hikâyelerimiz küçük kasaba ve köylerde Ramazan geceleri kahvelerde, düğünlerde, uzun kış geceleri sohbet sırasında veya herhangi bir toplantı anında söylenir (726).

Halbuki bozlak söylemek için düğün dernek v.b. toplantıların olması şart değildir. Kişi istediği zaman, yolda, kırdan bayırda, hatta tarlada çalışırken kısacası istediği yerde bozlak söyleyebilir. Bu durum, şehir ile sıkı ilişkisi olan yerlerde daha belirgin olduğu üzere çeşitli teknik imkânlar sayesinde anlatı geleneğinin gittikçe zayıflaması ile olduğu kadar, bozlagın nazım kısmının olayı hikâye etmesi ve giderek türküleşmesi (nesir kısmın yok olması) ile de ilgilidir.

Ancak âşık Mehmet Taşkaya'nın da ifade ettiğine göre bu tür anlatılar istenildiği zaman düğünlerde ve toplantılarda halen söylenmektedir.

Daha da çoğaltabileceğimiz bu farkları, bozlakların hikâye geleneğinden uzakta teşekkül etmeleri ve farklı şekillerde çalınıp söylenmeleri ile açıklamak mümkündür.

HİKÂYE GELENEĞİNİN BOZLAKLARA TESTİTİ :

Metinlerin derlenmesi ve incelenmesi sırasında hikâye geleneğinden bazı özelliklerin bozlaklarda devam ettiği dikkatimizi çekti. Bu benzerliklerin gözden geçirilmesi, bir başka ifadeyle halk hikâyelerinin bazı yönleriyle karşılaştırılmaları, konumuzun daha teferruatlı incelenmesine yardımcı olacaktır.

* Halk hikâyelerimizde en önemli yapı unsurlarının başında bir olaydan başka bir olaya, veya nesirden nazma geçerken kullanılan "Aldı Sürmeli Bey.. Aldı Güllü Senem (727) şeklindeki geçiş formelleri gelmektedir.

Bu özellik "Mehmet Bey der ki... Binsait der ki" (4 no.lu metin), "Aldı Fahhal... Aldı Mehmet Bey" (14 no.lu metin); "Aldı Timur Paşa..... Aldı Kasım Aga" (15 no.lu metin) şeklinde bozlaklarda da karşınıza çıkmıştır.

* Halk hikâyelerimizin asıl macerayı anlatan bölümlerindeki şiirler dörtlüklerden meydana gelmiş olup, her mısra değişik hece ölçüsüne sahiptir. Meselâ "Tahir ile Zühre"deki şiirlerin hemen hepsi mani tarzıyla ve hecenin 7'li ve 8'li kalıplarıyla (728) söylenmiştir. "Sürmeli Bey ve Dilber Senem"deki şiirler ise koşma tarzında ve 11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir (729). "Gül ile Ali Şir" (730) ve "Celâli Bey ve Mehmet Bey Hikâyesi" (731)ndeki şiirler de koşma olup, hecenin 11'li kalıbıyla söylenmiştir. Kısacası halk hikâyelerimizdeki şiirler, genellikle koşma tarzındadır. Bu durumun âşık tarzı şiir geleneğiyle ilgili olduğunu sanıyoruz. Çünkü âşık edebiyatı denince akla ilk gelen şey "koşma"dır. Bu tür, halk şiir türleri arasında en çok sevileni olmuş; hemen her âşık (saz şairi) mutlaka koşma söylemiştir (732).

Bozlaklarda da durum aynıdır. İncelediğimiz 69 bozlağın 47 tanesi (1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 34, 42, 43, 45, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 63, 56, 8, 30, 31, 35, 36, 50, 33, 28, 38, 40, 4, 42 no.lu metinler) koşma şeklinde olup, daha çok 11'li heceyle söylenmiştir. Sadece 11 türkü mani tarzında (41, 46, 47, 48, 57, 58, 60, 67, 39 no.lu metinler) olup, bir kısmı 7'li (57, 60 no.lu metinler), bir kısmı da 8'li (61, 44, 42, 48, 58, 67, 35 no.lu metinler) hece ölçüsüyle söylenmiştir.

* Halk hikâyelerinde derviş, önemli bir yer tutar. Çocuğu olmayan padişaha verdiği büyülu elma ile ailenin bir evlâda kavuşmasını sağlar (733). Bu derviş hem karşısındaki insanın içinden geçenleri okuma (734), hem de fala bakma yeteneğine (735) sahiptir.

İncelediğimiz bozlaklardan sadece bir tanesinde "derviş" motifiy-le karşılaşılıyor. Hikâyede Binsaitler'in reisi Fahhal Bey, Türkmenler' in reisi Mehmet Bey'e "taburunda dervişlerden bir atlı grubunun olduğunu, savaşı mutlaka kazanacağını" ifade eder vşşmısralarla seslenir:

Dervişe dirdişim kim pelat giyer

Cam'anım var, taburlara at koyar (14. no.lu metin).

* Halk hikâyelerinin "derviş" kadar önemli bir diğeri motifi de; "hızır"dır. Garip, 7 yıl süreyi tamamlayıp sevdiği kıza kavuşmak için geri dönerken Kemah Dağı'nda yakalandığı tipiden kurtulmak için Allah'a yalvarır; ak sakallı, kır atlı bir Hızır peyda olur. İki günlük yolu iki saatte alarak Garip'i gideceği yere ulaştırır (735).

İncelediğimiz bozlaklardan sadece iki tanesinde "Hızır" görüyoruz (15 ve 35 no.lu metinler). "Emmim Kızı"nda bu motif, halk hikâyelerinde-ki gibi "kahramana zor anlarında yardımcı" niteliğiyle karşımıza çıkar; Kız sevdiğine, "Akrabalarından kaçmak için Hızır'ın kendilerine kır atı-nı yollayarak yardım edeceğini;

.....

Hızır bulur size at

mısralarıyla ifade eder. Nitekim ikisi de "Kır at"a atlayarak gözden kay bolurlar (35 no.lu metin). "Türk ve Kürt kavgası'nda ise Hızır, Türkmen Beyi Kasım Aga'nın Kürt reisi Timur'a söylediği:

.....

Türkmen'in yardımcısı Hızır kendidir

şeklinde gene "Kahramana zor anlarda yardımcı" kimliğiyle tarif edilirse de, -öbür hikâyedeki gibi- bu özelliğinin ortaya konduğunu göremiyoruz (15 no.lu metin).

* Bozlakların türkü kısmında bazı kalıp ifadeler, gelecekte iz-ler taşımaktadır.

Abbas Paşa'nın Colap'taki bir kavgayı bastırmasını anlatan hikâye deki (1 no.lu metin):

"Kibleye karşıdır suyun akışı,

Bülbüle hoş gelir gülün kokusu" mısraları,

halk edebiyatında pek çok kullanılan bir kalıptır. Bu satırlar Tahir'in Zühre'ye söylediği türküdeki:

"Zühre'nin ruhu güldür,

Tahir ona bülbüldür⁽⁷³⁷⁾ ifadesine benzemektedir.

Firuz Bey'in Acem Ülkesinden dönmesi üzerine Dedemoğlu'nun söylediği türküdeki (11 no.lu metin):

"Haniya Şitoglu, Hasan Çelebi,

Çorhacımız Cafer oldu Beydili?" satırları,

Dede Korkut söylemesindeki:

İmdi hani dediğim bay erenler?

Dünya benim diyenler.

Ecel aldı, yer gizledi,

Fani dünya kime kaldı? ⁽⁷³⁸⁾ sözlerini andırmıyor mu?

Yine "gerdege girdiğinin sabahı kocasını hayvanlar tarafından öldürülmüş olarak bulan bir gelin"in yaktı türküdeki (58 no.lu metin):

"Evlerinin önü kavak,

.....

Evlerinin önü kiraz" şeklinde gördüğümüz ifade şekilleri, bir çok türküde:

"Evlerinin önü iğde,

İğdenin dalları yerde" olarak yaşamaktadır.

Yine, ağabeyi tarafından vurulan bir genç kızın ağzından söylenmiş olan ağıttaki (44 no.lu metin):

"Yüce dağda kar erisin,

.....

Yüce dağın karı idim" olarak geçen formel ifadeler halk türkülerimizin bazılarında:

"Yüce dağ başında bir top kar idim

.....

Yüce dag başından indiremedim" şeklinde söylenmektedir.

KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ :

Bozlakları tarif ederken, "realist karakterli ürünler" olduğunu ifade etmiştik. İşte bu kısımda ona bu vasfı kazandıran unsurlar incelenecektir.

* Bilindiği gibi asıl halk hikâyelerinin ekseriyetini "aşk" konulu hikâyeler teşkil eder. "Tahir ile Zühre", "Kerem ile Aslı" gibi. Hatta kahramanlık hikâyeleri denilen bazı hikâye mevzuu içinde aşkın çok önemli bir yeri olup, kahramanlığa sebep, sevgilileri elde etmek, ona ulaşmaktır. "Celâlî Bey ile Mehmet Bey Hikâyesi", "Kırmanşah" gibi.

İncelediğimiz bozlaklarda ise, çok farklı bir durumla karşı karşıya kaldık. Bir aşiret hayatı süren Türkmenler'in yaşadıkları Güney ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden derlenen bozlakların çoğunluğunu "aşiret ve derebeyleri mücadeleleri" teşkil etmektedir. Mehmet Bey'le Binsait'in Dövüşü (4 no.lu metin), "Türk ve Kürt Kavgası" (15 no.lu metin) gibi. Ege Bölgesinden derlenen bozlakların çoğunluğunu ise, "ölüm, kaza, intihar, iftira, hapis hayatı, yanlış evlilik gibi trajik olayları" konu olan hikâyeler meydana getirmektedir.

Farklı iki yöreye mahsus bozlakların her iki grubunda da aşk konulu hikâyeler fazla değildir. 69 metinden sadece 14 tanesinde görülen halk hikâyelerimizin bu önemli motifi yerini, bozlaklarda eşkiyalık, ihanet, kıskançlık, iftira, aşiret ve derebeylerinin yaşadığı olaylar v.b. reel hayatın aktüel konularına bırakmıştır.

* Halk hikâyelerinin bazılarında geçen memleketler kahramanın kişiliğine bağlı yerlerdir. Zühre ile Tahir'in babaları Horasan ilinin iki kardeş hükümdarıdır. Dolayısıyla olayların bir kısmı, orada geçer⁽⁷³⁹⁾. Köroğlu Hikâyeleri çeşidinden olanlarda ise yer, Celâlîler'in dolaştıkları Erzurum, Çamlıbel, Tokat, Beyşehir gibi, olayların gerçekten geçtiği memleketlerdir.

Halbuki bozlaklar anlatılan olayın gerçekten geçtiği yerde yaygındır. Zaten incelediğimiz bütün metinler, türkülerin bugün bile çalınıp söylendiği yerlerden derlenmiştir: Abbas Paşa Colap'taki kavgayı bastı-

rır (1 no.lu metin); Ayıntaplı İsmail, Ayıntap'tan Kırşehir tarafına geçer (38 no.lu metin), Genç Osman Bağdat Kalesi'ne bayrağı diker (2 no.lu metin); Bodrum'da hakimlik yapan bir kadın, orada (kendini asarak) intihar eder (65 no.lu metin).

Kısacası bozlaklarda adı geçen yerler, gerçek olup, hikâye de bu yere bağlı olarak anlatılır.

* Halk Hikâyelerindeki kahramanlar, olağanüstü vasıfta kişilerdir. Aşık sevdiği kızı elde edebilmek için kızın babası tarafından istenilen bedeli (altın, mal, mülk v.b.) verilen süre içinde (çoğu zaman Aşık Garip'te olduğu gibi 7 yıllık) kazanmak zorundadır. Nitekim kahraman gurbe te çıkar ve çok sıkıntılı geçen bu müddet sonunda zoru başarır. Ayrıca bütün bu engelleri aşmada, ona yardımcı olan olağanüstü nitelikli kişiler (Hızır, derviş v.b.) veya nesneler (büyülü elma, saz v.b.) söz konusudur.

Bozlaklara bakıldığında farklı bir durum görülmektedir. Babası, Ümmü'yi Aziz'e vermek istemediği için hapse attırır (59 no.lu metin), Ayşe köyüne gitmek için bir dereden geçerken, ikiz çocuklarıyla birlikte boğulur (48 no.lu metin). Elbeyliler'le Dürziler arasındaki savaşta Hasan adında bir çocuk şehit edilir (9 no.lu metin).

İncelemeye tabi tuttuğumuz 69 bozlağın üç tanesinde kahramanların olağanüstü vasıflara haiz olduğunu görmekteyiz. Genç Osman hendeği atladığı gibi kale bedenine ulaşır, kelle koltuğunda üç gün savaşır (2 ve 21 no.lu metinler). Elbeyli Hasan Ağa ise derisi yüzölüp, ölünceye kadar tambura çalar (18 no.lu metin).

Anlaşılabacağı üzere bozlakların ekseriyetindeki kişiler normal boyutlarıyla, hiçbir olağanüstülükle techiz edilmeden verilmişlerdir.

Hikâye kahramanları padişah, vezir, bey veya tüccarın genellikle biricik kızı ya da oğlu olup, belli bir ekonomik yapıya sahiptirler⁽⁷⁴⁰⁾.

Bozlaklarda karşılaştığımız kişilerden bir kısmını Türkmen reisi Mehmet Bey (4 ve 14 no.lu metinler), bir başka Türmen aşireti reisi Kasım Ağa (15 no.lu metin), "Balkan Beyi Halil Ağa (26 no.lu metin), Elbeylioğlu (28 no.lu metin) v.b. aşiret beyleriyle de Kozanoğlu Ahmet Bey (39 no.lu metin) gibi derebeyleri teşkil etmektedir.

Hikâyedeki kahramanların çoğunluğu ise hemen hergün aramızda göre bileceğimiz demirci (9 no.lu metin), İzzet (25 no.lu metin), Jandarma Mehmet (42 no.lu metin), Elif (47 no.lu metin), Ayşe (48 no.lu metin), Mehmet Ağa (56 no.lu metin), Ümmü (53 no.lu metin), Emine (60 no.lu metin) dir.

Dikkatimizi çeken bir başka şeyde vakayı hikâye eden kısımda adı geçen kişilerin günümüzde, özellikle köy ve kasaba gibi, küçük yerleşim merkezlerinde de olduğu üzere lâkaplarıyla veya herhangi bir özelliğiyle birlikte verilmesi oldu. Aşık Sâdık (37 no.lu metin), Yarpuzzâde Gaffar Efendi'nin ailesi Melek Hanım (41 no.lu metin), Kul Aziz (51 no.lu metin) Bodrum Hakimi (65 no.lu metin), Sarı Zeybek (65 no.lu metin) bunlardan sadece birkaçıdır.

* İncelemelerimiz sırasında bozlaklarda bahsi geçen İlbeyli (Elbeyli), Afetle, Ulaşlı aşiretleri; Cerit, Cāvureli Obaları; Avşarlar, Günümüzde Güney, Güney Anadolu ve Torosların Güneye bakan taraflarında yaşayan Türmen aşireti veya boylarıdır. Zaten elimizdeki metinlerin çoğu (1, 54 ve 67 no.lu metinler) onlardan derlenmiş olup, adı geçen yörelerde bugün bile söylenmektedir

* Halk hikâyelerinde haberleşme ya kervanlar aracılığıyla (741), ya da turnalara (742) veya bâd-ı Sebâ'ya söyleme şeklinde olmaktadır.

Üzerinde çalıştığımız bozlaklardan "Sultan Kız" da babası, Sultan' ı başkasıyla nişanlar. Kız: bu durumu, Hacınlı Ermeniler'den birine verdiği bir mektupla sevgilisine (Ayıntaplı İsmail) bildirir. Ancak mektup, zamanında yerine ulaşamaz (38 no.lu metin). Bundan ayrı olarak üç hikâyede daha "haber alma" (60 ve 64 no.lu metinler) ve "ihbar edilme" (69 no.lu metin)den söz edilmekteyse de, bunun hangi usûllerle yapıldığını anlayamıyoruz.

Yine devletle "aşiretlerin" çatışmalarını konu alan bozlaklarda gördüğümüz "Jandarma", "polis", "vali", "muhtar", "savcı", "hakim", "gar diyan" gibi terimler, günümüzdeki sosyal kurumlardan bazılarını temsil eden unsurlardan bir kaçıdır.

Sonuç olarak,-bir kaç metinde görülse bile- sosyal kurumlarla ilgili kavramların bozlaklara girmeye başladığını söyleyebiliriz.

* Üzerinde çalıştığımız bozlaklardan bir kısmı, belli bir tarihe dayanmaktadır. "Mehmet Bey'le Binsait'in Dövüşü (4 no.lu metin)nü anlatan Molla Osman, bu aşiret kavgasının 1811 yılında olduğunu söylemiştir (743). Elbeyli Aşireti ile Araplar arasında çıkan ve Hasan adlı çocuğun şehit olduğu bu kavganın (5 no.lu metin), 1688'den sonra meydana geldiği (744) belirtilmektedir. Hasan Ağa "Binsait ile Türkmenler'in Kavgası"nın (14 no.lu metin), tahminen 1875 yıllarında olduğunu ifade etmiştir (745). Kargınışıklar'dan yakın bir köye çalışmaya giden bir delikanlı, ağanın kızına âşık olup buluşmaya başlayınca, kızın kardeşleri tarafından öldürülür (55 no.lu metin). Bozlağı anlatan, olayın 1915-1925 yıllarında gerçekleşmiş olduğunu söylemektedir (746). İşgal sırasında bir Yunan subayı, köyün en güzel kızını alır, Yunanistan'a götürür (62 no.lu metin). Hikâyeye "Kurtuluş Savaşı yıllarında..." diye başladığına göre olay, 1919-1922 yılları arasında gerçekleşmiş olmalıdır. Burdurlu üç kardeşin Ermeniler'in işlettiği oniki değirmenin hepsine birden sahip olmasını (48 no.lu metin) anlatan olay, "Ömer Faruk'un dediğine göre 1850-1900 yıllarında meydana gelmiş olmalıdır. Yine Ömer Faruk'a göre eski bir eşkiya olan Sarı Zeybek'in vurulması (49 no.lu metin), 1910-1920'li yıllarda olmuştur.

Elbeyli Hasan Ağa'nın derisinin yüzülerek cezalandırılmasını (18 no.lu metin) anlatan olay da, -anlatıcısının kaydettiğine göre- 1870 yıllarında cereyan etmiştir.

Bütün bunlara Bağdat Seferini anlatan "Genç Osman" türkülerinin (28 ve 21 no.lu metinler) IV. Murat (13.yüzyıl) zamanına dayandığını da ekleyecek olursak, bozlaklara "gerçekten olmuş vakalar" diye bakmamız kolaylaşmaktadır.

* Dikkatimizi çeken bir başka husus da, gerçekten olmuş bir olaya dayanan hikâyelerin bir kısmının, aşiretlerin devlet kuvvatleriyle çatışmalarını anlatmaktadır.

Derebeyliğinin elinden alınmasına kızan Kozanoğlu'nun isyanını ve padişahın onu Trablusgarb'a sürmesini (39 no.lu metin), Cih Yusufoglu'nun Adana valisinin elinden kaçıp kurtuluşunu (40 no.lu metin); Jandarma Mehmet Çavuş ile Dersimli bir kürtün çatışmasını (42 no.lu metin); Hacınalıoğlu ile Araplar ve Türk hükümeti arasındaki dövüşü (13 no.lu metin), Halep Valisi Derviş Paşa'nın Cävurdağını dağıtıp, Halil Ağa'ya İstanbul'a

göndermesini (26 no.lu metin) konu alan bozlaklar, bu grubu teşkil etmek
tedir.

* Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere incelediğimiz bozlakların
temelinde ya bir efsane, ya bir masal, ya da gerçek bir olay vardır (Tab
lo: 11):

Olayın Çeşidi	Bozlakların Kod No.Su	Bozlak Sayısı
Efsane	2, 8, 18, 21, 52	5
Gerçek Bir Olay	1, 3, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19,20, 22, 23, 24, 25, 26, 27,28, 28, 30, 31, 32, 33, 34,35, 36, 37, 38, 39, 40, 41,42 43, 44, 45, 46, 47, 48,49, 50, 51, 53, 54, 55, 56,57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,64, 65, 66, 67, 68, 69	63
Masal	9	1

Tablo:11

Bahsi geçen 15 efsaneden 3 tanesi Bağdat Fethi'nin menkabevî hikâ
yesidir (2, 8, 21 no.lu metinler). Diğerleri ise Araplar'ı yıldırıldığı
için derisi yüzülen ve ölene kadar tanbura çalan Hasan Ağa (18 no.lu me-
tin) ile, Alageyik Efsanesi (52 no.lu metin) dir.

• Ali Rıza Yalçın'ın hayali birer aşk oyunu olarak kabul ettiği⁽⁷⁴⁷⁾
"Gâvur Kızı Davâsı" (34 no.lu metin) ile "Kral Kızı" (36 no.lu metin)hi-
kâyeleri hakkındaki düşüncelerini paylaşamıyoruz. "Sevdiği kızı Müslüman
yapma" veya "kandırarak kaçıрма" günümüzde de rastladığımız olaylardan-
dır.Hikâyenin birindeki Kral kızı ise, belki de Dadaloğlu'nun gönül ver-
diği bir aşiret reisinin kızı idi (36 no.lu metin).

Diyebiliriz ki bozlaklar, halk hikâyelerinin teşekkülündeki ilk merhaleyi teşkil etmesinin yanısıra, yapı ve gelişme çizgisini de gösterirler. Ancak hikâye geleneginin hüküm sürdüğü Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgelerinden uzakta teşekkül ettiklerinden hikâye haline gelemeyip bir tek olayın "türkü olarak" anlatıldığı "kısa hikâye" olarak kalmışlardır.

SONUÇ:

Türk kültüründe önemli bir yeri olan ve anlatma esasına dayanan efsane, destan, masal ve hikâyelerimiz gelişen ve değişen zamanla özellikleri ya kaybolmuş, ya da değişikliğe uğramıştır. Şekil olarak nazım dan nesre doğru bir gidişin; eski büyük ideallerin yerine ferdi duygulanmaların, bir başka ifadeyle insanın kendisinin; olağanüstü kuvvette ve irilikteki varlıkların yerine reel hayattaki ölçüleriyle karşımıza çıkan insanların; belirsiz olmayan, gerçek bir zaman kavramının; hayallî ülkeler yerine olayların geçtiği ya da geçebileceği memleketlerin söz konusu edildiği bu ürünler yerini giderek, yeni bir takım onlatılara bırakmıştır.

Aşık hikâyelerinin yaygın olduğu bölgelerde nazım-nesir karışık bir şekilde karşımıza çıkan, "aşk"ın yanında günlük hayatın sıkıntılarının (çocuksuzluk vb.) da konu edildiği kasideler; yine aynı bölgele tamamen nesir olarak anlatılan, güldürücü ve ibret verici yönü ağır basan karavelliler; yine sadece nesir olarak anlatılan çocuk halk hikâyeleri gibi uzun olduğundan ekseriyetle usta âşıklar tarafından uygun yerlerine türküler konularak halk hikâyesi haline getirilen kara hikâyeler; Güney ve Güneydoğu bölgelerimizde aşiret hayatını, Ege'de ise aktüel olayları anlatan, bazan türkünün hikâyeden çıktığı bazan da hikâyenin türküyeye uygun olarak düzenlenmesiyle meydana gelen bozlaklar; İstanbul'un yangın, sel gibi günlük olaylarının anlatıldığı ve tamamen nesir olarak karşımıza çıkan İstanbul Hikâyeleri, bu tür ürünlerdir.

Bunlar nesirden nazma gidişin örneğini vermekte olup, hikâyeye gelenekindeki "aşk"ın yanında "ihtiras", "ihamet" ve "ölüm" konuları da ihtiva etmektedir. Olayların gerçekten geçtiği yerde yaygın olan, temelinde mahallî bir rivayetin eski bir mevzuun veya gerçek bir olayın bulunan, bu sebeple ekseriyetinin tarihî bir döneme dayanan; kahramanların bir çoğunun ohikâyelerin gerçekte de kahramanları olan kısa hikâyeler, daha pekçok modern ve realist unsurları bünyesinde barındırmaktadır.

NOTLAR

- (1) Ferit Develioğlu, "Osmanlıca-Türkçe Sözlük", Doğu Matbaası, Ankara 1982, s.198.
Şemsettin Sami, "Kâmûs-ı Türkî", Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, s. 1 -1 V
- (2) "Türkçe Sözlük" Türk Dil Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basım-evi, Ankara 1969, s. 231.
- (3) Doç.Dr.Saim Sakaoglu, "Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tıp Katalogu", s.5 Erzurum 1977.
Pertev Nailî Boratav, "100 Soruda Türk Halk Edebiyatı", Gerçek Yayınevi, Gül Matbaası, İstanbul, 1978, s.106.
- (4) S.Sakaoglu, a.g.e., s. 5.
- (5) S.Sakaoglu, a.g.e., s. 7.
- (6) S.Sakaoglu, a.g.e., s. 6.
- (7) S.Sakaoglu, a.g.e., s. 6
- (8) S.Sakaoglu, a.g.e., s. 6.
- (9) S.Sakaoglu, a.g.e., s. 6.
Pertev Nailî Boratav, a.g.e., s. 106-108.
- (10) P.Nailî Boratav, a.g.e., s. 106-107.
- (11) P.Nailî Boratav, a.g.e., s. 109.
- (12) S.Sakaoglu, a.g.e., s.9
- (13) P.N.Boratav, a.g.e., s. 107.
- (14) R.Azâde, "Azerbaycan Epik Şe'rinin İnkişaf Yolları", (XII-XVII Asırlar), Elm Neşriyatı, Bakı 1975, s.9.
- (15) S.Sakaoglu, a.g.e., s.8.
P.N.Boratav, a.g.e., s.107.
- (16) R.Azâde, a.g.e., s.19.
- (17) Doç.Dr.Bilge Seyidoğlu, "Erzurum Efsaneleri", Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s. 2-3.
S.Sakaoglu, a.g.e., s. 18, 21, 22, 23.
P.N.Boratav, a.g.e., s. 108, 110, 116.
- (18) Ali Canip Yöntem, "Edebî Nevillerle Mesleklere Dair Malûmat: Epapée" Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 1-2.
R. Azâde, a.g.e., s. 9-10.
- (19) Ali Canip Yöntem, a.g.e., s.2.
R.Azâde, a.g.e., s.9.

- (21) A.Canip Yöntem, a.g.e., s.2.
- (22) Dr.Hasan Köksal, "Milli Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı", Üç-
dal Neşriyat, Tasvir Matbaası, İstanbul, 1985, s. 16-17.
- (23) Dr.Hasan Köksal, a.g.e., s.17.
Bahattin Ögel, a.g.e., önsöz.
Türkçe Sözlük, TOK Yayını, s. 532.
- (24) A.Canip Yöntem, a.g.e., s.2.
- (25) Nihat Sami Banarlı, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi" Milli Eğitim
Basımevi, İstanbul 1971, Cilt:1, s.1.
Hasan Köksal, a.g.e., s. 17.
Hasan Köksal, a.g.e., s. 17.
Faruk Timurtaş, "Türk Destanları" (Makale), Türk Kültürünü Araştır-
ma Enstitüsü, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, sayı:33, s.577.
- (26) Türkçe Sözlük, TOK Yayını, s.197.
Şemsettin Sami, a.g. Sözlük, s.0
- (27) Türkçe Sözlük, TOK Yayını, s.197.
Faruk Timurtaş, a.g.Makale, s.577, 1 nolu dipnot.
- (28) Faruk Timurtaş, a.g.makale, s.577-578 (13-14).
A. Canip Yöntem, a.g.e., s. 1.
R. Azâde, a.g.e., s.1.
- (29) Abdülkadir İnan, "Makaleler: Türk Destanlarına Genel Bir Bakış",
Ankara, 1968, s.223.
Hasan Köksal, a.g.e., s.17.
- (30) A. Canip Yöntem, a.g.e., s.1.
- (31) Nihat Sami Banarlı, a.g.e., s.1.
- (32) Hasan Köksal, a.g.e., s.15.
A.Canip Yöntem, a.g.e., s.4.
Faruk Timurtaş, a.g.makale, s. 578, 579 (14-15).
Prof.Dr.Zeki Validi Tağan, "Türk Destanının Tasnifi IV", Atsız Mec-
muası 1931, Sayı:1, s.4-5.
- (33) R. Azâde, a.g.e., s.8.
- (34) Nihat Atsız, "Türk Edebiyat Tarihi", İstanbul 1943, s.10.
- (35) Hasan Köksal, a.g.e., s.16.
A. Canip Yöntem, a.g.e., s.1.
N.Sami Banarlı, a.g.e., Cilt:1, s.1.

- (36) A. Canip Yöntem, a.g.e., s. 4.
Faruk Timurtaş, a.g.makale, s.578-579 (14-15).
Zeki Velidi Togan, a.g.makale, s.4-5.
Hasan Köksal, a.g.e., s. 15.
- (37) Dr.Saim Sakaoglu, "Gümüşhane Masalları", Ankara Üniversitesi Yayın-
ları, Araştırma Serisi s.50, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 5.
Naki Tezel, "Türk Halk Edebiyatında Masal", Türk Halk Edebiyatı
Özel Sayısı, Türk Dili Dergisi, Cilt:9, s.207, Ankara 1968, s. 447.
- (38) Saim Sakaoglu, a.g.e., s. 5-6.
- (39) Şemsettin Sami, a.g.sözlük, s.
Türkçe Sözlük, TOK, s. 512.
Ferit Develioğlu, a.g.sözlük, s. 4747.
- (40) Naki Tezel, a.g.makale, s. 447.
- (41) Naki Tezel, a.g.makale, s. 448.
P.Nailî Boratav, "Folklor ve Edebiyat", Adam Yayıncılık, İstanbul,
1982, Cilt:2, s.272-273.
- (42) P.N.Boratav, a.g.e., s.273.
- (43) Naki Tezel, a.g.makale, s. 443-449.
- (44) P.N.Boratav, a.g.e., s.273-275.
Naki Tezel, a.g.makale, s.449.
- (45) P.N.Boratav, a.g.e., s.276.
- (46) Saim Sakaoglu, a.g.e., s.4.
P.N.Boratav, "100 Soruda...", s.80.
- (47) S. Sakaoglu, a.g.e., s. 4.
- (48) Naki Tezel, a.g.makale, s. 448.
- (49) S.Sakaoglu, a.g.e., s. 4.
- (50) Naki Tezel, a.g.makale, s.455.
- (51) S.Sakaoglu, a.g.e., s. 14.
Ziya Gökalp, "Masallar", Küçük Mecmua, No:18, s. 11-12.
- (52) Ziya Gökalp, a.g.makale, s.10.
Naki Tezel, a.g.makale, s.455.
- (53) P.N.Boratav, a.g.e., s. 84.
S.Sakaoglu, a.g.e., s. 71-72.
- (54) Türkçe Sözlük, TOK, s. 343.
Ferit Develioğlu, a.g.sözlük, s.440
- (55) Şemsettin Sami, a.g.sözlük, s.

- (66) Ali Öztürk, "Türk Anonim Edebiyatı", Bayrak Yayıncılık-Matbaacılık Koll.Şti., Ankara 1985, s. 31.
- (57) P.N.Boratav, "100 Soruda...", s.55.
Ali Öztürk, a.g.e., s.31.
- (58) A. Öztürk, a.g.e., s.31.
Prof.Dr.Saadet Çağatay, "Türk Lehçeleri Örnekleri", Ankara 1963,
Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1963, "Prens Kalyanankara ve Pa-
pankara Hikâyesi", s. 34-43.
- (59) Wolfram Eberhard, Türkiye'nin Güneydoğusunda Derlenmiş Aşk Hikâyele-
ri ve İncelenmesi", Tercüme eden Müfide Kocaoglan, Ege Üni. Türk
Dili ve Ed. Bölümü Lisans Tezi, 1987, s.5.
A. Öztürk, a.g.e., s. 32.
- (60) Dr.Hasan Köksal, a.g.e., s.150.
Dr.Fikret Türkmen, "Aşık Garip Hikâyesi", Baylan Matbaası, Ankara,
1974, Giriş, s. XIII.
- (61) P.N. Boratav, "100 Soruda...", s.55.
- (62) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği", Milli Eğitim
Basımevi, Ankara 1946, Önsöz, s.1.
P.N.Boratav, "Folklor ve Edebiyat", s. 70.
P.N.Boratav, "100 Soruda...", s. 56.
- (64) Prof.Dr.Fuat Köprülü, "Türk Edebiyat Tarihi", Ötüken Neşriyat, İs-
tanbul 1986, s. 376-377.
F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", Türk Tarih Kurumu Yayınları,
Ankara 1986, s. 399-400.
P.N.Boratav, "100 Soruda...", s. 55.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.145.
- (65) W.Eberhard, a.g.tercüme lisans tezi, Giriş, s.1-2.
- (66) P.N.Boratav, "100 Soruda...", s. 55-63.
Fikret Türkmen, "Aşık Garip...", Giriş, s. XIII.
- (67) F.Türkmen, a.g.e., Giriş, s. XIII.
- (68) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.154.
- (69) P.N.Boratav, "100 Soruda...", s. 55, 57, 63.
- (70) F.Köprülü, "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar", Diyanet İşleri
Başkanlığı Yayınları, No:118, Ankara 1976, s.11.
F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", (Ayinlerde Şiirler), s. 72-102.

- (88) M.Kaplan, a.g.e., s.11.
M.Kaplan, "Tip Tahlilleri", Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 12, 13.
- (89) Bahattin Ögel, a.g.e., s.119-121.
Atsız, a.g.e., s.19.
- (90) B. Ögel, a.g.e., s. 125.
- (91) M.Kaplan, "Tip Tahlilleri", s. 15.
- (92) M.Kaplan, "Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar", s.13.
M.Kaplan, "Tip Tahlilleri", s.15-16.
- (93) Muharrem Ergin, a.g.e., s.39.
Orhan Saik Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri", Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s.42.
M.Kaplan, "Tip...", s. 47.
- (94) M.Kaplan, "Türk Edebiyatı Üzerinde...", s. 56.
M.Kaplan, "Tip...", s.50-51, 60.
- (95) P.N.Boratav, "Folklor ve Edebiyat", Cilt:2, s. 84-85, 110.
- (96) M.Kaplan, "Türk Edebiyatı...", s.13.
Atsız, a.g.e., s.19.
N.S.Banarlı, a.g.e., Cilt:1, s.18.
B. Ögel, a.g.e., s.118.
- (97) S.Çağatay, a.g.e., s.5.
M.Kaplan, "Tip...", s.38.
- (98) M.Kaplan, "Tip...", s.51.
M.Ergin, a.g.e., s. 95.
- (99) M.Kaplan, "Tip...", s.51-52.
- (100) M.Kaplan, "Tip...", s.70.
A.İnan, "Türkoloji Ders Hülâsaları", Devlet Basımevi, İstanbul 1936 s.83-84 (83-115).
- (101) M.Kaplan, "Türk Edebiyatı...", s.13.
Atsız, a.g.e., s.19.
B.Ögel, a.g.e., s.118.
N.S.Banarlı, a.g.e., Cilt:1, s.18.
- (102) Saadet Çağatay, a.g.e., s.5.
- (103) M.Ergin, a.g.e., s.39.

- (104) M.Kaplan, "Tip...", s.70, 72.
- (105) M.Kaplan, a.g.e., s.70, 71.
- (106) M.Kaplan, a.g.e., s.85.
- (107) M.Kaplan, a.g.e., s. 95-96.
M.Kaplan, "Türk Edebiyatı...", s.70.
- (108) Saim Sakaoglu, "Gümüşhane Masalları", s.13.
P.N.Boratav, "Folklor ve Edebiyat", Cilt:2, s.276-277.
P.N.Boratav, "100 Soruda...", s.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.
- (109) P.N.Boratav, "Az Gittik, Uz Gittik", Bilgi Yayınevi, Ankara 1963,
s. 228, 30 no.lu masal.
- (110) P.N.Boratav, "Az Gittik...", s.194, 26. no.lu masal.
- (111) P.N.Boratav, "Az Gittik...", s.258, 35 no.lu masal.
- (112) P.N.Boratav, a.g.e., s.80, 14 no.lu masal.
- (113) P.N.Boratav, a.g.e., s.223, 30 no.lu masal.
- (114) P.N.Boratav, a.g.e., s.274, 37 no.lu masal
- (115) Dr.A.Berat Alptekin, "Köroğlu Hikâyesinin Bolu Beyi Kolu'ndaki Milli ve Beynelmilel Motifler, Köroğlu Semineri Bildirileri, Ankara 1983, s. 35.
Doç.Dr.Enver Korukçu, "Köroğlu'nun Yaşadığı Asır'da Bolu'nun Siyâsi Durumu, a.g.seminer bildirileri, s. 53-66.
- (116) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri", (Celâli Bey ve Mehmet Bey Hikâyesi", s.261-297.
- (117) Ali Berat Alptekin, a.g.makale, s.35.
P.N.Boratav, "Folklor ve...", Cilt:2, s.237.
- (118) Cin Maçın, "Hemre Hikâyesi"
- (119) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.83.
M.Kaplan, "Tip...", s.161.
- (120) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s. 72.
- (121) Dr.Fikret Türkmen, "Aşık Garip...", s.196-204.
- (122) Doç.Dr.Fikret Türkmen, "Tahir ile Zühre", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 249-262.
- (123) Otta Spies, a.g.e., s.50-51.
- (124) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.72.

- (125) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.72.
- (126)
- (127) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s. 229-247.
- (128) Şerif Aktaş, a.g.e., s. 103-104.
- (129) Bahattin Ögel, a.g.e., s.431.
- (130) Bahattin Ögel, a.g.e., s.435.
- (131) Bahattin Ögel, a.g.e., s.493.
- (132) Bahattin Ögel, a.g.e., s.483.
- (133) M.Kaplan, "Tip...", s.13.
- (134) M.Kaplan, a.g.e., s.14.
- (135) Atsız, a.g.e., s.18.
- Nihat S.Banarlı, a.g.e., Cilt:1, s.17-18.
- (136) M.Kaplan, a.g.e., s.14.
- (137) Atsız, a.g.e., s.21.
- N.S.Banarlı, a.g.e., s.21.
- (138) M.Kaplan, a.g.e., s.16.
- (139) M.Ergin, a.g.e., s.24.
- O.Şaik Gökyay, a.g.e., s.33.
- (140) M.Ergin, a.g.e., s.25.
- O.Şaik Gökyay, a.g.e., s.34.
- (141) M.Ergin, a.g.e., s. 34-36.
- O.S.Gökyay, a.g.e., s.40.
- (142) M.Ergin, a.g.e., s.33.
- O.Şaik Gökyay, a.g.e., s.38.
- (143) Abdülkadir İnan, "Teknoloji Ders Hülâsaları", s.82, 65-70 satırlar.
- (144) A.İnan, a.g.e., s. 86-87, 150-160 satırlar.
- M.Kaplan, "Tip...", s.69.
- (145) Abdülkadir İnan, "Maraş Destanı", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Orgun Kardeşler Matbaası, Ankara 1989, s.17.
- (146) P.N.Boratav, "Az Gittik...", s.156., 22 no.lu masal.
- (147) P.N.Boratav, a.g.e., s.186, 25 no.lu masal.
- (148) P.N.Boratav, a.g.e., s.117, 18 no.lu masal.
- (149) P.N.Boratav, a.g.e., s. 87, 14 no.lu masal.
- (150) P.N.Boratav, a.g.e., s.887, 14 no.lu masal.
- (151) P.N.Boratav, a.g.e., s.80-91, 14 no.lu masal.
- (152) P.N.Boratav, "Folklor ve Edebiyat", s.277.
- (153) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.281.

- (154) P.N.Boratav, a.g.e., s.244-245.
- (155) P.N.Boratav, a.g.e., s.281.
- (156) P.N.Boratav, a.g.e., "Celâl Bey ve Mehmet Bey Hikâyesi", s.267
297.
- (157) P.N.Boratav, a.g.e., s.
- (158) F.Türkmen, a.g.e., s.197.
- (159) F.Türkmen, a.g.e., s.228.
- (160) F.Türkmen, a.g.e., s.237.
- (161) P.N.Boratav, "Folklor ve...", Cilt:2, s.277.
- (162) F.Türkmen, a.g.e., s.219.
- (163) P.N.Boratav, a.g.e., s.277.
- (164) F.Türkmen, a.g.e., s.214.
- (165)
- (166) Şerif Aktaş, a.g.e., s.
- (167) N.S.Banarlı, a.g.e., Cilt:1, s.41.
F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", 50-52.
F.Köprülü, "Türk Edebiyat Tarihi", İstanbul, 1986, s.69.
- (168) A.İnan, "Tarihte ve Bugün Şamanizm", Türk Tarih Kurumu Basımevi,
Ankara 1954, s.2.
- (169) F.Köprülü, a.g.e., s.58-59.
A.İnan, a.g.e., s.2-5.
- (170) F.Köprülü, a.g.e., s.61-63.
A.İnan, a.g.e., s.8.
- (171) F.Köprülü, a.g.e., s.72-102.
- (172) F.Köprülü, "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar", s.11.
N.S.Banarlı, a.g.e., Cilt:1, s.41.
F.Köprülü, "Edebiyat Araş.....", s. 50.
F.Köprülü, "Türk Edebiyat Tarihi", s.66.
- (173) F.Köprülü, a.g.e., s.72.
F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s. 52-53.
- (174) B.Ögel, a.g.e., s.432-436, 451-465.
- (175) B.Ögel, a.g.e., s.436-450, 415-432.
A.İnan, a.g.e., s.13, 19-21.
- (176) B.Ögel, a.g.e., s.419-432, 436-450.
- (177) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri....", s.61.
P.N.Boratav, "Folklor ve Edebiyat...", Cilt:2, s.72-73.
- (178) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri....", s.62.

- (179) P.N.Boratav, "Folklor ve Edebiyat", Cilt:2, s.79.
- (180) P.N.Boratav, a.g.e., s.79-80.
Atsız, a.g.e., s. 18-21.
B.Ögel, a.g.e., s. 23.
- (181) M.Kaplan, "Tip...", s.14-15, 20-38.
- (182) B.Ögel, a.g.e., s. 273-274.
- (183) B.Ögel, a.g.e., s. 274.
Ziya Gökalp, "Türk Medeniyet Tarihi", Tokar Basımevi, Türk Kültür Yayınları, Cilt:1, s.121-131.
Atsız, a.g.e., s.26-27.
- (184) Atsız, a.g.e., s.27-29.
B.Ögel, a.g.e., s.13-28.
- (185) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.65-66-80-84-85.
P.N.Boratav, "Malk Hikâyeleri....", s.
- (186) P.N.Boratav, "Folklor v.....", s.85.
- (187) M.Kaplan, "Tip.....", s.52.
- (188) O.Şaik Gökyay, a.g.e., s. 35-36.
- (189) M.Kaplan, "Tip....", s.57.
- (190) O.Şaik Gökyay, a.g.e., s.101-102.
M.Kaplan, "Tip.....", s.61-62.
- (191) M.Kaplan, "Tip.....", s.64-65.
- (192) H.Köksal, a.g.e., s.60-64.
B.Ögel, a.g.e., s.498-547.
- (193) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.76.
- (194) B.Ögel, a.g.e., s.498.
- (195) M.Kaplan, "Tip....", s.71.
- (196) H.Kaplan, a.g.e., s.71-73.
- (197) B.Ögel, a.g.e., s.497.
- (198) B.Ögel, a.g.e., s.495-497.
- (199) M.Kaplan, "Tip.....", s.74.
Abdülkadir İnan, "Maraş Destanı", s.42.
- (200) H.Köksal, a.g.e., s.54.
- (201) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.84.
- (202) P.N.Boratav, "Az Gittik.....", s.80-81, 14 no.lu masal.
- (203) P.N.Boratav, "100 Soruda....", s.80.
P.N.Boratav, "Folklor ve....", s.274.
- (204) P.N.Boratav, "Az Gittik.....", s.310-312, 43 no.lu masal.
- (205) P.N.Boratav, "Folklor.....", s.272.

- (206) P.N.Boratav, a.g.e., s.276.
- (207) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.86.
Yücel Özkaya, a.g.makale (Köroğlu Semineri Bildirileri), s.68.
- (208) Yücel Özkaya, a.g.makale, s.67.
P.N.Boratav, "Folklor ve", s.86.
- (209) P.N.Boratav, "Folklor ve", s.86.
- (210) M.Kaplan, "Tip....", s.102.
- (211) M.Kaplan, a.g.e., s.102-103.
- (212) P.N.Boratav, "100 Soruda....", s.55.
- (213) P.N.Boratav, a.g.e., s.56.
- (214) M.Kaplan, "Tip.....", s.164.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.28, 85.
- (125) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.85.
- (216) Fikret Türkmen, "Aşık Garip...", s.242-256.
- (217) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri....", s.28-29.
P.N.Boratav, "100 Soruda....", s.58-60.
- (218) P.N.Boratav, "100 Soruda....", s.60.
- (219) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri....", s.38.
- (220) M.Kaplan, "Tip....", s.161.
- (221) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.
- (222) F.Köprülü, "Türk Edebiyat Tarihi", s.66.
F.Köprülü, "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar", s.11.
N.S.Banarlı, a.g.e., s.41.
F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.50.
- (223) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.52.
F.Köprülü, "Türk Edebiyatında....", s.11.
N.Sami Banarlı, a.g.e., s.41.
- (224) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.57-58.
F.Köprülü, "Türk Edebiyat Tarihi", s.67-68.
N.Sami Banarlı, a.g.e., s. 41-42.
- (225) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.72-102.
- (226) F.Köprülü, a.g.e., s.101.
- (227) F.Köprülü, a.g.e., s.50.
- (228) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.125-127.
F.Köprülü, "Türk Edebiyat Tarihi", s.77-78.
F.Köprülü, "İlk Mutasavvıflar", s.11.
N.Sami Banarlı, a.g.e., s.51-52.

- (229) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.129.
F.Köprülü, ""Türk Edebiyat Tarahi", s. 80.
F.Köprülü, "Türk Edebiyatında İlk....", s.12.
N.S.Banarlı, a.g.e., s.54.
- (230) N.S.Banarlı, a.g.e., s.55.
- (231) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.127-128.
F.Köprülü, "İlk.....", s.11-L2.
F.Köprülü, "Türk Edebiyat Tarihi", s.78-79.
N.S.Banarlı, a.g.e., s.52.
- (232) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.127-128-
F.Köprülü, "Türk Edebiyat Tarihi", s.79-80.
N.S.Banarlı, a.g.e., s.52-53.
- (233) N.S.Banarlı, a.g.e., s.52.
- (234) B.Ögel, a.g.e., s.462.
- (235) B.Ögel, a.g.e., s.115-506.
- (236) N.Sami Banarlı, a.g.e., s.52.
- (237) N.Sami Banarlı, a.g.e., s.52-53.
İhsan Ozanoğlu, "Aşık Edebiyatı", s.27.
- (238) N.S.Banarlı, a.g.e., s.53.
F.Timurtaş. a.g.makale, s.577 (no.lu dipnot).
Hikmet Dizdaroğlu, "Halk Şiirinde Türler", Ankara Üniversitesi,
Basımevi, Ankara 1969, s.71-72.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.28.
- (239) N.S.Banarlı, a.g.e., s.52.
F.Köprülü, "Türk Edebiyat Tahiri", s.80.
- (240) O.Şaik Gökyay, "Dedem Korkudun Kitabı", Başbakanlık Kültür Müste-
şarlığı Kültür Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1973, s.248.
P.N.Boratav, "Folklor....", s.90.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.63.
O.Şaik Gökyay, Türk Edebiyatı Özel Sayısı, (Dede Korkut Hikâ-
yeleri ve Önemi), s.425.
- (241) O.Şaik Gökyay, a.g.e., s.278.
- (242) O.Şaik Gökyay, a.g.e., s.248.
- (243) O.Şaik Gökyay, a.g.e., s.248.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri....", s.62.

- (244) O.Ş.Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri", s.32.
- (245) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.97.
- (246) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.59.
- (247) O.Ş.Gökyay, "Kitab-ı Dedem Korkut", s.248.
P.N.Boratav, a.g.e., s.90.
İ.Habip Sevük, "Edebiyat Bilgileri", s.296-297.
- (248) İ.H.Sevük, a.g.e., s. 296-297.
- (249) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.91.
- (250) O.Ş.Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri", s.70.
- (251) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.71.
- (252) Otta Spies, a.g.e., s.13.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.67.
- (253) Naki Tezel, "Türk Halk Ed. Özel Sayısı", (Türk Halk Edebiyatında Masal), s. 449-450.
P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.282.
- (254) P.N.Boratav, 44, 49, 50, 71.
P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.281.
- (255) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.82.
P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.282-283.
- (256) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.280.
- (257) P.N.Boratav, "Az Gittik.....", s.190, 25 no.lu masal.
- (258) P.N.Boratav, a.g.e., s. 155, 21 no.lu masal.
- (259) P.N.Boratav, a.g.e., s. 332, 46 no.lu masal.
- (260) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.282-283.
P.N.Boratav, "100 Soruda", s. 82.
- (261) P.N.Boratav, "100 Soruda", s. 84.
- (262) P.N.Boratav, "Az Gittik.....", s.58, 10 no.lu masal.
- (263) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.84.
- (264) Naki Tezel , a.g.makale, s.449.
- (265) P.N.Boratav, "Az Gittik....." , s.55, 9 no.lu masal.
- (266) P.N.Boratav, a.g.e., s.57, 9 no.lu masal
- (267) Fikret Türkmen, "Aşık Garip.....", Giriş, s.XIII.
- (268) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri....", s.49-50.
- (269) P.N.Boratav, a.g.e., s.50.
Fahrettin Kircioğlu, "Türk Halk Ed., Özel Sayısı (Halk Hikâyelerinde Döşeme Söyleme Geleneği", s.473.

- (270) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.50-51-52.
- (271) P.N.Boratav, a.g.e., s.51.
F.Türkmen, a.g.e., s.245.
- (272) P.N.Boratav, a.g.e., s.52.
- (273) F.Türkmen, "Şaşık Garip.....", s.241.
- (274) P.N.boratav, a.g.e., s.52.
- (275) R.Wellek & A.Warren, "Edebiyat Biliminin Temelleri", Çev. Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Tercüme Eserler Dizisi, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983, s.235.
- (276) R.Wellek & A.Warren, a.g.e., s.242. :
B.Ögel, a.g.e., s. 129.
- (277) R.Wellek & A.Warren, a.g.e., s.241.
- (278) R.Wellek & A.Warren, a.g.e., s.246.
- (279) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.78.
- (280) A.Canip Yöntem, a.g.e., s.2.
- (281) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.60.
- (282) B.Ögel, a.g.e., s. 432-433.
- (283) P.N.Boratav, a.g.e., s.60.
- (284) A.Canip Yöntem, a.g.e., s.5.
- (285) P.N.Boratav, a.g.e., s.61.
- (286) P.N.Boratav, a.g.e., s.60-61.
- (287) B.Ögel, a.g.e., s.129.
- (288) B.Ögel, a.g.e., s.432-451.
- (289) B.Ögel, a.g.e., s.469.
- (290) A.Canip Yöntem, a.g.e., s.5-6.
- (291) B.Ögel, a.g.e., s.119-125.
- (292) P.N.Boratav, "Folklor ve", s.61-63.
- (293) P.N.Boratav, a.g.e., s.70-73.
- (294) P.N.Boratav, a.g.e., s.70.
B.Ögel, a.g.e., s.129.
- (295) B.Ögel, a.g.e., s.119-120.
N.S.Banarlı, a.g.e., s.19.
- (296) B.Ögel, a.g.e., s.115.
- (297) P.N.Boratav, a.g.e., s.71.
- (298) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.68-74.

- (299) P.N.Boratav, "Folklor.....", s.96.
(300) P.N.Boratav, a.g.e., s.96-97.
(301) O.Ş.Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri", s.82.
(302) O.Ş.Gökyay, " ", s.249.
P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.97.
(303) O.Ş.Gökyay, " ", s.525.
(304) O.Ş.Gökyay, " ", s.257-260.
M.Kaplan, "Tip.....", s.51-52.
(305) M.Kaplan, a.g.e., s. 51-52.
(306) O.Ş.Gökyay "Dede Korkut Hikâyeleri", Giriş, s.14.
(307) O.Ş.Gökyay, a.g.e., Giriş, s. 14-15.
(308) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s. 43-42.
(309) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.19.
(310) O.Ş.Gökyay, " ", s.250.
(311) O.Ş.Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri", s.37.
(312) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.97.
(313) O.P.Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri", s.41.
(314) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.15.
(315) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.101.
(316) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.80.
(317) P.N.Boratav, a.g.e., s. 81-83.
(318) P.N.Boratav, "Az Gittik....", s.156, 22 no.lu masal.
(319) P.N.Boratav, a.g.e., s.255, 34 no.lu masal.
(320) P.N.Boratav, a.g.e., s.55, 9 no.lu masal.
(321) P.N.Boratav, a.g.e., s.156-163, 22 no.lu masal.
(322) Otta Spies, a.g.e., s.46.
(323) Otta Spies, a.g.e., s.251-254, 32 no.lu masal.
(324) Otta Spies, a.g.e., s.105, 16 no.lu masal.
(325) Otta Spies, a.g.e., s.251, 32 no.lu masal.
(326) Otta Spies, a.g.e., s.46.
(327) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri....", s.46-47.
(328) P.N.Boratav, a.g.e., s.42.
(329) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.211.
(330) F.Türkmen, "Aşık Garip.....", s.218.
(331) Otta Spies, a.g.e., s.48.
(332) Otta Spies, a.g.e., s.48.
(333) Otta Spies, a.g.e., s.49.

- (334) F.Türkmen, "Tahir ile....", s. 244-245.
- (335) M.Kaplan, "Tip....", s.162.
- (336) Otta Spies , a.g.e., s.53.
M.Kaplan, a.g.e., s.162.
- (337) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.72-73.
Otta Spies, a.g.e., s.52-53.
- (338) P.N.Boratav, a.g.e., s.52-53.
- (339) F.Türkmen, "Tahir ile...", s.257.
- (340) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.280-281.
- (341) F.Türkmen, "Aşık Garip...", s.271.
- (342) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.43.
Otta Spies, a.g.e., s.48.
- (343) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.50-51.
- (344) P.N.Boratav, a.g.e., s.51.
- (345) P.N.Boratav, a.g.e., s.68.
- (346) O.Ş.Cökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri", s.36, 37, 38, 39.
P.N.Boratav, a.g.e., s.69.
- (347) P.N.Boratav, a.g.e., s.290.
- (348) P.N.Boratav, a.g.e., k.230.
- (349) Otta Spies, a.g.e., s.48.
- (350) M.Kaplan, "Tip....", Önsöz.
- (351) B.Ögel, a.g.e., s.432.
- (352) B.Ögel, a.g.e., s.436.
- (353) A.Canip Yöntem, a.g.e., s.5.
Saim Sakaoglu, "Anadolu Türk Efsanelerinde...", s.30.
Hasan Köksal, a.g.e., s.17.
- (354) Abdülkadir İnan, "Tarihte ve Bugün Şamanizm", Ankara 1954, s.31-33.
B.Ögel, a.g.e., s.428-429.
- (355) B.Ögel, a.g.e., s.435, 428-429.
A.İnan, a.g.e., s.39-41.
- (356) B.Ögel, a.g.e., s.446, 435-436.
A.İnan, a.g.e., s. 39-40.
- (357) A.İnan, a.g.e., s.34-36.
- (358) A.İnan, a.g.e., s.37.
- (359) A.İnan, a.g.e., s.39.
B.Ögel, a.g.e., s.433.
- (360) Ali Öztürk, "Çağları İçinde Türk Destanları", Erzurum 1980, s.47.

- (361) Hasan Köksal, a.g.e., s.21.
- (362) Atsız, a.g.e., s.19.
- (363) M.Kaplan, "Tip.....", s.14-18.
- (364) M.Kaplan, "Tip.....", s. 38.
- Saadet Çagatay, "Türk Lehçeleri", s.5
- (365) M.Kaplan, a.g.e., s.38.
- (366) M.Kaplan, a.g.e., s.81.
- (367) M.Kaplan, a.g.e., s.11-12.
- N.Sami Banarlı, a.g.e., s.34.
- (368) Atsız, a.g.e., s.19.
- B.Ögel, a.g.e., s.11
- (369) Atsız, a.g.e., s.18.
- B.Ögel, a.g.e., s.115.
- M.Kaplan, "Tip.....", s.14
- (370) Atsız, a.g.e., s. 18-19.
- B.Ögel, a.g.e., s. 118-119.
- M.Kaplan, a.g.e., s.16.
- (371) S.Çagatay, a.g.e., s.9.
- M.Kaplan, "Tip.....", s.42.
- (372) O.S.Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri", s.33-34.
- M.Kaplan, a.g.e., s.52.
- (373) O.S.Gökyay, a.g.e., s.83.
- (374) M.Kaplan, "Tip.....", s.53.
- (375) İ.İnan, "Türkoloji Ders Hülasaları", s.81, 83, 84.
- (376) B.Ögel, a.g.e., s.115.
- (377) O.S.Gökyay, a.g.e., s.53.
- (378) B.Ögel, a.g.e., s.500.
- (379) H.Köksal, a.g.e., s.22.
- (380) M.Kaplan, a.g.e., s.101-103.
- (381) M.Kaplan, a.g.e., s. 12.
- (382) Ali Öztürk, a.g.e., s.204.
- (383) Ali Öztürk, a.g.e., s.203.
- M.Kaplan, a.g.e., s.11
- (384) M.Kaplan, a.g.e., s.112, 113, 115.
- (385) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.84-85.
- (386) P.N.Boratav, "Az Gittik", s.33-35, 3 no.lu masal.

- (387) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.85.
- (388) P.N.Boratav, "Az Gittik.....", s.38-40, 4 no.lu masal.
- (389) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.84.
- (390) P.N.Boratav, "Az Gittik.....", s.69, 13 no.lu masal.
- (391) P.N.Boratav, a.g.e., s.117-125, 18 no.lu masal.
- (392) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.87.
- (393) P.N.Boratav, a.g.e., s.86-87.
- P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.156, 22 no.lu masal.
- (394) P.N.Boratav, a.g.e., s.87-88.
- P.N.Boratav, "Az Gittik.....", s.80, 14 no.lu masal.
- (395) P.N.Boratav, a.g.e., s.205-209, 27 no.lu masal.
- P.N.Boratav, "Az Gittik.....", s.301-305, 41 no.lu masal.
- (396) P.N.Boratav, a.g.e., s.277-281, 38 no.lu masal.
- (397) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.88-89.
- (398) P.N.Boratav, a.g.e., s.88.
- P.N.Boratav, "Az Gittik.....", s.240, 30 no.lu masal.
- P.N.Boratav, a.g.e., s.277-281, 38 no.lu masal.
- (399) P.N.Boratav, a.g.e., s.62-68, 12 no.lu masal.
- P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.89-90.
- (400) P.N.Boratav, "Az Gittik.....", 306-309, 42 no.lu masal.
- P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.90-91.
- (401) M.Kaplan, "Tip.....", s.144, 160-161.
- (402) M.Kaplan, a.g.e., s.148.
- (403) M.Kaplan, a.g.e., s.160.
- (404) M.Kaplan, a.g.e., s.143.
- (405) M.Kaplan, a.g.e., s.160.
- (406) Fikret Türkmen, "Âşık Garip.....", s.228.
- M.Kaplan, a.g.e., s.148.
- (407) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.211-214.
- (408) F.Türkmen, "Âşık Garip.....", s.244.
- (409) F.Türkmen, a.g.e., s.152.
- (410) F.Türkmen, a.g.e., s.151.
- (411) M.Kaplan, "Tip.....", s.161.
- (412) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.213.
- (413) Otta Spies, a.g.e., s.32-33, 52.
- (414) Otta Spies, a.g.e., s.52-53.
- P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.73.

- (415) O.Spies, a.g.e., s.50.
P.N.Boratav, a.g.e., s.72-73.
- (416) O.Spies, a.g.e., s.53-54.
- (417) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.57.
F.Köprülü, "Türk Edebiyat Tarihi", s.67.
- (418) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.57-58.
F.Köprülü, "Türk Edebiyatı.....", s.67-68.
- (419) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.72-79.
F.Köprülü, "Türk Edebiyat Tarihi", s.70-71.
- (420) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.79-85.
F.Köprülü, "Türk Edebiyat Tarihi", s.69-70.
- (421) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.85-86.
- (422) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.87-100.
F.Köprülü, "Türk Ed. Tarihi", s.71.
- (423) F.Köprülü, "Edebiyat Araş...", s.85-86.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri....", s.61.
- (424) P.N.Boratav, a.g.e., s.61-62.
O.S.Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri", s.106.
- (425) P.N.Boratav, a.g.e., s.61-62.
F.Köprülü, "Edebiyat Araş.....", s.106-139.
O.S.Gökyay, " ", s.18-45.
- (426) F.Köprülü, "Edebiyat Araş.....", s.97-98.
O.S.Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri", s.64-65.
- (427) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.273.
- (428) P.N.Boratav, a.g.e., s. 274.
- (429) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.102.
Dr.Saim Sakaoglu, "Cümüşhane Masalları", s.14.
- (430) S.Sakaoglu, a.g.e., Önsöz, s.XIII.
- (431) S.Sakaoglu, a.g.e., s. 14.
- (432) S.Sakaoglu, a.g.e., s.13-14.
- (433) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.63.
- (434) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri....", s.44-45.
- (435) W. Eberhard, a.g.tercüme eser, Giriş, s.3.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.48.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.63.
F.Köprülü, "Edebiyat Araş.....", s.166.

- (436) F.Köprülü, "Edebiyat Araş.....", s.166.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.63.
- (437) F.Köprülü, a.g.e., s.170.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.163.
- (438) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.57.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.57.
- (439) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.57.
- (440) F.Türkmen, "Âşık Garip....", Giriş, s. XIII.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.57.
- (441) Ferit Develioglu, a.g.sözlük, s.1128-618.
- (442) Ali Calip Tutar, "Âşık Yaşar Reyhani ve Böyle Bağlar", Ticaret Mat.
Erzurum 1966, İkinci kısım.
- (443) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.132.
- (444) P.N.Boratav, a.g.e., s.42.
- (445) F.Türkmen, "I.Sovyet-Türk Kollokyyumu Bildirileri", "Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumetlinde Yaşayan Kolları", Baku Azerbaycan, 1983, s.2.
- (446) P.N.Boratav, a.g.e., s.231.
- (447) F.Türkmen, "Tahir ile.....", s.211.
- (448) F.Türkmen, "Âşık Garip....", s.210-211.
- (449) F.Türkmen, a.g.e., s. 197.
- (450) O.Ş.Gökyay, "Dede Korkut Hikâyeleri", s.55-59.
- (451) F.Türkmen, "Âşık Garip....", s.214.
- (452) F.Türkmen, "Tahir ile.....", s.256.
- (453) O.Şaik Gökyay, a.g.e., s.64.
- (454) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.65.
- (455) F.Türkmen, "Âşık Garip....", s.243-267.
- (456) F.Türkmen, "Tahir ile.....", s.257.
- (457) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.241.
- (458) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.66.
- (459) F.Türkmen, "Âşık Garip....", s.243-267.
- (460) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre"....., s.260.
- (461) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.64-66.
- (462) F.Türkmen, "Âşık Garip.....", s.246-247.
- (463) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre.",s.238.
- (464) F.Türkmen, a.g.e., s. 236.
- (465) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.241-242.

- (466) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.66-68.
(467) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.77.
(468) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.79.
(469) F.Türkmen, "Aşık Garip....", s.189-190.
(470) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.70-73.
(471) F.Türkmen, "Aşık Garip...", s.193.
(472) F.Türkmen, a.g.e., s.252.
(473) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.251.
(474) Hikmet Dizdaroglu, a.g.e., s.109.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.173.
P.N.Boratav, "Halk Şiiri"(Makale) T.H.E.Ö. Sayısı, s.304.
(475) P.N.Boratav, "100 Soruda...", s.173.
P.N.Boratav, a.g.makale, THEÖ. Sayısı, s.304.
(476) H.Dizdaroglu, a.g.e., s.111.
(477) H.Dizdaroglu, a.g.e., s.115.
P.N.Boratav, a.g. makale, THEÖS, s.306-307.
(478) H.Dizdaroglu, a.g.e., s.67.
(479) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.172-173, 162-163.
(480) P.N.Boratav, a.g.e., s.162-163.
(481) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.57.
(482) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri....", s.162, 163, 172.
(483) F.Türkmen, "Aşık Garip.....", s.247.
(484) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.172.
(485) P.N.Boratav, a.g.e., s.234.
(486) F.Türkmen, "Aşık Garip.....", s.211.
(487) F.Türkmen, a.g.e., s.243-253.
(488) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.256-257.
(489) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.238.
(490) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s. 72-74.
(491) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.66-69.
(492) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.32.
(493) F.Türkmen, "Aşık Garip.....", s.113-195.
(494) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.55-56.
(495) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.55-56.
(496) Otta Spies, a.g.e., s.53.
(497) F.Türkmen, "Aşık Garip...", s.253.
(498) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.256.

- (499) F.Türkmen, "Aşık Garip....", s.172-173.
(500) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.257-258., 238.
(501) O.Ş.Gökyay. a.g.e., s.66.
(502) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.72.
(503) P.N.Boratav, a.g.e., s.230.
(504) F.Türkmen, "Aşık Garip....", s.205.
(505) O.Ş.Gökyay. a.g.e., s.66.
(506) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.66.
F.Türkmen, "Aşık Garip.....", s.173.
(507) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.256-257, 234.
(508) F.Türkmen, "Aşık Garip.....", s.241-250.
(509) Fahrettin Kircioğlu, "Halk Edebiyatı Deyimlerimiz", Türk Dili Dergisi, sayı:115, s.350.
(510) F.Kircioğlu, a.g.dergi, sayı:133, s.65-66.
(511) F.Kircioğlu, a.g.dergi, sayı:126, s.350.
(512) Semih Tezcan, "Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri", Ankara Üniversitesi Basımevi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978, Sözlük, s.495.
(513) F.Kircioğlu, a.g.dergi, sayı:126, s.350.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.51..
(514) P.N.Boratav, a.g.e., Önsöz, s.3.
(515) P.N.Boratav, a.g.e., s.5.
(516) F.Kircioğlu, T.H.Ed.Özel Sayısı, s.474-475.
(517) P.N.Boratav, a.g.e., s.50, 80.
(518) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.82-83.
(519) P.N.Boratav, a.g.e., s.83.
(520) P.N.Boratav, a.g.e., s.84.
(521) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.261.
(522) P.N.Boratav, a.g.e., s. 252.
(523) "Sünneli Bey ve Dilber Senem Hikâyesi", Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1977, s.3
(524) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.249-252.
(525) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.281.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s. 83.
(526) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.281.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s. 83.
F.Kircioğlu, THEÖS, s.470-474.
(527) P.N.Boratav, "Tekerleme", s.40-41.

Ahmet Kabaklı, "Yunus Emre", Toker Yayınları, İstanbul 1978, s.131
143.

(528) P.N.Boratav, a.g.e., s.39.

(529) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.83.

(530) F.Türkmen, "Aşık Garip.....", s.214.

(531) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.253-254.

(532) F.Türkmen, "a.g.e., s.253-254.

(533) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.63.

(534) F.Kırcıoğlu, THEÖS, s.470-471.

(535) P.N.Boratav, a.g.e., s.65.

(536) Semih Tezcan, a.g.e., s.495.

F.Kırcıoğlu, a.g.dergi, sayı:126, s.350.

(537) P.N.Boratav, a.g.e., s.57.

(538) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.234.

(539) P.N.Boratav, a.g.e., s.231.

(540) F.Türkmen, "Aşık Garip.....", s.173-264.

(541) P.N.Boratav, a.g.e., s.72.

(542) Otta Spies, a.g.e., s.53.

(543) F.Türkmen, a.g.e., s.250.

(544) O.Ş.Gökyay., a.g.e., s.66.

(545) P.N.Boratav, a.g.e., s.235.

(246) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.89.

(547) P.N.Boratav, "Az Gittik.....", 12 ve 33 no.lu masallar,

P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.89.

(548) F.Kırcıoğlu, Türk Dili Dergisi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981,
Sayı:126, s.350.

(549) F.Kırcıoğlu, THEÖS, s.470.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt:4, s.58.

F.Türkmen, "Aşık Garip.....", Giriş, s.XIII.

F.Kırcıoğlu, Türk Dili Dergisi, Sayı:124, s.214.

(550) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.172.

(551) F.Kırcıoğlu, a.g.dergi, sayı:124, s.215.

(552) F.Kırcıoğlu, a.g.dergi, sayı:124, s.215.

P.N.Boratav, a.g.e., s.160-161.

(553) P.N.Boratav, a.g.e., s.229.

(554) P.N.Boratav, a.g.e., s.50.

- (555) P.N.Boratav, a.g.e., s.261.
- (556) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.249-252.
- (557) F.Türkmen, "Âşık Garip.....", s.146.
- (558) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre...", s.234.
- (559) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri...", s.235.
- (560) F.Kırcıoğlu, Türk Dili Dergisi, Sayı:124, s.215.
P.N.Boratav, a.g.e., s.161-162.
- (561) P.N.Boratav, a.g.e., s.160-161.
F.Kırcıoğlu, a.g.dergi, sayı:124, s.219.
- (562) P.N.Boratav, a.g.e., s.172.
- (563) F.Türkmen, "Âşık Garip.....", s.162.
- (564) P.N.Boratav, a.g.e., s.50-52.
F.Türkmen, "Âşık Garip....", Giriş, s. XIII.
- (565) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.252-253.
F.Türkmen, "Âşık Garip.....", s.206.
Fevzi Gergen, "Arzu ile Kamber", İstanbul, s.10-11.
- (566) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.42.
- (567) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.66.
- (568) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.252.
- (569) F.Türkmen, a.g.e., s.250-252.
- (570) F.Türkmen, a.g.e., s.251.
- (571) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.33.
- (572) Atsız, a.g.e., s.18-19.
- (573) Muharrem Ergin, "Dede Korkut Hikâyeleri", s.107.
- (574) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.261.
- (575) P.N.Boratav, "Az Gittik.....", s.203.
F.Türkmen, "Âşık Garip.....", s.256.
- (576) Atsız, a.g.e., s.18.
- (577) M.Ergin, a.g.e., s.39.
F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.80.
- (578) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.231.
- (579) F.Köprülü, a.g.e., s.81-82.
- (580) M.Kaplan, "Tip.....", s.13.
M.Kaplan, "Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar",
- (581) M.Kaplan, "Tip.....", s.69.
- (582) M.Ergin, a.g.e., s.37.
- (583)

- (584) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.81-82.
P.N.Boratav, "Folklor v.....", s.228-229.
- (585) P.N.Boratav, "Az Gittik.....", s.228.
- (586) P.N.Boratav, a.g.e., s.241.
- (587) P.N.Boratav, a.g.e., s.228-229.
- (588) P.N.Boratav, a.g.e., s.245.
- (589) P.N.Boratav, a.g.e., s.238.
- (590) Tahir Alangu, "Billûr Köşk", Remzi Kitabevi, Yükselen Matbaası, İstanbul 1961, s.113-114.
- (591) P.N.Boratav, a.g.e., s.156.
- (592) Tahir Alangu, a.g.e., s.100-104.
- (593) P.N.Boratav, a.g.e., s.156-157.
- (594) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.72.
- (595) F.Türkmen, "Aşık Garip....", s.266-267.
- (596) P.N.Boratav, a.g.e., s.72.
- (597) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.292.
- (598) P.N.Boratav, a.g.e., s.72.
- (599) F.Türkmen, "Aşık Garip.....", s.229.
- (600) Fevzi Gergen, "Sürmeli Bey ve Dilber Senem Hikâyesi", Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1977, s.4.
- (601) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.252-253.
- (602) F.Türkmen, a.g.e., s.252.
- (603) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.65, 71-72.
- (604) Fikret Türkmen, "Aşık Garip", s.241.
F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.248.
- (605) Fevzi Gergen, a.g.e., s.30-31.
- (606) Selim Nezhet Gerçek, "Türk Teması", İstanbul 1942, s.11-12. (Bu konuda daha fazla bilgi için bakınız.
* Metin And , "Geleneksel Türk Tiyatrosu", s.68.
11 no.lu dipnot.
* Fuat Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları", s.362, 4 no.lu dipnot.
- (607) Fuat Köprülü, "Edebiyat Araş.....", "Meddahlar", s.361-362.
Metin And , "Geleneksel Türk Tiyatrosu", Bilgi Yayınevi, Ankara 1969, s.68.
- (608) S.N.Gerçek, a.g.e., s.9.
Ahmet Kabaklı, "Türk Edebiyatı", Türk Edebiyatı Yayınları, Alemdar Ofset, İstanbul 1985, s.469.

- (609) Metin And, a.g.e., s.68.
(610) Ferit Develioglu, a.g.sözlük, s.713.
(611) Metin And, a.g.e., s.69.
(612) Metin And, a.g.e., s.77.
(613) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.201.
(614) S.N.Gerçek, a.g.e., s.5-6.
H.And, a.g.e., s.72.
Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.469-470.
(615) M.And, a.g.e., s.69.
S.N.Gerçek, a.g.e., s.5-6.
(616) M.And, a.g.e., s.72.
Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.469-470.
S.N.Gerçek, a.g.e., s.6.
(617) Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.470.
(618) P.N.Boratav, a.g.e., s.201-202.
Metin And, a.g.e., s.72-73.
S.N.Gerçek, a.g.e., s.6.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.127.
(619) Metin And, a.g.e., s.73.
(620) Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.470.
(621) Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.471-472.
(622) Metin And, a.g.e., s.73.
Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.472.
(623) Metin And, a.g.e., s.73.
(624) A.Kabaklı, a.g.e., s.472.
Metin And, a.g.e., s.73.
(625) Metin And, a.g.e., s.73.
Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.473.
(626) Metin And, a.g.e., s.73-74.
(627) Metin And, a.g.e., s.73.
(628) Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.472.
(629) Metin And, a.g.e., s.74.
A.Kabaklı, a.g.e., s.473.
(630) M.And, a.g.e., s.70.
(631) F.Köprülü, a.g.e., s.363.
(632) F.Köprülü, a.g.e., s.364-365.
(633) S.N.Gerçek, a.g.e., s.7.

- (634) F.Köprülü, a.g.e., s.365.
S.N.Gerçek, a.g.e., s.7.
- (635) F.Köprülü, a.g.e., s.363, 66.
A.Kabaklı, a.g.e., s.471.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.126.
- (636) F.Köprülü, a.g.e., s.365.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.74.
- (638) F.Köprülü, a.g.e., s.375.
- (639) F.Köprülü, a.g.e., s.371.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.126.
- (640) F.Köprülü, a.g.e., s.375-376.
S.N.Gerçek, a.g.e., s.13.
- (641) F.Köprülü, a.g.e., s.372-374.
- (642) F.Köprülü, a.g.e., s.377.
S.N.Gerçek, a.g.e., s.14.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.75.
- (643) F.Köprülü, a.g.e., s.367, (14 no.lu dipnot).
- (644) F.Köprülü, a.g.e., s.374-375.
- (645) F.Köprülü, a.g.e., s.367-368. (14 no.lu dipnot).
- (646) F.Köprülü, a.g.e., s.368, (14. no.lu dipnot).
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.126.
- (647) F.Köprülü, a.g.e., s.374-375.
- (648) F.Köprülü, a.g.e., s.377-378.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.76.
S.N.Gerçek, a.g.e., s.14.
- (649) F.Köprülü, a.g.e., s.368, (14 no.lu dipnot).
P.N.Boratav, a.g.e., s.76.
- (650) F.Köprülü, a.g.e., s.375.
- (651) F.Köprülü, a.g.e., s.384.
P.N.Boratav, a.g.e., s.76.
S.N.Gerçek, a.g.e., s.14.
- (652) P.N.Boratav, a.g.e., s.76-77.
S.N.Gerçek, a.g.e., s.13.
- (653) F.Köprülü, a.g.e., s.395-397.
P.N.Boratav, a.g.e., s.76-77.
- (654) F.Köprülü, a.g.e., s.399-400.
P.N.Boratav, a.g.e., s.77.

- P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.126.
- (655) F.Köprülü, a.g.e., s.400-412.
- P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.78.
- M.And, a.g.e., s.79-80.
- S.N.Gerçek, a.g.e., s.27-29.
- (656) F.Köprülü, a.g.e., s.411-412.
- S.N.Gerçek, a.g.e., s.27-29.
- (657) S.N.Gerçek, a.g.e., s.40.
- (658) F.Köprülü, a.g.e., s.412.
- S.N.Gerçek, a.g.e., s.40-41.
- P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.78.
- (659) F.Köprülü, a.g.e., s.412.
- (660) F.Köprülü, a.g.e., s.361.
- (661) F.Köprülü, a.g.e., s.366-374.
- Metin And, a.g.e., s.68-69.
- M.N.Özen, "Türkçede Roman", İletişim Yayınları, Kardeş Matbaası, İstanbul 1985, s.75-83.
- (662) Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.473.
- (663) M.Nihat Özen, a.g.e., s.83.
- Şükrü Elçin, "Kitabî, Realist, Mensur İstanbul Hikâyeleri
- (664) F.Köprülü, a.g.e., s.389-391.
- (665) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.73.
- M.N.Özen, a.g.e., s.94.
- F.Köprülü, a.g.e., s.367.
- (666) F.Köprülü, a.g.e., s.367, (14 no.lu dipnot).
- (667) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.127.
- P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s. 73.
- (668) S.N.Gerçek, a.g.e., s.17.
- F.Köprülü, a.g.e., s.371.
- (669) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.63.
- (670) P.N.Boratav, a.g.e., s.55-56, 73.
- (671) M.And, a.g.e., s.68-69.
- F.Köprülü, a.g.e., s.366-374.
- M.N.Özen, a.g.e., s.93-99.
- (672) S.N.Gerçek, a.g.e., s.5-6.
- M.And, a.g.e., s.68.
- P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.125.

- (673) P.N.Boratav, a.g.e., s.128.
M.And, a.g.e., s.68.
- (674) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.55.
- (675) P.N.Boratav, a.g.e., s.73.
F.Köprülü, a.g.e., s.390-391, 395-400.
- (676) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.124-125.
- (677) A.Kabaklı, a.g.e., s.471
M.N.Özön, a.g.e., s.94.
S.N.Gerçek, a.g.e., s.6, 14.
P.N.Boratav, a.g.e., s.83-85.
- (678) A.Kabaklı, a.g.e., s.471.
- (679) P.N.Boratav, a.g.e., s.127.
- (680) P.N.Boratav, a.g.e., s.127.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.55.
A.Rıza Yalçın, "Cemîa Türkmen Oymakları", Cilt:4, s.40-41.
- (681) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.127.
- (682) A.Kabaklı, a.g.e., s.471.
S.N.Gerçek, a.g.e., s.13.
- (683) A.Kabaklı, a.g.e., s.471.
- (684) P.N.Boratav, "Folklor ve.....", Cilt:2, s.444.
- (685) Türk Ansiklopedisi, "Bozlak Maddesi", Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, Cilt:8, s.10.
A.R.Yalçın, a.g.e., Cilt:4, s.15 (1 no.lu dipnot).
Türk Dil Kurumu, "Türkçe Sözlük", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, Cilt:1, s.218.
İbrahim Davutoğlu, "Bozlak Nedir", Erciyes Dergisi, Kayseri 1987, Sayı:64, s.24.
- (686) İbrahim Davutoğlu, a.g.dergi, s.24.
- (687) P.N.Boratav, "Folklor ve Edebiyat", Cilt:2, s.444.
- (688) Ali Rıza Yalçın, a.g.e., Cilt:1, s.15.
P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.58.
- (689) Wolfren Eberhard, a.g.tercüme eser, s.113.
- (690) Türk Ansiklopedisi, Cilt:8, s.10
A.R.Yalçın, a.g.e., Cilt:1, s.238.
Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt:1, s.463.
- (691) İbrahim Davutoğlu, a.g.makale, s.24.
- (692) İbrahim Davutoğlu, a.g.makale, s.24.

- (693) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.58, 132.
İsmail H.Sonük, "Edebiyat Bilgileri", Güven Basımevi, İstanbul
1942, s.250.
P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.65.
- (694) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.132.
- (695) İ.Habip Senük, a.g.e., s.250.
P.N.Boratav, a.g.e., s.58, 132.
- (696) P.N.Boratav, a.g.e., s.138.
- (697) Fikret Türkmen, "Aşık Garip.....", Giriş, s.XIII.
- (698) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.1985-191-193.
P.N.Boratav, "Folklor v.....", Cilt:2, s.444-448.
- (699) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.190-193.
P.N.Boratav, "Folklor ve.....", s.444-448.
- (700) P.N.Boratav, a.g.e., Cilt:2, s.447-448.
- (701) A.R.Yalçın, a.g.e., 1 ve 2 ciltler.
- (702) P.N.Boratav, "P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.136.
F.Kırcıoğlu, THEÖS, s.470.
- (703) Dr.Özcan Mert, "XVII ve XIX yy.larda Çapanoğulları", Ankara 1980,
s.6.
- (704) Özcan Mert, a.g.e., s.8.
- (705) Özcan Mert, a.g.e., s.9-11.
- (706) Doç.Dr.Yücel Özkaya, "XVIII.yy.ın İlk Yarısında Yerli Ailelerin
Ayanlıkları , Ele Geçirilişleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu",
Ankara 1978, s.667.
- (707) Yücel Özkaya, "XVIII. yy.da Osmanlı " s.12-L3.
- (708) Yücel Özkaya, a.g.e., s.98-139.
- (709) Yücel Özkaya, "XVIII.yy.ın İlk Yarısında Yerli Ailelerin..." s.714.
- (710) Yücel Özkaya, s.13.
- (711) Yücel Özkaya, "XVIII.yy.ın İlk Yarısında Yerli Aileler", s.708.
- (712) F.Köprülü, "Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi", s.53-54.
- (713) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.141.
- (714) P.N.Boratav, a.g.e., s.140.
- (715) P.N.Boratav, a.g.e., s.148.
- (716) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.55-57.
- (717) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.132.
- (718) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.55.
- (719) F.Köprülü, "Edebiyat Araştırmaları.....", s.171-172.

- (720) W.Eberhard, a.g.e., s.13.
(721) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.262.
(722) Fevzi Gürçen, a.g.e., s.31.
(723) P.N.Boratav, "Halk Hikâyeleri.....", s.243.
(724) F.Türkmen, a.g.e., s.246-247.
(725) P.N.Boratav, a.g.e., s.137.
(726) P.N.Boratav, "100 Soruda.....", s.63.
(727) F.Gürçen, "Sürmeli Bey ve Dilber Senem Hikâyesi", İstanbul 1977, s.27, 16.
(728) F.Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.226-229.
(729) Fevzi Gürçen, a.g.e., s.5,6,8,9,10,11,12.
(730) Gül ile Alişir, s.242-243.
(731) Celâl Bey ve Mehmet Bey Hikâyesi, s.261.
(732) Hikmet Dizdaroğlu, a.g.e., s.68-69.
(733) Fikret Türkmen, "Tahir ile Zühre", s.68-69.
(734) F.Türkmen, a.g.e., s.251.
(735) F.Türkmen, a.g.e., s.210.
(736) F.Türkmen, "Aşık Garip.....", s.231.
(737) F.Türkmen, "Tarih ile Zühre", s.215.
(738) O.Ş.Gökçay, a.g.e., s.120.
(739) F.Türkmen, a.g.e., s.349.
(740) F.Türkmen, a.g.e., s.252.
(741) O.Ş.Gökçay, a.g.e., s.66.
(742) Fevzi Gürçen, a.g.e., s.16.
(743) A.R.Yalçın, a.g.e., s.33-39.
(744) A.R.Yalçın, a.g.e., s.39-40.
(745) A.R.Yalçın, a.g.e., s.87-89.
(746) Ege Üniversitesi, Edebiyat Fak., Halk Edebiyatı Arşivi.
(747) A.R.Yalçın, a.g.e., Cilt:2, s.62-63.

SÖZLÜK

Aşığ	:Aşık kemîği. Oyunda ilk başlayanı tesbit etmek için kullanılan nesne.
Aşığ, aşuh	:Aşık, ozan.
Aşıkâre	:Aşıkça, belli ederek, saklamadan.
Avaz	:(Farsça) Yüksek ses, nara.
Azık	:Yiyecek, besin, gıda.

- B -

Babay	:Türkülerin of aman, anam anam, aman aman şeklinde tekrar edilen kısımları.
Bağlam	:Tutam
Baha	:Fiyat, değer, eder, kıymet.
Bahri	:Güney bölgelerinde bir cins kuş adı.
Baht	:Talih, şans, kısmet. Celâl Şah hikâyesinde Kemal, olgunluk anlamında kullanılmıştır.
Bala	:Yavru, çocuk.
Balaca	:Küçük, ufak, azıcık.
Balçak	:Kılıçların tutulacak yerindeki demir siper, kabza.
Balkar	:Issız.
Bar	:Yük, meyve. (Metinde çocuk anlamında kullanılmıştır.)
Bardağ	:Su testisi, toprak ya da çini kavanoz.
Barı	:Etrafı surla çevrilmiş tahkimli yer, çit, duvar.
Başına kül	: "Allah cezanı versin!" anlamında bir beddua.
Batman	:Bir çeşit ölçü birimi.
Bayağ	:Az önce, biraz önce.
Baz	:Güney bölgelerimizde bir cins kuş adı.
Bedbehtlik	:Bedbahtlık.
Beden	:Canlı varlıkların maddi bölümü, vücut. Kalenin duvarı. (Metinlerde ikinci anlamıyla kullanılmıştır.)
Bel	:Dağ sırtlarında geçit veren çukur yer. Toprak kazmaya yarayan kürek biçimindeki çiftçi aleti.
Behişt	:Cennet.
Bele	:Böyle.
Beli	:Evet, açık, doğru.
Belik	:Saç örgüsü

- Belke :Belki.
- Bendergâh :Liman, ticaret yapılan iskele.
- Berk :Şiddetli, dayanıklı, çok.
- Bes :Yeter, kâfi, peki, peki öyleyse.
- Besdi (besti)Küçük küp.
- Bezirgân :Bâzergân, tüccar, alışverişte çok kâr amacı güden kimse.
Yahudilere verilen ad,. mesleğini sadece kazanç için kullanan kimse.
- Bıg :Bıyık
- Bi abır :Utanmaz, saygısız, değersiz.
- Bi-kef :Keyifsiz.
- Bic :Hileci, şeytan gibi zekî, Bu kelime Türkçe'de "Piç" olarak kullanılmaktadır.
- Bilici :Falcı.
- Birce :Yalnız, bir tek.
- Bişek :Yayığa ait tulumun adı.
- Boran :Rüzgâr, şimşek ve gök gürültüsü ile ortaya çıkan sağanak yağışlı hava olayı.
- Boz :Bulanık renkli, duru olmayan.
- Bukak, bukağ: Ayak, topuk, hayvanın ayağına vurulan köstek.
- Burc :Kale duvarından daha yüksek, yuvarlak dört köşeli kale çıkartması.
- Burçak burçak: Güney illerimizde olduğu gibi. (Metinde "buram buram" anlamındadır.)
- Burmak :Bükmek, Dilimizde aynı şekilde yaşamaktadır.
- Buzav :İnek yavrusu, buzağı.
- Bük :.Dönemeç. Akarsu kıyılarındaki verimli tarlalar. Ovada veya dere kıyısındaki çalı ve diken topluluğu.

- Car cekdirmek: Tellâlla ilân etmek.
- Cavan : (Vivan veya cavan) genç.
- Cehre :İplik çıkırığı, iğ.
- Ceman :Hepsi birden, topu birden.
- Ceren :Ceylân.
- Cındır :Yırtık, pırtık, paşavra.
- Cib :Cep.

- Cidov : (Cida). Eskiden Türkler'in kullandığı bir çeşit ilkel silâh
- Cilt : Giysi, don, kılıf.
- Cirit : At koşturup, birbirine değnek atarak oynanan oyun. Bu oyunda atılan değnek.
- Cöre : Erkek atmaca.
- Cuhud : Yahudi anlamında olup, "çıfıt" şeklinde de kullanılır.
- Cur : Tür, biçim, arkadaş.
- Çarhac : Öncü asker.
- Çark-ı felek: Dünya, âlem, Kader, baht, şans.
- Çaşırmak : Şaşırmak.
- Çeğil : Çakıl, çekirdek, olmamış meyva
- Çepel : Yabancı madde,. Yabancı maddelerle karışık, çamurlu,. Pis, kirli.
- Çepiş (veya çepiş): Bir yaşında keçi yavrusu.
- Çerge : Derme çatma çadır, göçebe çadırı. Cingene çadırı. Otağ.
- Çığa : Yüze dökülen saç telleri. Mersin balığının bir türü. (Metinlerde ilk anlamıyla kullanılmaktadır.)
- Çılga çılga (çılka): Sallana sallana.
- Çılgalamak (çılkalamak): Yayığı hafifçe yaymak.
- Çığır bağı : Bağırma, çağırma.
- Cındır : Yırtık, pırtık, paçavra.
- Cındırından cin ürkme: Birinin sırtındaki kıyafetin son derece eski olması.
- Çamgedik : Bir yer adı.
- Çırığ : Yırtılmış, yırtık.
- Çırtıg : Parmak vurma, fiske.
- Çimbulat : Özel bir ad.
- Çopur : Yüzü çiçek hastalığından kalma küçük yara izleri taşıyan, aşırı çiçek bozuğu olan kimse.
- Çöl : Kır, kıraç. Dışarı.

- Dad : Tat, lezzet, "Yok ol, öl" anlamında bir beddua.
- Dadı : Çocuğa bakan kadın hizmetçi.
- Dalma : .Kulübe, baraka,. mezar, türbe.. Bir tür şenlik fişeği.
- Dal : .Arka, sırt, orta, geri. Bir konuda uzmanlaşma. Ağacın bir bölümü.(Metinlerde ilk anlamıyla kullanılmıştır.)

Danaça	:Sabaha kadar.
Danacı	:Hayvan güden kişi, çoban.
Darga	:Polis şefi, bölge yöneticisi, pazar yeri yöneticisi.
Dartmak	:Tartmak. Tartaklamak. Bir kişinin nasıl biri olduğunu anlamak için, çeşitli yollar deneme.
Davulbaz	:Aralık, antre, Kaptan köşkü. Raf, dolap, tümsek çıkıntı.
Dermen	:Değirmen.
Destgâh	:Şeyhin misafir kabul ettiği yer.
Dest hetti	:El yazısı.
Deşik	:Oyuk, delik. Mezarlık.
Deşirmek	:Devşirmek, toplamak.
Diksinmek	:İrkilmek.
Don	:Kılık, kıyafet.
Dostlaşmak	:Dost olmak.
Dovşan	:Tavşan.
Döş	:Göğüs, bağır.
Dövmek	:Servet, mal mülk.
Dövletli	:Varlıklı, zengin, malı mülkü çok olan.
Düğüncü	:.Düğünü idare eden veya düğün sahibi. Düğün davetlisi, okuyucu,.Düğüne katılan kişiler. Gelini almaya gelen kişiler. Kız istemeye giden kişi, dünür. (Metinlerde bu son anlamıyla kullanılmıştır.)
Dümbek	:Dümbelek.
Dünür	:Karı kocanın ana ve babalarının birbirlerine göre olan durumları.
Düngürçü başı	:Kız istemeye giden grubun (görücülerin) başı.
Dünyasını tutmak	:Zenginleşmek.
Dürzü	:Aslen Arap olmadıkları halde sonradan Araplaşan, Lübnan'daki Dürûz dağında veya başka yerlerde dağınık olarak yaşayan topluluk.

Ehvalat	:Haller, durumlar.
Ejdaha	:Ejderha.
E'la	:Alâ.

Elac	:İlâç.
Elemek	:Eylemek, yapmak.
Elgerez	:Nihayet, sonunda, hususiyle.
El tutmak	:Birine yardım etmek.
Elü beyt (Ehl-i beyt):Hz. Peygamberin yakın akrabası.	
Elvan, elvan:	Renkli renkli, renk renk.
Emele	:Amele, işçi.
Emname	:İmame, baş olma, imamlık.
Emmi	:Amca.
En'am	:Kur'an.
Enlik	:Yanağa sürülen boya, allık.
Entere	:Entari, elbise.
Ergen kız	:Genç kız.
Erven	:Olgun kişi, erbab.
Erz	:Müddet, zaman, süre.
Eşe eşe	:Titreye, titreye.
Esi	:Yahu, aman.
Eta (ite)	:Yapma, etme.
Evaz	:Karşılık.
Eyin	:Sırt, arka.
Eyleşmek	:Oyalanmak, oturmak.
Eyip	:Eyüp Peygamber.
Eyrice	:Kakül ya da zülûf.

- F -

Fagır	:Fakir, yoksul.
Fend	:Hile, düzen.
Fikirlemek, fikirleşmek:	Düşünmek.
Fitva	:Petva. Müftülerin, herhangi bir konuda söyledikleri.
Furat	:Fırat nehri olmalı.

- G -

Gab	:Kap.
Gabağ	:Ön, önde, baş. alın.
Gaburga	:Kaburga.

Gadasını almak:"Derdini balâsını almak" anlamında bir deyim.

Ganı garalmak:Sinirlenmek.

Gapaz :El ile başa vurma.

Gaş garalmak:Karanlık baskması, akşam karanlığının çökmesi.

Gayçı :Makas.

Gayıtmak (veya kayıtmak): Dönmek, geri dönmek.

Gazı (gadı) :Kadı.

Gebe (veya kebe):Uzun-dar halı, kilim.

Gebr (veya gebir, gabir): Kabir, mezar.

Gebe :Senet.

Geder :Kadar.

Gefleten :Hazırlıksız olarak.

Gelender (kalender):Gösterişsiz, sade yaşamaktan hoşlanan, rind . Yoksul
(Metinde bu alanda kullanılmıştır.)

Gelem :Kalem.

Gelemdan :Kalemlik, kalem kutusu.

Gem :Cam.

Gerar :Karar.

Gerneşmek :Gerinmek.

Gesd (veya gasıt):Kasıt, maksat.

Gessab :(Arapça) Kasap. Gasbeden boğazlayan kişi.

Gezeblenmek :Gazaplanmak, öfkelenmek.

Gılit :Kilit.

Gırağ :Kıyı, kenar.

Gışgırmak :Haykırmak, bağırmak.

Gic :Salak, aptal.

Gidebildiğin kadar git:"Sorabildiğin kadar sor" anlamında bir ifade şek-
li.

Gimi :Gibi.

Girvenke :Bir çeşit büyük kap.

Gisas (Kısas):İntikam.

Gızıl :Altın.

Goca :Yaşlı

Cohum :Akraba.

Gol-gabırğa :Kol, kaburga.

Conağ :Konuk, misafir.

Goruğ	:Özel yer, koru.
Göç	:Bir yerden, bir yere taşınma. Göç sırasında taşınan ev eşyaları.
Gavurmak	:Kavurmak.
Göy	:Gök, mavi, yeşil.
Göynek	:Gömlek.
Göze	:Hücre. Su kaynağı, pınar. (Metinde ikinci anlamıyla kullanılmıştır.)
Gulağ	:Kulak.
Guleyban	:Gulyabani, hortlak.
Gulluğ (kulluk)	:Hizmet.
Gulgaravaşlar	:Kul, köle, hizmetçi.
Curşag (gurşah)	:Kuşak.
Güle (güle)	:Kule.
Güman	:(Farsça). Sıkıntı, dert. Şüphe, zan, sanma.
Görüm	:Görümce.

Hafizleşmek	:Selâmlaşmak.
Hagg	:Hak.
Hal encemi	:Son durum, işin sonu.
Halca (aslı haliça)	:Küçük boy halı, seccade.
Haman	:Aynı, tıpkı.
Hambal	:Hammal.
Hâne	:Ev, konut. Bir bütünü oluşturan bölümlerden her biri, bölük, göz. (Metinlerde "şiirin bir bölümü" olarak kullanılmıştır.)
Hanı	:Hepsi.
Hara	:Nere?
Hasar	:Duvar, hisar.
Havf	:Korku.
Hayf (heyif)	:Zulum, haksızlık.
Haylamak	:Bakmak, gözetmek. (Metinde "hayvanı sürmek" olarak kullanılmaktadır.)
Hayman	:Kuş yuvası.
Haymana	:Başiboş hayvanların salındığı çayırılık. Tembel.

- Hayr-ü âmâl :İyi işler, hareketler.
Heç :Hiç.
Hell etmek :Halletmek.
Helvet (halvet):Tenha.
Hemin :Hemen. (Aslı "hemen" olup, Türkçe'ye hemen şeklinde geçmiş-
tir.)
Hemişe :Her zaman, daima, Aynı zamanda, hem de.
Hencer :Hançer.
Hendever :Etraf, çevre.
Here elemek :Harcamak, düşünmek, sarfetmek.
Here :Herbiri, herkes.
Herceyiş : "Hercai"den bozulmuş olan bu kelime kararsız, aşkta değişken
vefasız kişiler için kullanılır.
Herk :Sürüldükten sonra bir yıl nadasa bırakılan tarla.
Heyet (hayat).Sofa.
Hısın :Kısık, fısıltı.
Hırman :Harman.
Hor ho hor :Harul, harul.
Hoş-beş :Hal hatır sorma.
Hödük :Görgüsüz, kaba, anlayışı kıt, ürkek.
Hörek :Yemek.
Huda Hafizi :Allahâısmarladık.
Hurcu :Genellikle yelken bağından veya meşinden yapılan büyük heybe
(aslı "hunç").
Huri-gılmon :Huri melek.

- İklaz :Hak âşığı.
İlgın :Akdeniz Bölgesinde yetişen bir ağaç veya ağacık cinsi.
İlgıt ılgıt :Hafif rüzgâr, meltem.
İşırlanmak :Işıklanmak, aydınlanmak.

- İbrişim :Kalınca bükülmüş ipek iplik.
İcaze :(Arapça, aslı "icazet") İzin.
İfrite :Cadı.
İl :Yıl.

İndi :Şimdi. (Bizde imdi şeklinde söylendiği yöreler mevcuttur.)
İspir : (Aslı isbir) Silâhlı at ya da araba uşağı.
İsti :Sıcak, sıcaklık.

- K -

Kâğız :Kâğıt.
Kakmak :Kalkmak (Bazı bölgelerimizde halâ "kakmak" şekliyle kullanılmaktadır.)
Kasıb :Yoksul, fakir, (Arapça: Kazanmak için çalışan, iş gücü sahibi çalışkan kişi.)
Kayın :Kayınbirader.
Kavl : (Arapça) Söz, .Sözleşme, antlaşma.
Kebin :Nikâh.
Keçel :Kel, dazlak.
Kef :Keyif.
Kelâm almak :Birinden bir haber alma. Birini konuşturma. (Metinde bu anlamda kullanılmıştır.)
Kelb-i gülal:Yorgun, kocamış köpek.
Kend : (Aslı kent) Şehir, metinlerde köy olarak kullanılmıştır.
Keniz : (Farsça) Cariye, köle, halayık.
Kenkan :Madenci, yeraltı işçisi.
Kepenek :Çobanların omuzlarına aldıkları kolsuz, dikişsiz, keçeden üstlük.
Kes : (Farsça) Kimse, kişi.
Kenkan :İşçi. Binanın taş ve kerpiç kısımlarını yapan kişi, usta.
Kesalet : (Arapça) Yorgunluk, keyifsizlik, tembellik, uyusukluk, üşenme.
Kesiciler : "Kesecekler" kelimesinin bozulmuş şekli.
Keşiş :Hristiyanlarda manastırda yaşayan, hiç evlenmemiş papaz, rahip.
Kızan :Erkek çocuk. Delikanlı, silâhlı köy delikanlısı. Çoluk-Çocuk.
Kimi :Gibi, kadar.
Kirşan :Pudra.
Kişmiş :Üzüm.
Koçak :Eli açık, cömert, yürekli, yiğit.
Kol halkası :Bilezik.

- Konalga :Konak yeri.
Korluğ :Yokluk.
Kor peşman :Çok pişman olmuş bir şekilde. (Bizde "kör-pişman" olarak geçmektedir.)
Köbak :Göbek, yığın.
Kök :Etli , şişman.
Kömek :Yardım
Köşek :Deve, deve yavrusu.
Kötür-koy elemek : Düşünmek.
Közü su içmek: Birinin tavrını beğenmek.(Bizde "gözü tutmak" şeklinde kullanılmaktadır.)
Cuyruğu ele vermek: Bir kişinin, bir olay sonunda hilesinin ortaya çıkması.
Kuyu bileziği:Su kuyusunun üzerindeki ortası delik taş veya mermer.
Kuzucu :Çoban.
Küce :Sokak.
Küce-pazara çıkmak: Çarşıya pazara gitmek.
Külâfirengi :Kameriye, pavyon.
Künc :Köşe, evin köşesi.

- Lağım :Kanalizasyon yer altı yolu. Yer altında dar yol. (Metinlerde sadece "insanların geçebileceği bir kanal" olarak ikinci anlamıyla geçmektedir.
Lala :Bir çocuğun erkek bakıcısına verilen ad.
Lap . :Tam, işte.
Lap ürek :Tereddütte kalmak.
Lotu :Serseri hayatı süren, avare.
Lotubaşı :Serserilerin elebaşısı.
Le'net : (Arapça. Aslı le'net) "Lânet olsun!" anlamında bir beddua.
Levend :Yeniçeri devrinde deniz eri ve askeri. Ayyaş, İçkici. Akılsız. Zampara. Kabadayı,. Tembel. Hizmetçi, gündelikçi. Farsça'da "hızlı, süratli" anlamında kullanılmaktadır. Metinde "akılsız" olarak geçmektedir.

- Mahtem :Yas anlamındaki "matem" kelimesinin bozulmuş şekli. Karalı giysi.
- Maiyyet :Birlik, beraberlik, arkadaşlık. Yan. Üst yöneticinin emri altında bulunma.
- Malamat : "Melâmet=Kınamak" kelimesinin bozulmuş şekli.
- Manat :Ruble, (Rus parası).
- Manca : (İtalyanca). Yiyecek. Kedi, köpek yiyeceği.
- Maraklanmak :Üzülmek, kaygılanmak, tasalanmak.
- Maral (Meral):Dişi geyik.
- Mavali :Mavi Ali" kelimelerinin birleştirilmiş şekli.
- Mazağlaşmak :Didişmek, çekişmek. (Metinlerde "bir kadınla birlikte eğlenmek" anlamında kullanılmaktadır.)
- Mehil :Bir işin bitirilmesi için tanınan süre, mühlet. Halk arasında ve metinlerde "mehel" olarak da kullanılan bu kelime bir kişiyi bir başkası ile mukayese etme, ona lââyık olup olmadığını düşünme" olarak geçmektedir.
- Menfeet (Menfaat):(Arapça) Çıkar.
- Merdimen (Merdiven):(Farsça. Aslı "nerdübân").
- Me'reke : (Arapça. Aslı ma'reke) Savaş meydanı, cenk yeri. (Metinlerde gürültü, patırtı.)
- Meslehet (maslahat):(Arapça) İyilik ve hayır için gösterilen yol.
- Met (medh) : (Arapça) Övmek, övgü.
- Metleb (matlab):(Arapça) Amaç, gaye, talep edilen şey.
- Meyt (veya mavt) : Ölü.
- Milçek :Sinek.
- Mimun :Mayman. (Metinlerde çok iri, köpeğe benzer hayvan.
- Molla : (Arapça) Büyük kadı, vilâyet kadısı. Âlim, hoca. Medrese öğrencisi.
- Mollasayağ :Mollaya, mollalığa özenen.
- Mugayet (Mukayyet):(Arapça) Dikkat etmek, gözetmek.
- Muska (aslı nüsha):(arapça) Halk arasında dini kötülüklerden korunmak için yazılan yazı.
- Muzd :Karşılık, ücret.
- Müfte :Bedava, çalışmadan kazanılmış.
- Müşavere :Karşılıklı konuşup tartışma, fikir alışverişinde bulunma, danışma.

Müşte (müjde):Çok sevinçli bir haber.

- N -

Na-elac :Çaresiz.

Na-hoş :Hoş olmayan bir durum veya şey. (Metinde "hasta" anlamında kullanılmıştır.)

Nazanbillâh :(Arapça) Neuzübillâh sözünün bozulmuş şekli.

Nece :Nasıl

Neçe :Kaç

Nefesi keskin olmak:"Okunduğu duanın amaca ulaşması" anlamında bir deyim.

Nohta :Yular.

Nohudu keşel:Nohut gibi, kel.

Nöker :Asker.

Növbe :Sıra, sıra ile görülen iş.

- O -

Ogru :Hırsız.

Oğrulug :Hırsızlama.

Oğurlamag :Çalmak, hırsızlık etmek.

Ohşamak :Yaklaşmak, birbirini andırmak, benzemek.

Okka :1283 gramlık ağırlık ölçüsü birimi.

Okluk :Sapan direği.

Otağ :Oda.

Ov :Av.

- Ö -

Örd :Nem, az ıslaklık.

Örtük :Örtü.

Övgat :Zamanlar.

Öz :Kendi.

Özlüyünde :Kendi kendine, kendi fikrinde.

- P -

Paltar : Giysi.

Papağ : Kalpağa benzer, yün başlık.

Pâra (ppare):(Farsça) Parça.

Pâyâmâl :Rezil etme, ayaklar altına alma, alçaltma.

Pazılaşmak :Yetişmek.

Peyin :Gübre, mayıs.

Pığgıltı :Ufak ses, tıkırtı.

Pir :Yaşlı, ihtiyar. Bir tarikatın ilk kurucusu, öncü.

Pişik :Kedi.

Plav :Pilâv.

Pul :Para.

Pusmak :Pusuya yatmak, gizlenmek, .Korkmak.

Pul bölküsi olmak: Para bölüşmek.

- R -

Razı salmak :Razı etmek, birine bir konuda "evet" dedirtmek.

Rahm elemek :Acımak, merhamet etmek.

Remil :Kumda birtakım çizgiler çizerek fala bakma. Bu biçimde bakı
lan fal.

Ricalü'l Garip:Erkekler. Yüksek makamlardaki devlet adamları, (Metinler
de görünmeyen ancak; her şeyi bilen kişiler, ermişler" ola-
rak kullanılmıştır.)

Rüket (rekât):(Arapça) Namazda bir kıyam, bir rükû ve iki sûcûd (secde)
den ibaret hareket.

- S -

Saçımak :Saçı saçmak, düğünlerde para saçmak.

Saggal :Sakal.

Sağdıç :Düğünde gelin veya güveye klavuzluk eden kimse. Karşılığı
alınmayan, boşa giden emek, çaba. (Metinlerde ilk anlamıyla
"nikâh şahidi" olarak kullanılmıştır.)

Sahat :Saat.

Sakarca :Güney bölgelerimizde bir cins kuş adı.

Sedir :Üstü minderli, tahta divan. Kozalaklılardan boyu 40 m. ka-
dar olabilen, kerestesi yapı işlerinde kullanılan orman
ağacı. (Metinlerde ilk anlamıyla "divan" olarak kullanılmış
tır.)

Sehr (aslı sihr):(Arapça) Sihir, büyü.

- Selem : Faiz.
- Semafer : Semaver.
- Ses-küy salmak: Bağırmak, seslenmek, ünlemek.
- Ses-Küy düşmek: Bayılmak; kendinden geçmek, şaşkınlıktan dolayı sesi soluğu kesilmek.
- Seyid : Hz. Muhammedin torunlarına verilen ad.
- Sıla : Bir kişinin doğup büyüdüğü yer.
- Sındırmak : Kırmak, koparmak.
- .Korkutmak, gözdağı vermek. (Metinlerde ilk anlamıyla kullanılmıştır.)
- Sınıg : Kırık.
- Sır-saggız olmak: Ağzı sıkı olmak, sır tutmak.
- Sırmak : Yorgan ve şilte benzeri şeyleri iri ve aralıklı olarak dikmek. Sağlam ve sıkıca dikmek. (Metinde ilk anlamını ifade etmektedir.)
- Sifet (aslı sıfat): (Arapça) Görünüş, yüz, çehre.
- Sorağ : Sorma, haber.
- Soruşmağ : Sormak, haber almak.
- Soya : Fasülyeye benzer bir bitki. Güney illerimizde kuşun pençesi ne verilen ad. (Metinlerde ikinci anlamıyla kullanılmıştır.)
- Soyha : Ölünün üstünden çıkan çamaşır. Tüyleri alacalı bir cins karga. (Metinde ikinci anlamıyla kullanılmıştır.)
- Suna : Erkek ördek. Göl ördeği. Boylu boslu.

- Şahan : Şahin.
- Şahbaz : İri bir cins akdoğan. Çevik ve becerikli. Yigit, kahraman, mert. (Metinde ilk anlamıyla karşımıza çıkmaktadır.)
- Şaltağ : Oynamak, yerinde duramamak.
- Şam : Akşam.
- Şamama : Küçük, güzel, kokulu bir tür kavun.
- Şapalağ : Tokat. Bizde, "şaplak" olarak kullanılmaktadır.
- Şapka kaçırmak: Düğün alayı gelini getirirken, damattan bahşiş almak için yapılan bir âdet. (âdetin şekli, metinde açıklanmamış.)
- Şar : Şehir.
- Şekk : Şüphe
- Şele : Yük.

- Şer' :Şeriat, din kaideleri. (Metinlerde "dilek, istek" anlamında kullanılmıştır.)
- Şerik :Arkadaş. Ortak.
- Şeytanı gırılmak: Bir kişinin içindeki kötülüklerin bitmesi.
- Şıh (aslı "şeyh"): (Arapça). Yaşlı adam, ihtiyar. Bir tekke veya zaviyede reislik yapan, müritleri olan kimse. Kabile veya aşiret reisi.
- Şişhane (aslı "şeşhâne"): Namlusu altı yivli tüfek veya top.
- Şivek :Taştan yapılmış kulube.
- Şorgöz :Zampara, kadın düşkün.
- Şüpe :Şüphe, kuşku.

- T -

- Tabmak :Bulmak.
- Tabşırığ :Akılda kalması gereken söz, nasihat.
- Tabşormak :Emanet etmek, söylemek, havale etmek, sipariş etmek, tenbih etmek.
- Tar :Kümeşteki tünek yeri.
- Tas germek :Fal açmak.
- Tavzu :Tavus kuşu.
- Team (aslı "te'am"): (Arapça) Yemek, aş.
- Tebdili şaşmak: Çok şaşırmak, ne olduğunu bilememek.
- Tegvir (aslı "tagyirli"): Libas olmak: Elbise değiştirmek.
- Tehr : (Arapça) Biçim, şekil.
- Tehvil (aslı "tahvil"): (Arapça) Döndürme, değiştirilme, çevirme, değiştirme.
- Tehvil almak: Alıp tutmak.
- Teleb (aslı taleb): (Arapça) isteme, istek.
- Telem telesik: Alelacele.
- Telh : (Farsça) Acı.
- Teng : (Farsça) Sıkıntı.
- Tenge gelmek: Sıkıntıya düşmek.
- Tepin Tepin tepinmek: Ayaklarını yere vurarak, bağırıp çağırmak. (Bu deyim bizde "ter ter tepinmek" şeklinde yaşamaktadır.)
- Terpenmek (aslı "teprenmek") veya "deprenmek" :Hareket etmek, tepinmek, ayaklarını yere vurmak.
- Teze (aslı "taze"): Yani, henüz, bayatlamamış.

Tezece	:İlenüz, kısa zaman önce, yeni.
Tezene	:Mızrap, herhangi bir çalgı aletinin tellerine dokunmaya (çalmaya) yarayan âlet.
Tırat	:At oynatma.
Tırliyoz	:Düğüne davet edilmeyen kişilere verilen ad.
Tike	:Lokma, parça.
Tonuk	:Nişan. Eski Anadolu Türkçesi'nde "tanuk" şeklinde iz, nişan, belge olarak geçer.
Tonuklaşmak	:Hediye alıp vermek.
Tor	:Tuzak, ağ.
Toy	:Düğün, ziyafet.
Toyuğ	:Tavuk.
Tovle	:Tavla, ahır.
Tullamak	:Fırlatmak, atmak.
Tuluk	:Tulum. Bazı yiyecekler ve içecekler için kullanılan, önü yarılmadan yüzülmüş koyun derisi. Gayda. Kaygılı. Göğüs ve pantolon tarafı bitişik giysi. Şişman, tombul. (Metinlerde ilk anlamıyla kullanılmıştır.)
Turalanmak	:İplik çilelerini turalarına ayırmak. Bazı oyunlarda tura ile vurma.
Tümen	:İran para birimi.
Tütsü	:Dini törenlerde çevrenin güzel kokmasını sağlamak, büyü veya ilâç yapmak için yakılan kokulu madde. Duman. Tütsü maddesi- ni yakma işi.

Uca	:Yüce.
Ucalığ	:Yükseklik.
Urum	:Anadolu.
Urup	:Ölçek.
Urup buçuk	:Perakende, bölük pörçük.
Uruplağ	:Tahıl ölçeği.
Urustem	:Zaloğlu Rüstem.
Uşag	:Çocuk.

Üç taş yemini:Gaziantep'te atılarak yapılan yemin. Birinin eline üç taş verirler. Ancak adam taşların hepsini birden atmaz, Çünkü,

- taşı atanın karısı üç defa boş olur.
- Üfürmek :Üflemek. Eşmek. Bir müzik âletini çalmak için, soluk vermek. Dua okunduktan sonra okuyanın, karşısındakine doğru üfleme-
si.
- Ülgüç :Ustura.
- Üpek :İpek.
- Ürek :Yürek, kalp. Gönül.
- Ürek göbek almak:Çok heyecanlanmak.
- Üsküf :Maske, gözlük.
- Üşündürmek :Sanma, tahmin etme. Bir şeyin sebebinin, birinden bilmek.

- V -

- Varlı :Malı, mülkü olan kişi, zengin.
- Var devlet :Servet, mal-mülk.
- Vesile :Yol, vasıta. Sebeb. Fırsat, elverişli vaziyet. (Metinde "Fırsat" olarak kullanılmıştır.)

- Y -

- Yâd :Anma, hatırlama.
- Yağlık :Anadolu'da erkeklerin kullandığı büyükçe mendil.
- Yahşi :Güzel, yakışıklı, iyi.
- Yahşılık :İyilik, güzellik, yakışıklılık.
- Yal :Yele.
- Yamçı :Bir yüzü uzun tüylü, kalın yünden dokunarak yapılmış yağmur
luk.
- Yanlık :Yayık.
- Yapalak :Güney illerimizde baykuşa verilen ad.
- Yâren :Arkadaş.
- Yasıtmak (yasılmak, yasanmak):Eğilmek, boyun eğmek,. Kirişin gevşemesi.
- Yaşıl :.Yeşil,.Islak,.Güney bölgelerimizde bir cins kuş adı (metin
lerde "kuş cinsi" olarak geçmektedir.)
- Yavanlık :Katık, ekmekle yenilen şey.
- Yavuklu :Sözlü, nişanlı,.Sevgili.
- Yaylağ :Yayla.
- Yazma :.Yazı işi. Bohça, yemeni. İnce bezden yapılmış, desenli,
genellikle kenarları oyalı olarak kullanılan baş örtüsü.
- Yeddi :Yedi sayısı.

Yeğın :Çok, pek, hafif
Yelbeyin olmak:Aptal olmak.
Yelpiklenmek: Yelpazelemek.
Yeni yetme :Genç, delikanlı, yeni nesil.
Yesir (aslı "esir"):(Arapça) Esir, tutsak.
Yığışmak :Toplanmak.
Yoh :Yok, değil.
Yuhu :Uyku.
Yun :Yün.

Zad :Falan-filân anlamında bir söz.
Zad elemek :Şey yapmak.
Zağ :Bir çeşit yırtıcı kuş. Metinlerde sivri, keskin anlamındadır.
Zâr :İnleyerek ağlama. Sanırım, belki, galiba, herhalde anlamında bir söz.
Zay (aslı "zâyi")olmak:Ziyan etmek, kaybolmak.
Zehle :Nefret.
Zenaat :El sanatı. Usta-çırak usulüyle öğrenilen meslek.
Zemm :Kötüleme, yerme, kınama, çekiştirme.
Zerb :Darbe, vurma.
Zıbın :İç elbisesi, çamaşır.
Zibil :Çöp.
Zibillig :Çöplük.
Zirek :Akıllı, becerikli.
Zövg(Aslı "zevk"):(Arapça) Zevk.
Zülûf :Şakaklardan sarkan saç lülesi, savgilinin saçı.

IV. BÖLÜM

METİNLER

KASİDELER

(1) NECİP İLE TELLİ

Zamanın birinde şark tarafında bir köyde Hüseyin Ağa adında bir adam vardır. Bir kızı ile, gören kızın yedi yoldan kırıldığı Necip adlı bir oğlu olan Hüseyin Ağa, çok fakir bir adammış. Yakın köylerden birinde de yedi oğlu ile Telli adlı kızı olan zengin bir adam yaşamaktadır.

Günün birinde Telli Necib'e âşık olur, Necip de Telli'ye. Bunun üzerine Necip babasını, İbrahim Ağa'ya düğünçü gönderir. Ancak Telli'nin babası, fakir olduklarını ileri sürerek Hüseyin Ağa'ya;

- Sen kim oluyorsun da oğlun Necib'e benim kızımı istiyorsun? diyerek reddeder. Ancak, iki gencin birbirlerine kara sevdaya tutulmuş casına bağlandıklarını bilmemektedir.

Köye eli boş dönen Hüseyin Ağa kahrından hastalanır. Necip de çok üzgündür. Üzüntüsünün sebebini soran arkadaşlarına "Telli'nin babasının, gönderdiği düğünçüyü geri çevirdiğini" anlatır. Bunun üzerine arkadaşları;

- Ondan kolay ne var, gidip kızı kaşıralım, derler.

Köyden Telli'yi alıp dönerlerken, Telli'nin kardeşlerinin haberi olur. Onları yakalayan Telli'nin en küçük kardeşi Necib'in babayı-ğitliğine hayran olur ve abisine;

- Ağabey, kızkardeşimiz Necib'e kurban olsun, diyerek Telli'nin Necip'le gitmesine razı olurlar.

Telli'yi memleketine getirdikten bir müddet sonra Necib'in babası hastalanır. Aynı günlerde Necib'in askerlik kâğıdının da gelmesiyle işler iyice karışır. Kendisinden ümidi kesen Hüseyin Ağa oğluna;

- Bak oğlum, askere giderken aileni falan köydeki arkadaşın Kara Ağa'ya bırak, yoksa evin sahipsiz kalır. Hadi, için rastgele, der.

Bu nasihatı kabul eden Necip, babası ölünce Kara Ağa'nın memleketine gider. Orada bir süre kaldıktan sonra ailesini ona emanet eder ve İstanbul'a gitmek üzere yola çıkar.

Necip askerliğini yapadursun, bir gelem Kara Ağa'dan haber verelim.

Birgün köyde, Kara Ağa'nın da bulunduğu bir mecliste oradaki kadın veya kızların güzelliğinden söz açılır. İçlerinden birinin;

- Falanın karısı ne kadar güzel de olsa, Necib'in karısı kadar güzel bir kadını-üstelik bana emanet edilmiş olsun nasıl olur da şimdi ye kadar görmemişim? diye şaşırır. Hemen iki kilo et alarak Telli'yi görmek üzere evine gider. Kapıyı çalar. İçeriden bir ses:

Kilo o diye sorar.

- Kara Ağa: Benim, Kara Ağa. Çoktan beri uğramadım. Aldığım iki kilo eti kapının önüne koyuyorum, alın diyerek saklanır. Eti almak üzere dışarı çıkan Telli'yi gören Kara Ağa'nın aklı başından gider, Telli'yi Necib'in elinden almak için plânlar kurmaya başlar.

Hemen Necib'e "karısının kendisini el âlem içinde rezil ettiğini, falanla sevişip filânla buluştuğunu, gelip ona sahip olmasını" bildiren bir mektup yazar. Necip'ten "ne olursa olsun, kendisi gelene kadar karısının beklemesini" isteyen mektubu alan Kara Ağa şaşırır. Daha sonra aynı mektubu Necib'in annesine götürerek gösterir ve oğlunun askerde iken öldüğünü söyler. Okuma yazması olmayan yaşlı kadın buna inanarak ağlamaya başlar. Kara Ağa:

- Sen benim annemsin, artık benim evimde kalacaksınız, diyerek Necib'in annesi ile karısı Telli'yi evine götürür. Bir zaman sonra da genç kadını kendine nikâhlar.

Bu burada kaladursun, biz geçelim Necib'e. Kara Ağa'dan karısını suçlayan mektubu tekrar tekrar okuyan Necip verem hastalığına tutulur ve bir dispansere yatırılır.

Koğustaki bütün hastalarının neden üzüldüklerini öğrenmeye çalışan doktorlar Necib'i çok sıkıştırdıkları halde hiç birşey söylemez; sadece:

- Hastayım işte, yatıyorum, diye cevap verir.

Ancak yanındaki yatakta yatan arkadaşı doktora onun "elindeki mektuba baka baka ağladığını" anlatınca, onu eline geçirir. Olanı biteni anlayan güngörmüş doktor Necib'e:

- Oğlum, sen düşman sözüne kanmışsın, Keşke baştan beni haberdar etseydin, bu duruma düşmezdin. Seni memleketine göndereyim de, hiç olmazsa intikamını al, der. Daha sonra başçavuşunu çağıran doktor ona:

- Necip'den ümit yok. Necib'in intikamını almadan sakın gelme, diye tenbih eder ve bir erle birlikte onları yolcu eder.

Günlerce kervanla gittikten sonra Necib'in memleketine gelirler. Evlerinin kapısını vuran Necib'e içeriden bir ses:

- Kim o? diye sorar.

Necip:

- Ben Necib'im. Aç kapıyı, ben geldim!

Gözleri ağlaya ağlaya kör olan annesi:

- Necip yok, çoktan öldü.

Necip:

- Benim, Necip, aç kapıyı anne!

Necip'in kızkardeşi Fatma:

- Anne, bu ağabeyimin sesine benziyor, açalım, deyince Necip içeri girer. Hepsi sarmaş-dolaş olurlar.

Evde Telli'yi göremeyen ve zaten hasta olan Necib'i efkâr basar, yatağa düşer. Necip:

- Telli nerede anne? diye sorunca:

- Suya gitti, şimdi gelir, cevabını alır. Ancak Telli'den ses seda çıkmadığını gören Necip, bir daha sorar:

- Anne, Telli nerede?

Annesi:

- Komşulara gitti, şimdi gelir.

Karısının eve hâlâ dönmemesi üzerine Necip annesinden "doğruyu söylemesini" ister. Bunun üzerine annesi gerçeği açıklamak zorunda kalır:

- Askerden senin karalama haberin gelince Kara Ağa yabancıya gitmemesi için Telli'yi kendine nikâhladı.

Necip:

- Nasıl olur anne? Kara Ağa'nın bana yazdığı mektupta ise başka şeyler yazılıydı...

Gerçek anlaşılmıştır. Ancak bütün bu olanların tesiriyle Necip iyice kötüleşir. Ölmek üzere olduğu halde, "Telli" diye sayıklamakta, bir türlü can verememektedir. Bunun üzerine bütün komşular toplanırlar ve Necib'in ancak Telli'yi görünce ruhunu teslim edebileceğini anırlar. Doğruca Kara Ağa'ya giden komşular:

- Kara Ağa, Necip ölmek üzere, Telli'yi götürelim de yüzünü gör
sün. Yoksa can veremeyecek, deyince Kara Ağa:

- İmkânı yok göndermem, diye direnir. Rica, minnet kâr etmez.
Ancak Kara Ağa'nın ağabeyi Mehmet, tabancayı kardeşinin beynine dayaya
rak:

- Ulan düzü! Sen herifin karısını hile ile, deste ile aldın.
Şimdi de göndermiyorsun. Gönder gitsin. Görmüyor musun, herif can çeki
şiyor, diye bağırır.

Ağabeyinin bu çıkışmasından korkan Kara Ağa, Telli'ye:

- Bak Telli, gideceksin ama içeriye girip oturmayacaksın. Kapı-
yı açıp eşiğe dayanacaksın ve sadece yüzüne bakıp geri döneceksin, diye
tenbih ederek Necib'in evine yollar.

Olanı-biteni halâ anlayamayan Telli, titreye titreye Necib'in
evine gelir ve kapıyı açarak eşiğe dayanır. Kendisine Telli'nin geldi-
ği bildirilince Necip:

- Nerede? Hele beni bir doğrultun, der. Onu görünce:

- Sen neden Kara Ağa'yı aldın?

Tembihli olan Telli, hiç cevap vermez. Bunun üzerine Necip eli-
ni kulağına atar, bakalım ne söyler:

(1) Hele sandım bir felektir geldi yanıma

Şüpe geldi bedenime, canıma

Güllü tembehlidir geldi yanıma

Necip sana kurban hile söylemez, yalan söylemez.

Bu sözlerin kendisine olduğunu anlayan Telli alır, bakalım ne
der:

(2) Hele gel, hele gel ayağa kalkdı

Necip sen ölmesin yüzüme bakdı

El sözüne bakdı, beni bırakdı

Dünyada dağınan konuşmam senlen,

Cihanda küsmüşüm barışmam senler.

Aldı Necip:

(3) Hele üpekli süsünü açmış başına,
Kırk belik saçını yaymış dalına,
Telli görümünü almış yanına
Necip sana kurban hile söylemez, yalan söylemez.

Aldı Telli:

(4) Hele tepeler tepeler yüksek tepeler,
Oraya yağmur yağar, buraya sepeler,
Sandıkta paslandı elmas küpeler,
Dünyada dargınam konuşmam senlen,
Cihanda küskünüm barışmam senlen.

Aldı Necip:

(5) Hele İstanbul yolları uzaktır uzak
Yarım güzel idi kurdular tuzak
Aklımıza gelmedi bir mektup yazak
Necip sana kurban, hile söylemez, yalan söylemez.

Aldı Telli:

(6) Hele İstanbul yolları dizidir dizi,
Açdılar yaramı Necip sen bastın tuzu,
Hele Necip sen demedin bu düşman sözü
Dünyadı dargınam konuşmam senlen
Cihanda küskünüm barışmam senlen.

Telli sözünü bitirince Necib'in vadesi dolar ve ruhunu teslim eder. Cenaze defnedilip Telli de evine döndükten sonra Çavuş'la er bir birlerine.

- Yüzbaşı bize Necib'in intikamını almadan dönmemimizi söylemişti. Onun için yarın sabah zavallının karısını elde eden Kara Ağa'nın evini kuşatalım ve onu vuralım, derler.

Ertesi sabah dedikleri gibi yapıyorlarsa da Kara Ağa kapıyı kilitleyip içeriden ateş etmeye başlar. Ancak hesapta olmayan bir şey vardır. Kara Ağa'nın eski karısı birlikte oldukları günler boyunca çektiği üzüntüleri, kine dönmüştür. Nitekim askerleri kozmekten içeri alır ve Kara Ağa, çavuş tarafından vurulur. Başçavuşla er Necib'in an-

nesini, kızkardeşini, Kara Ağa'nın eski ve yeni karısını (Telli) alıp, İstanbul'a getirirler.

Sonunda Çavuş Kara Ağa'nın eski karısını, Er Telli'yi, Yüzbaşı da Necib'in kızkardeşi Fatma'yı alarak mutlu olurlar. Necib'in annesi de damadının yanında ömür geçirir.

(2) GARİP ALİ İLE ELİF

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Anadolu'nun bir köyünde Hacca kadın adında biri yaşamaktadır. Kocasını Yemen harbinde ölmüş olan bu kadının kimi kimsesi, malı mülkü yoktur. Sadece on üç, on dört yaşında, bıyıkları yeni terlemiş Garip Ali adında bir oğlu vardır.

Kayını Haydar da Hacca Kadın'la aynı köyde oturmaktadır. Kızı Elif, yengesinin çamaşırını yıkayıp, yemeğini pişirivermektedir. Bu kadar yardımını gördüğü Elif'in gelini olmasını isteyen Hacca Kadın, birgün bu düşüncesini oğlu Ali'ye söyler:

- Oğlum, amcan Haydar'ın Elif'i sana almak istiyorum, ne dersin?

Oğlu Ali'den:

- Anacığım, mademki sen munasip görüyorsun, istediğin gibi olsun, cevabını alan Hacca Kadın sevinçle kayının evine koşar:

- Hardar Ağa, Allah'ın emri, peygamberin kavliyle oğlum Ali'ye istiyorum. Ne diyorsun? deyince kayını:

- Siz munasip gördükten sonra, neden olmasın? diye cevap verdi. Bunun üzerine Elif'le Ali'yi nişanlarlar.

Tam o sırada Birinci Dünya Savaşı başlar. Her tarafa düşmanlar girerken eli silâh tutanlar cepheye koşmaktadır. Nitekim Hacca Kadın'ın oğlu da savaşa gider.

Cepheyleyken köyüne düşman girdiğini duyan Ali, komutanından memleketine gitmek için üç-beş gün izin ister. Dönüşünde gördüğü manzara tüyler ürperticidir. Eli silâh tutanların yanında, kadınlar ve çocuklar yaralanmış veya öldürülmüştür. Bunların içinde yırtılan ay-yıldızlı bayrağımızın yerine kırmızı entarisini direğe astığı için kurşunlanan Elif ile annesi de vardır. Kısacası köyde taş taş üstünde kalmamıştır. Bunun üzerine yıkık bir duvar üzerine oturan Ali şu türküyü söyler:

(1) Sefil baykuş ne ötersin burada?

Yok mudur vatanın ellerin hani?

Kuskun musun selâmımı almazsın,

Öter şeyda bülbül, dillerin hani, dillerin hani?

* * *

Bir Koyun, bir kuzu divana durdu,

Yemez mi dağların kuşuyla kurdu,

Turnam yoksa seni avcı mı vurdu,

Turnam tellerin, tellerin hani, tellerin hani?

* * *

Emmimin kızı aç kapıyı gireyim,

Hasta değil misin, halin göreyim,

Susuz değil misin, bir su vereyim,

Çaylarda çalkalanan sellerin hani, sellerin hani?

* * *

Can da cananına böyle kıyar mı?

Hasta halin baş yastığa koyar mı?

Ergen kıza beyaz donlar uyar mı?

Kumaş peste peste şalların hani, şalların hani?

Anasını ve yakınlarını kaybeden Ali, atına atlayarak cepheye döner.

Savaş bitince Garip Ali köye dönmek yerine, oralarda iş aramaya başlar. Derken bir çiftliğe gelir. Sahibi Şaban Ağa'ya başından geçenleri anlatarak "memleketinde kimi kimsesi kalmadığını, bu yüzden oraya dönmek istemediğini, bir iş verirse çalışmak istediğini" söyler. Şaban Ağa bunun üzerine:

- Sen benim koyunlarımı güt, çobanım ol. Üç-beş kuruş kazanır, para sahibi olursun, der.

Gel zaman, git zaman Garip Ali'nin gönlü, ağa'nın on yedi-on sekiz yaşlarındaki kızı Zeyneb'e düşmüştür. Ancak kendi fakirliğini düşünerek, bunu ona bir türlü açıklayamaz.

Zeyneb'in azığını yanına alarak koyunları gütmekte olan Ali'nin yanına geldiği bir gün oğlan kıza:

- Belki hakkım değil ama, seni seviyorum. Bana varır mısın? diye sorunca kız:

- Ali, ben çoktandır senden bu teklifi bekliyordum. Babama gider, istersin. Senden iyisine mi varacağım? der.

Bu sözü duyan Ali, koşarak Şaban Ağa'ya gider. Ona:

- Ağa, belki senin kızına lâayık değilim ama... der, gerisini getiremez. Çünkü Şaban Ağa:

- Ulan, Ali, sen kim, Zeynep kim. O bir ağa kızı, sen bir çoban sın. Kanlını (karnını) doyuramadın ki, ben sana nasıl kız vereyim, git işeni! diye hiddetlenerek sözünü kesmiştir.

Bunun üzerine Ali, Zeyneb'i için şu türküyü söyler:

(2) Zeynep bu güzellik var mı soyunda

Hemen elvan elvan kokar koynunda

Arife gününde, bayram ayında

Zeyneb'im, Zeyneb'im kaçak Zeyneb'im,

Seni baban vermez, kaçak Zeyneb'im.

* * *

Zeynep geldi dizlerime yaslandı

Yağmur yağdı top zülüfler ıslandı

Gül memeler kız koynunda paslandı

Zeyneb'im, Zeyneb'im kaçak Zeyneb'im,

Seni baban vermez, kaçak Zeyneb'im.

* * *

Yalvarırım Zeynep seviyom seni

Düşmanlara karşı harcama beni

Ölürüm yoluna alırım seni

Zeyneb'im, Zeyneb'im kaçak Zeyneb'im,

Seni baban vermez, kaçak Zeyneb'im

* * *

Zeyneb'in giydiği karalı kumaş

Yadım ateşine Zeyneb'im ulaş

Güzeller içinde Zeynep çok keleş

Zeyneb'im, Zeyneb'im kaçak Zeyneb'im,

Seni baban vermez, Kaçak Zeyneb'im.

İçindeki aşk ateşi günden güne büyüyen Ali, buradan gitmek isterse de, Zeyneb'ini görmemeye tahammül edemeyeceğinden dolayı koyun gütmeye devam eder. Zeynep ise Ali'nin aşk ateşiyle yanıp tutuşmakta, babasının öldüreceğini bildiğinden onunla kaçmayı göze alamamaktadır.

Bir gece yarısı Ali koyunları otlatırken uyuya kalınca sürüyü kurtlar parçalar. Bu olayın rüyada kendisine malûm olmasıyla uyanan Zeyneb, koruya, Ali'nin olduğunu yere koşar. Ancak onu bulamaz. Sevgilisinin başında bir iş olduğunu anlayan Zeynep, bir taşın üstüne oturarak şu türküyü söyler:

(3) Uyan Ali'm, uyan sürüde kurt var

Mor koyun yaralı, kuzu perişan

Efendim, efendim hal böyle böyle

Efendim, efendim hal böyle böyle

* * *

Uyan Ali'm, uyan uyku zarar getirir

Her taşın başında bir kurt oturur

Aç kurtlar sürüyü alıp götürür

Mor koyun yaralı, kuzu perişan.

* * *

Şahinler çekilmiş sema yüzüne

Aç kurtlar dağılmış çölün düzüne

Tabip defterini almış dizine

Yürek parça parça sızı perişan.

Bir müddet sonra Ali, gecenin karanlığında ahı figan eden Zeyneb'in sesiyle uyanır ve sese doğru koşar: Sürü yok olmuştur. Ali'nin üzüntüsü gören Zeynep:

- Burada bize durmak haram oldu gayri, Ne olursun buradan kaçalım, der. Ancak Ali:

- Baban ağa Zeynep, eli kolu uzundur. Kaçarsak arkamızdan atlı gönderir, bizi öldürür. Ben buradan gideyim, sen kal, diye itiraz eder. Zeyneb'e söz anlatamayınca da birlikte dağlara doğru kaçarlar.

Onlar kaçsa dursunlar... Sabahleyin kızını göremeyen Şaban Ağa, onu Ali'ye kaştığını tahmin eder. Hemen koruya gider ancak kurtların parçaladığı koyun leşinden başka birşey bulamaz. Bunun üzerine adamlarını toplar: Onlara:

- Bizim çoban sürüyü bırakmış, kızın Zeyneb'i de alıp gitmiş, çabuk yakalayın! diye emir verir.

Dört bir tarafa dağılan atlılar, Zeynep'le Ali'yi bulmak için her yeri didik didik ederler. Derken atlılardan birisi, bir çalının dibinde birbirlerine sarılmış bir halde sinen âşıkların izini bulur. Tüfeği olmayan Ali, eline bir sopa alarak var gücüyle kendini savunur. Bunları canlı olarak yakalayamayacağını anlayan atlı ateş eder ve ikisini de öldürür.

(3) BÖYLE BAĞLAR (Konya Varyantı)

Zamanın birinde Malatya'da Ali İzzet Bey adında zengin bir adam yaşamaktadır. Ali İzzet Bey'in Fatma ve Hüseyin adlı iki evlâdı vardır.

Birgün İzzet Bey, evlenme çağı gelen oğluna kız aramak üzere -evvel zaman işi- atına atlar ve "nerede oğluma lââyık bir kız bulursam, ailesinden isteyeyim ve alıp geleyim" diyerek yola çıkar.

Beş-on gün dolaştıktan sonra yolu Diyarbakır'a düşer. Şehri dolaşırken çeşmeden su dolduran bir kız görür ve -tavırlarından olsa gerek- çok beğenir. Çeşmeye yaklaşıp ona:

- Bana bir su ver kızım, der.

Kız su dolu bir tası Ali İzzet Bey'e uzatır. Adam tekrar sorar:

- Sen kimin kızıydın?

- Ahmet Bey'in

- Eviniz nerede?

- Falan yerde.

- İyi.

İzzet Bey, Ahmet Bey'in evini sora sora bulur ve onlara misafir olur. Kızın babasına:

- Allah'ın emriyle kızınızı oğluma istiyorum, der. Ancak Ahmet

Bey:

- İyi ama, ben seni hiç tanımıyorum, diye cevap verir.

Ali İzzet Bey:

- Ben Malatyalı Ali İzzet'im

Ahmet Bey:

- Ben onu daha önce hiç görmedim, Ne bileyim, senin o olduğunu?

Ali İzzet Bey:

- Peki, size on gün müsaade. Bu müddet zarfında beni sorun soruşturun.

Ahmet Bey, yaptığı inceleme sonunda kızını isteyen kişinin gerçekten Malatyalı Zenginlerden Ali İzzet olduğunu tesbit eder ve kızını vermeye karar verir.

Ancak bu arada -hayırlı işe düşman karıştırmış- şeytanlar Ahmet Bey'e:

- Kızını verme, bu adam Ali İzzet Bey değil, derler. Kızın babası ise:

- İmkânsız, kızımı verdim bile, diyerek onları tersler.

Derken müsbet cevabı alan Ali İzzet Bey tekrar gelir. Nişan takılır, (eski zaman usulü) şerbet içilir ve kız verilir.

Bu arada sözlerine kulak asılmadığını gören düşmanlar: Ahmet Bey'e

- Bizi dinlemeyip, kızını verdin. Sana öyle bir oyun oynayalım ki, aklın başına gelsin diyerek tam nişanın takıldığı sırada oğlanı bağlarlar (iktidarını yok ederler). Elbette Ali İzzet Bey'in bundan haberi yoktur. Bir müddet sonra da düğün yapılır ve gelin Malatya'ya getirilir.

Ancak gerdeğin üzerinden yedi yıl geçmesine rağmen Telli halâ bakiredir. Meseleyi bilmeyen Ali İzzet Bey ise "yedi yıl önce oğlunu evlendirdiğini, ancak emsalleri torun severken kendisinin bundan mahrum kaldığını" düşünerek efkârlanmaktadır.

Birgün gelini Telli'ye

- Kına kızım, semaferi al da bağlara gidelim. Orada demleyeceğin çayı karşılıklı içelim, der.

Telli semaferi alır, birlikte bağlara doğru yola çıkarlar. Gelin çayı demlerken Ali İzzet Bey, bir ağaçtan kopardığı dal parçasını saz gibi tutar, bakalım Telli'ye ne der:

(7) Böyle bağlar, böyle bağlar

Yar başını böyle bağlar

Yedi yıldır bağ beslerim

Meyvası yok neylesin böyle bağlar

O zamana kadar kaynatasına bir lâf bile etmemiş olan Telli, aldı bakalım ne der:

(8) Böyle bağlar böyle bağlar
Gelin başın böyle bağlar
Dalım bülbül güle konmadı
Ne yapsın buna bağlar.

Gelininin dediklerinden birşey anlayamayan Ali İzzet Bey, bir daha söyler:

(9) Yüksek dağda kar beklerim
Engin bağda nar beklerim
Yedi yıldır bağ besledim
Oğul bağbani yok bar beklerim.

Bu sefer Telli alır:

(10) Yüksek dağda kar bekleme
Engin bağda nar bekleme
Hele baba sizin bağın suyu yok
Susuz bağdan bar bekleme.

Bunu duyan Ali İzzet Bey:

- Eyvah! Dilim, sen dilim dilim olasin e mi? Senin yüzünden şım diye kadar ağzını açmayan gelinim, lâf söyler oldu, diye üzülür.

Sırrını çok güvendiği karısının babasına açıkladığını öğrenen Hüseyin ise "yedi yıllık karısının, onu babasına şikâyet ettiğini; bu yüzden erkekliğinin iki para olduğunu; buralardan gitmesi gerektiğini" düşünerek Telli'ye:

- Ben buralarda duramam gayri Telli, der.

Telli:

- Yapma Hüseyin, yedi yıldır iyi kötü geçindik. Bundan sonra da bu şekilde geçinir gideriz, diye yalvarırsa da Hüseyin:

- İmkânı yok Telli, ben gideceğim. Sen de başının çaresine bak, diyerek kararlılığını belli eder.

Gündüz giderse, onu gören herkes sırrını anlayıverecekmiş gibi gece babasına bile haber etmeden yola çıkar. Kocasının arkasından saba ha kadar ağlayıp sızlayan Telli, gün ağarınca -her zamanki gibi- kayna tasına abdest suyunu götürür.

Öğleye doğru oğlunun ortaya çıkmadığını gören Ali İzzet Bey gelinine:

- Kızım, Hüseyin nerede?

Telli önüne bakar. "Onun cevap vermemesinden kuşkulanan Ali İzzet Bey, oğlunun odasına gidip onun orada olmadığını görünce gelinine tekrar sorar:

- Kızım, Hüseyin nerede?

- Baba, bu gece gitti yarım.

- Eyvah, oğlum gitmiş! gördün mü sen işi, bir oğuldan da olduk. Hele bakalım, belki kendisinden bir haber alabiliriz.

Nitekim bir müddet sonra Hüseyin'in Suriye'ye gidip, inşaatlarda emele çavuşu olduğunu, Kel Mehmet adlı biriyle beraber çalıştıklarını öğrenirler.

Arkadaşının hergün iş bittikten sonra inşaatın bir köşesine çekilerek ağladığını gören Kol Mehmet onu sıkıştırır ve gerçeği öğrenir. Bunun üzerine:

- Ben sana öyle bir oyun oynayayım ki, bir daha aklın başına gelmesin, diyerek Ali İzzet Bey'e oğlunun öldüğünü bildiren bir mektup yazıp (eskiden olduğu üzere) kervancıya verir. Kervancı, zengin birine haber götürüp bahşiş olacağı için sevinçlidir.

Gerçekten de mektubu alan Ali İzzet Bey, onlara bol bahşiş vererek uğurlar. Ev halkı, kızı Fatma'nın okuyacağı mektupta neler yazıldığını öğrenmek için meraktadır. Ancak mektubun sonunda büyük bir feryat kopar.

Hüseyin'in öldüğünü öğrenen Ali İzzet Bey, "Telli'nin bu evde kalmasının doğru olmayacağını" düşünerek onu "gözünün arkada kalmayacağı bir yere" gelin vermeye karar verir. Bu iş için de Kahraman Ağa adındaki arkadaşının oğlunu uygun bulur. Ona:

- Bak Kahraman Ağa, Telli'yi biliyorsun, yedi yıldır oğlum bağılı olduğundan bacı kardeş gibi yatıp kalktılar. Oysa şimdi Hüseyin öldü. Telli'yi oğluna verdim der:

Kahraman Ağa:

- Olur, diye cevap verir.

Telli her ne kadar "gitmem" dese de nişan şerbeti içilir; bir müddet sonra da düğünü kurulur.

Gelelim, Hüseyin'den haber verelim. Her nasılsa "çalıştığım yeter" diye düşünen Hüseyin, memleketine dönmeye karar verir. Kazandığı para ile bir at ve bir elbise alarak yola çıkar.

Başı dumanlı Toroslar'da bir suyun başına atını bağlayıp, yemyeşil çimenlere oturarak çoktandır görmediği memleketinin manzarası karşısında duygulanır ve sazını indirerek bir türkü söylemeye başlar:

(4) Başı pare pare dumanlı dağlar

Firkatından aşıp giden yine ben oldum
Eller göçünü almış gider yaylaya
Göçünü alıp sarpa düşen yine ben oldum
Ben oldum da kara gözlüm, ben oldum

* * *

Ecel kalesine gidenler gelir,
Emir Hak'tan, vade yetenler ölür
Ne gelir elden kara gözlüm, ne gelir
Ayrılık defterinden yine yazan ben oldum
Ben oldum da kara gözlüm, ben oldum

Tekrar atına atlayıp yola koyulan Hüseyin memleketine yaklaştığı sırada bir düğün alayı ile karşılaşır. Onları geçtikten az sonra "yahu, ben ne deli adamım? Bu düğünün kimin olduğunu bile sormadım. Hiç olmazsa bir şapka kaçıırırdım" diye üzülür ve geri döner. Düğün alayından birine yaklaşır. Hüseyin:

- Bu düğün kimindir acaba?

Adam:

- Düğünün sahibi Kahraman Ağa'dır. Ali İzzet Bey'in oğlu Hüseyin gurbette ölünce gelini Telli Senem'i Kahraman Ağa'nın oğluna verdi.

Hüseyin:

- Eyvah! Senem elden gidiyor ha?

Hemen sazını eline alarak düğün alayının önüne geçer ve türkü söylemeye başlar. Bakalım düğüne ne der:

(11) Hele güneş vurmuş şu yaylanın düzüne

Nail oldum kirpiğine, yüzüne

Sürmeler çekmiş elâ gözüne

Baba nerden aldın sen bu gelini

Düğün alayından birkaç kişi bu sözleri duyunca:

- Bu adam kim oluyor da bizim geline lâf atıyor? diyerek Hüseyin'in üzerine yürürler. Ancak Kahraman Ağa:

- Durun bakalım, tek atlı tekin olmaz. Hem gelin benim, düğün benim. Bu türkünün sonunu bir dinleyelim hele, diye onları durdurur. Sonra Hüseyin'e döner:

- Söyle oğlum:

Hüseyin alır, bakalım ne söyler:

(12) Babanın sözlerini baştan tutmalı

Vârip gurbet ele geri gitmeli

Oğlu öldü diye gelin satmalı

Baba neden aldın sen bu gelini?

Kahraman Ağa Hüseyin'e:

- Söyle oğlum, söyle, der.

Hüseyin:

- Kina baba, dinle beni, diye cevap verir:

(13) Babanın sözleri bana hoş gelir

Gurbet elde yiğit başa iş gelir

Al duvak altında elâ gözden yaş gelir

Baba nerden aldın sen bu gelini

Bunun üzerine Kahraman Ağa yengeye:

- Bak bakalım şu geline, ağlıyor mu? diye sorar. Yenge "gelinin iki gözünün iki çeşme olduğunu" söyler. O zaman Kahraman Ağa Hüseyin'e döner:

- Oğlum, senin yarının bir nişanesi var mıydı?

Hüseyin:

- Ben onunla bir gün, bir gece değil, tam yedi yıl yattım der ve alır:

(14) Keten gömle giymiş eli dizine
Sürmeler çekmiş elâ gözüne
Üç ben bukağında, iki yüzünde
Baba götürmeyin benim yarımı

Kahraman Ağa:

- Tamam oğlum, der. Nişanesini de söyledin. Yarın nereliydi acaba?

Hüseyin:

- Dinle babay diyerek bir daha alır:

(15) Keten gömle giymiş yakası kirli
Şevtali satıyor iki birli
Aslını sorarsan Diyarbekirli
Baba götürmeyin benim yarımı.

Bunun üzerine Kahraman Ağa:

- Tamam oğlum, nereli olduğunu bildin. Şimdi de adını söyle, der.

Hüseyin:

- Peki baba, dinle, der ve alır:

(16) Bugün hava sıcak da serindir
Sığındım Hüda'ya Mevlâ kerimdir
Korkarım bu gelin Senem yârımdır
Baba götürmeyin benim yarımı.

Kahraman Ağa:

- Tamam, onu da söyledin. Şimdi de kimin oğlu olduğunu ve adını söyle, deyince Hüseyin tekrar alır:

(17) Ne karaymış alnımızın yazısı
Böyle geçer yiğitlerin bazısı
Ben Hüseyin'im, Ali İzzet Bey'in bir tek kuzusu
Baba götürmeyin Senem yârımı.

Kahraman Ağa bu atlının Ali İzzet Bey'in oğlu Hüseyin olduğuna artık emindir. Ona:

- Hadi oğlum, sen git, düğünü geri çevirip evine getireceğim, deyince Hüseyin teşekkür eder ve atına atlayarak köyünün yolunu tutar. Ancak yolda "köylülerden birinin onu görürse güleceklerini; bağlı bir adam olduğunu, bu sebeple kızı bırakıp mutlu olmasını sağlamayı" düşünür. İki elini açarak Allah'a yalvarır.

- Allah'ım, herşeyi biliyorsun, Sen nasıl istiyorsan öyle yap.
Ondört yıllık bu dert, canıma yetti artık.

Onun can'ı gönülden yaptığı dua kabul olur ve ihtiyar bir adam
peyda olur. Hüseyin'e:

- Oğlum, derdin nedir? diye sorar.

Hüseyin:

- Vallahi hiçbir derdim yok, kendi kendime efkârlanıverdim işte,
der:

Bunun üzerine ihtiyar adam Hüseyin'in sırtını sıvazlar ve:

- Git oğlum, Allah işini rast getirsin, diyerek onu yolcu eder.

Nihayet köye varan Hüseyin, baştan ayağa siyahlara bürünmüş bir
kızın çeşmeden su doldurmakta olduğunu görür. Onun bacısı Fatma olduğu
nu bilemez ve karalar giymesinin sebebini anlamak için ondan su ister.
Alır, bakalım ne der:

(18) Bir su ver içeyim yolcuyum bacı
Söyle gizli dertlerini bileyim bacı
.....
Niçin karalar giydin can bacı?

Kız alır:

(19) İç suyunu, var git yolcu yoluna
Açma yara üstüne yara, kardeşim
Her yanı yaradır, sol taraf yoktur
Açma dert üstüne dert kardeşim

Oğlan alır:

(20) Gülmedim dünyaya geldim geleli
Herkeste var bir türlü hal encemi
Ölüsü ölmeyen giymez mahtemi
Niçin karalar giydin can bacı?

Kız alır:

(21) Bir tek kardeşi vardı, gitti gelmedi
Emaneti saldı geri gelmedi
Yarı gitti yad ellere, gelmedi
Bir mezara mihmar oldu kardeşim

Oğlan alır:

- (22) Size konuştuğu vadi neyidi?
Bu dünyanın tadı neyidi?
Kardeşin gidende adı neyidi?
Söyle bana ışıkâre can bacı?

Kız alır:

- (23) Hele kırılsın çarhu feleğin
Genç yaşında zaya gitti emeğin
Fatma bacı, Hüseyin Bey'in
Yari gitti yad ellere gelmedi.

Oğlan alır:

- (24) Sil ala gözlerini ağlama cananım
Geriye geliyor Senem hanım
Git, pedere müşte ver, Hüseyin benim
Senem geriye geliyor can bacı?

Bunları duyan Fatma, karşısındaki oğlana dikkatlice baktığı hal de onu tanıyamaz. Zira aradan yedi yıl geçmiştir. Ona:

- Hayır, sen Hüseyin değilsin. Benim kardeşimin sırtında bir ziyaret beni vardır. Sıyrır bakayım gömleğini, der.

Oğlan sırtını sıyıınca beni görür ve onun abisi Hüseyin olduğunu anlar ve ona sarılarak

- Abi, senin geldiğin yollara kurban olayım, diyerek eve koşar.

Oğlunun ölüm haberi, özellikle Senem'in başkasına gelin gidişi, Ali İzzet Bey'i yatağa düşürmüştür. Kızı koşarak gelip:

- Abim geldi, baba! demesi üzerine:

- Abin öldü kızım, diye cevap verir. Ancak kapıda oğlu Hüseyin-i görünce yorgana bir tekme atar, oğluna sarılır. Ona:

- Oğlum sen gelirsin ama, Telli yok, der usulca.

Ancak Hüseyin'in yüzü gülmektedir.

- Korkma baba, Telli'yi geri çevirdim. Az sonra burada olur.

Meseleyi öğrenen Ali İzzet Bey düğün alayı gelince Telli ile Hüseyin'i gerdeğe koyar. Ancak Kahraman Ağa'nın bu iyiliğinin karşılığını vermek ister. Ona:

- Benim kızım yetişmiş. Senin oğlun da gelin bekliyor. Ata bindirelim de götür Fatma'yı; oğlanın gözü yolda kalmasın, der.

Kahraman Ağa:

- Memnuniyetle kabul ederim, diye cevap verir.

Fatma'yı telli duvaklı gelin ederek Kahraman Ağa'ya verirler, düğün alayı yola çıkar.

(4) BÖYLE BAĞLAR (Aşık Reyhanî Varyantı)

Diyarbakır'da Ali İzzet Bey adıyla bilinen bir adam vardır. Dünya varlıklarından hiçbir haksanı olmayan Ali İzzet Bey'in oğlu yoktur. Cenabı Allah'tan oğuldan başka birşey istememektedir. Zamanla Allah ona bir oğul verir, adını Hüseyin koyar.

Oğlu ondört-onbeş yaşına gelince, onu asil bir kızla evlendirmek isteyen Ali İzzet Bey, aynı muhitte yaylacılık yapan Ahmet Ağa'nın Senem adlı çok nadide bir kızının olduğunu işitir ve atına atlayarak bu yörük beyinin kapısını çalar. Bir sürü hoşbeşten sonra maksadı sorulan Ali İzzet Bey:

- Ben oğluma senin kızın Senem Hanım'ı istemeye geldim, der.

Bunun üzerine Ahmet Ağa:

- Benim kızımın kilosu 1000 liradır, diye cevap verir.

Ahmet Ağa'nın şartını kabul eden Ali İzzet Bey, altmış kilo gelen Senem Hanım'ın düğününü kısa zamanda yapar. Bir Cuma akşamı sona eren düğün neticesinde iki yavukluyu zifaf odasına verirler.

Ancak Allah'tan hakkında kayırlısını değil de, ille bir oğul niyazında bulunan Ali İzzet Bey'in oğlunun iktidarı yoktur. Bundan haberi olmayan kaynata, gelininin yedi yıldır bir çocuk doğurmadığını düşünür. Bir gün bağda otururken kendisine hizmet eden gelini Senem'e şunları söyler:

(25) Böyle bağlar böyle bağlar

Yar başını böyle bağlar

Kuş uçmaz kervan geçmez

Yıkılsın böyle bağlar.

Senem:

- (26) Böyle bağlar böyle bağlar
Gelin başını böyle bağlar
Bülbül güle konamadı
Ne yapsın böyle bağlar.

Kaynata:

- (27) Yüce dağdan kar beklerim
Düz ovadan kar beklerim
Yedi yıldır bağ becerdim
Meyvesi yok bar beklerim.

Gelin:

- (28) Soğuk yerde nar olur mu?
Sıcak yerde kar olur mu?
Bağban çürük bağ neylesin
Viran yerde bağ olur mu?

Kaynata:

- (29) Yüce dağlar karsız olmaz
Yiğitler ikrarsız olmaz
Başka bahçeyi besleyelim
Oğul bağı barsız olmaz.

Gelin :

- (30) Yüce dağdan kar bekleme
Rüzgâr yerden nar bekleme
Yedi bahçeyi becersen
Sen oğuldan bar bekleme.

Böylece meselenin içyüzü anlaşılır. Gelelim Hüseyin Bey'e. O da bağın içinde bir ağacın dibine çökmüş, babası ile ailesinin konuşmalarını dinlemiştir. Senem'in kendisinden şikâyet ettiğini gören Hüseyin, çok üzülür ve "gurbete gidip uzun müddet kalıp babama öldüğümü bildiren bir haber yazarım. O zaman Senem kocaya gider; bense bir müddet sonra döner, babamın duasını alırım. Böylece derdimi kimse öğrenmemiş olur" diye düşünerek asasının ucuna taktığı heybesini omzuna alarak memleketini terkeder.

Giderek Bağdat şehrine varan Hüseyin, amelelik yaparak geçimini sağlamakta, bir han köşesinde yaşamaktadır. Biz gelelim Ali İzzet Bey'e talihsiz Senem Hanım'a.

Kaynata ve gelin, Hüseyin'den hiçbir haber alamamışlardır. Böylece aradan beş-altı yıl geçer. Gurbette, beraber çalıştığı Hüseyin'le arası açılan arkadaşı, ona olan kızgınlığını yenemeyerek Ali İzzet Bey'e hitaben oğlunun öldüğünü bildiren bir mektup yazar. Oğlunun kara haberini alan Ali İzzet Bey üzmekle beraber, daha çok gelininin hayatını düşünür. Çok sevdiği Kahraman Ağa'ya "oğlunun öldüğünü, gelini Senem'i oğluna vermek istediğini" bildiren bir haber göndedir. Bu teklifi kabul eden Kahraman Ağa fazla zaman geçirmeden yüz atlı, iki yenge, bir kat davul-zurna ile Senem'i kendi memleketine götürmek üzere Diyarbakır'dan çıkarır.

Gelelim Hüseyin Bey'e. Memleketinden ayrılalı tam yedi yıl olmuştur. Bu arada daha önce kavga ettiği arkadaşıyla barışır ve ondan, babasına "öldüğünü" bildiren bir mektup yolladığını öğrenir. Önce çok üzülen Hüseyin, "bu kadar uzun sürenin sonunda Senem'in başkasıyla evlenmiş olacağını" düşünerek teselli bulur ve babasının elini öpüp hayır duasını almak üzere atına atlayarak memleketine doğru yola çıkar.

Diyarbakır'a yaklaştığı sırada, yayla yolunda giden bir düğün alayına gözü takılır. At üstünde, duvak altında giden gelinin durumu Hüseyin'de şüphe uyandırır. Atının başını o tarafa çevirir ve gönlünün efkârı, dilinin ezberi olan Senem'i kasederek sazının tellerine dökür:

(31) Duman çökmüş Diyarbakır düzüne
Baba nerden aldın sen bu gelini
Sürmeler çektiymiş elâ gözüne
Baba nerden aldın sen bu gelini.

Düğün alayındaki tırlıyözlardan bazıları ileri çıkarak Hüseyin'e:

- Oğlum, sen neden bizi yolumuzdan ettin? Yoksa gelini tanıdın mı? diye sorunca Hüseyin şöyle cevap verir:

(32) Babanın sözünü başta tutmalı,
Varıp gurbet ili seyran ettirmeli
Erini öldürüp, yari satmalı,
Baba nerden aldın sen bu gelini?

Bu sözleri duyup, at üstünde ağlayan gelini görünce devam eder:

- (33) Babanın sözleri bana hoş gelir
Gurbet ilde geniş başa iş gelir
Alduvak altında gözden yaş gelir
Baba nerden aldın sen bu gelini?

Kahraman Ağa:

- Oğlum, senin tanıdığın gelin nerelidir?

Hüseyin:

- (34) Keten gömle giymiş yakası kirli
Şeftali satarlar ikili birli
Benim sevdiceğim Diyarbekirli
Ağam nereden aldın sen bu gelini?

Kahraman Ağa:

- Bu gelinde belli bir nisanın var mı?

Hüseyin:

- (35) Keten gömlek giymiş eni dizinde
Arzumanım kalda elâ gözünde
Üç ben gerdanında, iki yüzünde
Baba nerden aldın sen bu gelini?

- (36) Bugün hava bulanıktır serindir
Sığındım Mevlâ'ya, Mevlâ kerimdir
Korkarım ki benim Senem yarimdir
Baba nerden aldın sen bu gelini?

- (37) Ne karadır alnımızın yazısı
Böyle geçer yiğitlerin mazisi
Benim, İzzet Bey'in Hüseyin kuzusu
Baba götürmeyin elin yarini.

Bu sözler üzerine âşığıın, Hüseyin olduğu anlaşılır. Kahraman Ağa:

- Mevlâ'ya şükrolsun ki dostluğumuz bozulmadan geldin oğlum. Sen git, babanı teselli et. Ben de şimdi düğünü döndürüp götürüyorum, der ve atlılarına emreder.

Ancak düğün olayı Senem'i geri getirmekte iken Hüseyin "Senem'i sebep olup döndürdüm ama, aynı hastalık halâ üzerimde" diye düşünür ve son umudunu yeri, göğü yaratan Tanrı'ya bağlayarak tabiatın karanlıkla rına doğru şöyle seslenir:

(5) Al bu arzu halimi esen rüzgâr
Âlemleri yoktan var edene götür
Altı günde halk eyledi dünyayı
Pazar günü temel kurana götür
Şevketli Peygamber, Sultan-ı vezir
Nerde "Allah" dersen orda hazır,
Deryalar üstünde boz atlı Hızır.
Düşkünler dâdına erene götür.
Hüseyin'im, derdim dağlardan yüce
Gözyaşım bir kitap ede hece
Kara herk içinde kara karınca
Karanlık gecede görene götür.

Tam bu anda Hüseyin bir ses duyar. Hayretle sesin geldiği tara-
fa dönünce, karşısında nurani bir dervişin durduğunu görür. Dervişe,
kendisini nereden tanıdığını sorunca:

- Oğlum, biz ricalü'l -gaiplerdeniz. Aç ağzını tüküreyim, der
ve sırtını sıvazlayarak gözden kaybolur.

Aniden kendinde bir değişiklik hisseden Hüseyin, büyük bir se-
vinçle atını Diyarbakır'a doğru sürer. Orada önüne ilk çıkan çeşmenin
başında genç bir kız görür. Su dolduran kız, Hüseyin'in giderken yedi
yaşında bıraktığı kız kardeşi Fatma'dır. Genç kızın baştan ayağa kadar
karalar giymesinin sebebini merak eder ve tanımadığı bacısına şöyle
der:

(38) Bir su içiriver garip yolcuya
Ne düşmüşsün gam, efkâra bacı can
Bu dünyanın işi rüyadır rüya
Gel aldanma a zâra bacı can

Bacısı Fatma:

(39) İç suyunu yolcu, geçgit yoluna
Koyma dert üstüne yara kardeşim
Gözyaşlarım döndü bahar seline
İstersen sor bu pınara kardeşim.

Hüseyin:

(40) İnsan bir kaptandır, dünya bir gemi,
Çarpar bir kayaya sonu encami
Ölüsü olmayan giymez matemî
Neden böyle giydin kara bacı can

Bacısı Fatma:

(41) Bir karında yattık, gitti gelmedi,
Yuvamızda baykuş öttü, gelmedi,
Gurbet ili mesken tuttu gelmedi,
Mihman oldu bir mezara kardeşim.

Hüseyin:

(42) Gurbete giderken va'di ne idi?
Dünyadan aldığı tadı ne idi?
Sen kimsin, kardeşim adı ne idi?
Söyle bana âşikâne bacı can.

Bacısı Fatma:

(43) Kırılısın kanadı çark-ı feleğin,
Genç yaşımda boşa gitti emeğim
Fatma bacısıyım Hüseyin Bey'in
Senem gitti yâd illere kardeşim.

Birbirlerini bu şekilde tanıyan bacı kardeş eve giderler. Evin önündeki sedirde, beyaz bir postta oturan Ali İzzet Bey, yaşlanmıştır. Hüseyin ona kendini tanıttınca heyecanından şaşkına dönen baba, rüya gördüğünü zanneder. Onlar kuçaklaşırken Kahraman Ağa, Senem'i şenlik içinde getirir. Ali İzzet Bey'e:

- Ey Ali İzzet Bey! Sana bir dostluk yapabildimse, ne mutlu bana! diye seslenir.

Ali İzzet Bey:

- Gel, benim gelinim Senem'i indir; -kabul edersen- yerine kızım Fatma'yı bindir, diye teklif eder.

Böylece Senem'in yerine Fatma, Kahraman Ağa'ya gelin olur. İndir-bindir dünyası olduğu daha iyi anlaşılan bu dünyada her iki genç de muratlarına ererler.

(5) ALİ RIZA BEY'LE NİMET KIZ'IN HİKAYESİ

(Olay, hikâyeyi anlatan kişinin başından geçmiştir.)

Ali Rıza, Ereğli'nin Kalesaray Köyü'nde yaşamaktadır. Birgün Nimet adında bir kıza âşık olur. Kız da ona karşı ilgisiz değildir. Ancak kızın ailesi, gönderilen dünürleri geri çevirir. Bunun üzerine Nimez'i kaçırmak için, onu yalnız yakalamaya çalışan Ali Rıza'nın bu hareketi, köylüler tarafından duyulur ve hoş karşılanmaz. Özellikle büyükler, Ali Rıza'nın bu işten vazgeçmesini isteyip, kızarlar. Eskat oğlan kızı unutamaz.

(6) Kalenin dağları yüksektir, geçilmez,
Soğuktur suları da gayet, içilmez,
Bir güzel sevdim de, bu güzelden geçilmez,
Seninle kavlimiz böyle miydi Nimet'im ?

Nimet'im seni bana zalim baban vermiyor, vermiyor,
O gavur annen noldu da seni bana mehil görmüyor.

Kızın annesi köyün içinde "ben o kalender oğlana kızımı vermem" diye tepin tepin tepinmekte, Ali Rıza'yı her yalnız görüşünde: "Kızımı bırakmazsan yiyeceğin dayağın haddi hesabı yok" demektedir. Bütün bunların babasının fakir olmasından ileri geldiğini düşünen Ali Rıza, köyünü terketmeye karar verir. Sirtına kepenegini örtüp beline kavalını soktukten sonra azığını da alır ve çobanlık yapmak üzere dağa çıkar.

Ancak kızın ailesi oğlanın peşini bırakmaz. Günlerden birgün enişte dağda Ali Rıza'yı bulur ve:

- Sen neden benim baldızın arkasına takılıyorsun? diyerek onu döver, gidip köyde övünür.

Nimet'e duyduğu hasrete dayanamayan Ali Rıza, onu görebilmek ümidiyle köyün pınarına varır:

Pınara vardım da Nimet'im senin için,
Su içtim de ben Nimet'im senin için,
Neden suratlısın küskün mü için,
Seninle kavlimiz böyle miydi Nimet'im?

Nimet'im seni bana zalim baban vermiyor, vermiyor,
O gavur annen n'oldu da seni bana mehil görmüyor.

Derken kız pınara gelir, bir süre konuşurlar. Ayrılırken Nimet:
Ali Rıza'ya:

- Ben sana varmaktan vazgeçmeyeceğim, diye yemin eder.

Kızla pek sık buluşamayacakları için Ali Rıza bu sefer Adana'ya gider. Aradan bir ay bile geçmeden kıza olan sevgisi, onun köye dönmeye sebep olur. Ancak Nimet'in ne eski bir katil olası babası Kazım, ne annesi Meryem, ne de kardeşleri, Ali Rıza'yla konuşmamakta; onu görünce yüzlerini asıp, başlarını çevirmektedirler:

Evleri var iki avlu, bir direk,
Seni almaya da ister yürek,
Her ne iş yaptıysak da ellere diyek,
Seninle kavlimiz böyle miydi Nimet'im?

Nimet'im seni bana gavur annen vermiyor, vermiyor.
Zalim kardeşlerim n'oldu da seni bana mehil görmüyor.

Fakir bir çobanım kızdardışlerine gönül verip, onun peşinde dolışmalarını hazmedemeyen Nimet'in kardeşleri, oğlanı pusuya düşürüp öldürmeyi tasarlarlar. Bunun için de Ali Rıza'ya:

- Hadi bize gidelim, derler.

Ali Rıza:

- Birşey mi var? Neden söylemiyorsun? diye sorunca da.
- Bize gel de babamla konuşun. Hem birlikte yer içer, eğleniriz.

Oysa Ali Rıza, kendisine kurulan bu ölüm tuzağını sezerek, tek-lifi reddeder:

Sarı zülüfleri tarayıp gezme,
Ezelden ezik, bağrımı ezme
Başına bağlamış sarılı yazma
Seninle kavlimiz böyle miydi Nimet'im?

Nimet'im seni bana zalim baban vermiyor, vermiyor,
O gavur annen n'oldu da seni bana mehil görmüyor?

Birgün kız Ali Rıza'ya

- Hadi kaçalım, ben babamın evinden memnun değilim, der.

Ali Rıza:

- Yaşın kaç?

Kız:

- On iki.

Ali Rıza:

- Yaşın çok küçük, seni kaçırıp yirmi sene hapiste yatamam sevgilim.

Bunun üzerine kız oğlandan ümidini keser ve babasının isteğine boyun eğerek, köyün zenginlerinden İlyas'ın Ali'nin oğlu Tacettin'le evlenir. Kıza sevdası daha çok artan Ali Rıza, şu türküyü söyler:

Evlerinin önü bir kuru dere,
Götür sevgilime selâmlar söyle,
Bir seher vakti indim bağlara
Seninle kavlimiz böyle miydi Nimet'im?

Nimet'im seni bana zalim baban vermedi, vermedi,
O gavur annen n'oldu da seni bana mehil görmedi?

Onun sevdasından durmadan gezen Ali Rıza, yine böyle avare dolaşırken Kızıl Yer mevkiinde Nimet'e rastlar. Onu görünce gözleri kararır ve kendini kaybeder.

Nimet'im senin için ağladım, gezdim
Bütün maceraları ben buna yazdım,
Şu yalan dünyadan usanıp bezdim,
Seninle kavlimiz böyle miydi Nimet'im?

Nimet'im seni bana zalim baban vermedi, vermedi,
O gavur annen n'oldu da seni bana mehil görmedi?

(6) BEY BÖYREK

Bir Beyböyük vardır. Beyböyük, Akkavak isminde bir kızla nişanlıdır. Kendisi de; arkadaşı şef oğlunun Mehmet de' o çevredeki bir kalede bir keşişin oturmakta olduğunu; kızı Dilâriçember'le güreşip de onu yenemeyenin üleşinden kale, kellesindengüle yaptığını; kızını kim yıkabilirse onunla evlendireceğini" duymuşlardır.

Günlerden birgün Beyböyük ile şef oğlu Mehmet ava giderler. Ancak -keşişin sınırına girdikleri için olacak- kale sahibine esir düşerler. Artık Dilâriçember ile güreşmeleri şart olmuştur.

Meydana çıkan Beyböyük epeyce beklemesine rağmen, kız dışarı çıkmaz. Keşiş:

- Hadi, çık gel Dilâriçember'im!

Kız:

- Bürgümü ördünüyorum !

Keşiş:

- Hele gel, Dilâriçemberim !

Kız:

- Çemberimi örtünüyorum !

Nihayet Dilâriçember meydana gelir ve güreş başlar. Sonunda Beybörek kızı yere yıkmayı başarır. Buna kızan keşiş:

- Benim kızımı yere yıkan bu oğlanı öldürün! diye emir verirse de kızı:

- Kina baba, bunu öldürmeyelim de, zindana atalım, der ve Beybörek zindana hapsedilir.

Aradan yedi yıl geçtikten sonra Dilâriçember Beybörek'i kale burcuna çıkarır. Kendisi keşişe esir düşmeden dağlara salıverdiği Dengi Boz'u, orada sahibini beklemekte, yayılmaktadır. Yedi yıl boyunca eli yüzü kıla bürünen Beybörek, kale burcunda kendi memleketinin olduğu yönden gelen bir bezirgân görür ve şu türküyü söyler:

(44) Gelişin nerden bezirgân başı,

Alıp satışın türlü kumaşı

.....

Yok mu benim sılamdan bir haber?

Bezirgân alır:

(45) Ne yiğidim, sen bir feruh yiğitsin,

Gamını, kasavetini Mevlâ dağıtsın.

.....

Söyle yiğidim, kelâm alayım dilinden.

Baybörek alır:

(46) Sürerim sürerim de zehmetim ırak

Dayanır mı buna fet oldu yürek

Babam Oğuz, Bey, kendim Beybörek,

Ondan da bir haber verin yolcular,

Bezirgan alır:

- (47) Babanı sorarsan da beli büküldü
Gözünün güheri yere döküldü
Dünyasını koydu, ahiretine çekildi
Onu da öylece duyduk yiğidim.

Beyböyrek alır:

- (48) Çalarım, çalarım da ötmedi sazım,
Hakk'a boyun eğdim, böyledir yazım,
Kılıcımın zoru Akkavak kızım,
Ondan da bir haber verin yolcular.

Bezirgân alır:

- (49) Kimi dedi,..... gelir dedi,
Kimi dedi, ölür kalır dedi,
Paltacı oğlu Kel Vezir alır dedi,
Onu da böylece duyduk yiğidim.

Beyböyrek alır:

- (50) Sen bir bezirgânsın, kalma yolundan
Alın, satın, varın dünya malından,
İlimi sorarsan Oğuz ilinden,
Varın gidin bezirgânım yoluna.
- (51) Yedi yıl yaslandım zindanı, taşı,
Şimdi saç bürüdü güzünen kaşı,
Sana derim sana bezirgân başı
Yok mu benim sılamdan bir haber?
- (52) Duradursun sağdıciyla güveyi,
Başından alırsın tülü duvağı,
Hak yanında zay olmasın Dengi Boz'un emeği
Yasıt Dengiboz'um yasıt, mecel kalmadı.

Beyböyrek'in ona seslendiğini duyan Dengi Boz, kişneyerek sahibinin yanına gelir. Sirtına atlayan Beyböyrek'in memleketine doğru yola çıkarlar.

Beyböyrek'in bıraktığında küçücük bir çocuk olan bacısı Fatma, artık bir genç kızdır. Dengi Boz'un tayını yanına, hetkeleri de koluna alan Fatma, suya gider. Beyböyrek'le atı karşıdan görününce tay, kişner. Fatma tay'a:

- N'oldun hay sakar? Ağamı yedin, beni de mi yiyeceksin?

Bacısını tanıyan Beyböyrek ona:

- N'oldun hay kardeş, tayı neden böyle kahrediyorsun? der.

Fatma:

- Bir ağabeyim vardı, gitti gelmedi. Gelin kızını eller alacak.

Yabancıнын yüzüne bakan Fatma, onu ağabeyine benzetir ve şöyle der:

(53) Dün gece gördüm de hayırlı düşü

Kan revan oldu gözümün yaşı

Ağzımdan mı aldın gözünen kaşı

Abdallara ağam dersem, ne derler?

Beyböyrek alır:

(54) Dün gece görmüşsün de hayırlı düşü

Kan revan olmuş çeşmenin yaşı

Bugün de, yarın da sar bağına taşı

Gelir kız kardeş gelir, ağa da gelir.

Kızın testisini doldurup, tayı koluna takarak yürüdüğünü gören
Beyböyrek:

- Kardeş, beni de misafir almadınız mı?

Kız:

- Ne bileyim hay derviş baba. Anamdan başka kimsem yok. Ona bir
diyeyim bakayım.

Eve gelince Fatma annesine:

- Ana, çeşmenin başında kaşı, gözü ağama benzeyen; elini, yüzü-
nü kıl bürümüş bir adam gördüm. Misafir edelim mi? der.

Annesi:

- Git kız, git. Kimimiz var da misafir alalım?

Kız gümrenir:

- Benim ağamı da gittiği yerlerde içeri koymazlar mı acaba?

Bunun üzerine annesi razı olur:

- Yürü git çağır da gelsin bakalım.

Kız gider, Beyböyrek'i çağırır. Dengi Boz'u da tayın yanına
çekerler. İçeri giren oğlan annesine:

- Valide nasılsın? der.

Annesi:

- Nasıl olurum evlâdım? Bir oğlum vardı, gitti gelmedi. O yüz-

den ağlaya ağlaya kör oldum. Gelin kızını da eller alacak.

Beyböyük:

- Gelir inşallah valide.

Oğlan yemeğini yiyip etrafına bakınca, sazının giderken astığı yerde durduğunu görür. Annesine:

- Şurda bir saz mı var, nedir? İndirsek de bir iki tıngırdatsak olur mu acaba?

Annesi:

- Olmaz evlâdım. Oğlum kendi astı, gelince kendi indirsin.

Beyböyük:

- Hay valide, benim zanaatımdı, diyerek sazının tellerine şöyle bir dokunur. Onun çalışına dikkat eden Fatma:

- Hay anne, sazının tezenesini bile ağam gibi vurur, der.

Annesi:

- Nerde ağam kızım, nerde? Gelin kızını eller alacak artık.

Bu anda sazın da tesiriyle -gençlik işte- kız fındırmeye başlar. Annesi:

- N'oldun kız?

Kız:

- Ben düğüne gideceğim. Bugün kınacı varmış.

Annesi:

- Kız, sen hiç utanmaz mısın? Ağanın gelin kızını eller alır da, o düğüne gidilir mi?

Oğlan:

- Gitsin valide. Hatta bana bir örtü verin de, ben de gideyim.

Beyböyük'le Fatma giyinip, düğün evine doğru yollanırlar. Yolda oğlan kıza "gelin kıza verilmek üzere" bir yüzük verir.

Düğün evine varan Fatma'nın ilk işi, yüzüğü Akkavak kızına vermek olur. Gelin:

- Kız, bunu nerden aldır?

Fatma:

- Bize elini, yüzünü kıl bürümüş bir derviş misafir geldi; o verdi.

(7) Bunu duyan gelin alır:

Ellerimin kınasını taşlara sildim
Gözlerimin sürmesini sellere verdim
.....
Beyböyük'im, sen sefa geldin.

- Vay, benim nişanlım geldi; diyerek oynamaya kalkan Akkavak kızı, şef oğlu Mehmet'in anasının da oynadığını görünce dayanamaz, söyler:

(55) Başına takınmış da inci tanesi,
Eline yakınmış da düğün kınası,
Daha mı oynar Mehmet'in anası,
Oğlun yesir, hay Allah'tan bulası.

Daha sonra Beyböyük, dağılan düğün topluluğuna:

- Ben geldim, nişanlımı alacağım, der ve kendi bacısı Fatma'yı da Kel Vezir'in oğluna verir.

Böylece iki kardeş muratlarına erip yetmişler, biz de muradımıza erip yetelim.

(7) İZZET BEY

Zamanın bir vaktinde İzzet Bey adında bir adam yaşamaktadır. Hüseyin ve Fatma olmak üzere iki çocuğa sahip olan İzzet Bey, zamanı gelince oğlunu evlendirir. Ancak aradan on yıl geçmesine rağmen "torunum" diyebileceği bir yavruya hasrettir. Buna çok üzülen kaynata efkâr dağıtmak için her gün bağlara çıkmaya başlar. Orada iş gördüğü gibi, çayını kahvesini de içmekte; eve ondan sonra dönmektedir.

Günlerden bir gün gelin kaynatasına:

- Baba, bugün çayını evde içsen olmaz mı? der.

"Bütün malının mülkünün oğlu Hüseyin'e kalacağını, ancak on yıl dır çocuğa sahip olamayan Hüseyin ölünce ne olacak düşüncesi içini kemiren İzzet Bey:

- Kızım, ben bugün çok meraklandım. Kahvemi bağlarda içeceğim; oraya getir, diye cevap verir.

Gelin kahveyi alarak bağa gelir ve masanın üstüne koyar:

- Buyur baba.

İzzet Bey kahvesini içince gelin fincanları toplamaya kalkarsa da kaynata onu:

- Otur kızım, sana bir hane söyleyeyim de, fincanları öyle toplarsın, diyerek engeller.

(56) Bu bağlar böyle bağlar
Gelin başın böyle bağlar
Yedi yıl bağ becerdim yavrum can
Bar vermez bizim bağlar

Bunu duyan gelin kaynatasının, çocuklarının olmayışını kendisine üşündürdüğünü anlar. İzzet Bey'e:

- Baba, ben de sana bir hane söylesem, olur mu?

Kaynata:

- Olur, yavrum.

Fakat ikisinin de, ceviz ağaçlarından birinin dibinde saklanan ve onların konuştuklarını dinleyen Hüseyin'den haberleri yoktur. Oğlan "eğer benim on yıllık ailem, sırlarımı babama derse, buradankaçmaktan başka çare kalmaz" diye düşünmekte, karısının söyleyeceklerini merak etmektedir. Gelin alır:

(57) Bu bağlar böyle bağlar
Gelin başın böyle bağlar
Bülbül dala konmadı babam can
Bar vermez sizin bağlar.

Deyince kaynata bir daha alır:

(58) Dağlardan kar beklerim
Bağlardan bar beklerim
Bir babanın bir oğlu yavrum can
Ben ondan bar beklerim.

Deyince gelin alır:

(59) Dağlardan kar bekleme
Bağlardan bar bekleme
Bülbül susuz, suyu yok babam can
Sen ondan bar bekleme.

Bunu duyan Hüseyin "bir daha babasının yüzüne bakamayacağını, yapılacak tek şeyin gurbete kaçmak olacağına" karar veren Hüseyin, arkadaşları Hasan'ı da alarak İstanbul'a gider.

Günlerden birgün birlikte çalışan Hüseyin'le Hasan'ın araları açılır ve kavga ederler. Buna kızan Hasan, İzzet Bey'e oğlunun öldüğünü bildiren bir mektup yazar. Bu kara haber üzerine annesi merakından ağlaya ağlaya ölür; babasının gözleri kör olur; bacısı Fatma ise baştan aşağı siyahlar giyerek dolaşır.

Hüseyin'in evden ayrılışını on yıl olmuştur. Birgün kan kardeşliği Kahraman Ağa gelerek İzzet Bey'e şöyle der:

- İzzet Bey. Senin oğlun benim de oğlum, senin gelinin benim de gelinim sayılır. Madem ki oğlun ölmüş, gel bu gelini benim oğluma ni-kâh edelim de götüreyim benim gelinim olsun.

İzzet Bey:

- Olur.

Hemen Senem'i Kahraman Ağa'nın oğluna nişanlarlar. Düğün kurulmada olsun, biz gelelim Hüseyin Bey'e.

Kavga ettiklerinden beri birbirlerini hiç görmeyen Hasan'la Hüseyin, birgün sokakta karşılaşırlar. Hüseyin:

- Hasan, gel barışalım. Zaten ne anamıza, ne de babamıza sövdük; sadece küstük. Olur mu?

Hasan bu söze cevap vermediği gibi, arkadaşının yüzüne de bakmaz. Hüseyin tekrar sorar:

- Hem yüzüme bakmıyorsun, hem de konuşmuyorsun Hasan, Acaba neden?

Hasan:

- Yüzüne bakmaya utanıyorum. Hüseyin. Sana öyle bir düşmanlık yaptım ki...

Hüseyin:

- Ne düşmanlığı?

Hasan:

- Babana mektup yazıp, kara haberini bildirdim.

Hüseyin:

- Deme Hasan?

Hasan:

- Vallahi Hüseyin, doğrusu bu.

Ertesi gece Hüseyin, boynunun ortasına inen bir sille ile uyanır. Etrafına bakarsa da kimseyi göremez ve tekrar yerine yatar. Ancak sabaha karşı bir sille daha iner ensesine. Yine evin her tarafını arar, atından başka canlı bulamaz. Kalkıp sabah namazını kılınca derinlerden bir ses ona bağıırır:

- Kalk, ne duruyorsun? Ailen Senem'i vermiş. Ya evdedir, ya da yolda!

Bunun üzerine Hüseyin atına atlayarak memleketinin yolunu tutar. Üç dört günden sonra bir gözenin başında durarak abdest alır ve namazını kılar. Tam namazını yarılacağı sırada boynunun ortasına bir sille daha iner. Namazını kesmeyen Hüseyin selâm verip arkasına döndüğünde ok sakallı bir pirin oturduğunu görür. Dede:

- Nerden gelir, nereye gidersin?

- Amca, ben gurbetçiyim. İstanbul'dan gelir, memleketime giderim.

- Kimin oğlusun bakayım?

- İzzet Bey'in.

- O benim arkadaşım olur. Sana onlardan haber vereyim: Annen ağlaya ağlaya öldü; babanın gözleri kör oldu, hep aynı sedirde oturur, durur. Senem de ya evdedir, ya yoldadır.

Bunu duyan Hüseyin'in memleketine gitmek üzere atına atladığını gören pir ona:

- Oğlum, gurbetten gelenin eline bakılır. Sen bana ne verdin ki gidiyorsun? deyince Hüseyin onun fakir biri olduğunu düşünerek bir kilo şekerle, bir paket çay verir. Tam atına bineceği sırada belinin tam ortasına bir yumruk vurur ve:

- Git oğlum, Allah işini rastgetirsin. Bu toprağı da babanın gözlerine sürersin, diyerek bir mendil uzatır. Toprak dolu bu mendili heybesine koyan ve -meğer- bağlı olduğu için çocuğı olmayan Hüseyin, açıldığını hisseder. Sevinç içinde atına atlayarak evine yollanır.

Köyüne yaklaştığı sırada kırk kişilik atlı grubunun bir gelini aralarına aldıkları halde ona doğru yaklaşmakta olduğunu görür. Gördüğü

kötü rüyaların doğru çıkmasından endişe eden Hüseyin, düğün alayının önüne çıkarak:

- Düngürcü başı kimse, yanıma gelsin, der.

Kahraman Ağa:

- Düngürcü başı benim.

Hüseyin:

- Görüyorum ki düğün alayınızda âşık yoktur.

Kahraman Ağa:

- Söyle söyleyeceğini de çek git.

Aldı bakalım .âşık ne söyler:

(60) Cıra yanar şu ovanın düzündü
Arz-ı halım kaldı elâ gözünde
Üç ben bukağında, iki yüzünde
Baba götürmeyin benim yarımı.

Bunu duyan atlılar:

- Kahraman Ağa, bırak da bu adamı atımızın ciridi ise öldürüverelim. Baksana, gelinimize düpedüz lâf atıyor.

Kahraman Ağa:

- Atıyorsa benim gelinime lâf atıyor. Sizi ilgilendirmez. Hem biz bunu atın ciridiyle değil, kırk kişinin üfürüğü ile de öldürürüz. Şimdilik geri durun.

Âşık türküsüne devam etmede olsun. Kahraman Ağa yengeye:

- Git bak bakalım, üç ben bukağında, iki tane de yüzünde midir?

Yenge gider, bakar ki, âşığın söyledikleri doğrudur:

- Evet Kahraman Ağa, üç ben bukağında, iki tane de yüzündedir.

Kahraman Ağa:

- İyi, onlar Hak âşıklarıdır. Her şeyi bilirler. Âşığı dinleyelim, Hüseyin'e dönerek:

- Haydi âşuk, bir türkü daha söyle.

Hüseyin:

- Yeter söylediğim artık, yoluma devam edeyim. Ben İzzet Bey'in oğluyum. Senem'imi nereye götürüyorsunuz?

Kahraman Ağa:

- Adın ne senin?

Hüseyin adını söyleyince Kahraman Ağa kendini tanıtır ve:

- Atını mahfuzla Hüseyin, Düğünü senin köyde yapmak gerek. Atlılar geri yollayacağım, der.

Atına atlayan Hüseyin, son hızla köyün yolunu tuttuğu sırada Kahraman Ağa da Senem'i İzzet Bey'e göndermiştir.

Köye varınca çeşme başında baştan ayağa siyahlar giyinmiş bir genç kızın, su doldurmakta olduğunu görür. Ona:

- Bacım, neden böyle siyahlar giydin? der.

Kız:

- Hüseyin adındaki ağam, gurbette ölmüş. Ailesini nişanlayıp yolladık. Bütün bunlara meraklandığım için böyle giyindim.

Bunun üzerine oğlan alır ve bir hane söyler:

(61) Gurbette ölenin adı ne idi
Zaten bu dünyanın tadı ne idi
Kardeşin Hüseyin Bey, senin adın ne idi
Söyle bana âşıkâre bacı can

Kız:

- Benim adım Fatma.

Oğlan:

- Ben de senin kardeşin Hüseyin'im. Hadi, babama git de, "oğlun Hüseyin geldi" de.

Müjde vermek üzere eve koşan Fatma, gelinini gönderen İzzet Bey'le bazısının alay ettiğini, bazısının ona öğüt veya tesellî verdiğini görür. Ona:

- Baba, oğlun geldi, der.

İzzet Bey:

- Bugün yirmi yıllık arkadaşından ayrılınca, aklını oynattın herhalde.

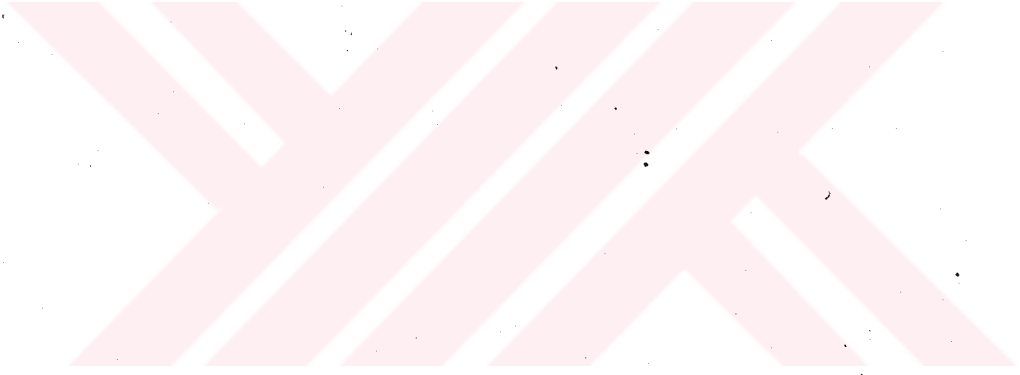
Daha sonra etrafındakilere dönerek:

- Çabuk bunu bir odaya kapatın, yüzünü görmek istemiyorum, diye bağırır.

Onlar kızı beş okkalık bir kilitle hapsededursunlar. O sırada Hüseyin Bey, evin kapısındadır. Babasının ellerini öper ve pirin verdiği toprağı gözlerine sürerek açılmalarını sağlar.

Az sonra Kahraman Ağa Senem'i getirir. Onu gelin hamamına götürerek kırk gün, kırk gece düğün yaparlar. Kahraman Ağa bu sefer kızı Fatma'yı, İzzet Bey'den ister. Fatma gelinliğini giyerek ata biner ve Kahraman Ağa'nın oğlu ile evlenir.

Böylece yer içer, muratlarına nail olurlar.

KARAVELLİLER

(1) CENNET SATAN MOLLA

Biri var idi, biri yoh idi. Keçmiş zamanlarda bir molla var idi. Bu molla çok hiyleker idi. Hiylekerlikde çok kazanç elde edirdi. O isteyipdi ki, kemişe cemaatı aldatıb çok sermaye toplansın. Onun için de molla çok düşündü, kötür-koy eledi, ahırda lotubaşını evine çağırıp dedi:

- Gel gardaşlıg olag, kazançımızı gardaş kimi bölek.

Lotubaşı güle güle dedi:

- Ahund, biz ele uşaglıgdan gardaşlıg olmuşug. Kimi gel gardaşlıgı tezeleyek . Ne deyirsen razıyam. Ancak ele tedbir kör ki, pul toplayag.

Molla dedi:

- Sen men deyene bah, dövlət başımıza sel kimi tökülsün.

Lotubaşı dedi:

- De görüm ne buyurupsan? Belke aglıma batdı.

Molla dedi:

- Sen get, dağın eteyinde olan pirin yanında bir zaga tik. Sonrası ile işin yohdu.

Lotubaşı dedi:

- Ele bil tikmişem, sonra ne olsun?

Molla dedi:

- Cennet satacagam, huri-gılman alverieleyeceyem.

Lotubaşı fikirledi, kördü aglabatan işdi dedi.

- Men katdim pirin yanında zaga tikmeye. Hamı yuhuda iken tikib başa ketireceyem.

Molla dedi:

- Zaganın dibinden de bir magara gazarsan, agzını da möhkem düzeldersen.

Lotubaşı lotulardan beş-altısını kötürdü, kedib pirin yanında bir zaga tikdirdi. Zaganın içinden bir magara çaşdırdı. Seher tezden molların yanına kelib dedi:

- Zaga hazırdır.

Molla dedi:

- Ahşam ona yığışarığı ancag sen de ahund şaltarı goy, başına emmame goy, beline gürşag seri.

Latubaşı dedi:

- Ahund, seni gebre goyum, ele molla olacagam ki, hamı el-ayagından ölecek.

Beli, ahşamı saldılar, Ahund ile lotubaşı zagaya kaçdüler. Molla lotubaşıya dedi:

- İndi yoldaşlarına deynen her yere seskuy salsınlar ki, pirin yanında iki ahund şeyda olub, her sözü Allah'a çatdırır, adam ölmemiş den ona cennetde yer sahladırlar.

Lotubaşı dedi:

- O mende.

Beli, lotubaşı lotuları topladı, hamısına tapşırığ verib dedi:

Men ahundla gardaşlıg olmuşam. Mene de ahundhug verilib. Siz her yere ses salın ki, pirin yanında zagada bir ahund var. O dünyadan, ahiretten haber verir. Sag iken adama cennetde yer sahladır.

Lotular metlebi başa düşüyler, her yere ses yaydılar. Adamlar deste-deste zagaya keldiler.

Zagada hiyleker ahund lop destkah çıhartmıştı. Lotubaşını dipde ki magaraya salmışdı. Her ne dese lotubaşı cevap verirdi. Adamlara deyirdi ki, cennetin meleyi dahışır. Zaga gızilla, cevahirle dolmuşdu. Mollanın közleri arpa yemiş çepişin közlerine dönmüşdü. Kelenler molla nın el-ayagından öpüb elleri birbirinin üstünde dayanırdılar, arzularını mollaya deyipdiler. Çoh adam cennetde özüne yer sahladırdı.

Künlerin bir künü keçel dalında bir sele odun, evlerine teref kedirdi. Kördi ki, adamlar sel kimi daga teref ahışırlar.

Keçel birine yan alıb soruşdu:

- Bu cemaat hara kedir

Hemin adam dedi:

- Başına kül, hele heberin yohdu? Deyesen gurd başını o gadar yeyib ki, yelbeyin olmusan?

Keçel dedi:

- A canım, meker bilmeyeni öldürersen? Kasıb alamam, oduna-zada kedirem, çoh şeydan heberim olmur.

Hemin adam dedi:

- Dagın eteyinde pirin yanında bir molla zuhur eleyib, ahiret-den heber verir. İndiden cennetde yer sahladır.

Keçel dedi:

- Meyer cennetde yer gurtaracak ki, indiden sifariş gabul ele-yipler?

Hemin adam dedi:

- Ede, nazanbillâh de, şekk eleme. Adamların yanında cennetin büyüü ile danışır.

Keçel odun selesini yere goyub dedi:

- Men de gedeceyim. Hem özüme cennetde yer sahladacağam, hem de neneme.

Keçel de goşuldu bunlara. Getha get, takı kelib zagaya yatdılar. Keçel ne kördü? Burada o geder adam var ki, köye daş atsan biri yere düşmez. Keçel bir enva-yı musibetle molların yanına kırdı. Molla ondan soruşdu:

- Dileyin nedi?sene de mi cennetde yer sahladım?

Keçel molların közlerinin içine diggatile bahdı. Kördü közlerin-den lotulug ya gır. Barmagını dişleyib dedi:

- Ahund, men cehennemde ketmek isteyirem. Deyirler, orada lotu çohdu. Tapşır mene cehennemde yer sahlasınlar. Çıplagam, üşüyürem.

Molla acıglı-acıglı çağırdı:

- Cehennem melaikesi!

Ses keldi:

- Beli, sözünü de.

Molla dedi:

- Keçele cehennemde bir isti yer sahla.

Ses keldi:

- Ejdehanın yanında sahladım.

Keçel dedi:

- Ahund, çok yahşı eledin, sümüklerim soyugdan donub, heç olmasa orada doyunca isinerem.

Mollanın acığı tutdu, Keçeli govdu. Kecel goranlığ düşene kimi orada-burada kirlendi. Garanlığ düşende yavaş yavaş zaganın yanına kel di, bir bağlam otun altında kizlendi. Kördü adamlar dagılıb evlerine kedenden sonra molla çöle çıhdı, her tarafe bahtı, kördü heç kes yohdu. İçeri kirib dedi:

- Hemi kelüb, kenara çık.

Keçel kördü magaranın içinden bir gapı açıldı. İçeriden bir adam çıhdı. Onun dalınca da beş-on adam geldi. Keçel bahtı ki, bunlar hamısı lotulardı. Beli, getirilen şeylerden sofraya tökdüler. Yemeye başlananda molla dedi:

- Ay uşaglar, benim keçelden közüm su içmir ahı:

Latubaşı dedi:

- Menim de közüm su içmir.

Latular dediler:

- Ooo, biz de...

Sonra yeyib-içmek başlandı. Beli, gece yarıya kimi yeyib içdiler, kef elediler. Gece yarıdan keçende hamısı yihılıb hor ha hor yatdılar. Keçel yavaşça içeri girdi, gızıldan, cevahirden ceplerini doldurub evlerine getdi. Gördü yazığ nenesi keçeli görende dedi:

- Ay oğul, hardaydın? Lap ürek köbeyimi yemişem.

Kecel gızılı nenesinin gabagina tökdü. Gızılı körende arvadın közleri ışırlandı.

Nenesi keçelden soruşdu:

- Ay oğul, bunu haradan aldın?

Kecel dedi:

- Nene, neynirsen haradan aldığımı? Men başga yere gedirem. Seher tezden gelib meni soruşan olsa, deyersen; yeddi illik setere çıkıb.

Nenesi közlerinin yaşını töke-töke dedi:

- Nene, ağlama, heç yere getmirem. Ele buralarda dolaşacağam, indi iş bele getirib ki, men gacak gizlenem. Gorhma, mene heç zad olmaz, deyirmanın bogazından ölü salsalar, diri çiharam.

Arvad dedi:

- Get, oğul, Allah kömeyin olsun.

Keçel gapıdan çıhib, düz bir dostunun evine ketdi, ehvalat ona söyledi.

Dostu ona dedi:

- Gorhma, sene heç ne eleye bilmezler. Goy seher açılısın, döşümüze yatan adamlarla danışarığ.

Bunlar burada galsın, size heber verim lotulardan. Seher açılan kimi lotulardan bir deste söz keçelin evine keldi. Nenesinden keçeli soruşdular.

Nenesi dedi:

- Yeddi ilin seferine çıhib.

Lotular kor-peşman keri gayıtmagda olsunlar. O biri terefdən keçelle dostu tegyir-libas oldular, küce bazara çıhdılar.

Lotular onlara dediler:

- Keçe senle kedib puşarır, eker sen de diyin doğru oldu, seni dünyanın malından geni ederik. Yoh, yalan oldu, ele pirin gabagında seni daş-palar edeceyik.

Keçel dedi:

- Sözüüm düz olmasa, ne istesenez eleyipsiniz, razıyam.

Beli, kün keldi garandığ düşdü. Keçel büyük bir deste ile zaganın yanına keldi. Ne kördüler, Lotubaşı magaradan çıkıhib keldi. Kefe başladılar. Molla dedi:

- Keçeli yoh elediniz mi?

Lotular dediler:

- Sefere çıhib.

Molla dedi:

- Menim gorhum ondandı, sefere-zada çıkmayıb.

Deme bu kece onların pül bölküsü imiş. Molla gızdı, kümüşü orta ya tökdü, dedi:

- Bir pay men, bir pay siz.

Lotubaşı razılaşmadı:

- Nece bir pay men bir pay siz? Heyr, bir pay sen, bir pay men, bir pay da lotularımız.

O biri lotular dediler:

- Heyr, ele zarafet yohdu. Ne varsa malı kimi böleceyik.

Molla dillendi:

- Danışan men, cennetden yer alan men, siz kimsiniz?

- Lotubaşı tez cevap verdi:

- Cennetin meleyi men, yer veren, ahiretten heber ketiren men, siz kimsiniz?

Zaba-dalaş başladı. Ahırda bir pay molla, bir pay lotubaşı, bir pay da galana vermek şartile razılaşıdılar. Yene de meclis başlandı, içib hamısı keflendi. Keçelin ketirdiyi adamlar deste ile zagaya doldular. Molla ile lotuları gol-gola bağlayıb kende ketirdiler. Car çekdirib hamını topladılar. Onların fırıldaglarını hamıya danışdılar. Toplaşanlar onları dar-galar elediler Keçele aferin deyib çohlu en'am verdiler. Keçel bu en'am ları kötürüb, evlerine apardı. Nenesi ile şad, kefn kök dolanıb ömür sürdüler.

(2) HADI, HUDU, KOR OĞLU KOSA, BİR DE MEN

Hadıydı, Huduydu, Kor oğlu Kosa idi, bir de men. Ova çıhmışdı. Gabagımızdan bir dovşan gaçırdı.

Hadıya dedim:

- Tüfengin var?

Huduya dedim:

- Tüfengin var?

Kor oğlu kasaya dedim:

- Tüfeğin var?

Heç kimin tüfengi olmadı. Özüm çağmagı yoh tüfengi çiyimden aşırdım. Hadıya dedim:

- Ata bilirsən?

Huduya dedim:

- Ata bilirsən?

Kor Oğlu Kosa'ya dedim:

- Ata bilirsən?

Heç biri ata bilmedi. Özüm çağmagı yoh tüfengle dovşanı yere serdim.

Hadiya dedim:

- Dovşanı soy!

Huduya dedim:

- Dovşanı soy!

Kor Oğlu Kosa'ya dedim:

- Dovşanı soy!

Heç biri soymadı. Soymağ üçün bıçağ gerek idi.

Hadiya dedim:

- Bıçağın var?

Huduya dedim:

- Bıçağın var?

Kor Oğlu Kosa'ya dedim:

- Bıçağın var?

Heç birinde bıçağ olmadı. Özüüm tiyesi yoh bıçağın sapını cibimden çıhartdım, dovşanı soydum, Hadi'ya dedim:

- Gazanın var?

Hudu'ya dedim:

- Gazanın var?

Kor Oğlu Kosa'ya dedim:

- Gazanın var?

Heç birinde gazan olmadı. Özüüm altı yoh, bir gazan tapdım. Hadiya dedim:

- Bişirebilersen?

Hudu'ya dedim:

- Bişirebilersen?

Kor Oğlu Kosa'ya dedim:

- Bişirebilersen?

Heç biri bişirebilmedi. Özüüm altı yoh gazanda dovşanın etini govurdum. Hamımız yedik, doyduğ, hele artığ da galdı. Artığını da bağladığ gurşagımıza, Bir horoz emele geldi. Bu horuzu mindik, yola düzel dik, gabagımıza bir çay çıhdı. Çaydan topladı bir palan. Palanı sökdük. İçinden bir kitab çıhdı. Ohuduğ, gördük hamısı yalan.

(3) İSFAHAN KEÇELİ

Biri var idi, biri yoh idi. Bu garının bir de Keçel oğlu var idi. Bunların dört toyugu, bir eşşeyi, bir de sınıg bir çehreleri var idi .

Bir gün Keçel dedi:

- Ana, burada korlug çekirik gelsene İsfahan'a köçek?

Anası dedi:

- Ay Keçel, İsfahan'da ele lotular var ki, seni kişmiş yerine ciblerine doldurub yeyerler. Orada biz baş çıhardabilmerik, yerinde rahat olur.

Keçel dedi:

- Ana, sen razı ol, köçek, Men İsfahan lotularına bir toy tutum ki, sesi aleme yayılsın.

Gazı razı oldu. Dört toyugu, bir de sınıg çehreni eşşeye yükleyib İsfahan'a köçdüler. Birgün garı dedi:

- Ay oğul, öz yerimizde hamı bizi tanıyırdı, yine bize gonum-gonşu kömek eleyirdi, dolanırdı. İndi burada kim bize el tutacağı? Apar tayugları sat, çörek al getir yeyek, görek ahırımız ne olacağı.

Keçel toyugları götürüb bazara apardı. Keçel ele tezece bazara apardı. Keçel ele tezece bazara çatmışdı, darga geldi onun yanına:

- Keçel, toyugları neçeye deyirsen?

Keçel dedi:

- Dördü elli tümen.

Darga toyugları götürdü.

Keçel pul isteyende darga bir şapalag da onun üzüne vurub yola düştü. Keçel heç bir söz demeyib, helvetce onun dalınca yola düzeldi. Darga düz evine getdi. Keçel de gapıda durub onu pusdu. Darga toyugları arvadına verdi. Arvadı dedi:

- A kişi, bunlar ne yahşı kök toyuğdu, neçeye aldın?

Darga dedi:

- Bir şapalağa. Bunları bişir, gonagları bağa gelecek. Men ge-direm. Keçel mökerimi göndereceyem, ne istese ver, gonagian üçün getir sin.

Darga bunu deyib getdi.

Keçel darganın dediklerini eşidirdi. Gözledi darga getdi. Bir az keçdi, Keçel darganın evine girib dedi:

- Hanım meni ağa gönderib. Ağam iki halı, iki gebe, iki de halıca isteyir bağa Salmaga , gonaglar gelecek.

Hanım Keçel'in dediklerini verib yola saldı. Keçel gebeleri götürüb öz evlerine getdi. Anası dedi:

- Oğlum, bunları ne ile aldın?

- Toyugların bahasına.

Keçel yene darganın evine gedip gözledi, toyuglar bişdi. Hanım dedi:

- Keçel, indi neye gelibsen?

Keçel dedi:

- Ağam dedi, toyugları versin.

Hanım toyugları bir gaba goyub, üstüne de örtük çekib, Keçele verdi. Keçel toyugları götürüb evlerine geldi. Anası dedi:

- Ay oğul, bunları ne ile aldın?

- Ay ana, bunları da toyugların bahasına. Gel otur yeyek.

Oturdular, ana bala toyugları şirin şirin yediler. O taraftan darga Keçel nökerini gönderdi ki, get halı gebeni getir, bağı düşeyek, gonaglar gelecek.

Keçel nöker galib dedi:

- Hanım; meni ağa gönderib, halıları, gebeleri, toyugları ver aparım, gonaglar gelir.

Hanım dedi:

- Ay Keçel, meni ele salıbsan, nedi? Bir az bundan gabag gelib aparmadın mı?

Keçel dedi:

- Ay hanım, ne deyirsen?

Hanım başını kaldırıp gördü ki, bu lap mahu du Keçel'di, dedi:

- Get ağana söyle ki, bir Keçel geldi, senin adını verdi, halıları, gebeleri, toyugları apardı.

Nöker ağasının yanına gelib dedi:

- Hanım deyir, bayag bir Keçel geldi, gebeleri, halıları, toyugları apardı.

Darga bildi ki, bu Keçel toyug yiyesi Keçeldi. Onun dalına düşdü, sorag eleye eleye gelib evlerini tapdı. Keçel uzagdan darganı görüb ölan bacısının paltarını geyindi, heyete çıktı, başladı dörd bir yanı süpürmeye. Darga gördü bir giz heyet süpürür, dedi:

- Ay giz, kimsen?

Keçel dedi:

- Garının gızıyam.

Darga dedi:

- Mene gelersen mi?

Keçel dedi:

- Gelerem, eger alsan.

Darga giz paltan geymiş Keçeli götürüb evine apardı. Akşam oldu, yediler, içdiler, söhbete başladılar. Keçel darganın evine göz gezdirib gördü, evde mengene var, dedi:

- Darga, o nedi?

Darga dedi:

- Bu mengenedi. Men şehirde agru tutanda buna salıb tehbeh ele-yimem.

Keçel galkdı, mengeneye girib dedi:

- Bu görüm, ne eleyir?

Darga mengeneni bir az burdu.

Keçel dedi:

- Ay, gabırğalarım gırıldı, aç.

Darga tez mengeneni açdı, Keçel çıkıb dedi:

- İndi de sen gir, men burum.

Darga dedi:

- Gözle ha, berk burma, gaburğalarımı gırarsan.

Keçel dedi:

- Gorkma, berk burmaram.

Darga mengeneye girdi. Keçel mengeneni ele burdu ki, darganın gabırğaları birbirine keçdi.

Darğa dedi:

- Ay gız, öldüm aç!

Keşel dedi:

- Ne gız, toyuqları zorla alabilerdin mi? Mene şapalag vurardın mı?

Darğa bahıb gördü gız ne gezir, bu hemin Keşeldi, dedi:

- Ay Keşel meni öldürme, adam sene gurban, her ne isteyirsen verim.

Keşel gulag asmadı. Mengeneni daha da berk burdu. Darğanın sesi kesildi.

Darğanın kim tarafından mengeneğe salındığından heç kesin heberi olmadı.

(4) KEREM VE SEYH

Bir şeyh özüne bir bendergahda ev düzeldib içinde ibadet eleyirdi. Avam camaat onun yemeyini, içmeyini başından sel kimi töküdü. Şeyh adam içine çıkmırdı. Guya hemişe Allah'la danışırdı.

Birgün Kerem adlı bir oğlan bi keş gedirdi, gabagına bir guleybanı çıkıb ondan sormuşdu.

- Ay Kerem gardaş, niye bere bi-kefsen? Yoksa körpüde goyununu bölübler?

- Meni yahşı adam tapmaz ha.. Ancag deli guleybanılar taparlar. Sene ne galıb? Çıkıb getsene işine gücüne.

Guleyhanı dedi:

- Sen derdini de, men çaresini söyleyim.

Kerem dedi:

- Le'net sene şeytan! Eşi, el çeksene yahamdan!

- Le'net özüne! Derdini de, çare elemesem, vur meni öldür.

- Bele men şeyhin yanına girmek isteyirem ki, onu görem. Çare eleyebilersen?

- He, bele de!... Yahşı men seni dönderib elerem milçek, gedib şeyhin evine girersen, doyunca baharsan.

- Sen kimsen ki, meni milçek eleyesen? Men ele salınası adam deyilem ha! Men özüm adam aktarıram ele salam.

- Ele salmağın özüne gelsin. Sözüme gulag as. Men şeytanım, seni milçek eleyirem, get tamaşa ele, sonra gellersen danışarığ.

Şeytan Kerem'i milçekeledi. Kerem uçub şeyhin evine girdi. Gördü ki destgah var. Burada bir deste kız var; birbirinden güzel, hamısı de şeyhin gullugunda. Kimi onun ayağını yuyur, kimi saggalını darayır, kimi üzünü yelpikleyir. Kerem geceni gözledi, gördü budu ha, evin dal gapısı açıldı. Lotular bir deste de kız getirdiler. Lotular garişdı gızlara, şeyh garişdı lotulara, bir me'reke başlandı ki, gel göresen, Hamı başladı çırtag vurub oynamaga... Sehere kimi oynayıb, kef çekdiler. Seher yine lotularla gızlar çekilib getdiler, gulgaravaşlar, bir de şeyh galdı. Kerem milçek donunda uçub şeytanın yanına geldi.

Şeytan dedi:

- Şeyhi gördün mü?

Kerem dedi:

Sen şeyhi deyirsen, men onun hurilerini, gilmanlarını da gördüm.

- Bu da senin şeyhin.

Kerem şehere getdi, bir deste adam götürdü. Şeyh lotularla kefe bahan zaman içeri girdiler, hamısını tutub cezalarına çatdırdılar.

(5) NÖKER, MOLLA SALAH VE GAZİ

Elgeme adlı bir kasıb kişi vardı. Bu kişinin bir oğlu var idi, o da nöker idi. Kişinin var-dövletten gümanı bir goyuna gelirdi. Arvadı goyunun sütünü ağartı eleyerdi. Deyerler kor atın kor da nalbendi olar. Elgemen'nin bir yoksul da dostu var idi, onun gızını öz oğluna nişanlamışdı. Gız olduğça güzel idi. Burada Salah adlı şorgöz molla da var idi ki, harada bir güzel gız, gelin görse idi, tora salardı. Günle rin bir günü nöker'in nişanlısı suya gedirdi, haradansa Molla Salah onun gabagina çıktı. Gızı görende mollanın gözleri siçan yemiş pişiyin gözüne döndü. Gız utanıb üzünü bürümek isteyende molla dil töküb dedi:

- Güzel, gız, molla hamıya mehremdi. Şeriete göre molladan, gızdan, gizlenmemek günah deyil.

Gız şeriatdan gorkub, üzünü balaca açdı. Molla Salah dedi:

- Tamam aç, gohsa ölen de cehenneme gısmet olarsan.

Gız üzünü tamam açdı, molla bahıb gördü ki, bu maral kimi gızdı. Gız çıkıb getdi. Molla da damag olmuş dana kimi yerinde key galdı. Han-nan hana özüne gelib dedi:

- Men Molla Salah olam, bele gızı elden gaçırdam? Yoh gerek bu-nu tora salam.

Molla tez eve getdi. Bir iki nefer mollasayag agsaggal çağırıp gızın atasının evine elçiliye gönderdi.

Gızın atası elçilere dedi:

- Gızım nişanlıdı.

Elçiler gedib bu heberi mollaya çatdırdılar.

Molla berk gezeblenib dedi:

- Men gızın üzünü açıb bakmışam. O, benim şer'en kebinli arva-dımdı.

Molla gızın atasına heber gönderdi ki, bes gızı şer'en benim kebinli arvadımdı, mene mahremdi.

Kişi molların yanına gelib dedi:

- Ohuduğun Gur'an belini gırsın. Menim gızım haradan senin ke-binli arvadın oldu?

- Suyu gedende açdırıp üzüne bakmışam, kebinini de kesmişem.

Kişi çoh yalvardı, yakardı. Ancag molla sözünden dönmedi ki, dönmedi. Ahırda iş gazıya düşdü.

Deyerler it itin ayağını basmaz. Gazı molların sözlerini tesdig elledi, gızın şer'en mollaya çatacağına fitva verdi. Mollaynan gazının bu hareketi nökere çoh tohundu. O atasına dedi:

- Ata, ben bu hayfımı mollada goymayacağım. Sen men deyene bah, ne desem ona emel ele.

Kişi soruşdu:

- De görüm, sözün nedi?

- Gel gümanımız çatan bir goyunu aparıb mollaya vererek, gazının eliyne şert bağlayag ki, biz ölende üstümüzde müfte Gur'an ohusun.

- Oğul, deyesen gesdin bizi gırmagdı?

- Onsuz da yemeye çöreyimiz yoh, geymeye paltarımız. İnsan üzü berk alar, ölmeyeceyik. Sağ galacağıg.

Atası çar-na-çar razı oldu. Goyunu gabaglarına gatıb molla'nın gapısına apardılar.

- Ne için bu goyunu getirmisiniz? deye molla soruşdu.

Kişi dedi:

- Ay molla, gurbanın olum, evde heç bi şeyimiz yohdur. Gorhurañ birden ölek, üstümüzde Gur'an okunmasın. Bu goyunu sene veririk, ölen-de bizim üstümüzde Gur'an ohuyasan.

Molla dedi:

- Merhaba, sağ salamat cenneti satın alırsınız?

- Ay molla, örtülü bazar dostluğu pazar, deyerler. Üreyimiz ar-hayın olmag için gazının eliyen bir şartnamemiz olsaydı, lap yahşi olardı.

Molla dillendi:

- Bu saat yazım, üreyiniz arhayın olsun ki, ölünüzün üstünde müfte Gur'an okuyacağam.

Molla bir şertnâme yazdı. Apardılar. Gazı da möhürünü üstüne basdı. Nöker kağızı gatlayıb cibine goydu. Goyunu mollaya verib, evle-rine gayıtdılar.

Bu ehvalatdan beş il keçdi.

Nöker atasına dedi:

- Ata, durma, molla'nın yanına get de ki, biz yeddi illik sefere çıhırıg, belke yolda ölüb-eledik, gerek sen de bizle gedesen, ölerək namazımızı gıalarsan. Eğer razı olmasa deyersen, goyunumuzu geri gaytar, doğdugları balaları ile.

Beli, kişi durub molla'nın yanına getdi. Molla onu gören kimi dedi:

- Hele ölüb-elememisiniz ki?

- Yok, molla, hele ölmemişik. Ancag ölsek yahşıde, dalanabilmi-rik, yeddi ilin seferine çıhmag istemirik.

- Çıhırdınız çıkın da.

- Söhbət budur ki, gerek sen de bizle gedesen.

- Men niye?

- Belke yolda öldük.

Kişinin sözü molladan lap tüştü çıkartdı. O, acıglı acıglı dedi:

- Cehenneme ölün, gora ölün! Siz öleceksiniz, gerek men dalını-
za düşem?

- Şertimiz var, getmesen gerek goyunumuzu geri gaytarasan.

- Seferde ölenin üstünde melâkeler Gur'an okuyor. Arhayın gedin.

- Yoh, ya görek goyunu veresen, ya bizle gedesen.

Molla, öz nökerini çağırıp dedi:

- Apar, o goca goyunu bu ite ver, redd olub başımdan getsin.

Kişî dedi:

- Nece goca goyun? Ele olmaz. Bizim o goyunumuz her il iki defe
doğur, her defe de iki guzu. Biri erkek, biri dişi, hesablamışam hamı-
sı eleyin min goyun. Beşyüzü sene gurban, beşyüzünü vermelisen.

Molla lap deli olub dedi:

- Deli köpek oğlu, sen ne danışırısan? Çıh buradan. Bir de bura-
lara gelsen, seni öldürecek.

Molla kişîni o ki var döyüb govdu. Kişî suyu süzüle süzüle eve
geldi. Ehvalatı oğluna danışdı.

Nöker dedi:

- Gazıya şikâyeteye gederik.

Nökerin erde bir bacısı da var idi. Hemin gün o, atası evine
gelmişti.

Nökerin bacısı ehvalatı eşidib dedi:

- Gardaş, zehmet çekmeyin, gazı malları satmayacag. Ancak fikir
elemeyin, men gazını keleye salaram, siz bildiyinizi elersiniz.

Nökerin bacısının sir-sifeti pis deyildi. Özü de yaman işveli
nazlı idi. O, üz gözüne enlik-kırşan sürt dü, özüne yetmiş iki gelemle
zinet verdi, oldu halis melâke, durub geldi gazının yanına. Gazı ona
bahanda az galdı bi-huş olub yere yıkılsın. Bir teher özünü sahlayıb
dedi:

- Hanım dua yazdırıcagsan, ya başka işin var?

Arvad gaş göz ata ata dedi:

- Duanı sonra yazarsan, gazı ağa. Men kasıb bir kişinin gızıyam Molla atamdan bir goyun alıb vermir, gelmişem ki, goyunu molladan alıb atama veresen.

Gazı dedi:

- Hanım, alaram. Sen de gerek evezine çıhasan.

Nökerin bacısı dedi:

- Gazı ağa, ne desen canla başla yerine yetirmeye hazıram.

Gazı dedi:

- Bu ahşam sene gonağam.

Nökerin bacısı dedi:

- Sene gullug elemeye heç seyimiz yokdu.

Gazı çıkardıb ona heyli pul verdi, dedi:

- Get, et-zad bişir, gaş garalanda gelecegem.

Nökerin bacısı ayağa galhdı, nazlana nazlana çıhib eve geldi, nökere dedi:

- Gazı akşam buna gelecek. Sen kenara gizlenersen. Gazı gelib içeri girenden bir az sonra gapını döyersen. Dalısıynan işi yohdu.

Nöker evin yanında gizlendi. Tezece gaş garalmışdı ki, gördü gazı budı ley kimi gelir. Gazı gapını döydü, arvad onu içeri bırakdı, yine gapını bağladı. Sonra gazıye dedi:

- Sen namazını gılıb gurtaranacan herşey hazır olur.

Gazı telem-telesik bir iki rüket namaz gılıb gurtarmışdı ki, gapı berkden döyüldü. Nökerin bacısı gazıya dedi:

- Ay aman erim geldi. Gazı ağa, gorhıma gizlen, kişini tez bir uzag yere göndererem.

Gazının dodağı gorhusundan yeddi yerden partladı. Ese ese arva-da dedi:

- Harada gizlenim?

Arvad sandığın ağzını açıb dedi:

- Bir hovurluğa sandıgda gizlen, ağla gelmez yerdı.

Gazı tez sandığın içine girdi. Arvad sandığın ağzını örtüb kılitledi, sonra gapını açdı, nöker içeri girdi. Arvad işare ile gazının sandıgda olduğunu ona bildirdi.

Nöker sandığın yanına gelib dedi:

- Çoh yorulmuşam. Menim yerimi bu sandığın üstünde sal, yatacağam.

Bacısı dedi:

- Sandığ üste niye? Ayrı yerde yatabilmezsen?

- Yoh, ben ehq elemişem ki, bu gece sandığın üstünde yatım.

Sandığın içinde gazının ürek-göbeyi düşdü. Az galdı bağı çatlasın.

O geceni keçirdiler. Seher yerden galhan kimi nöker bacısına dedi:

- Uşaglar aç gelir, sandığı aparib bazarda satacağam.

- Ne deyirem, apar sat.

Nöker bir hambal çağırdı, sandığı onun dalına şeleleyib bazara apardı. Ahtarib mollanı tapdı, sandığı deyer-deymezine ona satdı. Özü de bir kenarda dayandı. Molla sandığın ağzını açanda ne gördü, içinde birşey teprenir, vehimelendi, gərhudan üreyi keşib yere yıkıldı. Ses küy düşdü. Adamlar sandığın etrafına topladılar. Heç kes cür'et ele-yib sandığın ağzını açabilmedi. Üzünden deyen bir pehlevan çağırdılar. Pehlevan elinde gılinc ireli keşdi. Sandığın ağzını balaca açmag iste-yende gazı hısın sesle dedi:

- Menem gorhma.

Pehlevan ses eşiden kimi, sandığın ağzını berk-berk örtüb üstüne bir yeke daş goydu, dedi:

- Hortlamış adamdı! Eteklerinize daş yığın, yığın sandığın gapağını galdırıp içinden çıkacag. Onda here bir daş...

Bu sözleri gazı sandıgda eşitdi. Gorhudan bilmedi ne elesin. Nöker kenardan temaşa eleyindi. Ortaya çıhib dedi:

- Ay camaat, goyun men sandığın ağzını açım. Bir aç gedeyem, bel ke meni yeye, canım gurtara.

Adamlar dediler:

- Yahşi, aç.

Nöker ireli gedib, sandığı ağzını balaca açdı, dedi:

- Gazı ağa, benim şer'imi düz hell edersen, ya yoh?

Gazı gözlerinin yaşını ahıdib dedi:

- Amandı; goyma meni öldürsünler.

Nöker sandığın ağzını açdı. Gazını sandıgdan çıkarıldı. Adamlar gazını daşa basdılar. Nöker ıgırıp dedi:

- Öldürmeyin, gazıdı.

Adamlar tökülüb gördüler gazıdı, dediler:

- Gören ne pis iş görüb ki, sandığa salıblar.

Yetiren-yetirmeyen onun üzüne tüpürdü. Gazı yihıla yihıla evlerine getdi, bir ay yatdı. O biri taraftan nöker gözledi, gazı sagalan kimi atasına dedi:

- İndi gedek molladan goyunumuzu alag.

Nöker atası ile beraber molların yanına gedib dedi:

- Ay molla, ahı sefere ıhırığ, bizi niye yubadırsan?

- Cehenneme ıkın, men sefere-zada gelen deyilem.

- Onda goyunumuzu ver.

- Bir goca goyunumuz var, gedin aparın.

Nöker dedi:

- Hesablamışığ, goyunumuz min goyun olub. Yarısı senin olsun, beşce yüz goyun var.

Bu dedi, o dedi, ahırda gaziya şikayete getmeli oldular.

Molla gaziya dedi:

- Gazı ağa, bir adam mollaya bir goyun vere, sert gaya ki, ölen de üstünde müfte Gur'an okuyarsan, o adam sefere ıkmalı olsa, molla da hökmen onunla getmelidi mi?

Nöker dedi:

- Gazı ağa, gazı bir arvadın evine gele, destemaz ala, namaz gıla, sandığa gire, sandıgla satıla, bazarda sandıgdan ıka, o şikayete düz bahmalıdır mı?

Gazı başa düşdü ki, onu sandığa salan bu nöker imiş, mollaya dedi:

- Molla uzun danışma, ya bunlarla yedi illik sefere ıkmalısan, ya da goyunlarını vermelsen.

Molla dedi:

- Gazı ağa, amandı; menden beşyüz goyun isteyirler.

Gazı dedi:

- Hale insaflı isteyirler. Get beşyüz goyunu ver.

Onlar gedib mollanın sürüsünden beşyüz goyun apardılar.

Molla galdı yana yana.

(6) KEÇEL, ŞEYTAN VE GAZI

Biri var idi, biri yoh idi, bir gazı var idi. Bu gazı günde bir nöker tutub, bir hefde işlederdi, sonra döyer, söyler, haggını vermeyib govardı. Buna göre de gazının yanında heç kes nöker durmazdı. Ancağ gazıya nöker lazım idi. Şehere, kende ses salmışdı ki, gazıya nöker gerekdi, haggını da çoh verecek.

Gazı nöker ahtarmağda olsun, size heber verim kimden? Gazının İman adında nökerinden. İmanı gazı bir il hağsız muzdsuz işledib govmuşdu. O, çıkıb öz kendlerine getmişdi. İman yaşayan kendde Semet adlı bir oğlan var idi. İmanı görüb soruşdu:

- İman gağa, gazının yanında niye galmadın?

- Gağa, gazı meni döğüb govdu, haggımı da vermedi, onun yanında ejdaha da olsa, bir ilden artığ nöker galmaz.

- İndi ki, bele oldu, men gedib gazının yanında nöker işleyecem. Gerek nökerlerin gisasını ondan alam.

- Gel, getme, yazığsan, Gazı vurub gol-gabırğanı sındırarar, haggını da vermez.

- Yok, gerek gedem göremo nece gazıdı ki, yazığ nökerlere zülm eleyir.

- O senin öz işindi.

Semed İman'dan ayrıldı, nenesinin yanına gelib dedi:

- Nene, çörek hazırla, men gedirem.

Semed 'in nenesi:

- Hora gedirsen- deye heber aldı?

Semed lavğa lavğa cevap verdi:

- Sefere gedirem.

Nenesi dedi:

- Kül senin başına, sefere getmek senin harana yaraşır?

Semed nenesi ile huda-hafizleşib yola düştü. Gelib gazı olan şe here çatdı. Sorağlaşib gazının evini tapdı, gapısını döydü. Gazı ele bildi rüşvet getiren var. Tez durub gapıya geldi. Gapını açıb Semed'-den haber aldı:

- Niye gelmisen? Ne işin var?
- Eşitmişem, sene nöker gerekdi, ona göre gelmişem.
- Yahşı, seni nöker tutaram.
- Ayda ne verersen?
- Aydı on manat, yahşı işlesen, işine can yandırsan, bir az da üste gelerem.

Semed razı olub, gazıya dedi:

- Razıyım, amma şerti şumda kesek ki, harman vaktı yaba davasına çıkmayağ.

Gazı heber aldı:

- Şertin nedi?
- Menim bir atam var, hetirini çok isteyirem. Sert kesib, senin dilinden kağız alacam ki, eğer atama söysen, her söyüşde beş manat pul vereceksen.

Gazı ele bildi, bu da o biri nökerler kimidi. Bir il hegsız-muzdsuz işledib govacağ. Şerte razı olub, Semed'le şertname bağladı. Semed gazının yanında galdı. Gazı Semed'i bir gün oduna, birgün suya, birgün cüte gönderirdi. Semed gazının elinden lıp tenge geldi, gördü doğrudan da bu yaman zalım adamdı.

Bir gün gazı Semed'e dedi:

- Men bağa gedirem, sen de gulu sinig küpü bağa getir.

Gazı bağa getdi, Semed anbara girib gazının teze küplerinden birini götürdü, iki guluunu, bir az da ağzından sındırdı, dalına atıb, gazının getdi. Gazı küpe bahıb gördü ki, Semed köhne küpün yerine teze küpü sındırıp getirib. Gazını od götürdü, istedi Semed'i dövüp söye, amma şert bağlamışdı, üreyinden gelmedi ki, bir söyüşe bir beşlik vere. Çığırıp bağırmağa başladı. Ahırda özünü sahlayabilmeyib, ağzından bir söyüş çıkartdı.

Semed o saat dedi:

- Bir beşlik sende.

Gazının ganı garaldı, o Semed'e dedi:

- Git o buzovun guyrugundan çek, bura getir,

Semed "baş üste" deyib, buzovun guyrugundan ele çekdi ki, hayvanın guyrugu çıkıb elinde galdı. Guyruğu getirib gazıya verdi. Gazı heber aldı:

- Bu nedi?

Semed dedi:

- Sen özüñ dedin, get buzovun guyrugundan çek, getir buna, men de gedib çekib getirdim.

Gazı Semed'i söyüb dedi:

- Ade, men sene dedim get buzovun guyrugundan yapış, sür gelsin buna, Sen gidib guyrugunu çıkardıb gelmişen üstüme...

Bir gazı dedi, bir Semed. Çığır-bağır başlandı. Cemaat sese yığıldı, adamlar heber aldılar ki, ne olub? Gazı danışanda Semed cibinden şertnameni çıkardıb, cemaate görsetdi. Sonra üzünü de yazıya tutub dedi:

- Yüz seksen sekkiz kere atama söymüsen, her söyüsün birini beş manatdan hesabiyle, haggımı ver.

Cemaat gördü ki, Semed doğru deyir. Semed'in elinde gazının dest hetti ile yazılmış kagız var. Gazının övgatı telh oldu. Gatırını minib getmek istedi; ancag gördü ki, gatır uzağdadır. Semed'e dedi:

- A gede, get o gatırın başını hayla, getir beri.

Samed üzünü cemaate dutub dedi:

- Eşitdiniz ne dedi?

Cemaat dinib danışmadı. Çünkü hanımın gazıdan zehlesi gedirdi. Gazının başı berk garişdı. Semed gidib gatırın başını kesdi, getirib gazının gabagina atdı, dedi:

- Bu da gatırın başı.

Gazının canı boğazına yığıldı. Semedi berk döydü. İstedi öldüre, cemaat goymadı.

Semed dedi:

- İndi ki, iş bu yere çatdı, hesabla, yüz seksen sekkiz defe beş manatın ne geder eyleyirse, o puldan gatırının pulunu götür, galanını ver.

Gazı dedi:

- Vermerem.

- Deyirem ver, vermesen tövledeki inek benimdi.

Gazı yine Semed'i döymek istedi, ancak camaat goymadı. Adamlar Semed'e dediler:

- Şeytana la'net ohu.

Semed dedi:

- Men şeytana la'net ohumuram. Gazıdan haggımı isteyirem.

Gazı araya söz atıb birden gaçdı. Semed gördi ki, gazı gaçıb. Dabanına tüpürüb, gazının dalısınca getdi. Bir az getmişdi ki, gabağına bir nefer çıhdı. O Semed'den sormuşdu:

- Hara gedirsen?

- Ne işine galıb?

- Soruşuram, cevap ver.

- Sen kimsen?

- Men şeytanam. Sen ki mene le'net ohumadın, men sene heyre vereceyem.

- Çıkıb getsene işinin dalısınca! Senden şeytan olar?

Şeytan dedi:

- Halis şeytanam ki, dayanmışam gabağında, gel men bir efsun ohuyum, senin sifetini deyişim. Özüm de olam gatır, Meni minib apararsan, hemin gazıya satarsan, amma nohtamı elden vermezsen.

Semed razı oldu. Şeytan bir efsun ohudu, dönüb gatır oldu. Semed tez atılıb gatıra mindi, birbaş gazının evine teref getdi.

Gazı üz gözünü turşudub yola bakındı, gördü ki, bir nefer gatıra minib gelir. Semed gatırı yarga sürüdü. Gazı öz özüne dedi: "Bu gatırı alacağam".

Gazı Semed'i tanımadı, çünkü şeytan onun sifetini deyişdirmişdi.

- Gatırı satırsan?

- Niye satmıram.

- Neçeye deyirsen?

- İki yüz tümene.

Gazı razı olub, gatıra ikiyüz tümene verdi. Gazı eve gidib gelince, Semed gatırının nohtasını çıkarıb gizletdi.

Gazı gelib, Semed'e iki yüz tümen verdi. Üstelik bir gebe de aldı. Semed çıkıp getdi. Gazı gatırı tavlaya bağlamışdı, geldi ki, gâtırın gabağına bir az arpa töke. Gördü gâtır burnunu bir deşiyeye sohub. İstedi gâtırın burnunu çıkarda. Gördü ki, olmur. Biraz keçmedi ki, gâtırın başı, sonra bedeni desiye keçdi. Gazı gâtırın guyrugundan yapışib dardtdı, guyrug çıhib gazının elinde galdı. Gâtır yoh oldu. Gazı başına vura vura tavladan çıhdı. Divanhaneye getmek istedi. Bu demde bir adam geldi ki, bes seni filan yerde gonaglığa çağırırlar. Gazı gonaglığ paltarını geyinib getdi. Meclisde çoh bir kef oturmuşdu. Gazıdan heber aldılar ki, niye belesen? Gazı başına geleni söyledi.

Heber aldılar ki, gâtırı sene kim satıb?

Gazı dedi:

- Satan adamı gelende gapıda gördüm.

Adam gönderib Semed'i çağırdılar. Ondan heber aldılar.

- Sen gazıya gâtır satmısan?

- Yoh.

Gazı el atıb gırşağından gebzi çihartdı, yere çırpıb dedi:

- Bes verdiyin bu gebz nedi?

Cemaat gebze bakıb gördü ki, bu gebz deyil, gumar kağızıdır.

Semed dedi:

- Ay cemaat, bu lotudu, görmürsünüz gumar kağızı sahlayır? Heç görmüsünüz gâtır divar deşiyine gire?...

Cemaat dinmedi. Gazı gıpgırmızı gızardı. Semed'e dedi:

- Bes gâtırın guyruguna ne deyirsen? Gâtır deşikden keçende guyrugu elinde galıb.

Semed dedi:

- Guyrugu göster görek.

Gazı guyrugu cibinden çihartdı, yere atan kimi guyrug bir dümbek oldu.

Semed dedi:

- Ay cemaat, bu gumar kağızı, bu da dümbek. Bu gazı deyil, lotudu, lotu!

Gazı dedi:

- İndi ki, bele oldu, senin mene verdiğin nalı da görsedim.

Gazı elini cibine salıp, nalı çıkartdı. Gördüler bu nal deyil, iki aşığdı.

Semed'i bırakıb düşdüler gazının üste, o var ki döydüler, meclisden bayıra atdılar.

(7) OĞRU MOLLA

Bir şehirde bir molla var idi. Bu molla harada ne aş alsa, orada baş idi, her yere barmağ uzadırdı, her yerden kazanç getirirdi, yene de gözü doymurdu. Mollanın şehrin gınarındabir gonuğu var idi ki, ucu bucağı yoh idi. Bir gün molla goruğun kınarında dayanarken Semender adlı bir kişi onun yanına gelib dedi:

- Ay molla, bir boğaz ineyim var, ya bugün ya da sabah doğacağ. Goy onu getirim, goruğun gırağında otlasın.

Molla dedi:

- Razıyam, getir hasırınıçine sal, doğandan sonra apararsan.

Semender ondan razılığ eleyib dedi:

- Allāh sene kömek olsun, molla.

Semender tez evine getdi, arvadına dedi:

- Ay arvad, molla dedi ki, ineyi getir goruğa burah, doğanacan otlasın.

Arvad dedi:

- A kişi sözüm yohdu, ancağ tez tez git bah, yohsa molla oğurla dıb eleyer.

- Arvad, günah eleme, molla da oğurlug eler mi?

Semender ineyi peyeden çıhardıb mollanın gorusuna saldı. Deme, ineyin vahtı imiş. Kişi gedenden bir saat sonra inek doğdu. Molla o saat ineyi hasardan çıhardıb apardı. Mollanın arvadı bayıra çıhib gördü ki, eri yanı buzovlu bir inek getirir. O, kişisinden heber aldı:

- A kişi, bu ineyi sene kim verib?

- Arvad, Allah yetirib.

- Onda çek içeri.

Gün batanda Semender kişi mollanın goruğuna getdi ki, ineyini getirsın. Ora inek, bura inek, ineyi tapmadı ki topmadı. Ahırda mollanın evine getdi ki, ondan soruşsun.

Gördü molla namaz gılır. Gözledi molla namazını gılıb gurtardı.
Semender ondan soruşdu:

- Ay molla, başağrısı verirem, inek goruğda yohdur. Bilmirsen nece olub? Belke görüb-elemiş olasan.

Molla acııglı acııglı dedi:

- Levend oğlu levend, men sene inek otaracağdım? Ne bilim nece oldu.

Semender bir söz demeyib gayıtdı.

Semender ahşama kimi molların evinin hendeverinde dolandı. Ahşam olcağ bir de gördü molların arvadı gapıda ineyi sağır. Kişi ineyi gören kimi onun yanında yüyürdü.

Molla evden bayıra çıkıb:

- A kişi, ne isteyirsən? deye soruşdu.

Semender dedi:

- Ay molla, bu inek benimdi.

- Yoh, benimdi.

- Sen ohuduğun Gur'an, gıldıgın namaz ineyi ver!

- Estağfürüllah... İnek benimdi!

O dedi benimdi, bu dedi benimdi, Semender'le molların davası düşdü. Molla onun yakasından çekib dedi:

- İndi ki beledi, gedek gazıya şer'imizi deyek.

Onlar gazının yanına getdiler. Gazı heber aldı:

- Ne şikâyetiniz var?

Semender dedi:

- Menim ineyimi molla oğurlayıb, vermir.

Molla dillendi:

- Yalan deyir, ineyi öz gorug yerim doğub.

Gazı molların gözünün içine bahdı. Onun namını vermeyib dedi:

- Molla, bir emelli danış, görüm iş ne yerededi.

Molla danışdı:

- Menim goruğ yerim var. Seher durub goruğa getdim. Gördüm ki goruğ yerimin içinde bir inek var, balası da yanında.

Gazı dedi:

- Molla, goruğ yerinin her tarafı heserlidi?

- Beli, dörd tarafı de hasarlı, gapısı da gıfıllıdır.
- Molla doğru deyir, şer'en inek ona çatır.

Semender ne geder dedise ki, ineyi goruğa molların icazesi ile özüm salmışam, gazı onun sözüne fikir vermedi. Ahırda ağlaya ağlaya durub evlerine geldi, arvadına dedi:

- Gazı ineyi mollaya verdi.
- Ay aman, evimiz yihıldı. Kişi, bir hiyle işletmek lazımdı.

Arvad, bir bestinin içini peyinle doldurdu, üstüne de azca yağ goyub dedi:

- Kişi, bunu aparıb gazıya verib deyersen ki, gazı ağa, benim ineyimi molladan al, özüme ver. Gazı yağı yeyende ağzına peyin gedecek. Onda sene deyecek bu nedi, bu yağ deyil, peyindi, sen onda ona cevap ver, yegin yağ dönüb peyin olub.

Kişi onun sözünü kesib dedi:

- Dalışını özüm deyerem.

Semender bestini götürdü, gazının yanına gedib dedi:

- Gazı ağa, buyur, bu bestinin altı baldı, üstü yağ. Menim ineyimi molladan al, özüme ver.

Gazı bestini ondan aldı, berk acmışdı. Bestinin ağzını açdı, çörek kesib batırdı yağa. Bir nece tikedden sonra yağla garişiğ ağzına peyin getdi, ağzı pis oldu. Gazı dedi:

- Bu nedi? Bu yağ deyib, peyindi. Atanı yandıracağam.

Kişi dedi:

- Atamı niye yandırırırsan? Yağın yağ dönüb peyin olub.

Gazı dedi:

- Levend oğlu levend, yağ da dönüb peyin olar mı?

Semender dedi:

- Gazı ağa, tarpag yanı balalı inek doğanda, yağ da peyin olar da.

Gazı barmağını dişledi. Öz özüne dedi: "Bu kişi meni bi-abır edecek".

O saat molları çağırtdırıp dedi:

- İnek bu kişininindi, verersen aparar.

Kişi bu sözü eşiden kimi molladan gabağ gedib, ineyi balası ile evine apardı. Tamahkar molla da geldi yana yana.

(8) KEÇEL VE MOLLA

Bir oğlanın gözünün ağı garası birce toyugu var idi. Toyug cins toyug idi, günde üç kere yumurtlayırdı. Oğlan bu yumurtaların ikisini satıb çöreye verirdi, birini de bişirib anası ile çöreye yavanlığı ele-yirdi. Günlerin bir günü, ahunda heber çatdı ki, bes filan oğlanın ta-yuğu var, günde üç defe yumurtlayır. Her yumurtası da şamama büyüklük-de. Bu ahund hem tamahkar, hem de zalımın birisi idi. O, özlüyünde de-di: Nece olur olsun, görek o toyuğu onun elinden alam". Ahund adam gön-derdi, oğlanı çağırtdırıp dedi:

- Oğlan, berk nahosam, Gur'an'a bahmışam, gösterir ki gerek gün-de üç defe yumurtlayan toyug etini yeyem. Eşitmişem sende günde üç de-fe yumurtlayan toyug var. Sen gel o toyugu mene ver. Evezinde men de ism-i e'zem ohuyoram, Allah o dünyada seni behište gönderer.

Oğlan dedi:

- Ahund, behişt özüne galsın. Mene öz tayuğum beşdi. Onun yumur-tası ile dolanıram.

- Onda ele dua ohuyaram ki, seni cehennemın alovunun içine atar-lar.

- Ahund, cehenneme atma, ne eleyirsen ele, toyuğu veren deyilem.

Ahund oğlanı ne geder cehennemle, ejdeha ile ifrite ile gorhut-dusa da oğlan razı olmadı.

Ahund özlüyünde dedi: "Gerek toyuğu oğlandan oğurlayam. O toyug benim olmalıdır".

Ahund, geceni saldı, durub yavaş yavaş oğlanın dahmasının yanı-na geldi. Oğlan dama çıhıb ayın doğmasını gözleyirdi ki, oduncularla meşeye, oduna getsin. Bahıb gördü ki ahund eyile eyile onlara dahması-na teref gelir. Bildi ki toyuğu oğurlamak isteyir. Tez aşağı endi, eli ne bir saf ağac alıb, gapının dalında gizlendi.

Ahund o yana bu yana bahdı, gördü adam yohdu. Başını gapıdan içeri salmağ isteyende oğlan onun tepesine ele bir ağac vurdu ki, ahundun başından gan fevvare verdi. Oğlan bir iki ağacı da çekdi. Ahund başından gan aha aha evine geldi, bir batman eski yandırıp yara-

sına basdı, yorğan döşeye girdi. Onun yanında dua yazdırmağa, kebin kesdirmeye gelenlere dediler:

- Ahund berk hestedi.

İşin üstünden bir müddet keçdi. Ahundun başı yahşı oldu. Toyuğ onun yadından heç çıhmırdı. Günlerin bir günü yine oğlanı çağırıp dedi:

- Oğlan, toyugdan el çekmişem. Görürem zirek oğlansan. Mene nöker lazımdı. Gel mene nöker dayan. Sene oğlum kimi baharam.

Oğlan dedi:

- Ay ahund, goy bu gece fikirleşim, sabah sene cavab deyerem.

Oğlan eve geldi. O günü toyuğun iki yumurtasını satıb çöreye verdi, bir yumurtası da yavanlığ eleyib anası ile yedi, sonra anasına dedi:

- Ana razı ol, gedim ahunda nöker dayanım, Men bele dememişdim, görek onun başına oyun getirem.

Anası dedi:

- Ay bala, yerinde rahat otu, sen ahunda heç zad eleyebilmezsen.

- Yoh, dayanacağam.

Anası razı oldu. Beli, oğlan ahunda nöker oldu.

Birgün ahund oğlana dedi:

- Oğlan o toyug senin neyine gerekdi. Yemek içmeyimizi ki men verirem. Getir toyugu kesib plav altına goyağ.

Oğlan dedi:

- Ahund, toyug söhbeti izleme. Ondan gözünü çek. O plav altına goyulan toyug deyil.

Günlerin bir günü oğlan bazara getmişdi. Ahund bunu bilib, gizlince onlara getdi, toyugu oğurlayıb evine apardı, oğla gelmeyen yerde gizletdi. O biri terefdan oğlan eve gelib gördü, toyug yohdu. Anasına dedi:

- Ana, bura kim gelmişdi?

Anası dedi:

- Ahund.

- Ana, ahund toyugu oğurlayıb.

Oğlan ahundun yanına gedib dedi:

- Ahund ağa, toyugumu ver.

- Ne toyugu? Heberim yohdur.

Oğlan ne geder dedi, yalvardı, ahund boynundan atdı.

Oğlan sabit dayandı, ancağ göz-gulağda oldu. Bildi ki ahund toyuğu kesecek. Oğlan tez bazara çıhdı, o toyuga ohşar bir toyuğ aldı, getirib bir yerde gizletdi.

Ahund arvadını çağırıp dedi:

- Arvad, tendirde günde üç defe yumurtlayan bir sehrli toyug var. Ondan muğayat ol. Özüm de men bazardan bir ayrı toyuğ alıb getire ceyem, onu kesib hörek hazırlarsan.

Oğlan bu sözü gizlinden eşidende çoh şad oldu. Tez tendirin başına getdi. Toyuğunu tendirden çıkartdı. Toyuğların ikisini de götürüb evlerine apardı.

O biri terefdin ahundun arvadı getdi ki, tendirdeki toyuga bahsın. Tendirin ağzını açdı, gördü toyug-zad yohdu. Gün batan zaman ahund gelib çıkdı.

Arvadı ona dedi:

- Tendirde toyuğ-zad yohdu.

Ahund dedi:

- Yegin onu yine oğlan aparıb.

Ahund oğlanı yanına çağırıp dedi:

- Oğlan, meni incitme, gel toyugu ver mene. Gur'an'a bahmışam, günde üç yumurta veren toyug yumurtası benim derdime dermandı.

- Menim dediyimi elesen vererem.

- Söyle görüm, ne deyirsen.

- Tedarük gör. Gedim toyugu getirim. Arvadın da bir plov bişirsin. Plovun altına goysun.

Molla çoh şad olub oğlana dedi:

Herşey hazır olar, şen get toyugu getir. Ancag plovun başına goymağa toyugumuz var. Ona sahlayacağam.

Oğlan gedib bazardan aldığı toyugu getirdi. Mollaya verdi. Arvad da gazan asdı, plovu bişirmeye başladı.

Gün batan zaman ahundun arvadı plovu bişirib deme goydu. Oğlan gedib bir neçe adam çağırdı. Beli, molların arvadı aşı boş gablara çekib süfreye düzdü. Yemeye başladılar. Oğlan çoh bic idi, ahund gic.

Oğlan ahundu dile tutur, ele hey ona şerab içirirdi. Ahund o geder iç-di ki, serhoş olub, hor-ha-horla yatmağa başladı. O, ele berk yatmışdı ki, etini kesseydin, oyanmazdı. Adamlar dağılıb getdi. Oğlana da bu lazım idi. O, bir ülgüc, bir gayçı götürüb edeb erkanla ahundun saggalı, bıgını gırhdı, özü de sandığından bir geder pul götürüb getdi.

Beli, ahund ertesi gün seher tezden ayağa galhıb gerneşdi, ar-vadı ona bahdı, pıggıltı ile gülüb o biri eve keçdi. Ahund acığlandı. Elini saggalına atdı ki, tumarlasın. Ne görse yahşıdı? Gördü ki saggalı, bıgı ter temiz gırhılıb. Ahund iki elli başına bir neçe gapaz sa-lıb başladı ağlamağa, dedi: "Ne cur olur olsun, gerek bu gece oğlanı öldürem".

Ahşam saldı, hencerden, gılınçdan götürüb oğlanın evine getdi. Oğlan işi duymuşdu. Odur ki, gaşını açığ goydu, eline bir saz deyenek alıb gapının dalında gizlendi. Ahund içeri girmek isteyende oğlan düş-dü ahundun üstüne, vur ki vurasan. Ahundla oğlan çığıra çığıra bayıra çıhdılar. Ses-küye adamlar töküldüler, gördüler ki, oğlan ahundu buda-yır. Hem de gördüler ki, ahundun saggalı, bıgı gırhıgdı. Oğlandan so-ruşdular:

- Bu ne ehvalatdı?

Oğlan dedi:

- Ahund gudurub. Ay aman tez öldürün, hamını dalayacag.

Adamlar bu söze inandılar.

(9) GAZI İLE YOHSUL KENDLİ

Biri var idi, biri yoh idi, gedim zamanlarda bir kişi var idi. Bu kişi çoh kasıb olub, çörek üzüne hesret galmışdı. Bir gün arvadı ona dedi:

- A kişi, get bir adamdan borc pul al, yohsa acından ölerik.

Kişi gedib bir tacirden altı ayın müddetine selemle yüz manat borc aldı. Ay dolmadı, veht gelib çatdı, kişi pulu düzeldib verebilme-di.

Tacir onun evine gelib dedi:

- Pulumun vahtı tamamdı, selemi ile birlikde getir ver, yoksa sene ağır oturur.

Kişi tevegge etdi:

- Mene üç gün möhlet ver, tapıb vererem.

Üç gün de keçdi, kişi pulu yene de düzeldebilmedi. Geçib gizlendi. Arvadına da tapşırdı ki, tacir gelse deyersen kişi evde yohdu. Ahşam tacir gelende arvad ele de dedi:

Tacir gayıdib gedende kişiile gabağ gabağa geldi. Kişi taciri görende geri gayıdib gacmağa başladı. Tacir govdu, o gaçdı, ahırda bir gapıya rast gelib özünü iceri sohdu. Deme, ev sahibinin arvadı hamile imiş, özü de gapının dalında durubmuş. Kişi gapını zerble açanda gapı arvada deydi, arvad yere yihılıb, uşağ herçeledi. Arvadın eri ağacı götürüb kişiyi döymeye başladı.

Tacir çatıb dedi:

- Döyme, öler, benim o kişide alacağım var, goy alım, sonra ne eleyirsen ele.

Bu gerara geldiler ki, kişini gazının yanına aparsınlar.

Gazı yeddi ağaçlığda olurdu. Onlar kişini götürüb gazının yanına apararken garanlığa düşdüler. Bir kendde gecelemele oldular. Tacir gedib bir neferin evinde gonağ galdı. Borçlu kişiden gorhduğlarından onu evin ikinci tebesine çıhardıb özleri heyetde yatdılar. Kişi galdı yuharı mertebede. Özlüğünde fikirleşdi: "Yahşı, men tacire ikiyüz manat borcluyam. Onu verebilmediyim halde ikinci bir işe rast geldim. Yeğin ki, sabah gazının yanına getsem, meni tağsırlandıracağ. Yahşısı budur ki, ikinci mertebenin penceresinden özümü atım aşağı. Salamat gurtararam heç, eyer gurtaramaramsa, ölerem, canım gurtarar". Bu sözleri fikir eleyib pencereni açdı, özünü aşağı tulladı. Demeginen ev sahibi goca kişi pencerenin gabağında yatılamış. Kişi bir baş gocanın üstüne düşdü. Gocanın o saat canı çıkdı. Oğlu sese oyanıb gördü ki, atası ölüb. Kişini tutdu, öldürmek isteyende o biriler tutdular, öldürmeye goymayıb dediler:

- Canım, bunda bizim telebimiz var. Bizim de başımıza oyun açıb. Yahşısı budu ki, sen de bizimle beraber gedek gazının yanına. Şeriet ne hökm ederse, biz de ona gulağ asarığ.

Oğlan da razılaşdı, yola düştüler.

Yolda gördüler ki, bir neferin eşseyi batıb palağa, ne geder elleşir çihardabilmir. Eşsek sahibi üzünü bunlara tutub dedi:

- Ay gardaşlar, siz Allah kömek eleyin, men bu ulağı palçığdan çıkardım.

Heç kes getmedi. Tağsırkar kişi özünü palçığa saldı. Eşseyin guyrugundan dartdı ki, balçığdan çıkartsın. Bed-behtikden eşseyin guyrugu dibinden gopdu. Eşsek sahibi onun abırını alıb dedi:

- Menim eşseyimin guyrugunu gopartmışan. Gerek haggımı veresen.

Eşseyin sahibi gır-sağgız olub, yapışdı kişinin yahasından. Adamlar ele razılaşdılar ki, bunu da gazının yanına aparsınlar.

Bir az gedib çayın gırağına çatdılar. Gördüler ki, bir goca ile bir cavan balıg tuturlar. Bunlar buradan keçende bu bedbeht kişi balıg çaya salam verdi. Kişi bütün fikrini çaya, balığa vermişdi, gefleten salamı eşiden kimi diksinib suya düşdü, çoh goca olduğuna göre çıhabıl meyib boğuldu. Oğlu tutdu teğsırkar kişinin yakasından:

- Menim atamın gon bahasını ver.

Me'reke başlananda dediler:

- Bu adam bizim de başımıza oyun açıb. Gel, sen de bizimle gedek gazının yanına.

Elgerez, bunlar gazının yanına getmekde olsunlar, kişi öz üzüne fikir eleyirdi ki, men bir tacire borçlu olduğum üzün gorhurdum, indi bu geder iş benim başıma geldi. Daha men gurtarabilmeyeceyem. Yahşısı budur ki, men heyete çatan kimi gabağa düşüb gazıya yalvarım, belke tağsırımndan keçsin. Bu fikirnen tez özünü yetirdi gazının gapısına, açıb gördü ki, gazı içeride bir arvadnan mazaglaşır. Utanıb tez gapını örtdü, durdu gapının gabağında. Adamlar içeri geçmek isteyende onları bırakmayıb dedi:

- Gazı ibadetle meşguldur. İçeri girmek olmaz.

Bir azdan gazı özü gelib gapını açdı, onları içeri bırakıb soruşdu:

- Evvel gapını açan kim idi?

Kişi dedi:

- Men idim.

Gazı ehtiramla dedi:

- Gel, evvel sen derdini de, görek ne üçün gelmişen?

Kişi bütün ehvalatı gazıya nağıl eleyib yalvardı:

- Amandı, gazı ağa, rehm ele, kasıb adamam. Kiçikden heta, büyükden eta. Borc verebilmirdir. Özümü öldürmek isteyirdim, bele oldu.

Gazı o biri adamları içeri çağırdı, onlar dediler:

- Gazı ağa, biz bundan şikayete gelmişik.

Heresi başına gelen işleri danışıb, kişiden şikayet elledi. Gazı tacire dedi:

- Bes sene bu kişi ikiyüz manat borcludu. Şerietin buyruğuna göre gerek o geder möhlet veresen ki, gedib oğlu gazansın, getirib versin. Özü de şikayete geldiyine göre yüz manat cerime vermelisen.

Tacir na-elac galıb yüz manat verib, bir tarafta durdu. Gazı ikinci adama dedi:

- Bu senin altı aylıq uşağını telef eleyib. Serietin buyruğuna göre sen gerek avradı boşayıb veresen bir müddet bu kişide gala. Arvad hamile galan zaman o yine avradı sene gaytarar. Eğer razı olmasan yüz manat cerime vereceksen.

Kişi gördü ki, burada namus elden gedir, na-elac galdı, yüz manatı verib bir tarafda durdu.

Üçüncü adamdan saruşdu:

- Bu kişi haradan senin üstüne atılıb?

Üçüncü adam dedi:

- İkinci mertebeden.

Gazı dedi:

- Şerietin dediyine göre sen de çıhib haman calığdan bunun üstüne atılmalısın. Eğer gabul elemesen gerek elli manat cerime veresen.

Oğlan gördü ki, o nesliğdan atılsa gol-giçi sınıb ölecek. Elacsız galdı, elli manat verib bir terefde durdu.

Nörbe balığçı oğluna çatdı. Gazı soruşdu:

- Senin atanın ne geder ganı alandı?

Oğlan dedi:

- Ne bilim, beş girvenke.

Gazı oğlanın eline bir bıçağ verib dedi:

- Şeriete göre sen bunun harasadan istesen beş girvenkelik gan götürebilersen. Amma hergah bir balaca artığ eksik olsa, bu kişi senin etinden kesecek.

Oğlan gördü ki, heç vaht düz beş girvenkelik gan çıharabilme-
yecek. Na-elac galıb, o biriler kimi cerimeni verib kenarda durdu.

Kenarda dayanmış eşşek sahibi işi belâ görüb bimi dedi:

- Menim eşşeyimin heç ezelden guyruğu yohdu.

Gazı onların hamısını yola saldı. Gördü ki tagsırkar kişi get-
mir.

- Sen ne üçün gitmirsen? deye ondan sonuçdu:

Kişi dedi:

- Hele şerikli pulumuz var. Onu bölek, sonra gedim.

Gazı dedi:

- Canım, bu işlerin hamısını ben senin üçün eledim. Seni ölüm-
den gurtardım. Pul nedir?

Kişi dedi:

- Senin canın haggı, pulların tamam yarı bölmeyince getmeyece-
yem. Yohsa çıhib eşikde gışgıra gışgıra tutduğum emeli heber verece-
yim.

Gazı na-elac goldu, abırına gısılib pulu kişi ile yarı böldü.

(10) YA CELL-İ CALAL

Bir dövletli gız var idi. Bu gız dünyanın zövg sefasından tama-
hını kesmişdi. Hemişe deyirdi:

- Men o dünya üçün çalışıram.

Gonşularından bir yahşı oğlan var idi, bu gızı almağ isteyirdi.
Günlerin bir günü oğlan bu gıza elçi gönderdi. Gız elçilere dedi:

- Gidin, oğlana deyin, benim adımlı çekmesin. Men heç kese get-
meyeceyem.

Oğlan doğğuz il bu gızın arhasında gezdi. Doğğuz ilin tamamında
gız yine de ona dedi:

- Menim dalımca gezme, Men bu dünyadan tamahımı kesmişem.

Ahund galmadı, molla galmadı, seyid galmadı, oğlan derdini dedi, amma heç kes onun derdine elac eleyebilmedi.

Birgün oğlan öz curlanynan oturmuşdu. Gördüler ki oğlan çoh bir kefdi. Curlarından biri soruşdu.

- Gardaş, niye bir kefsen?

- Bir gızın derdinden bele olmuşam. Dağguz ildi ki, onu isteyirem, amma deyir men bu dünyadan tamahımı kesmişem.

- Men sene bir fend düzelderem, gızı alarsan.

- Ne fend?

- Gel bir dest ahund paltarı tikdir. Bir dene de yalı, guyruğu yolunmuş ağ at tap. Paltarı geyin, atına min onun gapısının agzından keç. Gız gabağına çıhan kimi berkden de, "Çekil çepel! Men bu dünyanın adamına bahmağ istemirem Men behişt e'ladan gelirem". Dalısıynan işin yohdu. Men bacanın yanında gizleneceyem. Yorgan döşek de yanında olacağ. Her ne lazım olsa, göyden iste, men bacadan sallayacam.

Ele hemin gün oğlan bir dest ahund paltarı tikdirib geydi eyhi-ne, yalı guyruğu yoluğ bir ağ at tapıb mindi, öz üzünü de deyişdirdi, ahşam, şama iki saat galmış, gızın gapısına geldi. Kenizler gedib gıza dediler:

- Ay hanım, bir yahşı ahund gelib.

- Çağırın gelsin.

Kenizler gedib, oğlana dediler:

- Ay ahund ağa, hanım seni çağırır. Deyir buyursun bize gonağ olsun.

Oğlan girdi alağapıdan içeri. Gız bunun altına döşek saldı. Oğlan döşeyi götürüb atdı:

- Çepel, bu ne paltardı? Bu od olub, meni yandırar ki?

Gız gorha gorha soruşdu:

- Sen kimsen?

- Men behişt adamıyam. On ildi ki, ölmüşem, behişt-i e'lada yaşayıram.

Gız durub oğlana hörek bişirmek istedi. Oğlan goymayıb dedi:

- Zehmet çekme hanım, Men bu dünyanın höreyini yeyebilmerem. Me-ne behistden gılman hörek getirecek.

Oğlan bunu deyib elini galdırdı yuharı. "Allahu ekber, Allahu ekber! Ya cell-i celal, hörek var mı?"

Bacadan ses eşidildi.

- Ya kelb-ı gülal, var. Gönderdim, tehvil al.

Bacadan ipe bağlanmış plov sallandı. Gız onun behişt adamı oldu ğuna tamam inandı. Ele bildi ki, plov behiştten gelibdi.

Oğlan plovu ipden açdı, yere goyub dedi:

- Gel çepel, benimnen behişt teamı ye, ta ki kesalet seni basma sın.

Gız onun yanında oturdu, bir yerde hörek yediler. Gız istedi yorgan döşek getirsin, oğlana yer salsın, oğlan goymayıb dedi:

- Men bu dünyanın yorgan döşeyinde yatsam, yorgan döşek od tutub yandırar meni. Deyerem bu saat behiştten yorgan döşek geler.

Üzüni göye tutub dillendi: Ya cell-i celal, yorgan döşek var mı?

- Ya kelb-i gülal, yorgan döşek gönderdim. tehvil al.

İpe bağlanmış yorgan döşek bacadan sallandı. Oğlan alıb yer düzeltti, sonra gıza dedi:

- Çepel, men sene na-mehremem. Burada yata bilmerem, yatsam bütün ev od tutub yanar. Razi san mı, ahundu çağırağ, kebirimizi kessin, sabah da çıhağ gedek behişte?

Gız dedi:

- Ne değirem, çağır gelsin.

Oğlan dedi:

- Allahu ekber, ya cell-i celal, ahund lazımdı, gönderebilersen mi?

Bacadan ses geldi:

- Ya kelb-i gülal, ahund da var, molla da, Gönderdim tehvil al!

Curlardan birini tez molla paltarında bacadan salladılar. O gelib gızın kebini oğlana kesdi.

Oğlan paltarını deyişdi, üz gözünü yudu. Gız bahdı ki, bu onu isteyen oğlanmış.

(11) MOLLANIN ARVADI

Bir goca molla var idi. Bir gün molla meclisden gayıdanda yolda bir gözel kız gördü. Bir neferden soruşdu:

- Ayıb olmasın soruşmağ, bu kimin gızıdı?
- Feruz tacirin gızıdı, deye ona cevap verdiler.
- Neye olmaya gözün düşüb?
- Heyr, ele bele soruşuram. Göresen ismi nedi?
- Yasemen.

Molla: "Fetebarekellahü ehseñü'l halıñın" deyib evine getdi.

Bir neçe gün keçdi, molla Yasemen'in derdinden lop deli divane oldu. Ahırda gazını evine çağırıp derdini ona söyledi.

Gazı dedi:

- Feruz tacir gızını sene vermeyib kime verecek. Onu razı salmağ benim boynuma.

Yasemen'in Salman adında bir sevgilisi var idi. Onunla orada burada görüşür, derdleşirdi. Yasemen molların ona aşığ olduğunu Salman'a heber verdi. Salman dedi:

- Yalan olar. Molla senin tayın değıl ki, sene aşığ olsun. Ara sözüdü, yegin kişiyi sor atırlar.

- Tabi sen deyen olsun.

Salman'ın heç yuhusuna da gelmezdi ki, goca molla Yasemen'e aşığ olsun. Ahı Yasemen'in hele on yeddi yaşı da yoh idi.

Gazı ile molla çoh fikir elediler, ahırda gazı bir adam gönderib Feruz taciri çağırtdı. Feruz gelib selam kelandan sonra onların yanında eyleşdi. Oradan buradan, şerietden-zaddan söhbet eleyib, ahırda metleb üstüne geldiler.

Gazı dedi:

- Feruz bizim bu molların yahşı tanıyorsan. Bu memleketde bundan varlı adam yohdu.

Feruz tacir dedi:

- Allah daha da artığ elesen.

Gazı dedi:

- Sözüüm odu ki, bele adamla gohum olmağ pis olmaz. Feruz tacir, molla isteyir sizinle gohum olsun.

Feruz tacir dedi:

- Gazi ağı, meslehet sizindi, ancag molla ağı çoh gocadı.
- Gıza var dövlet lazımdı, o da mollada var. Gızı var getsin, Nece deyerler, cahile geden yumruğ yeyer, ahıla geder guyruğ.

- Gız sizindi, çaya atsanız da sözüm olmaz. Ancag gorhuram gız razı olmaya ki, molla çoh gocadı.

- Bir cavan oğlan gösterib deyerik, bu molların oğludur, seni ona ere veririk.

- Meslehet sizindi.

- Onda get toya hazırlaş.

Feruz tacir durub evine geldi, arvadına dedi:

- Gızı molların oğluna ere verirem, toya hazırlaş.
- A kişi, molların oğlu ne gezir?
- Var. Sene ne degrem, elece de ele.

Beli, Feruz'la arvadı toya hazırlaşdılar. Bir hefte keçdi, gızı molların oğluna vermek adı ise toy elediler. Gız gelib gördü, onu ele molların özüne köçürmüşler. Çoh çığır-bağır eledi, sesi heç bi yana çatmadı. Molla bennaları topladı, evinin etrafına uca barı çekdirdi. Gefesde guş saklayan kimi gızı burada sahlamaya başladı.

Günlerin bir günü gız külafirengiye çıkmışdı. Bir de gördü Salman barının dibi ile keçir. Gız gözyaşı ile name yazıb ona atdı. Salman nameni ohuyanda üreyi gana döndü. Ele hemin günün sabahı bir kenkan çağırıp dedi:

- Kerkan, buradan molların evine kaç günde lağım atabilersen?

Kerkan dedi:

- Bir hefteye.

Salman ona çohlu pul verdi, kenkan bir hefte arzında yerin altı ile lağım atıb, gızın evinin içine çıktı. Bu günden molla mescide geden kimi Salman lağımında gedib gızın evine çıhardı. Bir müddet gızla bele dolandılar.

Birgün oğlan gıza dedi:

- Ne vakta geder bele dolanacağığ? Gedib molların özüne kebini mizi kesdirek, çıhib evimize gedek.

Her ikisi razı oldular. Salman Yasemen'i götürdü, mescide, molla'nın yanına gelib dedi:

- Molla, men bu arvadı alaram, kebirimizi kes.

Molla diggetle arvadın üzüne bahıb gördü. Öz arvadıdı, oğlana dedi:

-gelemden evde galıb, goy gedim getirim.

Molla mescidden çıkan kimi arvad ondan gabağ eve çatdı. Molla gelib gördü, arvad evdedi. "Esteğfürüllah" deyib geri gayıtdı.

Yasemen de lağımla ondan gabağ mescide, Salman'ın yanına geldi. Molla bilgıb gördü, arvadı buradadı. Diggetle bir de arvadının üzüne bahdı, gördü heyr öz arvadıdı ki, durub.

Molla dedi:

- Bağışlayın, gelem yadımdan çıhib evde galıb. Goyun gedim getirim.

Molla çıhan kimi arvadı da lağımla ondan gabağ eve gaçdı. Molla gelib gördü, heyr arvadı evdedi, yine geri gayıtdı. Arvad da ondan gobağ lağımla Salman'ın yanına geldi. Molla gelib gördü arvadı buradadı. Bebe bele molla on defe geri gayıdıb arvadına baş çekdi. Ahırda Yasemen'in kebinini Salman'a kesdi. Selman Yasemen'i götürüb evine apardı. Molla da durub evine getdi, gördü arvadı yokdu. Ahırda bildi ki kebinini kesdiği öz arvadı imiş. Gedib gazıya şikayeteledi. Gazı Salman'ı çağırđı. Salman kebin kağızını ona gösterdi. Gazı bahıb gördü, kebin molla özü kesib. Ahunda dedi:

- Molla kebin özü kesmisen, odu ki arvad şerien Salman'a düşür.

Salman Yasemen'i götürüb evine getdi, Molla da galdı başına döye döye.

(12) ÇOBANLA MOLLA

Bir çoban goyunlarını yaylağa getirmişdi. Yaylağın yahnılığında bir kend var idi. Çoban bir gece bu kend de galıb mollaya gonağ oldu. O günden çobanla molla dostlaştılar. Günlerin bir günü çoban mollaya dedi:

- Molla, men isteyirem sene bir yahşılığ eleyim.

Molla dedi:

- Hanı birisi?

Molla künedən derini götürüb götürüb aralığa atdı.

- Bu da onun derisi. Gatırı da üste goyacagsan. O da olacaq çoban haggısı.

Çoban süfredən gatiğ kasasını gapdı, molların başına vurub dedi:

- Molla, sen heriflemisen ki?

Gatiğ, molların başından ahıb, üzüne töküldü.

Molla diz üste eyleşdi, ellerini göye galdırıp dedi:

- Ey perverdigara, şükür olsun sene, ölmedim geldim, ili başa vurdum, ağa ile hesablaşdım, üzü ağ çıhdım.

(13) YOHSULUN ARZUSU

Keçmiş zamanlarda bir fağır kişi vardı. Bu kişinin yemeye çöreyi, geymeye paltarı yoh idi. Nece deyerler, cındırından cin ürkürdü. Bu kişi paltarının derdini yoh, papagsızlığının derdini çekirdi. O, bele gerara geldi ki, hergün Allah'a yalvarsın, belke ona bir papağ yetirdi. Odur ki, o hergün divar dibinde eyleşir, ellerini göye galdırıp deyirdi.

- Allah, sen mene bir papağ yetir.

Bir müddet bele gelib keçdi. Günlerin bir günü bir lotu bu kişiden soruşdu:

- A kişi, hergün divarın dibinde ne dua eleyirsen?

Kişi cevap verdi.

- Gadan alım, başı açığ galmişam, Allah'dan bir papağ isteyirem.

- Yahşı eleyirsen, Allah'dan iste, na-ümid olmazsın.

Kişinin arzusu artdı. İndi günde iki defe divarın dibinde oturub dua eleyirdi.

Lotu arayıb ahtardı, zibillikden bir cırığ papağ tapdı. Gözledi, kişi divarın altına gelib dua eleyende, cındır papağı kişinin başına saldı. Kişi sevindiyyinden atılıb düşdü ve ahtardı dedi:

- Allah sene çoh şükür, mene papağ yetirdin.

Bir neçe defe atılıb düşenden sonra papağı başından götürdü ki, görsün Allah ona ne cur papağ yetirib. Bahıb papağa ne gördü, zibilli cındır bir papağı, itin üstüne atsan o da gaçar.

Kişinin Allah'a acığı tutdu, papağı golu geldikce tullayıb dedi:

- Men bele papağı istemirem. Apar öz başına goy.

Kişi bu ehvalatden sonra ne divarın dibine getdi, ne de dua eleyib Allah'dan papağ istedi.

(14) YALAN PALAN

Hamam hamam içinde, gelbur saman içinde, deve dellellik eler, köhne hamam içinde. Bele reveyet etmişler ki, o zamanda aynan, bu zamanda künnen salla ana altında ot yandıranın heyetinde, çağgallar ulaşanda, alabaş köpek mayallag aşanda, gebiristen tarafdı milçek atlandı, serdabaya zelzele düşdü, içinden bir ölü çıhdı, kefeni elinde, başladı gışgıra-gışgıra evlerine teref gaçmağa. O demde ovcunun tufengi yoh idi, oduncunun baltası yoh idi, çobanın on dörd kirvenke deyeneyi yoh idi. Bazara bir it keldı, boynunda haltası yoh idi, bir şapalar çekdiler, on dogguz mayallağ aşdı, zugu dayar zingırdaya zibilliye taraf gaçdı. Çatcağı zibillikde başladı, işiklerle gaytağı oynamağa. Derelerden sel kimi, badeyi-ser ser kimi atlanıb uzuk gaşı kimi yeherin üste bend oldu. Birden köy huruldadı, ıldırım yahdı, yed-dibaş div herilti ile tenüp eleyib galhdı havaya. Bir geder ketdikd n sonra gara buludlar arasında havada yoh oldu. O demlerde yer üzerinde bir şiddetli tufan, toz humayan oldu. Tozun arasından bir nehenk dağ çıhdı. Dağ nimşegg olub, arasından seksen yeddi min ecinne ellerin de meş'el yana-yana uz goydular gaçmağa, menzil be menzil, teyy-i menazil ketdiler. Keçel gulameli'nin menzilini gabağından sür'etle keçdiler. Övzan bele kören Keçel gulameli elemedi tenbellik, əline bir yaba aldı, bir mayallağ, iki mayallağ vurub ecinnelerin daliycan atlandı. Al sana heberi kimden, Ağa Songulu han darga başı ile vezir Allahverdi Handan, Nize-yi sencenans ellerinde, cida yanlarıycan, Babeyi Emir elin de tir-i keman veled'e-z-zine şeytanı gova gova dik dırmaşdılar dağın başına, orda-burda, derede tepede, çayda, kölde, elgerez, tutabilmediler, kor-peşman geri gaytdılar.

Külekli derenin garişgaşillağ atdı, devenin buynuzu düşdü, deryaya, üze üze ketdi heşterhana, on künden sonra heber keldi ki, devenin buynuzu heşterhanda Emircan-Gulu hamamında ayda on beş tümene camadarlığ eleyir. Künlerin bir kününde Şah Abbas'ın öyünde, toyuğların hininde, Fatma halanın tininde, Toyuğyeyen hamamının künbezinin üstünde horoz ban layanda, Çerkez halanın tendirinde yeddibaş divin anası çörek yapan yerde yumbalandı tendire batdı küpe, cehenneme vasıl oldu.

Cuma bazarının içinde, Derebizan çölünün etrafında, at dallalhana sının beraberinde, Gafur Efendinin kervansarayının dalında kecenin bir aleminde deve bostana kirdi, başladı şillağ atmağa, seksen dogguz küdü mü, doğsan dogguz balgabağı, elli dogguz garpızı helakeledi, on beş şamamanı candan saldı. Künlerin bir kününde, künortanın batışında istinin aleminde, esrin zamanında Ahsağ Mirzenin bostanında gırhlotular şirin garpız yeyipdiler, birden Şah Abbas cennetmekan, tereziye vurdu tekme, bir goz, bir kirdekan yeddi deyirman, on dağguz nemekdan, on yeddisi sınığ-salhağ, ikisi enkel-menkel, heyleyek bunları? gırh dogguz dene kirayeye horuz tutdur, her biri on yeddi tümene. Beli, garişgalar yığışdılar nemekdanları horuzlara suvar etdiler. Elgerez, könderdik bunları yahın şehere, İsfahan'a pineciye, ancağ nemekdanların halı yoh perişanıdı, bir geder ketdikden sonra donmuşdular, gaşdan le'l-cevahirat deyim, yağut, belke lahihiye dönmüşdüler. Hele İsfahan'a çatar-çatmaz yerde dağın dene ninden on dogguz dene tülkü hücumeledi, horuzların üstüne. Horuzlar ehvalatı bele körende peren-peren düşüyler. Tülküler sür'etle çatcağın birini gamarladı heresi süpürledi, çekdiler dağın dibine. Bir saniye erzinde soydular. Bütün bütüne üddüler, derilerine saman tepdiler, garınlarında hell etdiler. Tüklerini höylere heren-heren etdiler, küle dönderdiler. Tülküler dağın dibinden redd izale-yi necaset oldular. Künlerin bir kününde, Gapur Elbende'nin tininde, özümüz it kününde kellepezlik edirdik. Hadıydı-Huduydu, menidim. Hadı bir tüfenk kötürüb çahmağı yoh. Hudu bir tüfenk kötürüb lülesi yoh. Men bir tüfenk kötürdüm, heç tüfenke ohşamırdı. Ketdik ora. Kördük köyden üç dene guş kelib, birinin başı yoh, birinin gıçı yoh, biri heç guşa ohşamır. Hadı atdı vurabilmedi, Hudu atdı boşa ketdi. Men atdım hang, guşa ohşamayana. Kelle mayallağ keldi yöre, kesdik başını kördük bir iri gazdı. Kötürdük gazı. Keldik kördük bir gazı var, dedik:

- Gazı, bize bir gazan.

Gazı dedi:

- Vallah, doğğuz otağım var, sekkizi bomboşdu, birinde de dogguz gazan var. Üçü parça-parça, ikisinin altı yoh, ikisinin gapağı yoh, biri nin yanı yoh, biri de gazana ohşamır. Gazana ohşamayanda guşu bişirdik, denk kelti, suyu galdı. Suyundan o gider yedik ki, yarımgarın olduğ, ancağ motalımız dolmadı. Ketdik deniz gırağına, çarığçı Besir'in dukanına. Hadı bize bir şüt pespeş çarığ oldu. Hadı çarığınkeydi, Hudu çarığın keydi, men çarığımın birini keydim, o birisini keyende bir külek gap dı, aldı yarığı elimden atdı deryaya. Biz ketdik dolıyeen, yatdığ lap lepedöyene, kördük yarığ emi başvurdu, lepedöyenden ketdi deryanın ortasında dırnağı üste, dayandı, bir ne're çekdi, denizdeki hayvanlar telef oldular. Men atlandım, çarığın dalıyca sür'etle başladı. Üç kün üç kece yol ketdik, çarığı tutabilmedik. Çarığ küle-küle itdi. Kor-peşiman gayıtdığ üç hefteden sonra heber keldi ki, çarığ emi Erdebildi.

Dediler:

- Ekin ekib kelin, biçin.

Soruşduğ:

- Ekinin boyu neçedi?

Dediler:

- Yip, köy tutmayıb. Bir dene her deve ekinin içinde şıppıltıynan itib.

Dedik:

- Beş degigede kelirik.

Üç keder at tutdur, üç dene deryaz. Suvar olduğ atların üstüne, deryazları galdırdığ havaya, közlerimizi yumduğ, bir gamçı çekdik atlara, mis sesi verdi, sür'atle ketdik, köz yumub-açınca Erdebil'e çatdığ. Atlardan düşdük, ekine bahtığ, meettel galdığ. Hadı sağdan, Hudu soldan, Men gabağdan vurduğ, dayanmadığ yeyin-yeyin biçmeye. Yeddi kün, yeddi kece derz bağladığ. Hadıynan Hudu papiros çekdiler, ancağ men bi nesi-bem. Gabağımızda gaz şorbası, kefimiz saz, danağımız çağ, aftafa dolu su, bir ganmaz başaldı, iyirmi beş piliy neft tökdük aftafaya. Hadı papirosun yandıranda bir od düşdü zemiye, zemi durdu yanmağa. Hadı dedi:

- Ay Hudu, men tenbellik eleyirem, aftafanın suyunu t k zemiye sənsən.

Hudu suyu t kende zemi kur-kur yanmağa başladı. Biz atlarımızı k t r k dala  ekildik. Zemi on yeddi k n, on yeddi kece kurhakur, yandı, döndü k le. D rd k n k l  gayduğ soyumağa. Soyuyandan sonra kirdik k l n i ine, başladığ kezmeye.    k n yarım k l n içinde  ayıllığ eledik, ah-tardığ, bir sandığ  ıhdı. Sandığı a dığ.   inden bir palan  ıhdı, palanı a dığ, getbeget kağız  ıhdı. Kağızın her biri palaz boyda, k  e boyda, şeher boyda. Ohuduğ palan-palan, yalan-palan oldu. Elli beş k n, bele yalan k rmemişdim. Ne ki, söz danışdım hamısı oldu yalan. Siz yalandan feyzyab oldunuz, men de çene yordum.

KARA HİKAYELER

(1) KADININ RAHMANI

Zamanında bir kadı oğlunu evlendirecekti. Düğün için şehrin kodam-
monlarına, zenginlerine, memurlarına davetiye gönderildiği halde fakirle-
re haber edilmemişti. Bütün bu faaliyetlerden, onlarla yanyana oturan
çiftçi Ahmet'in karısının da haberi vardı. Ancak "komşum herkese daveti-
ye gönderdi de, neden bize göndermedi? Herhalde unutuldu" diye düşünen
kadın, düğün evine gitmeye karar verdi.

Evde yüksekçe bir minderin üzerine oturmuş olan Kadı Bey'in hanı-
mı, her zil çalışında hizmetçilerine:

- Bu gelen kimdir? diye sormakta, onlardan "Savcı Beyin karısı",
"Doktor Bey'in karısı", "Hakim Bey'in karısı", "Kuyumcunun ailesi", "Müf-
tünün ailesi", "Demircinin ailesi" gibi kasaba eşrafından olanların adla-
rını duyunca da hemen buyur edip yer göstermekteydi.

Çiftçi Ahmet'in hanımı zili çaldığında, Kadı Bey'in hanımının se-
si duyuldu:

- Kimdir o?

Kapıyı açan hizmetçi:

- Bizim komşu çiftçi Ahmet'in karısı! diye cevap verdi. İçeri gi-
ren kadın evin hanımına:

- Hanımcığım, işiniz hayırlı, mübarek olsun derse de, cevap alama-
dığı gibi, buyur edilip yer de gösterilmediğinden usulca evine döndü.

Akşam işinden evine dönen Ahmet, karısının yüzünün ekşitmiş bir
halde oturduğunu görünce:

- Sende bir sıkıntı var hanım, der.

Karısı:

- Seninle şimdiye kadar beraber yaşadık ama, bundan sonra değil.

Ahmet:

- Sebep?

Karısı:

- Bugün Kadı Beyler'in hayırlı işini tebrike gitmiştim. Herkesi
buyur edip oturttuğu halde, bana bir "hoşgeldin" bile demedi. Eğer bir
meslek sahibi olsaydın, ya da okuyup memur diplomasını alsaydın, böyle
muamele görmezdim. Kısacası seninle birlikte kalmamı istersen okuyup ya
kadı, ya da müftü olacaksın.

- Aman hanım, bu ne iştir? Ben şimdiye kadar hiç okumadım."Elif be"yi bilmem, bir noktayı bile tanımam.

- Hocalık yapamazsan, kadı, müftü olamazsan beni bırak.

- Bu cahilliktir hanım, Allah'ın gözünden düşersin. Gel bundan vazgeç.

Ama kadın bir kere inat etmişti:

- Bu olay, bana çok tesir etti. Benim de izzet-i nefsim var. Eğer doktor ya da hakim karısı olsaydım beni de buyur ederler, sandalye gösterirlerdi. Ya hoca ol, ya da beni bırak.

- Kadın ben kocalığı iyi yaparım ama, hocalığı bilemen. Hocalık kolay değildir: Allah'ın emirlerini, kitabın söylediklerini yerine getirmek, zordur. "Elif be" bilmeden hocalık yapılmaz. Okumadan hoca kılığına girsem, yalanım ergeç ortaya çıkar. Ben çiftçiyim: Bana çifti sor, cubuğu sor, tarlayı ekini sor, onları bilirim. Ama hocalık, hayır.

- Olamazsan beni bırak.

Kadı Bey'in oğlu yüzünden evinde bir huzursuzluk çıkan çiftçi Ahmet, "Ben bu kadını dövsem, gene ben rezil olurum. Çünkü, herşeyi gözüne almıştır. Hocayım diye ortaya çıksam, okuma yazma bilmiyorum. Bir âlim çıkıp imtihan etse, cevap veremem; sonuçta rezil olan yine ben olurum. Yarabbi, senden yardım isterim, sana sığınırım" diye düşündü ve kadının şeytanı kırılınsın diye:

- Hadi söz yine senin olsun. Bir günlüğüne hoca olacağım, dedi:

Ahmet bunu söyledikten sonra yakınlarında bir evin kapısını çaldı. Evin beyi müftü efendi, daha yeni ölmüş, cübbesi, kavuğu kimseye verilme mişti. Karısına olan biteni anlatan Ahmet:

- Bu cübbeyle kovuğu giyip hoca olayım bakayım. Belki içindeki şeytanı kırılır, akli başına gelir, deyince kadın:

- Al bunları, sütün gibi helâl olsun sana, dedi.

Cübbeyi geyip kavuğunu başına oturtan Ahmet, sarığını da sarınca kapısının önüne bir sandalye koyarak oturdu ve karısına:

- Bak hanım, beni tanırlarsa yalancı hoca derler, bilgisiz hoca derler. Gerçek ergeç ortaya çıkar, deyince karısı dediğinde direnmekte:

- Ya hoca ol, ya beni bırak. Zaten senin yüzünden toplumda bir yerim olmadı, diye cevap vermektedir.

Derken oradan geçen bir kadın, Çiftçi Ahmet'in kapısında bir âlinin oturduğunu gördü:

- Hoca Efendi, benim bir ineğim var. Herhalde nazara geldi ki, ne danasını yanına yaklaştırtıyor, ne de bize dokundurtuyor. Sana kurban olayım, oku üfür ki, nazarı defolsun.

- Git, bana bir az tuz getir.

- Peki.

Hoca Ahmet, gelen tuza elini sürterken, bir yandan da bir şeyler okudu. Kadına:

- Bacım, bu tuzu ineğe yalat, hayvanın memelerini de bir güzel yıka, dedi:

Eve giden kadın hocanın dediklerinin hepsini yaptı. Aslında nazara uğramayan, sadece memelerine diken batan/yıkarken dikenleri yakayınca inek yıkanınca akan ineğin hiçbirşeyi kalmamıştı. İşin aslını bilmeyen kadın ise her yerde "Hoca Efendi'nin çok iyi bir bilici ve nefesi çok keskin biri olduğunu" söylemekteydi. Başka bir kadının, yine süt vermek istemeyen ineğini kuzu gibi (uysal) yapınca, şöhreti iyice yayılmıştı. Bu arada iki gün işini gücünü bırakarak karısının gönlünü yaptığını düşünen Ahmet, onun gene isteğinde inat ettiğini anlamıştı.

Şimdi bu taraftan haber verelim. Çalıp çırpırmaktan, vurup kırmaktan başka işleri olmayan üç hırsız arkadaş, hükümetin hazinesini soymuşlardı. Ancak içlerinden birisi:

- Arkadaşlar, biz bu parayı çaldık ama, bu taraflarda oturan herşeyi bilen, gören, nefesi son derece keskin hocayı unutuyoruz. Eğer padişah bu hocayı götürüp bir taş kurarsa, yandığımız gündür, deyince diğerleri:

- Peki, ya ne yapalım?

- Olayı hiç kimse duymadan bu hocayı bulalım ve ağzını yapalım, onu görelim.

- Olur, olur.

Bunlar bu müsavereyi yapadursunlar, zavallı Ahmet'ten haber verelim. Akşam olunca Ahmet karısına:

- Bak hanım, işe güce gidemiyorum. Bu yalan hocalık yüzünden kuyruğu ele vermem yakındır, deyince:

- Hayır, bu işe devam edeceksin, cevabını aldı.
- Öyle mi?
- Evet.

Bunun üzerine etrafına bakınıp kimsenin olmadığını gören Ahmet cübbesini, kavuğunu çıkararak eline bir sopa aldı ve karısını öldüresiye dövdü. Sonunda kadın düştü, bayıldı. Az sonra gözünü açtı, tavukların gelmediğini görünce:

- Sözümden kararlıyım, ya hoca olursun, ya da beni boşa, dedi.

Ahmet'in tepesi iyice atmıştı:

- Yarabbi, bu ne iştir? Ben şu anda heryeşi bırakıp hocalık tahsiline başlasam, sekiz - on sene okumam gerekir. Kısacası ömrümü çürütmeliyim ki, hoca olayım. Öyle birdenbire hoca olunmaz.

- Olmazsa beni bırak.

Karı koca kavga ettikleri sırada, üç hırsız Hoca Ahmet'in evini sora sora bulmuşlardı. Evin çatısına çıkan hırsızlardan birisi hocaya yaklaşıırken, tavuklardan sadece birisinin ayak sesini duyduğu için dara geldiğini gören Ahmet'in

- Biri geldi, ikisi kaldı, diye konuşmasını kendisine zannetti ve onlara:

- Arkadaşlar, daha ben bacaya yaklaşmadan, orada bir kişinin durduğunu bildi, dedi.

- Ne diyorsun, sahi mi?
- Vallahi.

Öbür arkadaşı da bacanın yanına gelince, tavuklardan biri daha tara gelir. Bunun üzerine Ahmet:

- Neyse, ikisi geldi, biri kaldı, deyince üçüncüsü:
- Hadi, gidelim, dedi.

Ötekiler:

- Bu bir tesadüf olsa gerek, Allah'tandır.

Derken üçüncü hırsız da bacaya yaklaştınca, son tavuk da tara gelir. O zaman Hoca Ahmet:

- Üçüncüsü de geldi, deyince bizim üç arkadaş hocanın kapısını çaldılar:

- Hoca Efendi, Hoca Efendi! Senden bir şey rica edeceğiz. Bize kapıyı acar mısın?

- Hay, hay, buyurun.

İçeri girer girmez hepsi birden Hoca'nın ayaklarına kapanıp öptüler ve şöyle dediler:

- Hoca, hakikaten isteyerek mi, yoksa şaşırdık da mı yaptık bilmiyoruz ama, hazineyi soyduk. Duyduk ki taşgurarsan, padişahın bizi yakalaması işten bile değil.

Daha sonra kendi kendine "akıllı olan hiçbir insandan insana zarar gelmez. Saygısız, düşüncesiz insan ileriye görmez, başına geleceği bilmez. Bunlar bu işi cahilliklerinden, haylazlıklarından yapmışlar ol-
sa gerek; kahramanlıklarından değil" diye düşünen Hocaya:

- Elimizde şu kadar para var. İstedğin kadarını alabilirsin; yeter ki bizi ele verme, deyince Hoca:

- Bana bir urup altın verin. Bu benim hakkım. Ancak gerisini götürüp bahcemdeki çegili kazıp, içine gömeceksiniz ve üç gün ortalıkta görünmeyeceksiniz. Daha sonra gelip alırsınız.

- Bir urup altına razı oldun mu Hoca Efendi?

Hoca, elbette razı olmuştu. İşlerini bitiren adamlar gittikten sonra Hoca'nın karısı:

- Sana verdikleri neydi? deyince Hoca:

- Artık hocalık yapabilirim. Yeter ki evimizin huzuru bozulmasın, dedi:

Karısı:

- Gördün mü? Bir iki gün cübbe giymekle, bir urup altın geldi.

Hoca:

- Fakat, okumadığım için bunun sonu yok.

Karısı:

- Yoo, bak iki gün hocalık yaptın, bir urup altın sahibi olduk. Eğer hocalıkta daha ileri bir mevkiye gelseydin damımız, taşımız altın olurdu.

Onun "hocalık" konusunda halâ ısrarlı olduğunu gören Ahmet ise:

- Sana sığınmışım ya Resûlallah! deyip, ellerini açmaktaydı.

Hırsızlar bir urup altını hocaya verdikten sonra, geri kalanını saklayadursunlar. Ertesi sabah hoca cübbesini giyip kavuğunu başına giydikten sonra eline bir baston alarak memurlar kulübüne gitti. Oradakilerin bankanın soyulduğunu ve alınan parayı konuştuklarını görünce sordu:

- Ne olmuş?

Birkaç kişi:

- Hükümetin hazinesi soyulmuş, çok fazla miktarda para çalınmış.

Hoca:

- Peki, çalınmışsa ne olur ki?

Oradakiler:

- Hazine, o devletin düşmana karşı sigortasıdır, tedbiridir. Eğer bir milletin hazinesi yok olursa, düşmana karşı sesini duyaramaz.

Bunu duyan hoca "onların okumamışkan bunları bilmesine, kendisi okumuş bir âlim(!) iken bilmemesine" üzülererek:

- Siz beni padişaha götürün. Yedi kat yerin altına da girse, yedi kat göğün üstüne de çıksa, ben o hırsızların yerini bulur, yakalatırım, dedi:

Kulüptekiler:

- Demek böyle bir marifetin var?

- Elbette. Evvelallah kitabı ortaya koydum mu, hırsızlar yakalandı demektir.

Hazineyi çalanları yakalayacağını söyleyen biri olduğunu duyan padişah etrafındakilere:

- O hocayı bulup, getirin, dedi.

Bu daveti alan hoca, huzura çıktı. Padişah:

- Hoca, adın nedir?

Hoca:

- Molla Çekirge.

Padişah:

- Duyduk ki görülmeyen, bilinmeyen şeyleri ortaya çıkarabiliyor-muşsunuz.

Hoca:

- Evet, evvelallah vardır paşam.

Padişah:

- Hadi bakalım, göster marifetini.

Odalardan birine giren hoca tas kuruyor ancak, aslında bu işi bilmediği için kâğıt bir o yana gidiyor, bir bu yana. Yarım saat sonra dışarı çıktığında padişaha:

- Hazineyi soyanlar üç kişidirler. Parayı sağında ve solunda su akan; suyun birleştiği yerde bir çegil olan bahçede çegilin altına koyup, kendileri kaçmışlar. Vapura binip gideceklerken ikisi suya düşüp boğulmuş, diğeri de Amerika'ya gitmiş, deyince Padişah:

- Tek para bulunsun da, ister ölsünler, isterse Amerika'ya gitsinler.

Ertesi sabah padişahın kendisine yardım için memurları, polisleri alarak kendi bahçesine giderek saklandığı yerden parayı çıkardı ve padişaha teslim etti. Buna çok sevinen padişah vezirine:

- Vezirim, bu adam bundan böyle padişahın âlimi Molla Çekirge'dir. Her zaman benim maiyyetimde kalacak. İster "padişah hocası", ister "padişah âlimi" diyebilirsiniz, dedi ve onu maiyyetindeki kişilerin kaydedildiği deftere kaydettirdi.

Bu işe en çok sevinen kişi, hocanın hanımı idi. Kocasının hem sarayda yüksek rütbeli bir kişi sayılması, hem de bol paraya kavuşmaları, istediğini elde ettiğini gösteriyordu.

Gel zaman, git zaman Arabistan'ın en iyi âlimlerinden üçü, "filân yerde çalınan hazineyi bulan bir hoca olduğunu" duymuşlardı. Ancak birbirlerine:

- Bu nasıl bir iştir? İnsan kayıp olan bir şeye nasıl hükmedebilir? Biz bir gidip bakalım ve onunla imtihan olalım, diyerek Türkiye'ye geldiler. Onun nerede olduğunu sorduklarında:

- Padişah yanında oturuyor, cevabını aldılar.

Bu üç âlim, doğruca sarayın yolunu tuttular ve bir dilekçe ile geliş sebeplerini bildirdiler. Padişaha:

- Efendim, biz sizin âliminizle imtihan olmak için ta Arabistan'dan geldik. Onun bir kaybı nasıl bulabildiğini anlayamadık. Biz oniki ilim okuduk ama, kayba hükmedilmeyeceğini biliyoruz. Bu işin aslını öğ-

renmek için, onunla imtihan olmak istiyoruz, diye yazarak, isteklerini bildirdiler.

Padişah, bir müddet önce kendisine "müftülük" verilen Ahmet'i huzuruna çağırarak:

- Müftü efendi, bak senin şöhretini duyan bu üç kişi, ta Arabistan'dan seninle imtihan olmak için gelmişler. Ne diyorsun? deyince müftü:

- Gelecekleri varsa, görecekləri de var, cevabını aldı.

Bunun üzerine padişah, ziyaretçileri huzura kabul etti. Misafirler, isteklerini bir defa daha -bu sefer direkt olarak padişaha- bildirdikten sonra hocaya tekrar sorar. Ondan gene:

- Hay, hay başım üstüne, ben hazırım cevabını aldı.

Huzurdan "bana beş dakika müsaade" diyerek izin alıp doğruca evinin yolunu tutan müftü karısına:

- Kadın, evin yıkılsın, e mi? Ben okuma, yazma bile bilmem, nasıl imtihan olurum? Allah belânı versin. Gel yemin et benden boşanmaya-
cağına da, işin aslını padişaha anlatayım, bir urup altını da geri vereyim. Elbet beni affeder, dedi.

Ancak karısı kararlıydı:

- Yok, benim sözüm söz. Eğer hocalığı bırakırsan, senden ayrılı-
rım.

Müftü, aldığı müddet dolunca tekrar saraya döndü. Yapılacak imtihanı seyretmek üzere bütün halk toplanmış, çıt çıkmıyordu. Nihayet imtihan başladı. Arap âlimlerden birisi, müftüye doğru bir el işareti yaptı. Müftü de ona bir el işareti yaparak karşılık verdi. Âlim başka bir el hareketi yaptığı zaman ise, yine bir işaretle karşılık verdi. Bunun üzerine Arap âlim, müftünün ayağına kapandı ve öptü.

Bunu gören padişah:

- Ne oldu?

Âlim:

- Paşam. Biz onbir ilim bitirdik. Oysa müftü oniki ilim okumuş. Biz onunla yarışamayız.

Bunu duyan padişah; vezirine:

- Arabistan'dan gelen âlimlerin ücretini verin, onları yolcu edin. Bizim Molla Çekirge'ye de tez bir saray yapılsın. Rütbesini de yükselttin, dedi.

Kısa zamanda kendilerine ait saraya taşınan Molla Çekirge ve karısı, son derece rahat ve mutlu bir hayat geçirmeye başladılar. Bunun üzerine karısı:

- Bak molla efendi. "Molla ol" dedikçe bana kızıp dövüyordun ama, şimdi altın kesiyorsun. O kadar bilgilisin ki, o âlimleri bile yenin, deyince:

Molla Çekirge:

- Hanım, vallahi okumadım, "elif be" demedim. Bugün kazandım ama, yarın kuyruğu ele vermekten korkuyorum, diye cevap verdi.

Karısına gelince o, "nuh" diyor da peygamber demiyordu. Çünkü en güzel kıyafetleri giyiyor, en seçkin ailelerin hanımlarıyla görüşüyordu.

Fakat, bakalım Molla Çekirge'yi rahat bırakacaklar mı? Şöhretinin kısa zamanda her yere yayılması, Gürcistan'ın ünlü iki âliminin "Arap âlimlerinin yenemediği bu ünlü hoca ile, bir de kendilerinin imtihan olmak istemelerine" karar verip yola çıkmalarını sağlamıştı. Nitekim Türkiye'ye gelen Gürcü âlimler, hemen padişahın sarayını buldular ve huzura çıktılar. Ona "hocasıyla imtihan olmak istediklerini" bildiren bir name gönderdiler. Bunu okuyan padişah, onları "hoş geldiniz" diyerek gül bahçesinde ağırladı. Gürcü âlimler ona:

- Paşam, Arap âlimler nasıl oldu da sizin hocanızı yenemediler? İmtihan nasıl oldu?

Padişah:

- Vallahi, şifreli bir imtihandı bu. El işaretleriyle, şifreli bir şekilde birbirleriyle konuştular. Sonunda da Arap âlimler, Molla Çekirge'nin ayağını öptüler.

Gürcü âlimler:

- Anladık paşam, seni bize Allah göndermiş olmalı. Bizim şahidimiz olacaksın. Çünkü biz bu gülü, hocanın minderinin altına koyacağız. Ona "oturduğu minderinin altında ne olduğunu soracağız. Bilirse biz onun ayağını öperiz. Yoksa, onun bir yalancı olduğunu ortaya çıkarmış oluruz. Razi mısınız?

Padişah:

- Evet.

Daha sonra Molla Çekirge'yi bulan padişah -biraz da acıyarak- ona sordu:

- Molla efendi, iki Gürcü âlim senin şöhretini duymuşlar; seninle imtihan olmak istiyorlar. Ne diyorsun?

Molla:

- Hay, hay Paşam, gelmişlerse neden olmasın? Ben on iki ilmi okudum. Onlar ise hepsini okumamış olabilirler. Bitirmişlerse ilmin geçit yollarını, ilim deryasını onlar kadar ben de bilirim. Hem, el elden üstündür, gelsinler imtihan olalım.

Aslında hoca bu imtihana girmeyebilirdi. Ancak karısının hatırı için, namusunun dağılıp pay-ı mal olmaması için mecburdu. Neyse, imtihana geç kalmamalıydı. Hemen bir abdest aldı ve imtihanın yapılacağı yere döndü.

Karşılıklı selâm alıp verdikten sonra Gürcü âlimler Molla Çekirge'ye:

- Hocam, minderinin altında ne var?

Allah'ın rastgetirişine bakın. Molla Çekirge'nin karısının adı "Gül" idi. Sorulan soruya nasıl cevaplayacağını düşünen hoca, içinden karısına lânetler yağdırarak yüksek sesle:

- Ah gül, ah gül! deyince yabancı âlimler bizim hocanın ayasına kapandılar.

Âlimleri yolcu eden padişah, Molla Çekirge'nin gözlerini öperek:

- Hoca, bundan sonra istediğini yapmakta serbestsin. Benim yanımda rahat edemezsin artık. Git, istediğin yerde kendine bir yer yaptır, orada yaşa. Herşeyin devlete aittir. Hiçbir dünya sıkıntın olmayacak. Yeter ki, devletin hizmetinde ol, dedi.

Bu arada hoca dünyasını tutup, âhiretini unutmuştu. Ancak yine de çok korkuyor, ikide bir karısı Gül'e:

- Gel, bu sevdadan vazgeçelim artık. Çok şükür, herşeyimiz var. Yalanım bir ortaya çıkarsa, elâlemin karşısında küçülürüm. Bu işin sonu yok, demekteyse de onun içindeki şeytanını, inadını kırmaya gücü yetmiyordu. Artık Allah hocaya yardım etsin.

El elden üstün derler ya, bu sefer bir başka ülkeden iki âlim, Molla Çekirge'nin adını duyarlar ve gidip onunla imtihan olmaya karar verdiler. Günlerin bir günü hocanın olduğu şehre gelerek:

- Padişahın hocasının evi neresidir? diye sorduklarında:
- Molla, şu yüksek saraylarda oturuyor, cevabını aldı.

Âlimler o tarafa doğru yürüdüler. Tam o sırada onların geldiğini pencereden gören Gül, sordu:

- Okumuş beyler, kimi arıyorsunuz?

Âlimler:

- Padişahın âlimini arıyoruz, hanım.

Gül Hanım:

- Evi burasıdır.

Âlimler:

- Kendisi evde mi?

Gül Hanım:

- Değil ama, bir çocuk gönderir, çağırtırım.

O sırada etrafta "küyle çekirgeleri" uçuşmaktadır. Âlimlerden birisi bunlardan bir tane yakalayarak diğerine:

- Eğer bu molla gerçekten bilici, kayba hükmeden birisi ise elim dekinin çekirge olduğunu bilir. Bilirse imtihan olmaya da gerek yok, çeker gideriz. Bilemezse gider padişahın huzurunda imtihan oluruz.

Neyse, o sırada hoca evine dönmüştü. Misafirlere:

- Buyurun, hoşgeldiniz, dedi.

Âlimlerden biri:

- Hoca, aslında seninle imtihan olmaya gelmiştik. Elimde ne olduğunu bilersen, çıkar bir çayını içeriz. Veremezsen padişahın önünde imtihan oluruz, dedi.

Molla Çekirge:

- O yana sıçradı Çekirge,
- Bu yana sıçradı Çekirge,

Ahiri kuyruğu ele verdi Molla Çekirge, diye kendi akıbetini ifade eder şekilde sözler söyleyince âlimler:

- Vallahi aferin hocam. Maşallah, bu imtihanı da kazandın, dediler ve çıkıp gittiler.

Bundan sonra da kimse Molla Çekirge'nin önüne kimse çıkamaz. Allah, onun işini rastgetirmiştir. Demek ki bazan kadının rahmani olanı değil de, inatçı olanı insanın işini rast getiriyor.

Sözümüz burada bitiyor. Allah selâmet versin.

(2) CELAL ŞAH HİKAYESİ

Zamanın birisinde bir padişah varmış. Çok istediği halde çocuğu olmayan bu padişahın, ilâç veya muska gibi bir vesileyle bir müddet sonra bir oğlu olmuş.

Dadılar, lalalar elinde büyütülen çocuk yedi yaşına gelince saraydaki vekiller, vezirler toplanarak:

- Padişahım, Cenabı Allahın birliğine şükürler olsun ki, şehzade miz büyüdü. Konuşuyor, yürüyor, herşeyi anlayabiliyor. Sıra tahsilini düşünmeye gelmiş olsa gerektir, demişler.

Padişah:

- Peki, oğlumun tahsili için neler gereklidir?

Maiyyetindekiler:

- Önce bir hoca, bir de derslane bulunmalı. Sonra tahsil süresince şehzadenin hoca ile birlikte kalması gerekir.

Bütün bunlar temin edildikten sonra şehzade hocanın yanına verilmiş. Perdeleri sımsıkı kapalı olan bu yerde hocasından başka kimseyi görmemiş. Yemeklerini bile burada yermiş. Anlaşılacağı gibi sadece ilim tahsil etmiş. Dünya işlerine dair hiçbir bilgisi yokmuş. Çünkü yemeklerindeki etler bile kemiksiz gönderiliyormuş. Şehzade onbeş, onsekiz yaşına gelene kadar da bu, böyle devam edip gitmiş.

Gel zaman, git zaman çocuk on sekiz yaşına girmiş. Hocasının olmadığı bir gün getirilen yemekteki etin kemiğini gören şehzade, bunun ne olduğunu bilememiş. Yemeğinden çıkan şeyi bilememekten doğan bir sıkıntı ve acz ile onu pencereye doğru fırlatmış. Arkasından camın kırıldığını anlayınca, öğretime başlandığından bu yana kapalı duran perdeleri açmış. Ancak içeri giren güneş ışıklarını da tanıyamayınca:

- İçeriye düşen bu şey, nedir? diye bağırmış.

Güneş ışınlarını tutmaya çalışmışsa da -elbette- başaramamış. Bunun için o kadar çok uğraşmış ki, sonunda yorgunluktan bayıvermiş.

Dershaneye geri dönen hoca, şehzadeyi yerde baygın bir vaziyette görünce çok üzölmüş. Hele padişahının tek oğlu olması, onu daha çok telaşlandırmış. Sonunda ayıltmak için doktor getirtmişler. Şehzade kendine gelince ona:

- Sana ne oldu da, bu hale geldin? diye sormuşlar.

Şehzade:

- Bana bir şey olmadı ama, getirilen yemekten çıkan şeyin ne olduğunu bilemedim. Bilemeyince onu cama fırlattım. Perdeyi açıp gördüm ki, camın kırıldığı yerden odanın içine şu gördüğünüz şey düştü. Bütün gün, işte bu iki şeyle uğraşıp durdum, demiş.

Etrafını çevreleyen babası, lalası, vezirler, vekiller çocuğun kemikle güneşi -daha önce hiç görmediğinden- bilemediğini anlayınca, rahatlamışlar. O arada hoca:

- Padişahım. Benim şehzademize vereceğim ders, bitmiştir. Bu tahsil sonucu benden bile üstün oldu. Çocuğunuz bahtına ermiştir, deyince padişah da oğlunun tahsiline son vermiş.

Yıllardır kapalı kaldığı dershaneden dışarıya çıkınca, bu süre içinde bir hapis hayatı yaşadığını anlayan şehzade karşılaştığı herkese:

- Beni bu kadar yıl neden hapis ettiniz? Neden hiç dışarıya çıkarmadınız? diye sorar olmuş.

Bir akşam üstü, gün henüz konağın ardına saklanmamışken elinde oku, yayı, omzunda kemani olduğu halde heybeleri vurduğu iki geyikle yüklü atının yanında koşmaktan yorulmuş tazıları gibi yorgun ama mutlu bir şekilde yürüyen bir adam görmüş. Atın yanında yürüyen insanoğlundan başka birşeyi bilemeyen şehzade, ona sormuş.

- Dayı, nerden geliyorsun? Bunlar nedir?

Soru soranın kim olduğunu bilen avcı:

- Şehzadem. Avdan geliyorum. Bunlar da geyiktir. Onları vurdum da evime götürüyorum, diye cevap vermiş.

Bunu duyan şehzade o kadar heveslenmiş ki, hemen hocasını çağırılmış:

- Ben ava gitmek istiyorum. Babama söyle de, bu işi düzenleyiver sin.

Oğlunun arzusunu duyan padişah, emrindekilere ava gitmek için gerekli olan talimatı vermiş. Hemen kırk kişilik bir av kafilesi hazırlanmış. Yeteri kadar ok, yay, keman, tazi v.b. tedarik edilmiş. Eksikler çarçabuk giderilmiş ve ertesi sabah yola çıkılmış.

Az gitmişler, uz gitmişler. DAğın birinde vuracakları bir av ararlarken aniden ortaya çıkan bir geyin peşine düşmüşler. Bir görünüp bir kaybolan geyiğin peşinden koşarken akşamı etmişler. Bunun üzerine:

- Artık akşam oldu. Geyiği yarın gelip yakalayalım, diyerek geri ye dönmüşler.

Bu, şehzade Celâl Şah'ın ilk av serüveni olduğu için bütün geceyi "acaba bu geyiği yakalayabilecek miyim? "düşüncesiyle geçirmiş. Sabah olunca kırk kişilik kafiye yine yola düşülmüşler.

Daha tırmanırlarken Celâl Şah:

- Bu geyiği kim üzerinden atlatırsa, kim etinden kaçırsa onun başını keserim, demiş.

Bunun üzerine bütün kafiye geyiği yakalamak için tüm dikkatlerini gösteriyorlarmış. Ancak Allah'ın işine bakın ki geyik, Celâl Şah'ın üzerinden atlamış. Kovalamaca, geyik denize atlayınca kadar devam etmiş. Tekneyle mi olur, tahtayla mı olur, geyiğin yüzerek geçtiği adaya ulaşmak için deniz kenarına toplandıklarında Celâl Şah'la birlikte yedi kişi kaldıklarını görmüşler. Hep birlikte adaya ulaşip geyiği vurmuşlar.

Epey bir zaman aç susuz dolaştıkları için acıkmışlar. Celâl Şah arkadaşlarına:

- Hepimiz de açlıktan öldük. Biraz çalı çırpı toplayalım da, bu geyiği pişirelim, demiş.

Ateşi yakıp geyiği pişirince yemeğe oturmuşlar. Ancak tam o anda karşıdan yarım kafalı, tek gözlü, tek ayaklı ve tek kulaklı bir adamın geldiğini görmüşler. İçlerinden birisi:

- Hay şu yarım adama bakın! diye geleni işaret ettiği sırada bu yabancı öyle bir kükremit ki, yer gök inlemiş. Bu bağırtıdan korkan kafiye herşeyi bırakıp kaçmaya başlamış. Fakat tam kayığa binecekleri sırada bir arkadaşları vurulmuş. Kalan altı kişi zar zor öbür kıyıya ulaşmışlar.

Canlarını kurtaran kabile bu yabancı yerde nereye gideceklerini bilememişler. O zaman Celâl Şah:

- Arkadaşlar. Her yol bir yere gider. Gelin, bu yolu takip edelim bakalım, demiş.

Celâl Şah'ın gösterdiği yolu takip eden atlılar, viran bir şehire gelmişler. Şehir, içindeki insanlar tarafından henüz bir saat önce terkedilmiş gibiymiş. Epey bir zaman şaşkın şaşkın dolaştıktan sonra büyük bir mimun sürüsünün şehre girdiğini görmüşler. En öndeki büyük maymun, onların başkanı imiş.

Bu mimun akını bitince başkanları, altı kişilik gruba nereden gelip, nereye gittiklerini sorduktan sonra "hoşgeldiniz" diyerek misafir etmişler. Ne yazık ki, bu misafirlikten bir müddet sonra sıkılan Celâl Şah ve beş arkadaşı kaçmak istedikleri her seferde mimunların yolu kapattıklarını görmüşler. Bunun üzerine Celâl Şah mimunlara kendini:

- Filân padişahın oğluyum ben, diye tanıttınca mimun başkan:

- Aa, sen Celâl Şah olmalısın. Bu gece son defa misafirimiz olun. Şehrin dışındaki yazılı taşımızı okuduktan sonra gidebilirsiniz, demiş.

Celâl Şah ve arkadaşları bunu sevinçle kabul etmişler. Ertesi sabah büyük bir mimun sürüsü yola koyulduğu sırada, altı tanesini at yerine binmeleri için getirmişler. Altı kişi köpeklere binmişler ve yazılı taşın olduğu yere doğru yola çıkmışlar.

Taşın olduğu yere vardıklarında mimunların başkanı Celâl Şah'a:

- İşte okuyacağın taş. Seni onun için buraya getirdik, demiş.

Celâl Şah'ın okuduğu taşta şunlar yazılıymış:

"Ben Sultan Süleyman. Uzun zaman bunlara hükmettiğim halde ıslah edemedim. Bundan sonra Celâl Şah adında biri bunlara yedi yıl hükmedip, onları ıslah edecek."

Bunun üzerine Celâl Şah tekrar şehre gelmiş. Kendisine padişahın konağı teslim edilmiş. Mimunlar:

- Bundan sonra bizim hükümdarımız sizsiniz, bizi idare edeceksiniz, demişler.

Bu yedi yıl müddetince Celâl Şah bu mimunları öylesine ıslah etmiş ki, o ne derse yaparlarmış. Günler böyle gelip geçerken, arkadaşlarının biri daha ölmüş. O zamanın usûlüne göre defnettikten sonra beş kişiden biri:

- Memleketimizden, ailemizden ayrılalı çok oldu. Yedi yıldır da buradayız. Kırk kişiydik, beş kişi kaldık. Hadi biz ölenleri defnettik, en son kalanımızı kim defnedecek? O zaman da bu maymunlar bizi yerler. Hemen bir kaçma yolu bulmalıyız. Ama nasıl? diye sorunca bir başkası:

- Yarın gün batıncaya kadar dışarı çıkmamaları için mimunlara emir verirsin, biz de o arada kacarız, demiş.

Bu fikir, hepsinin de aklına yatmış. Besililerinden beş tanesini ayırıp, diğerlerini bırakmamışlar. Ayırdıkları mimunlara binen beş kişi son sürat şehirden ayrılmışlar.

Sabahleyin yasak kalkınca padişahlarının kaçtığını anlayan mimunlar, onların peşine düşüp iki kişiyi daha vurmuşlar. Sağ kalan üç kişi arkalarına bile bakmayıp yola devam etmişler ve "Karıncalar Ülkesi" ne varmışlar. Ancak bu mimun ordusu, başka bir ülkenin sınırına giren Celâl Şah ve iki arkadaşının peşini gene bırakmamışlar.

Kocaman mimunların kendilerini ezip geçmeye çalıştıklarını gören karıncalar, onların karşılarına dikilmişler ve sormuşlar:

- Neden bize dikkat etmeyip, eziyorsunuz?

Mimunlar:

- Padişahımız bizi bıraktı, topraklarınıza girdi.

Karıncalar:

- Burası bizim ülkemiz. Onu takip etmek bize düşer.

Celâl Şah ve iki arkadaşını bulmak için seferber olan karıncalar, Şehzadenin arkadaşlarını vurmuşlar. Tek başına kalan Celâl Şah az gidip uz gittikten sonra önüne bir akarsu çıkmış. O akarsudan öbür tarafa geçtiğinde birkaç kişinin:

- Aa, bakın şu adama! At yerine köpeğe binmiş! diye şaşkın şaşkın bağırımları üzerine, kendi gibi insanogullarının ülkesine geldiğini anlamış. Bunun üzerine köpekten inmiş ve ona:

- Beni kurtardığın için teşekkür ederim. Artık serbestsin, istediğin yere gidebilirsin, diyerek onu yollamış.

Kendisi az gitmiş ve gitmiş, hiç tanımadığı bir şehre gelmiş. Elindeki parayla bir yıl iyi kötü idare ettikten sonra aç kalmış. "Bundan sonra karnını nasıl doyuracağını düşünür dururken bir ihtiyarın ona:

- Hey, boş adam, boş adam! diye seslendiğini duymuş.

Celâl Şah:

- Buyur dayı, ne var?

İhtiyar:

- Bir saat içinde, bir avuç altın kazanmak ister misin?

Celâl Şah:

- Elbette dayı.

Bunu işiten ihtiyar yürüyünce oğlan da onu takip etmeye başlamış. Nihayet bir apartmanın odalarından birine girince ihtiyar ellerini çırparak bağırmış.

- Kızlar!

O anda içeriye iki tane kız girmiş.

İhtiyar:

- Adın ne oğlum?

Şehzade:

- Celâl Şah.

İhtiyar:

- Bak oğlum Celâl Şah. Sana bir kat elbise veriyorum. Üstelik, bu iki kızdan hangisini beğenirsen bu gece seninle kalabilir. Yarın da bir saatlik işin sonunda ücretini alıp, istediğin yere gitmekte serbestsin.

Celâl Şah kızların güzel olanıyla o geceyi birlikte geçirmiş. Sabahleyin erkenden aşağıya indiğinde ihtiyarın atları, eşekleri ve bir bezirganla birlikte kendisini bekler bulmuş. Celâl Şah'ın görmediği güzellikte süslü püslü bir atı işaret eden ihtiyar:

- Oğlum, senin atın bu. Bezirgânla birlikte beni takip edeceksin, demiş.

Üç kişilik grup hemen yola koyulmuşlar. Bir dağın dibine geldiklerinde ihtiyar atından iner ve şehzadeye:

- Gel buraya Celâl Şah. Şu atlardan birini kes ve içini boşalt. Sana bir yemek hazırlayacağım, demir.

Oğlan, atlardan birini kesip içini boşalttıktan sonra ihtiyar çıkarılan organlardan bir yemek yapmış. İnsana öğürtü veren bu yemekten

ilk kaşığı alan Celâl Şah derhal bayılmış. Bunu bekleyen ihtiyar, oğlanı kestirdiği atın karnına sokmuş ve dikmiş. Daha sonra karnında şehzade olduğu halde ölü atı bırakıp gitmiş.

Bir müddet sonra hayvan leşleriyle beslenen çok büyük bir kuş, atı gagasıyla tutarak göğe yükseldikleri sırada, onları gözetleyen ihtiyar şehzadeye:

- Oğlum Celâl Şah, sakın korkma. Yanındaki bıçakla atın karnını yar ve dışarı çık. Sana diyeceklerim var, diye bağırması.

Şehzade denilenleri yapıp dışarı çıkınca ihtiyar gene bağırması:

- Bak oğlum, ben seni oraya nasıl çıkarttıysam Allah'ın izniyle öyle indireceğim. Korkmana gerek yok. Yalnız oradan inmeden önce yapacakların var: Öbür tarafa gittiğinde kıymetli taşlar göreceksin ve onlardan eşeklerimizi yükleyinceye kadar atacaksın.

Gerçekten de az ileride altınlar, zümrütler göz kamaştırmaktaymış. Bir müddet toplayabildiklerini avuç avuç aşağıya atan şehzade, ihtiyarın:

- Yeter Celâl Şah, artık atma! diye bağırması üzerine aşağıya bakınca, bezirganın eşiği yükleyip bağladığını görmüş. Yola koyulacakları sırada aşağıya seslenmiş:

- Hey dayı! Beni aşağıya indireceksin!

İhtiyar:

- Hele avanğa bak avanğa! Ben senin gibi nicelerini orada ölme terketmişim. Az daha gidersen, onların akıbetini göreceksin. Senin de sonun bu olacak! dedikten sonra kervanı sürmüş ve yola devam etmiş.

Onlar gitmekte olsun, biz gelelim Celâl Şah'a. Biraz ileri gidince ihtiyarın bıraktığı kimselerin bazısının öldüğünü, bazısının da ölmek üzere olduğunu görüp:

- Ya Rabbim, ben burada ne yapacağım? diye ağlamağa başlamış.

Günlerce, gecelerce ağladığının bir sabahında karnını yarıp çıktığı at ölüsünün olmadığını görünce, bunun nereye götürüldüğünü anlamak için o gece uyanık kalmaya karar vermiş.

Zifiri karanlık basınca bir tilki gelip cesetlerden birini -kolu, bacağı neresi denk gelirse- sürükleyerek bir delikten içeri girdikleri-

ni görüp, takip etmiş. Tilki oradan sürüklediği leşi yedikten sonra çıkıp gitmiş.

Ne olup bittiğini anlayan Celâl Şah da kendini oradan aşağıya atmaya karar vermiş. Aşağıya vardığında büyük bir sessizlikle karşılaşınca ne yapacağını bilememiş. Derken önüne bir yol çıktığını görüp yürümeye başlamış.

Epey bir zaman gittikten sonra bir dağın tepesine gelmiş. Etraftaki tek bina olan köşkün yanına gelince, kapının önünde ak sakallı bir ihtiyarın oturduğunu görmüş:

- Selâmün Aleyküm:

İhtiyar:

- Ve aleyküm selâm! Celâl Şah oğlum, burada ne işin var?

Şehzade:

- Yolum düştü de. Peki, benim kim olduğumu nereden bildin?

İhtiyar:

- Ben bilirim oğlum. Nereye gidiyorsun?

Şehzade:

- Memleketime gideceğim.

İhtiyar:

- Keşke yarım saat önce gelseydin oğul. Daha az öncesine kadar bütün kuşların sağlık kontrollerini yapıyordum. Senede bir defe geldikleri için bir yıl burada kalmak zorundasın.

Gel zaman, git zaman bir yıl tamam olmuş ve kuşlar gene gelmişler. İhtiyar Celâl Şah'a:

- Oğlum, ben kuşların muayenesini yapmak için gidiyorum. İşim bitince getireceğim kuşa biner gidersin, demiş.

O gidince şehzade:

- Artık buradan gidiyorum. Son defa olarak ihtiyarın bahçesini bir daha gezeyim, diye düşünmüş.

Bahçeye girdiğinde ihtiyarın diğerlerine izin verdiği halde açma sını istemediği kapıya gözü ilişmiş. Kapıyı açınca gözlerine inanamamış: Ortada bir havuz, etrafta çeşitli renk ve kokuda çiçekler, sıril sıril akan sular varmış. Celâl Şah hemen havuzun yanına gelip uzanmış ve uyuyakalmış.

Kanat sesleriyle gözünü açan şehzade, üç tane kekliğin havuzun başında silkinerek üç tane dünya güzeli kız haline geldiğini görmüş. İçlerinden birisi:

- Burnuma insan kokusu geliyor, diye bağırmış.

Bir başkası:

- İnsan burada ne gezsın? O, dedenin kokusudur, diye söze karışmış.

En sonuncusu ise:

- İnsan olsa bize ne yapabilir ki? diye fikrini belirtmiş.

Onlar suya giredursunlar, bizim şehzade onların en küçüğünün güzelliğine âşık olmuş. Bu kız öylesine büyülemiş ki oğlanı, düşüp bayılmış. Kızlar da kuş kimliğine dönüp, uçup gitmişler.

İşte tam bu sırada kuşların sağlık kontrollerini bitiren ihtiyar, yanında bir kuşla geri dönmüş. Celâl Şah'ın orda olmadığını görünce "ne reye gitmiş olabileceğini" düşünürken aklına, her zaman dolaştığı büyük bahçe gelmiş. Ancak orada bulamayınca küçük kapıyı aralamış ve havuz başında baygın yatan şehzadeyi görmüş. Onu su serpererek ayıltınca Celâl Şah:

- Dede, ben burada gördüğüm kızların en küşüğüne âşık oldum, diye durumunu açıklamış.

İhtiyar:

- Bu kadar yıldır memleketinden ayrıymışsın. Gel bu fırsatı kaçırma, evine dön.

Celâl Şah:

- Hayır dede, gitmeyeceğim. Gelecek yıl onlar gelene kadar bekleyeceğim.

Aradan bir yıl geçmiş, kuşlar gene gelmişler. Bunun üzerine ihtiyar Celâl Şah'ı çağırmış:

- Bak oğlum. Sen onların keklik ciltlerini çıkarıp kız haline geldikleri havuzun başına bir çukur kaz. O çukurun üstünü çalı çırpı ile kapa. Yalnız bir delik bırak ki, sevdiğin kızın çıkardığı cildini alասın. Başka türlü onu elde edemezsin.

Oğlan ihtiyarın dediği gibi üstüne az bir delik bırakarak ağzını kapattığı bir çukur kazmış ve içine girip, beklemeye başlamış. Derken

üçü birden silkinerek üç güzel kız haline gelmişler. En büyükleri:

- Burada insan kokusu var!

Ortancaları:

- O, dedenin kokusudur.

En küçükleri:

- Olsa bize ne yapabilir ki?

Onlar yıkanmak için suya girdikleri sırada oğlan, en küçükünün cildini almış. Bunu gören kızların ikisi havuzdan hemen çıkarak ciltlerini giyerek, ağaçlardan birinin tepesine konmuşlar. Küçük kız, diğerleriyle birlikte uçamadığı için ağlamaktaymış. İki kız Celâl Şah'a:

- Bırak bacımızı da, gidelim, diye yalvarmışlar.

Şehzade:

- Gülperi Hanım'ı bırakmam mümkün değil, demiş.

Bunu duyan Gülperi:

- Celâl Şah, senden üç çocuk sahibi bile olsam, fırsatını bulduğum anda seni terkedeceğim, diye yemin etmiş.

Onlar bahçeden çıktıklarında ihtiyar kontrolünü bitirmiş; yanında iki tane büyük Anka olduğu halde beklemekteymiş. Kuşları iyice besleyen ihtiyar:

- İkisini de Celâl Şah'ın babasının oturduğu şehrin sınırında bırakacaksınız, diye emredince kuşlar:

- Başüstüne! deyip yolcularını alarak Celâl Şah'ın babasının hükümdarlık yaptığı ülkeye götürmüşler. Kendi topraklarının sınırında inen Celâl Şah'la sevgilisi Gülperi, kolkola şehre girmişler. Yol boyunca Celâl Şah kazandığı altınları savurmuş durmuş. Onları gören danacılarından birisi (kuzucu), karşılaştığı kişilerin hepsine de:

- Padişaha oğlu Celâl Şah'ın bir avuç altınla geri dönüyor! diye müjdeleyerek şehrin içinde dolaşmış.

İçlerinden bir ikisi buna kızmışlar:

- Ne diyorsun Allahaşkına?

Danacı:

- Celâl Şah geliyor.

Bir başkası:

- Celâl Şah gideli tam on beş yıl oldu. Bunu padişah duyarsa, seni kıştır kıştır keser.

Danacı:

- Bu yalan haber değil ki korkayım. Bak, bu altınları o verdi bana.

Oradan ayrılıp koşa koşa padişahın huzuruna çıkan danacı ona:

- Padişahım, oğlun Celâl Şah geldi, demiş.

Padişah:

- Nerden biliyorsun?

Danacı:

- İşte bu altınları, bana o verdi.

Bunu gören padişah, etrafındakilere bağırır:

- Alın bu adamı içeri. Eğer söyledikleri yalansa başını kesceğim!

Haber çabucak etrafa yayılmış. Herkes at mı alır, araba mı olur, fayton mu, Celâl Şah'ı karşılamaya çıkmışlar. Elbet biraz değişmiş ama, gelen gerçekten oymuş. Padişah bir tek oğluna kavuşmanın verdiği mutlulukla yedi gün yedi gece davul-zurna çaldırarak oğlunun düğününü yapmış.

Zaman geçmiş, Gülperi ile Celâl Şah'ın bir çocukları olmuş.

Günlerden birgün Gülperi çamaşır yıkamak için dere kenarına gittiğinde Celâl Şah, karısının keklik cildini alarak "ortalarda gezdiği yeter. Şurada öreceğim duvarın içine gizlesem, nereden bilecek?" diye düşünmüş ve dediğini yapmış. Gül çamaşırını yıkayıp eve döndüğünde duvarın içindeki keklik cildini alarak takınmış ve bir pencereye çıkarak kocasını beklemeye başlamış.

Eve dönen Celâl Şah karısını aradıysa da bulamamış. Başını pencereye doğru kaldırdığında, bir kekliğin kendisine bakmakta olduğunu görmüş, Kocasına:

- Celâl Şah, daha önce "üç çocuğum da olsa seni terkedeceğim" diye yemin etmişim. Ben, babamın memleketine gidiyorum. Benimle yaşamak istiyorsan oraya gelersin. Allahısmarladık! deyip havalanmış.

Bunu duyan Celâl Şah oracıkta düşüp bayılmış. Bütün kavmi, tarikatı etrafına toplanıp onu ayıltmışlar. Gözlerini açan Celâl Şah'ın ilk sözü:

- Ben buralarda durmam, giderim, olmuş.

Babası:

- Oğlum, sen insan, o peri, olacak iş değil. Ülkemde o kadar çok gelin, kız var ki, hangisini istesen alabilirsin. Hiç peşine düşme.

Oğlan:

- Baba. Bu kelledir, bu da oğul. Ya gider onu getiririm ya da bu uğurda başımı veririm.

Padişahın bütün ısrarları fayda etmemiş. Hemen bir kervan hazırlanarak uğurlanmış. Ancak şehrin sınırına geldiklerinde Celâl Şah arkadaşlarına:

- Siz gidebilirsiniz. Zira ben tek başıma gitmek istiyorum, diyerek geri göndermiş.

Gide gide kimseyi tanımadığı o şehre gelmiş. O yana, bu yana dolaşırken gene ihtiyar cuhuda rastlamış. Celâl Şah'ı görünce -daha önce de olduğu gibi- ona doğru bağırarak:

- Boş adam, boş adam!

- Efendim!

- Bir saatlik bir iş karşılığında yüz altın kazanmak ister misin? Bu sefer daha fazla vereceğim.

- Olur. Bu işi benden daha iyi yapacak insan zor bulunur.

- Adın nedir?

- Ahmet.

- Hadi bakalım Ahmet, gidiyoruz.

Böylece cuhut ile Celâl Şah yola koyulmuşlar. Daha önce kaldığı apartmanın aynı odasına çıkmışlar. Cuhut ona bir kat elbisenin yanında yüz altını da hemen teslim etmiş. Daha sonra zile basmış, gene aynı iki kız içeri girmişler. İhtiyar cuhud Celâl Şah'a:

- Oğlum Ahmet, bu kızlardan hangisini istersen sabaha kadar seninle kalacak. Sabah gelip seni alacağım, demiş.

Seçtiği kızı yanında alıkoyan Celâl Şah yatma zamanı geldiği zaman ona öyle bir yumruk indiriyor ki, kızın otuz iki dişi birden dökülüyor.

Ertesi sabah ihtiyar bezirgânını ve atlarla eşekleri alarak gelmiş. Yukarı odaya çıkınca kızın yüzüne bakakalmış. Ona:

- N'oldu kızım sana?

Kız:

- Getirdiğin adam bana vurdu.

Cuhud:

- Sen hiç meraklanma. Az sonra onun kellesini uçururum. Dişlerini de altından yaparım.

Daha sonra hiçbirşey olmamış gibi Celâl Şah'a seslenmiş:

- Ahmet, oğlum! Hadi gidiyoruz, gel atına atla!

İhtiyarın dediğini yapan Celâl Şah, bu defa kervanın en önünde gitmekte ısrar etmiş. Bir müddet sonra da daha önce önünde durdukları dağa gelmişler. Cuhud:

- Hadi oğlum, bir hayvan kes!

Celâl Şah, atlardan bir tanesini keserek karnını boşaltmış ve o boşalttığı şeylerden de bir yemek hazırlamış:

- Ben yemek değil, uyumak istiyorum. Siz karnınızı doyururken ben de atın karnına girip uyuyayım. Biraz kestirdikten sonra çıkarım.

İhtiyar, onun kendisine oynayacağı oyundan habersiz, işlerin kendiliğinden yoluna girdiğini görerek sevinmiş. Celâl Şah atın karnına girince, derisini dikmişler. Bur kuş gagasıyla tutarak atın ölüsünü dağın tepesine çıkarmış. Oğlan bıçağının yardımıyla dışarı cıkınca ihtiyar aşağıdan bağırmış:

- Oğlum Ahmet! Biraz ilerideki kıymetli taşlardan hayvanları yükleyinceye kadar bize at. Daha sonra seni oraya nasıl çıkarttıysam, öylece indiririm.

- Peki dayı, önüne bir önlük bağla da, attıklarım yere dökülmesin.

Celâl Şah; ihtiyarın önlüğü takındığını görünce bir miktar cevahir attıktan sonra kocaman, kapkara bir taş yüz metre yukarıdan ona doğru yuvarlamış. Taşın altında kalan ihtiyarın öldüğünü görünce geçtiği yollardan geçerek, kuşlar padihahının oturduğu konağa gelmiş. Çünkü onu ilgilendiren dünya malı değil, sevgilisidir.

Celâl Şah'ın geldiğini gören ihtiyar adam:

- Selâmün aleyküm.

- Ve aleyküm selâm.

- Hayrola oğlum, bu sefer ne arıyorsun?
- Gülperi beni terketti, onu bulmak için yollara düştüm.
- Ah oğlum, ben sana zamanında demedim mi "o peri, sen insan oğlu, bu iş yürümez" diye?

- Ben başımı bu yola koymuşum dede. Ya onu alır götürürüm, ya da ölürüm.

- İyi ya oğlum. Yalnız evine hemen dönemezsin. Çünkü kuşlar az önce yola çıktılar. Bir yıl beklemelisin.

- Olur dede, beklerim.

Bir yıl çabucak geçmiş. Kuşlar tekrar geldiklerinde onlardan hiçbirinin Çin maçın bölgesini bilmediklerini öğrenen ihtiyar Celâl Şah'a:

- Buradan birkaç saatlik uzakta, benim gibi kuşlar padişahı olan kardeşim var. Bir de ona git bakalım; belki sana yardımcı olabilir, demiş.

İhtiyarın getirdiği kuşa binen Celâl Şah, onun memleketine varmış konağın kapısını çalmış:

- Selâmün aleyküm dede!
- Ve aleyküm selâm oğlum, hoşgeldin! Hayrola, nereye gidiyorsun?
- Dede, işler böyle böyle. Bu yüzden senin yanına geldim.
- İyi hoş da oğlum, kuşlar daha yeni gittiler. Bir yıl beklemen lâzım.

Bir yıl geçtikten sonra kuşlar yine gelmişler. İhtiyar "Çin Maçın bölgesini bilen olup olmadığını" sorduğunda, hiç kimseden ses gelmemiş. İçlerinden bir tanesi söz alarak:

- En yaşlımız, bu yıl buraya gelemedi. Çok yaşlandı. Bunu bilse o bilir, demiş.

Bunun üzerine iki kuşu hazırlayıp, ihtiyar kuşu almak için göndermişler. Alıp geri geldiklerinde dede, kuşa sormuş:

- Çin Maçın bölgesini biliyor musun?
- Çocukken annem bizi bazan oraya götürürdü. Biraz hatırlar gibiyim ama, gidecek gücüm yok.

- Bilmen yeter bana. Gerisine karışma.

Zamanı gelince yaşlısı hariç, bütün kuşlar gittiklerinde kuşlar padişahı, yaşlı kuşu besiyeye sokmuş. Kırk gün sadece kuyrukla beslemiş: Sağa bağıınca kuyruk, sola bağıınca su vermiş. Kırk günde kırk kuyruk, kırk tuluk su bitmiş.

Kuş iyice beslenip güçlendikten sonra ihtiyar adam Celâl Şah'a:

- Yola çıkmadan önce yanına kırk kuyruk, kırk tuluk da su al. Sağa bağıınca kuyruk, sola bağıınca su verirsin. Haydi uğurlar olsun.

O zaman kaç gün gittiklerini Allah bilir elbette.. Tam Çin Maçın bölgesinin hududuna geldikleri sırada Celâl Şah, kuyruğun birini yere düşürmüş. Elindeki son kuyruğu kaybeden oğlan hemen budundan bir parça keserek kuşun ağzına vermiş. Ancak kuş:

- İnsan eti biraz tuzlu olur, diyerek yememiş. Nitekim, şehre indiklerinde dilinin altındaki et parçasını Celâl Şah'ın kestiği yere koymuş. Et oraya öylesine yapışmış ki, gören hiç koparılmamış zannedermiş.

Bir müddet sonra şehre geldiğinde önüne çıkan yol boyunca yürüyen Celâl Şah, kırıklı ve asili bir yere gelmiş. Çok yorulduğu için de uyuya kalmış. Gözlerini açtığı anda karşısında perilerin durduğunu görmüş. Ona:

- Kim olduğunu söyle! demişler.

Celâl Şah:

- Ben padişahın eniştesi Celâl Şah'ım.

Bunu duyan periler, padişaha haber vermişler. Celâl Şah'ın geldiğini anlayan Gülperi babasına şart koşmuş:

- Baba. Bu gelen benim kocamdır. Gelince onu buyur et, saygı göster, ayağa kalk. Yoksa kendimi asarım.

- Hayır, ayağa kalkmayacağım.

Derken Celâl Şah'ı huzura getirmişler. O telâş içinde farkında olmadan ayağa kalkınca, adaletli veziri minderinin altına mendilini koymuş. Padişah ettiği yeminini bozmadığını sanarak üç gün üç gece yerinden hiç kalkmamış. Böylece aç susuz geçen üç günden sonra padişah:

- Darağacı hazır, yürü bakalım.

- Ama baba, sen yerinden kalktın!

- Hayır, kalkmadım.

- Şahidim var.

- Kim?

- Veziriniz.

Bunun üzerine vezir söze karışmış:

- Evet padişahım, kalktınız.

- Nasıl?

- Siz kalkınca, minderinizin altına mendilimi koymuştum.

Yanıldığını anlayan padişah, kızını affetmiş: Yedi gün, yedi gece davul çaldırarak bir düğün yapmış. Sevdiğine kavuşmanın tatlı sarhoşluğu ile geçen kırk günden sonra Celâl Şah, kayınvalidesine:

- Annem, babam "öldü mü, kaldı mı?" diye beni merak ediyorlar. Babama söyle de, bize izin versin, demiş.

Padişah her ne kadar istemediyse de Celâl Şah'a bir peri kıyafeti uydurarak onları yolcu etmişler. Onlar iki keklik olup uçarak Celâl Şah'ın memleketine ulaşmışlar. Ciltlerini çıkarıp saraya gitmişler annelerinin, babalarının ellerini öpmüşler.

Ancak aradan geçen zaman, Gülperi'nin memleketine duyduğu hasreti arttırmış. Kocasına:

- Celâl Şah, memleketimi çok özledim. N'olur oraya gidelim, demiş.

Hemen keklik ciltlerini takan Gülperi, Celâl Şah ve çocukları Gülperi'nin memleketine ulaşmışlar. Orada bir müddet kaldıktan sonra da geri dönerlerken yolları üzerindeki bir gölde yıkanmak için durmuşlar. Soyunup suya giren Celâl Şah bir müddet yüzdükten sonra arkasını döndüğünde bir kurdun karısının karnını yararak öldürdüğünü görmüş:

Bu manzara karşısında beyninden vurulmuş dönen Celâl Şah perilerle kaynatasına haber gönderip, kızlarının öldüğünü bildirmiş. Gülperiyi oracıkta defneden Celâl Şah ne karısının, ne de babasının memleketine dönmeyip ölünceye kadar orada yaşamış.

Ben bu hikâyeyi böyle duydum, böyle söyledim. Dinleyenler, umulacaklar sağolsun. Allah hepimize uzun ömürler, bize de hayırlı iman versin.

BOZLAKLAR

(1) ABBAS PAŞA'NIN COLAB'I DAĞITMASI

Vaktiyle Colap'ta büyük bir kavga yapılmış:

Raka'dan beri gelen gaziler,
Raka'nın gonca gülü soldu mu?
Yenile arada bir haber duydum,
Dağıtmış Colab'ı şol Abbas Paşa
Öldü cerit Bekir, vuruldu kilit,
Yerde çürüdü bir kara bulut,
Hani ya mert Kerim, bayındır Halit?
Dağıtmış Colab'ı şol Abbas Paşa.

Kibleye karşıdır suyun akışı,
Bülbüle hoş gelir gülün kokusu,
Mısır hazinesi değer Colap akışı,
Dağıttı Colab'ı şol Abbas Paşa !

Şih efendi böyle çaldı kalemi
Nanı tuttu Beydili'nin âlemi,
Aynek-şitoğlu, Hüseyin Çelebi,
Dağıttı Colab'ı şol Abbas Paşa!

(2) GENÇ OSMAN

İbtida Bağdat'a sefer olanda,
Atladı hendeği geçti Genç Osman!
Yıkıldı Bayraktar, aldı bayrağı,
İletti bedene dikti Genç Osman!

Getirin de kır atımın ikisin,
Pethedeyim düşmanların hepisin,
Sabah namazında Bağdat kapısın,
Allah, Allah dedi, açtı Genç Osman!

Genç Osman dersin, hakka yetiştin,
Atladı hendeği bedene düştü.
Kelle kucakladı, üç gün döğüştü,
Şehitlere serdar oldu Genç Osman!

(3) AVCI MAHMUT

Elbeyli aşiretinin Mahmut Bey adında bir avcısı varmış. Bu avcı Şahin ile deve yavrusunu düşürdüğünden bütün aşirette şöhretiyle anılmış:

Sakarcayı bilemirim başından,
Yurt gösterdim İzmirli'nin kaşından,
Sakin olun, Mahmut Bey'in kuşundan,
O avlasın yaşılları, bazları.

Süre süre kanalgasın getirdim,
Ak pınarda türlü monca yedirdim,
Sakarcayla eyriceler bitirdim,
Hilâf mıydı Mahmut Bey'in sözleri?

Turnam, incinmesin benim sözlerim,
Sakarcayı yeşil sandı gözlerim,
Şunda kara kuşa işmar eylerim,
Herceyiş oğluna benim sözlerim.

Söylen Mahmut Bey'e avın eylesin,
O bir kepezedir torun öğretsin,
Toy ispirler yaşılları avlasın,
Ben geriden salağını gözlerim.

(4) MEHMET BEY'LE BİNSAİT'İN DÖVÜŞÜ

1811 yılında Mehmet Bey'le Binsait arasında bir aşiret kavgası çıkmış:

Vaktına hazır ol sen Abo Hüseyin,
Cenk ilmini bilen dullar benimdir
Müfrüdün, cemanım cip polat giyer,
Haber anlamayan kullar benimdir.

Mehmet Bey der ki:

Kahraman Kara Üveyı dağları aşar,
Elde Kara Ali gözünü düşer,
Çopurum var, gören develer işer,
İşleyir Rüstem'e, Zali benimdir.

Binsait der ki:

Şişhane tüfenkler top gibi öter,
Boynu uzun necidiler dağ gibi yatar,
Kafayı keserler Amık'ta satar,
Elden ele gezen şallar benimdir.

Mehmet Bey der ki:

Kasım Paşam agitler başı,
Osman Beyim çıplak eder savaşı,
Mustafa da kürp kürp topluyor leşı,
İleşte parlayan nallar benimdir.

Binsait der ki:

Ben Abo Hüseyinim, bildin mi beni?
Adam erveniyim yударım seni !
Tılberçe kuyusunda gördün mü beni?
Fellâhlar içinde atlar benimdir.

(5) YAVRU HASAN

1688 tarihlerinden sonraki yıllarda Basra tarafından gelen ve "Direi" adıyla anılan büyük bir Arap kabilesi Elbeyli aşiretini beyine belâ kesilmiş. Koyunlarını yağma ettikleri gibi kırk tane Elbeyli'yi de esir alarak götürmüşler. İşte bu savaş sırasında Hasan adlı bir çocuğu şehit etmişler. Bunun üzerine Hasan'ın babası şu ağadı yakmış:

Öylen ile ikindinin arası,
Aldı beni kaşlarının karası,
Bilmem şahan yavrusu, bilmem ispir cöresi,
Av ederken ben yavrumu aldıldım.

Gökyüzünde çingırdağı çınladı,
Yere indi ciğerciğim dağladı,
Bilmem şahan, bilmem karakuşa uğradı,
Av ederken ben yavrumu aldıldım.

Gelin bakın şu dağların otuna,
Osmanlılar binmiş Arap atına,
Benden selâm olsun Aşa hatuna,
Av ederken ben yavrumu aldıldım.

Elim ile şiveğimi düzmedim,
Kalem alıp kaşım, yüzüm yazmadım,
Ardımanım Karadağ'ı gezmedim,
Harbederken ben yavrumu aldıldım.

(6) HASAN AĞA

Elbeyli aşiretinin gavurelli obasından Halil oğlu Osman Ağa, yine Elbeyliler'den Direiler'in öldürdükleri çocuğun babası Hasan Ağa ile olan eski bir çekişmesinin intikamını almak için onun aşireti içinde zorbalık yaptığını, halkın kendisinden usandığı yolunda bir yalan uydurarak Daltaban Paşa'ya şikâyet etmiş. Bunun üzerine paşa, Hasan Ağa'yı Kilis'te as-tırmış:

Hey ağalar da Karadağ'ın eteği,
Dağılsın mı Elbeyli'nin peteği?
Vezir konargası, arslan yatağı,
Beyimize malûm olsun halimiz!

Dedem çolak, aktarmalar getirir,
Bitmeyen işlerim bitirir,
Bağ, bahçe diker, güller yetirir,
Sacır bizim balkar kaldı gülümüz.

Aman Allah onulmuyor derdimiz,
Bir arada buluşmuyok hepimiz,
Çöllere bizim ata, dede yurdumuz,
Koca Mumboç, fermanlı şarımız.

Söyleyin âşık türküyü yazmasın,
Kürt ve cahil hatırcığın bozmasın,
Sakın olsun, gediğinden kakmasın,
Ağit olsun benim gibi yerimiz!

(7) ABBAS PAŞA

Vaktiyle Abbas Paşa Mısır'dan kalkmış ve Elbeyli aşiretinin yaşadığı yeri () almak üzere gelmiş. Dadaloğlu, İskenderun'dan karaya çıkıp yürüyen bu paşa için şu türküyü düzmüş:

İskeleden kalktı şol Abbas Paşa,
Kızılı, boranlı dağ var önünde,
Elbeyli beylerin at başı çekmez,
Çevrilip konacak yer var önünde.

İlerde Osman Bey zorbalar başı,
Aşireti var, çıplak eder savaşı,
Keser kelleler basar ülesi,
Kartallar dönecek yer var önünde.

Küçük Ali oğlu da, haykırır kakar,
Düşmanı görünce belini buker,
Çimbulat kılıçla demir bent söker,
Omuzu kalkanlı er var önünde.

Dadaloğlu der, ordan geçerse,
Elbeyli türkünden yolun açarsa,
Akan kanlı Murat köpük saçarsa,
Sait Battal gibi er var önünde.

(8) GENÇ OSMAN

Sultan Murat Antakya civarında iken bir rüya görmüş. Rüyasında ona "Genç Osman'ı yanına almasını" söylemişler. Bunun üzerine padişah Genç Osman'ı köyünden getirtirken annesine, "onu sağ salım geri getireceğine" dair senet imzalamış. Herşey tamam olup Bağdat'a gitmeden önce zengin bir çiftçi padişahın ordusunu üç gün beslemiş. Etrafindakilerin kendisine "hazine sahibi" olarak tanıttıkları bu adamı çağırtan Sultan Murat ona:

- Senin hazinen olduğunu duydum. Padişah dururken çiftçiye hazine gerekmez, onu hemen bana getir, demiş.

Evine gidip ne kadar çift âleti varsa getirip padişahın önüne yığan çiftçinin:

- İşte bütün hazinem hünkârım, demesinden çok hoşlanan padişah onu kendine haznedar yapmış.

Bağdat'a geldiklerinde bir gece kıyafet değiştiren Sultan Murat, Genç Osman'ın çadırına gelerek sormuş:

- Bağdat'ı alabilecek miyiz?

- Kır atıma çifte yem, bana da tütün çıkmazsa Bağdat alınmaz.

Ertesi gün Genç Osman'ın atına çifte yem, kendine de tütün gönderilerek isteği yerine getirilmiş. Gerçekten de öğle namazı sırasında burcu delerek şehit olmuş. Buna rağmen kellesini koltuğuna alarak dört yol arasında düşmüş. Ancak Bağdat'ı alıp da Genç Osman'ın anasına verdiği sözü yerine getiremeyen padişah çok üzülmüş:

Sana derim ey Acem şahı,
Arslan yatağından kaktı gelir!
Alır senin tahtın ile tacını,
Sultan Murat kendi kaktı gelir!

Sultan Murat yeryüzünün velisi,
İşte geldi Hakk'ın arslan Ali'si,
Seksen bin Urumeli delisi,
Doksan bin de Tatar kandan gelir.

Altmış bin de kara postal giyici,
Yetmiş bin de tatlı cana kıyıcı,
Seksen bin de kendi kendin bilici,
Doksan bin de aşiretten er gelir!

Allah Allah deyüp çıktı yerinden,
Leblerimiz şikâr oldu seyirden,
İnüp cansız duvarları yürüden,
Hünkâr Hacı Bektaş Veli gelir.

(9) DEMİRCİ HİKAYESİ

"Boradayı mih eder Allah!" atasözünün meydana gelişi için şöyle rivayet ederler.

Vaktiyle bir demircinin güzel bir karısı varmış. Bu kadının güzelliğine vurulan Halep Valisi onu almak istemiş ve demirciyi çağırtmış:

- Bre demirci, bir kantar borada bulup getirmelisin. Bor dayı getirmezsen yirmi dört saat sonra seni asacağım.

Evine dönen demirci, ağlamaya başlamış. Sebebini sorduğunda olanı biteni anlattığı karısı derin bir "ah" çekerek:

- Boradayı mih eder Allah, demiş.

Sabahleyin kapının vurulmasıyla uyanan demirci, idam için çağrıldıklarını bilirmiş gibi istemeye istemeye aşağıya inmiş. kapıyı açınca

bir bölükbaşı ile beş, on askerın durduğunu görmüş. Bölükbaşı demirciye:

- Bir kantar mih yapacaksın; Vali paşa öldü; tabut yapacağız, de-
yince demirci evine giderek duvardan sazını almış ve şu türküyü okumuş :

Ecel deryasına düştü gemimiz,
Silinip çıkanlar nerede bilmem!
Felek kırdı kametimi, kolumu,
Ya ben kime gidem imdada bilmem?

Gökte yıldız birim ikim kavuşur,
Hasret olan hasretine kavuşur,
Dertliler oturmuş derdin danışır,
Dertsizler ne gezer arada bilmem?

Kimsenin ahı da kimseye kalmaz,
Kimsenin çırası danaça yanmaz,
Leyli derim de Leyli'm uyanmaz,
Hicran mı kaldı yara da bilmem?

Nalçioğlu der ki, bu hal ne haldır,
Düştük bir ummana, çekilmez yoldur,
Bilmezin işini rabbim, sen bildir,
Tabuta mih oldu borada bilmem?

(10) FRANSIZ İŞGALİ

(1918-1919) yıllarında Fransızlar Kefergâni'yi işgal etmişler. Aşa-
ğıdaki türküyü de, Kefergânili Meçîğin Mehmet bu olay üzerine düzmüş:

Ak kâğıda kara yazı yazdılar,
Tabur edip askerleri dizdiler,
"Türkük" diyenlerin başın ezdiler,
Yesir kaldı vatanımız, köyümüz.

Şimarik'tan çıktı askerın ucu,
Kefergâni Türktür, affolmaz suçu,
Ağlaşır analar, ne yapak bacı,
Harap oldu vatanımız, ilimiz.

Toplanıp da bir araya gelelim,
Osmanlı'dan doğru haber alalım,

Derdimizi Kemallar'a yanalım,
Harap oldu vatanımız, yurdumuz.
Sensin sahibimiz, biz neyleyek,
Toplanak da bir araya yörüyek,
Hükümet yoktur ki haber eyleyek,
Yesir oldu vatanımız, köyümüz.
Vuruldu göğüsten akıyor kanı,
Aldılar vatani, yoktur günahı,
Yetiş Mustafa Kemal'im, imdadın hanı?
Yesir oldu vatanımız, elimiz.

(11) FİRUZ BEY

Kendi aşireti Colab'a yerleştiği zaman Firuz Bey, Türkmen Âşıklarından Dedemoğlu'nun kendisi için Acem ülkesinden dönmesi üzerine yaktığı şu türküyü okumuş:

Seksen bin de evle gelüp konanda,
Yalan dünya benim derdi Beydili,
Kadioğlu Yusuf Paşa gelende,
Bu nam kalsın derdi Beydili.
Firuz Bey'im böyle çalmış kalemi,
Ünü tutmuş Beydili'nin âlemi,
Haniya Şit-oğlu Hasan Çelebi,
Çarhacımız Cafer oldu Beydili?

(12) BİR TÜRKMEN-ARAP KAVGASI

Bayındır bayraktarı Halit Bey, Bakmışlı aşiretinden Hacı Ali, Ulaslı aşiretinden Hacı Mustafa, Ceritoğlu Bekir ve obalarıyla Araplar arasında büyük bir kavga olmuş. Arapların Afetle aşireti bizim dört kahramanımızı Gazve'den gelirken habersizce kılıçtan geçirmişler. Bu türkü, onu anlatmaktadır.

Rakka'dan beri gelen gaziler, :
Rakka'nın gonca gülü soldu mu?
Yenilen bir haber duydum oradan,
Öldü derler, Cerit Bekir öldü mü?

Cerit Bekir öldüyse, açıldı kilit,
Yolumuz bağlandı o kara bulut,
Hani ya Hacı Ali oğlu Bayındır Halit,
Kolu bağlı, cellâtlara vardı mı?

Hükümümüz geçerdi şol kaftan kafa,
Bu yalan dünyada koymadık vefa,
Hani ya Ulaşlı Hacı Mustafa,
Alayları bölük bölük böldü mü?

Halid'im de bunu böyle söyledi,
İnip aşkın deryasını boyladı,
Alçak Arap otururken neyledi,
Ciğerin delik delik deldi mi?

(13) HACINALOĞLU

Kara Şıhlı Aşireti ile Aneze Arapları arasında bir kavga olmuş. Türk hükümeti bu kavgada Araplar'ı tutarak aşiretten Hacinaloğlu adlı yiğidin üzerine asker yollamış. Arapların Türk hükümetini birkaç hediye ile kandırdıkları bu olayda çok kan dökülmüşse de, Hacinaloğlu öldürölme miş. Aşağıdaki türkü, bu olayı anlatmaktadır:

Acem ilinden güzöl şah getirdim,
Çergemi Colab'ın kurdum oturdum,
Beyfendinin hizmetini yetirdim,
Hangisinde kusur koydum sana ben?
Şekvacım mı geldi Arap'tan, Kürt'ten,
İmdatçım mı çıktı oğlum Murat'dan?
Paşam kurtarırsın beni bu dertten,
Mızrağımı geçiririm taşa ben.

Hacinaloğlu idim, var idi namım,
Er yiğit meydanında kalmazdı kanım,
Aşkın deryasında oynardı gemim,
Yenile uğradım boran ile kışa ben.

(14) BİNSAİT İLE TÜRKMENLER'İN KAVGASI

Tahminen 1785 yıllarında Binsait 33 Arap oymağıyla birleşerek Türkmenler'in üstüne yürümüş. Türkmenler, Barak Elbeyli ile birleşerek Binsait'in karşısına çıkmışlar. Rakka'daki bu büyük harpte Binsait'in reisi Fahhal, Türkmenler'inki ise Mehmet Bey'miş. Arapların Aneze'ye kadar sürüldüğü bu harp için Dedemoğlu şu türküyü düzmüş:

Aldı Fahhal:

Vaktina hazır ol, abu Hüseyin,
Ene abdek diyen kullar benimdir,
Cebelsen'an has tağından , Amık'tan,
Harp için işlenen yollar benimdir.

Aldı Mehmet Bey:

Fahhal kimse, gelsin benim karşıma,
Adam isteyenler düşsün peşime,
Felek uğradırsa azı dişime,
Adam parçalayan kullar benimdir.

Aldı Fahhal:

Dervişe dirdişim kim polat giyer,
Cem'anım var taburlara at koyar,
Hamdünüm birin binlere sayar,
Haber alamayan dullar benimdir.

Aldı Mehmet Bey:

Hasan, İsmail'im zorbalar başı,
Osman Bey'im çıplak eder savaşı,
Mustafa Paşa'm atlıların ulaşı,
Leşlere gömülen nallar benimdir.

Aldı Fahhal:

Uzun hamralar tor gibi öter,
Baynuzlu atları dağ gibi yatar,
Mücetme kişibin Amuk'ta satar,
Dellala verilen şallar benimdir.

Aldı Mehmet Bey:

Damalhanın konalkası Vasılı,
Şimdi kurduk senle mertlik fasılı,

Bir atlıya karşı koydum hasünü,
Bilirim harp ilmini, torba benimdir.

Aldı Fahhal:

Fahhal'ım de bugün ben oldum melül,
"Tedahhal aleyhim" ricam et kabul,
Aman Allah, aman amanın resul,
El aman çağrısan diller benimdir.

Aldı Mehmet Bey:

Mehmet Bey'im der ki, sen seni bildin mi?
İntikam koymazık, haberin aldın mı?
Türkmen'in cıdasın nasıl bildin mi?
En ahar söyleyen diller benimdir.

(15) TÜRK VE KÜRT KAVGASI

Bundan ikiyüz küsur yıl önce Kürt aşiretiyle Türkmenler arasında bir savaş olmuş. Kürtler'in reisi Timur Paşa, Türkmenler'inki de Kasım Ağa'dır. İşte İspiroğlu bu savaşa dair şu türküyü söylemiştir.

Aldı Timur Paşa:

Sana derim hey Kasım Ağa,
Gel girelim senle merdi meydana,
Şimdi katarım da toz dumana,
Gözün yaşı sel olur dört yana.

Aldı Kasım Ağa:

Sana derim sana ey Timur Paşa,
Askerin sığmazsa dağ ile taşta,
Bir nefeste seni tıkarım Muş'a,
Muş'ta duraman da, dar düşen Van'a.

Aldı Timur Paşa:

Timur Paşa'yım ben, seni çok bozdum,
Evvel böyle değildin, şimdi sen azdın,
El'übeyt Şeyhini imdatçı gezdin
Gözün yaşı sel olur dört yana.

Aldı Kasım Ağa:

Kasım'ım da derim ki, gel etme, yeter,
Ederim seni Hacı Bey'den beş beter,
Senin Kürt'lerine bir Türkmen'im yeter,
Şimdi katarım da tozu dumana.

Aldı Timur Paşa:

Gün görülmez oldu kartaldan, kuştan,
At işlemez oldu yatan öleştan,
Sen ibret almadın mı kesilen baştan,
Aynalış boyandı hep kızıl kana.

Aldı Kasım Ağa:

Kasım Ağa der ki, ben kılınca astım,
Çok şükür Hüda'ya kalmadı yastım,
Var met eyle Beydilin dostum,
Aç kurt gibi girişirler düşmana.
Bu söyleyen de İspir kendidir,
Türkmen'in yardımcısı Hızır, kendidir,
Her birisi bir Urustem dengidir,
Kürtler yalvarırlar gani süphane.

(16) MURTAZA BEY VAK'ASI

Hasan Paşa adlı bir Türkmen'in oğlu Murtaza, Anzaze Arapları na iyi bir satır atmış. Bunun üzerine Araplar, Hasan Paşa'nın ayagina gelip af dilemişler. Hasan Paşa da Kahraman oğlu Murtaza'ya bu türküyü yalması:

Sana derim ey Arap ili,
Murtaza Bey senden ayıramaz şerrini,
Benim gönlüm geri dönüp döğüşmek,
Ah nedeyim, Tayyar oğlu komeyor.
Ben göndersem kendi konar yurduma,
Zırh giydirsem arslanıma, kurduma,
Murtaza Bey düştü, dönmez ardıma,
Haberim yoktur, kimse şerrin bilmeyor.
Hasan Paşa der ki; belim büküldü,
Oynattı harbiler, zırhım sürüldü,

Çalındı kılınçlar, kanlar döküldü,
Yummalar çağrışır, Ubeyt gelmiyor.

(17) FİRUZ BEY'İN OĞLU MEHMET BEY

Firuz Bey Acem'e gittikten sonra Colap'da aşiretin başında oğlu Mehmet Bey kalmış. Mehmet Bey, dayısı Berk Ağa'nın kızını alarak gerdege girmiş. Ne yazık ki o gece sarhoş olan Mehmet Ağa, şaka yapmak amacıyla kuburunu karısı muttu Hatun'a çevirmiş. Kazara kubur patlamış ve Mutu ölmüş. Yaptığından çok utanan Mehmet Bey, gece yarısı başını alıp Araplardan Muvali Şeh'e sığınmış. İki sene sonunda canı sıkılan ve Colab'ı, memleketini özleyen Mehmet Bey bir mektup yazarak Colab'a yollamış:

Ağalar, yad-elin kahrı çekilmez,
Sılayı, vatani arzular gönlüm,
E bağlar başı baran oldu sökölmez,
Babam yurdu çölü arzular gönlüm.

Gurbet elde ben nideyim, şaşırdım,
Yad-elin ikramı boynumdan aştı,
Angıt gölünden bir bahri uçtu,
Colab'ı, Şirvan'ı arzular gönlüm.

Herkesli görüyor silâh atanın,
Ahır zaman olmuş, fırsat kötünün,
Gayretin çekeyim ahd-i bütünün,
Ahdım bütün ilimi arzular gönlüm.

Mehmet Bey'im der sazın eline aldı,
Olanca aklımı derdime saldı,
Şol gurbet ellerde bir dostum kaldı,
Babam yurdu Colab'ı arzular gönlüm.

Bu mektup Colab'a gelince 300 Türkmen atlısı Muvaliye gelerek, Mehmet Bey'e Colab'a gelmesi için ricada bulunmuş. Muvali Şeyhi atlıları üç gün misafir edip, dönüşlerinde kaftanlar giydiren, hediyeler vermiş.

Mehmet Bey'in gideceği gün ise kızını gelin edip, misafirlerinden önce kırk atlı ile Türkmenler'in gideceği yol üzerine çıkarmış. Mehmet Bey'in geldiğini gören baş cariyeye, onun yolunu keserek:

- Muveli Şeyhi Ahmet Bey kızını ve bizi size hediye etti; geri dönmez, demiş.

Ebla'yı olarak Colab'a dönen Mehmet Bey, dayısı Berk Bey'in küçük kızını da muvali Şeyhi'nin küçük oğluna, daha büyük bir törenle yollamış. Böylece iki aşiret yıllar süren bir dostluğu başlatmışlar.

(18) ELBEYLİ HASAN AĞA

Bundan yüz sene kadar önce Halep'te bir delibaşı varmış. Bu adam, Elbeyli'den Hasan Ağa'yı öldürmek istemiş. Ancak Hasan Ağa bütün Araplar'ı yıldırdığı için derisinin yüzülmesine karar verilmiş. Sonunda Hasan Ağa'yı Sekizler Köyü'nde kıstırmışlar.

Delibaşı, Hasan Ağa'ya:

- Ölümlerden ölüm beğen, demiş.

Hasan Ağa buna:

- Derimi yüzmeye karar vermişsiniz, dönmeyin. Fakat derimi yüzerken benim tambura çalmama izin verin, diye cevap vermiş.

Hasan Ağa'nın derisi yüzülmeye başlanmış ve başını yüzdükleri zaman eline tamburasını almış, ölünceye kadar da devam etmiş. Söylediği türkülerin en sonuncusu, buymuş:

Bir zamanda Arap alsın illeri,
Benden sonra Türkmen kessin yolları,
Ben gidersem kim beklesin yolları,
Çöller bizim ata, dede yurdumuz.

Felek ondurmadı bizim yerimiz,
Bir araya gelemedik dördümüz,
Mumbuç bizim fermanlı şarımız,
Çöller bizim ata, dede yurdumuz.

Hey ağalar Karadğ'ın eteği,
Dağılsın mı Elbeyli'nin peteği?
Vezirler kuşağı, arslan yatağı,
Obama da malûm olsun halimiz.

Yeter artık yüreciğim yakmayın,
Oğlum küçük, hatırını yıkmayın,
Sakin olun, yurdumuzdan kalkmayın,
Agit olun benim gibi hepiniz.

Bunu söyleyen Hasan Ağa düşüp, ölmüş.

(19) ABBAS PAŞANIN COLAB'I DAĞITMASI

Abbas Paşa Colab'ı dağıtmak için Halep'ten çıktığında, Firuz Bey'in oğlu Mehmet Bey, bu olay için şu türküyü okumuş:

Evvel gelişte iskân alanda,
Dağıttın Colab'ı sen Abbas Paşa!
Dört yanımız döndü nara dumana,
Dağıttın Colab'ı sen Abbas Paşa!
Haydarlı, Çelebi çıksın bir yana,
Kadirli, Araplı döndü arslana,
Aşiret, siz bakın kara dumana
Dağıttın Colab'ı sen Abbas Paşa!
Güneç'le Ulaşlı tırada insin,
Kazlı'yla Bayındır arkada dursun,
Torunla Şark Evi hazırlık görsün,
Dağıttın Colab'ı sen Abbas Paşa!
Mehmet Bey'im der ki, belin büküldü,
Oynaştı harbiler zırhlar söküldü,
Dağıldı aşiret ömrün yıkıldı,
Dağıttın Colab'ı sen Abbas Paşa!

(20) DELİ BORAN TÜRKÜSÜ

Bir Türkmen çocuğu olan Deli Boran gençliğinde Leylâ adında bir kız sevmiş. Aşireti o zaman Sivas'ta oturduğundan doğruca Sivas kadısına gitmiş ve kızı almak için şu türküyü söylemiş:

Aman da hünkârın vekili sensin,
Dertlinin dermanın ver diye geldim,
Ya kabul et sözüm, ya ver dileğim,
Emret boynumu vur, diye geldim.
Gelsin seyredelim bahara, yaza,
Ötüşen ördeğe, çağrısan kaza,
Kalk gidelim mirzan kurdu Sivas'a,
Kendirim boynuma dar diye geldim.

Akıyor Baran'ın gözünün yaşı,
Hem varıp geldiği salının taşı,
Gönlünüz olursa tutun bu işi,
Leylâ'yı Boran'a ver diye geldim.

(21) GENÇ OSMAN

İptida seferde Bağdat'ı aldı,
Hopladı, hendeği geçti Genç Osman,
Yıkıldı bayraktar, kaptı bayrağı,
Getirdi hisara dikti Genç Osman.

Allah Allah dedi, kaydadı çoşdu
Gören adamların tebdili şaştı,
Kelle koltuğunda üç gün savaştı,
Şehitlere serdar oldu Genç Osman.

Genç Osman dersin, gelsin göreyim,
Nasıl bir yiğit imiş, ben de göreyim,
Vezirlik isterse üç tuğ vereyim,
Furadın serdar oldu Genç Osman.

Bir bezirgân gelir Urumdan, Şamdan,
Kılıcın kabzası görünmez kandan,
Dadaloğlu der, yiğitlik atadan,
Bağdadı kurtardı yavuz Genç Osman.

(22) BENDER ŞEHRİ

Bender Kalesi'nde kötü bir vezir varmış: Düşmanlara esir olunca
padişaha ihanet etmiş. Bu olay üzerine âşığın birisi, şu türküyü düzmüş:

Bender de dersin, bir küçük kasaba,
Kelleler kesile kesile döndü kasaba,
Dökülen kanları gelmez hesaba,
Dini bütün vezir ister Bender'e.

Bulundu lokmanı, kalktı tabutu,
Yurda yara oldu Kal'ası, burcu,
Atları devrilmiş yığılmış hurcu,
Zağlı kılınç vezir ister Bender'e.

(23) FİRUZ BEY VE TURNALAR

Aşığın biri (22 nolu türküyü söyleyen) Firuz Bey'in Acemistan'a gitmesi üzerine, turnalara hitaben şu türküyü düzmüş:

Yine şenliklendi dereler, düzler,
Ağyarı görünce yüreğim sızlar,
Yeşil cübbe geymiş gelinler, kızlar,
Firuz Bey Acem'e geçdi turnalar.

Yavrum da ördek iken, kaz iken,
Ötüşür de avaz iken, saz iken,
Sizi çevirirler davulbaz iken,
Firuz Bey Acem'e geçdi turnalar.

Çağrışa çağrışa yayladan inen,
Aynalış gölüne sabahlan dönen,
Bu yıl rey sizin, koruğa konun,
Firuz Bey Acem'e geçti turnalar.

Benden selâm eylen, anam ağlasın,
Bıraksın oğlan, kara bağlasın,
Memet Bey küçüçük, Kurt Bey eğlesin,
Firuz Bey Acem'e geçti turnalar.

(24) ABBAS PAŞA

Gece gündüz yatamıyom zârımdan,
Gezemez oldum namusumdan, ârımdan,
Şu yalan dünyada gün görmedim,
Dağıttın Colab'ı sen Abbas Paşa!

Yüreğime koydun ateşten közü,
Çeşme kâr etti bir kötü sözü,
Çarh-ı feleğin de kan ağlar gözü,
Dağıttın Colab'ı sen Abbas Paşa!

Bir adam gördüm de methin söylerim,
Salağında sa-bes adam eylenir,
Kötü ürker; gölgesinden huylanır,
Dağıttın Colab'ı sen Abbas Paşa!

Kibleye doğru suyun akışı,
Bülbüle hoş gelir gülün kokusu;
Bir Mısır hazinesi değer Colab başı,
Dağıttın Colab'ı sen Abbas Paşa!

Ey ağalar, malamatim mal örter,
Ne kadar eylik etsen de ömrün artar,
Tavlamız beygirler oyluğun dartar,
Dağıttın Colab'ı sen Abbas Paşa!

Yedi yular güheylâna soy eder,
Kendi nefsin arslanlara pay eder,
Mısır'dan gelmiş de Türk'e zay eder,
Dağıttın Colab'ı sen Abbas Paşa!

(25) KARAKOYUN

Bu minniyi Gâvurdağ'da seferberlik zamanında bir asker ailesi söylemiş:

Karakoyun, karakoyun,
Var tüyünü tara koyun,
El kuzusu kuzu olmaz,
Var kuzunu ara koyun.

Karaköyün kuzuludur,
Sağ ayağı bazılıdır,
Var bakın şu koyuna,
Yanı emlik kuzuludur
Ninni emlik kuzu ninni.

Karakuşun kaynağında mısın?
Sarı kuşun çırnağında mısın?
Ak yaylanın ocağında mısın?
Kavuşalım gülüm ninni.

Ninni dersem beni yakar,
Beşiğinde güller kokar,
Senin kahrın anan çeker,
Çekerim de gülüm ninni.

(26) DERVİŞ PAŞA

Balkan Beylerinden gâvurdağlı Hacı Ömer Oğlu Halil Ağa, devlete karşı gelmekteymiş. Bundan korkan Halep valisi Derviş Paşa Gâvurdağını dağıtarak Halil Ağa'yı İstanbul'a yollamış. Anası tarafından Gâvurdağlı bir âşığa hakkında türkû düzdürülen Halil Ağa'nın bugün Kilis'te kendi malı olan bir konağı olduğu söylenmektedir.

Şu yalan dünyada bir arslan yiğitti,
Felek korkmadı da çok günden gitti,
Derviş Paşa sana çok mekân etti,
Düşman kalasıydın sen Halil Ağa.

Halil Ağa da dersem mertlerin merdi,
Nice vezirler senin cebrini gördü,
Dağlı beylerine haberin vardı,
Düşman kalasıydın kaç Halil Ağa.

Halil Ağa'dır aşirettin olusu,
Havfindan yatamaz Halep valisi,
Kılınçla zaptettin Koca Kilis'i,
"Kilis benim" dersin sen Halil Ağa.

Sana derim sana, ey Halil Ağa,
Gayetten üstüne bir düşman gele!
Sen seni sarpa vur, kurtar canı,
Derviş Paşa gelir kaç Halil Ağa.

(27) ŞAKİR EFENDİ

Mavi Ali Ağa'nın (Musa Bazulduğu'nun) yaylasında Şakir Efendi adında biri varmış. Karısı Şifa, delikanlılardan birini sevmişse de, sevilen genç namuslu olduğu için kadına sokulmamış. Bu duruma çok sinirlenen kadının öç almak için oğlana iftira etmiş. Sonunda genç adam idam edilmiş. Oğlanın suçlu olmadığı herkes tarafından bilindiği halde, asılmaktan kurturmaya bir çare bulunamamış. O zaman âşığın biri oğlanın çaresiz haline şu agıdı söylemiş:

Ankara kadısı binmiş geliyor,
Konya valisine teller gidiyor,
Yardım edin bana şifa geliyor,
Söyleyin şahitler doğru desinler.

Bagdat'tan Musul'a söylenir şifa,
İdam emrimi kiminle paylaşa?
Ben hakkımı helaletmem öylese,
Söyleyin şahitler yalan demesin!

Koçhisar dedikleri bir ulu merkez,
Yoldaşım sorarsan Muhammet çerkez,
Dikildi daragacım neylesin herkes?
Söyleyin şahitler doğru desinler!

Biçilsin kefenim, ısınsın suyum,
Nişanlım duymadan kabrime koyun,
Bu iftiraya da ağlasın soyum,
Söyleyin şahitler yalan demesin!

Şakir Efendi dedim, geldim yanına,
Yalan yakışmaz da şöhret, şanına,
Ben giderim çare yoktur canına,
Söyleyim düşmana iftira etmesin!

(28) İZZET'İM

Güzeloluk'ta Deli Döndü adında bir kadın varmış. Oğlu İzzet ölünce, ona şu ağıdı yakmış:

Kara devenin köseği,
Ak tuğlunun eşiği,
Yanlığımın tor pişegi,
İzzet'im, İzzet'im, güzel İzzet'im.

(29) ELBEYLİOĞLU

Emrindeki kırk atlıya hükmeden Elbeylioğlu, bir çok saygunlar yapmış. Bunlardan birini de amcası ile gerçekleştirmişler.

Soymak istedikleri korumadaki hayvanlardan biri altın, diğerleri ise kumaş cinsi şeyler taşımaktaymış. Etrafı kollayan amcası altınları kendisialmış. Kumaş yüklü hayvanları yeğenine işaret ederek:

- Bunları al, etrafındakilere dağıt, demiş.

Amcasının dediğini yerine getiren Elbeylioğlu, onun ne yapmak istediğini anlayınca etrafındakilere:

- Evine gidelim, elbet hakkımızı verecektir, demiş.

Ancak kırk arkadaşıyla amcasının evine gittiklerinde, karısı, "amcasının evde olmadığını, kasabaya indigini" söylemiş. Bunun üzerine kasa banın yolunu tutan atlılar, Elbeylioglu'nun:

- O, mutlak Kör Paşa'nın evindedir, demesi üzerine onun kapısını çalmışlar.

Kapı açılınca Elbeylioglu'nu gören Kör Paşa ona saygılar sunup, oturması için yer göstermek üzere yerinden kalkacağı sırada amcası:

- Böyle bir insan için mi ayağa kalkacaksın? Otur! deyince yerine oturdu.

Bunun üzerine içeriye girmeyip, kapının eşigine oturan Elbeylioglu sazını eline almış ve görünce güzelliğine vurulduğu yengesi Muzu için bakalım ne söylemiş:

Muzu'yu sormasan da hayattan güzel,
Aynalı gönlünde bir suna yüzer
Yitirmiş avcısını da ördek mi yüzer,
Avcusuna çeker şerbet bal gi mi?
Muzu'ya diyemem şöyle bir kötü,
Dişleri inciden ağzı bir kutu,
Ağzının içinde dili lâl gibi,
Avcusuna çeker şerbet bal gi mi?

Bunları dinleyen amcası "yeğenim buraya gelmeden önce benim karıma tecavüz etmiş olmalı" diye düşünüp:

- Elbeylioglu! Ben senin düşmanın sayılıram artık. Bir fırsatını bulursam, seni öldüreceğim, bilmiş ol, demiş:

Bu söz üzerine amca da, yeğen de atlılarına:

- Hadi, davranın! diyerek şehir dışında bir yerde kavgaya tutuşmuşlar. Elbeylioglu amcasının atlılarından pekçoğunu telef etmiş. Sonunda her ikisi de köylerine dönmüşler.

(30) ALİ AĞA

Boynuinceli aşiretinden Abdurrahim'in oğlu Ali adında bir delikanlı, bir yaz mevsiminde Lemas Gölü yakınlarındaki bir yere çalışmaya gitmiş. Orada sıtmaya yakalanarak hastalanıp ölmüş. Bunu duyan bacısı Havva Ana, ağzı köpürerek sar'alaşmış, kendini yerden yere atarken bu ağıdı yakmış.

Yaylada keklikler seker,
Fesin sağ yanına yıkar,
Lemas'ta devesin çeker,
Siz ağıdını ördünüz mü?

Gençliğine doyamadan,
Evlenip nişanlanmadan,
Garip ilde soyha kalan,
Siz Ali'mi gördünüz mü?

(31) NAVALI (MAVİ ALİ)

Karakaşlı aşiretinden Zehra Bacı, seferberlikte askere giden Konyuncu aşiretinden Mavi Ali Ağa'ya bir ağıt yakmış.

Havali gönlün, havali,
Koca ev bülbül yuvalı,
Kösmelli'de Moralı,
Sen de mi asker oldun, oğul?

Çifteleşmiş keklik gibi,
Turalanmış iplik gibi,
Bir ağaçtan okluk gibi,
Sen de mi asker oldun, oğul?

(32) ZAİDE'NİN AĞITI

Köserelli aşiretinden Zaide isimli bir kadın, bir gelin üstüne ortak gitmiş. Ortağıyla geçinemeyince de obasına, babasının yanına kaçmak zorunda kalmış. Bu kararını, bir ağıtla açıklamış.

Engininden alayım mı?
Derinine dalayım mı?
Dinleyin hey obalılar,
Anamgile varayım mı?

Kırk kalem zıbın karalı,
Yağlıgım var paralı,
Kaş ay oldu o gâvurlar,
Anamgilden ayrılalı?
Dagların başı dumanlı
Arkası yavru haymanlı,
Oba, baban öldü diyor,
Benim gönlüm de gümanlı.

Zaide gelinin bu yanık ağınının Zehra bacı, onu teselli eden ve kocasını bırakmamasını tavsiye eden şu cevabı vermiş.

Senin yazı, benim yazı,
Kaynar pınarların gözü,
Ey obanın büyük kızı,
Nişledin? Oğlan dumanlı

(33) KELİNOĞLU'NUN ÖLÜMÜ

Menemencizâde, Kelinoglu Mehmet Bey'le birleşerek Adana Beylerbeyi ile Kozanogulları'na savaş açmışlar. Fakat Adana'dan gelen elçilerin yardımıyla Kelinoglu aldatılarak askerleri salınmış, Tarsus yolu üzerindeki Nernek Köprüsü'nde Kozanoglu'nun Cerit Bey'leri tarafından öldürülmüş. Dadaloğlu bu olay için şu parçayı okumuş.

Nerneg'i dersen küçük kasaba,
Kesilen kelleler gelmez hesaba,
Aşiret uşağı da dönmüş kasaba,
Çukur elden gitti der Mehmet Ağa.

(34) GÂVUR KIZI DAVASI

Dadaloğlu, hak aşığı bir gâvur kızı olduğunu duymuş ve onu arayıp bulmuş. Araya hemen bir perde gerip, ikisi de sazlarını ellerine almışlar. İlk önce Gâvur Kızı Dadaloğlu'na bir sorgu deyişi açmış:

Bre oğlan ıklaz oldunsa,
Aşk ile ummana daldınsa
Eğer beni âşık diye geldinse,
Gidebildigin kadar git Dadaloğlu.

Bre oğlan, nerede idin yektep?
Senin için oldu can ile mektep,
Göğden inmiş yüzdört kitap,
Dördü sofuda yüzünü bul Dadaloğlu.

Dadaloğlu bu muammayı şöyle karşılık vermiş:

Bir ağız var mı bundan geride?
Yetim, hakkıdır vermezsın baride,
Döndü sofuda : yüzü peride,
Sofu Cin elinde hay Gâvur Kızı.

Kız tekrar sazını eline almış:

O kimdir deveye kendi meytin sardı,
O kimdir ki, Cennet'e sağ iken girdi,
Hak, dünya binasın hangi gün kurdu,
Viranesi Cuma günü hay Dadaloğlu.

Dadaloğlu ona verdiği şu cevapla, kızı kendine bağlamayı başarmış:

Hazreti Ali kendi meytin deveye sardı,
İdris Peygamber Cennet'e sağken girdi,
Dünyanın binası ulu Pazar gün kurdu,
Viranesi Cuma günü hey Gâvur Kızı.

Bunun üzerine kız, Dadaloğlu'nun gücünü ve bilgisini teslim ederek aradan perdeyi kaldırmış ve İslâm olmuş:

Bre oğlan! Bunu böyle mi dedi Eyip,
Deşir dizginini eyleme sayıp,
Perdenin arada kalması ayıp,
Kalksın perde ben Veli'yi görem.

(35) EMMİM KIZI

Biri kız, biri erkek olmak üzere iki yeğen birbirlerini sevmişler ve aşkın acı eğlencelerini yaşamak için de, köyün yakınındaki bir çam ormanına çekilmişler.

İki sevdalının bu hareketlerini duyan akrabaları, atlara binerek bunları aramaya çıkmışlar. Etrafları sarılan gençlerden kurtulmalarına

imkân olmadığını gören erkek teslim olmayı, kız ise kaçarak kurtulmayı tasarlamış. Böylece iki genç arasında kaygının uyandırdığı heyecanla maniler başlamış:

Oğlan diyor ki:

Arkamızdan atlı kovar,
Celen atlı çana kıyar,
Anam, babam belki duyar,
Ben gidemem emmim kızı.

Kız atımın nalı yoktur,
Arkasında çulu yoktur,
Bir geçelik yemi yoktur,
Ben gidemem emmim kızı.

Kız cevap veriyor:

Al şalvarım çul edeyim,
Kol halkamı nal edeyim,
İncilerim yem edeyim,
Kalk gidelim emmim oğlu.

Dadaloğlu aşka murat,
Dağın yamaçları kanat,
Hızır bulur size kır at,
Üsküflerin kaçın sizer.

Dadaloğlu'nun bu manevi seslenişi gençlere gayret vermiş ve ikisi birden kır ata sıçrayarak gözden kaybolmuşlar. Böylece muratlarına ermişler.

(36) KRAL KIZI

Dadaloğlu, çeşme başında bir kral kızına rastlamış ve hemen sazını düzenleyerek çekinmeden kıza aşkını söylemiş.

Çeşme başı bekleyen kız,
Koyma beni yollarımdan,
Uzat bir suyun içeyim,
Kral kızı kurban gelin.

Kral kızı bu samimi aşkı reddetmeyerek karşılık vermiş:

Yayla, yayla köçmedin mi?
Soğuk suyun içmedin mi?
Hiç de güzel seçmedin mi?
Oğlan, oğlan, deli oğlan!

Dadaloğlu fırsatı kaçırmayarak kızı büyüleyebilmek için sazının tellerini titretmiş:

Yayla yayla köçtüm geldim,
Karlı suyun içtim geldim,
Çok güzeller seçtim geldim,
Ey kral kızı, kurban gelin!

Kız, korkutarak şairi başından savmaya karar vermiş ve şöyle demiş:

Yolcu isen git yoluna,
Şal, kutnu perçem boyunca,
Beş kardışım var duyunca,
Yok ederler seni oğlan.

Dadaloğlu böyle tehditlerle kaçacak biri olmadığından kızın söylediklerine önem vermemiş, isteğinde direnmiş:

Yolculukta olur işim,
Kız, yoluna kurban başım,
İster olsun on kardışım,
Komam seni kurban gelin!

Bunun üzerine kız, babasının kahramanlığını anlatmış:

Benim babam pek delidir,
Duran başa kan yürüdür,
Öldürür de hem sürüdür,
Yok ederler seni oğlan.

Ancak Dadaloğlu kararını verdiği için şöyle söylemiş:

Odanızın hasırıyım,
Karıncanın yesiriyim,
Babandan üstün çeriyim,
Gelin, gelin, sarıl gelin.

Nihayet kız Dadaloğlu'nun boynuna sarılmış. Dadaloğlu son olarak şunları söylemiş ve kızı atına alarak sılasına dönmüş.

Dadaloğlu halin yaman,
Üç beş adam, bir de imam,
Nikâhımız kıysın bir can,
Düzgün yolun, yürü gelin.

(37) AŞIK SÂDİK

Güllüce İmamı'nın kendine birtakım iftiralar ettiğini duyan âşık Sâdık Efendi, çok üzölmüş ve ona öğüt olur düşüncesiyle şu kıtaları düzenlemiş:

Ey hoca, gafil bulunma gör Hüda ne halkeder,
Etrafında var melâik, daima seni yeder,
Gayriye atma taşı, çok uzak yere gider,
Kendine yazık edersin, fırsat elinden gider.

Kalbini eyle mülâyim, son ucu çekme elem,
Her ne amel ister isen, cümlesin yazar kalem,
Bir yudum acı su için sen edersin bunca zem,
Kendine yazık edersin, fırsat elinden gider.

Her ne âyâtı ararsan, cümlesin kendinde bil,
Bir gülersen iki ağla, gözlerin yaşını sil,
Kimsenin zemmini etme, Allah'ın emrini bil,
Bir alıcı kuş misâli cümlesi birden gider.

Sâdık'a şükreyle hele adem etini yime,
Kendine lâzım olunmadık kelâmı söyleme,
Dil yarası acıdır duyarsan da dinleme,
Dinlediğin hayr û âmâl cümlesi elden gider.

(38) SULTAN KIZ

Ayıntaplı İsmail adındaki bir yiğit Ayıntap'tan Kırşehir tarafına göçmüş. Urum içinde Sultan Kız ismindeki bir kıza âşık olmuş. Derken bir birleriyle öpüşüp koklaşarak, konuşup anlaşılarak evlenmeye karar vermişler. Oğlan kıza yüzük vermiş. Kız ise, oğlanın atının kuyruğuna bir gök boncuk bağlamış, adaklaşmışlar, tonuklaşmışlar.

Kız, köyüne dönecek olan İsmail'e

- Babam beni başka birine verecek olursa, sana haber iletirim, vereceği yere varmam, demiş.

İsmail memleketine döndükten beş ay sonra, babası Sultan Kız'ı başkasıyla nişanlar. Kız durumunu bildiren bir mektup yazarak Hacınlı Ermeniler'den birine verip, İsmail'e göndermiş. Yollarda ufak tefek sattığı için fazla vakit kaybeden Ermeni, mektubu İsmail'e zamanında ulaştıramamış. Nihayet zavallı kız gelin olmuş.

Ermeni Ayıntap'a varıp, mektubunu İsmail'e verdiğinde vakit çok geçmiş. Bunu bilmeyen âşık İsmail:

Allaha ısmarladık sizi,
Duadan unutmam bizi.

diyerek o dakikada atına binip yola çıkmış. Yolda sevdiğini, Sultan Kızı düşünerek, bir türkü tutturmuş.

Atım gideceğin bir bellice yoldur,
Küheylânlık varsa dizgini kaldır,
Öğle namazını totarda kıldır,
Bugün Maraş ilinde yatalım atım.
Maraş ilinde kendin sakın,
Boğazına atım, hamaylı takın,
Engürü şehri de bize pek yakın,
O gün Sultan Hanı'nda yatalım atım.
Gemerek'te nallatayım nalını,
Üç güzele sırtayım çulunu,
Ak sultana döndüreyim yönünü
Sonunda döşünde yatalım atım.

Günlerce at süren İsmail, bir gün akşam ezanında Sultan Kız'ın obasına ulaşmış. Pınarın başında yamçısını çimenlerin üstüne sererek geceyi geçirmiş.

Sabah olunca obadaki kızlar ve gelinlerle beraber, Sultan Kız da pınara su doldurmaya gelmiş. Daha karşıdan atı tanıyarak yaklaşıp, kuyruğuna bakmış. Taktığı gök boncuğu görünce bağırmaya başlamış.

- Vay âşık! Âşık İsmail! Kulun, kurbanın olayım. Daha ne yatıyon?

Yerinden kalkan Âşık İsmail, kızı gelin kılığında görünce (aşiret teki kız ve gelinler, başlarındaki işlemelerinden ayrılırlar):

- Artık sen bana yaramazsın, dünya ahiret anam, bacım ol, demiş ve sazını göğsüne çekerek okumaya başlamış:

Âşık İsmail der ki ne oluk,
Bizim kavuşmamız mahşere kalık,
Dediler, Sultan Kız'dan şor gelik,
Herkes sevdiğine çeker yas gelir.

Türküsünü bitiren Âşık İsmail gözlerinden kanlı yaşlar dökerek atına binmiş ve geri dönmüş. Günlerden sonra "Mucuz özü" denilen bir düzlüğe inmiş. Çok susayan İsmail sağa, sola dönerek su ararken, karşısına oturduğu yerden arpa yolan bir adam görmüş. Bu, sakalı bir karış uzamış, suratı buruşmuş, kötü duruşlu, ak saçlı, abdal bakışlı bir adammış. Onun yanına yaklaşan İsmail, selâm vermiş. Adam yerinden kalkmadan

selâmını alınca da çok kızmış ve öcünü almaya karar vermiş ve ondan bir su istemiş. Bunun üzerine ihtiyar çadırına doğru bağırır:

- Kız! Kız!

Bu sestten sonra çadırdan çok güzel bir gelin çıkmış. Bu, kızıdan bile güzel bir gelinmiş. İhtiyarın ona "Eveti'den su getirmesini" söylediği sırada İsmail kıza, kız İsmail'e bakmış; birbirlerine âşık olmuşlar.

Koşarak su almaya giden kızın arkasından İsmail "bu gelin, bu adamın dengi değil" diye düşünmüş ve ihtiyara sormuş:

- Bu gelin neyin oluyor?

- Avradım.

Bunun üzerine Âşık İsmail sazını eline almış ve söylemeye başlamış:

Aşıp aşır da gider yolunuz,
Nereden düşmüş ince ele beliniz?
Yeni yetme de hopluğu zaman,
Kör yapalekta saldı yalnız.

Acıktır gerdanı usludur huyu,
Pınardan gitti doldurdu suyu,
Gücüne gitmesin ey kabadayı,
Sudan gelen kız söyle nen olur?

Türküyü dinleyen ihtiyar, bu atlı delikanlıdan şüphe ederek:

- Ehlim olur, yiğit, demiş.

Âşık İsmail ağırbaşlı bir tavırla:

- Tanrı bağışlasın. Gücenme, benim işim sehbet, diye cevap vermiş.

Tam o sırada gelin bardağı doldurmuş, âşık İsmail'in gözüne bakarak gelmiş. Ancak yabancının fikrini anlayan ihtiyar ayağa kalkmış ve gelinin önüne çıkmış:

- Bu adamın gözü göz değil. Bir taraftan bardağı ver, hemen kaç. Gidene kadar ortalıkta görünme.

Âşık İsmail suyunu içerken hem terkisini bollatmış, hem de üzengi nin bir tarafını boşaltmış. Kız aceleyle terkiye atlayınca savuşup gitmişler. Bu ise çok keyiflenen İsmail, yolda giderken şu türküyü söylemiş.

Sahibi değilsin bu Tavzu yamanın,
Korkmamıydın karakuştan seyanın?
Bak ağzına tavus kuşu sevenin,
Yağma yağmur püsenlenir çığalar.
Aşağıdan gelen güzel telliler,
Karıışmış turnaya kazılan gelir,
Sancıdı kulağım, sesini duydum,
Sansar olan bizim yerin cereni.
Gönül arzu eder eşi, dostu, yâreni,
Tuttu beni şu dağların boranı,
Gönül yâri buldu, buluştu hani,
Atım uğrun açık olsun çığırla.

Böylece ihtiyar, Mucur düzünde kalmış. İki sevgili Antep'e vararak birbirleriyle tonuklaşmışlar. Bayrak asıp, düğün kurarak muratlarına ermişler.

(39) KOZANOĞLU İSYANI

1867 yılında Ahmet Bey'in babası Ömer Bey, padişahın emriyle Adana'ya davet edilmiş. Ancak dönüşünde derebeyliğinin elinden alındığı ve hükümünün kalmadığı ilân edilmiş. Olaya çok kızan Ahmet Bey babasından beyliğin alınmasına razı olmayarak isyan etmiş. Ancak Ömer Bey isyana karşı olduğundan Kozandağı'nı terkederek Gâvurdağına geçmiş ve hükümeti oyalamaya başlamış. O zaman aşiret Ahmet Bey'e şu türküyü yakmışlar:

Çıktık Feke'nin dağını,
Lengerler attık bağına,
Aşiretin hain çıkmış,
Geç kurtul Gâvurdağı'na.

Gâvurdağı'nda Mustafa adlı arkadaşıyla işine devam eden Ahmet Bey, bir yıl sonra Derviş Paşa'nın sayesinde İstanbul'a gelmiş ve orada yerleşmeye zorlanmış. Bu arada kendisine, mabeynden bir ödenek bile ayrılmış.

Derken Kozanoğlu Ahmet Bey'in memleketine döneceği haberi yayılmış. Bunu duyan aşiretten Kadir Ağa onu bulmuş. Ruslar'ın İstanbul'a geleceğini duyan herkes, kaçırmış. Bu yüzden Kozanoğlu Ahmet Bey ve arkadaşları Bursa'ya doğru yola çıkmışlar. Orada kaldıkları bir hafta içinde atlanıp, silâhlanmışlar, arabalar almışlar. Hamza Bey'in de kendilerine katılmasıyla Bağdat yolundan yürümeye başlamışlar.

Beş gün sonra Haymana Ovası'nda Alişar oğlu Ömer Bey'e misafir olmuşlar. Orada, Kozan'a gittiklerini sanan arkadaşlarına durumu anlatmış: "Padişah, onun Kozan'a girmesini yasaklamıştır. Konya'da oturacak, maaşını yiyerek zevkine bakacaktır."

Bunu duyan ev sahibi Alişaroğlu, Ahmet Bey ve arkadaşlarının Konya'ya gitmelerine razı olmayarak Kozan'a gitmeye kışkırtmış. Ancak Ahmet Bey, onbin kuruş maaşı bırakıp gitmeyi uygun bulmamış ve Konya'ya doğru yola çıkmışlar. Tam Kadınhan yakınlarına geldikleri sırada arkadaşları Ahmet Bey'in karşısına durmuşlar:

- Biz Konya'ya gitmeyiz, Kozan'a gideriz.

Bunu duyan Ahmet Bey, en güvendiği adamı olan Belenköylü Tavşanoğlu'nun yüzüne bakmış. Onun da bu fikirde olduğunu anlar anlamaz:

- Pekâlâ, kaderde ne varsa görürüz, demiş.

Derhal yolu değiştirerek Bor'u geçip de Ayşe Pınar Köyüne geldiklerinde halk, Ahmet Bey'in elini, ayağını öpmeye başlamış, Konya'da kalmadığı için padişaha karşı gelmiş olan Ahmet Bey, yolunu değiştirdikleri için iyi yaptıklarını düşünmüş.

Gene yola çıkan atlılar birkaç gün daha yürüdükten sonra kendi köyleri olan Şihli'ye geldiklerinde herkesin silâhlandığını, kendilerini

beklediğini görmüşler. Orada atlarını ve kendilerini dinlendirdikten sonra altıyüz atlı Kozan'a yürümüşler. Saldırıları karşısında mutasarrıf kaçmış, Kozan karmakarışık olmuş ve düşmüş. Bunun üzerine Akif Bey, redif askerlerini tekrar asker ederek Kozan'ın üstüne yürümüş.

Bir çarşamba günü, akşam üzeri Kilhan Çayı kenarında büyük bir savaş olmuş. Ahmet Bey'in grubundaki Kürtler oyunbozanlık yaparak kaçmışlar, Kozan karmakarışık olmuş. O zaman Ankara'nın hükmü altında olan Kozan'ın teslim olması için validen ferman gelmişse de, Kozan teslim olmamış.

Dağda tek başına kalıp teslim olmayan Ahmet Bey ve diğer akrabaları, Karşantılı Yusuf Hoca tarafından Cevdet Paşa'ya iade edilmiş ve onun yardımıyla İstanbul'a götürülmüş. Orada oldukça sıkı bir şekilde korunan (!) Ahmet Bey, içine bir türkü yazdığı kâğıdı padişahın selâmlık arabasının içine atınca padişah:

- Bana kâğıt atan kişi, herşey atar, diyerek Trablusgarb'a sürmüş. 1879'dan 1908'e kadar, 24 yıl orada kalmış, İstanbul'a dönüşünden bir yıl sonra ölmüş.

İşte aşağıdaki türkü, Kozanoğlu Ahmet Bey'in İstanbul'a götürülmesi üzerine dağdaki kadınlar tarafından söylenmiş bir ağıttır:

Koyunu vurdum esmeye,
Takatım yok bel asmaya,
Ar değil mi Kozanoğlu,
Akif Paşa'ya düşmeye?

Çıktın Feke'nin dağına,
Remil attım da bağına,
Aşiret sahip olmazsa,
Geç beyim Gâvurdağı'na.

Ağalar da enli, düşlü,
Hatunları yüce başlı,
Eli zingir zingir kuşlar,
Sürgün gidiyor beyimiz.

Bak ağanın yatağına,
Kekliğinin öteğine,
Cümle âlem dökülürdü
Kozanoğlu eteğine.

Kızılırmak akmam demiş,
Kenarımı yıkmam demiş,
Ünü büyük Kozanoğlu,
"Ben yerimden kalkmam" demiş.

Kızıl, kızıl akıp gider,
Kenarını yıkıp gider,
Aşiret sahip çıkmamış,
Beyim boynu bükük gider.

(40) CİN YUSUFOĞLU

Kozan'ın hatırı sayılır hanedanlarından olan Cin Yusufoglu atıcı, vuruçu büyük bir eşkiya imiş. Hükümet bu adamı ele geçirmeye çalışmışsa da, bir türlü muvaffak olamamış.

Adanalı beylerden arap Zahiroğlu Kozan'a gelerek Cin Yusufoglu'na:

- Dağlarda eşkiyalık yapmakla adam olunmaz. Gel, birlikte Adana paşasına gidip başvuralım. Senin kusurlarını affetmesine yardımcı olayım: Evinde ekmeğin yenir, kahven içilir, rahat günler geçirir, bana da dua edersin, demiş ve üç taş atarak yemin etmiş.

Zahiroğlu'nun sözlerine inanan Cin Yusufoglu, onunla birlikte Adana'ya gitmiş. Birlikte Acem Hanı'na indiklerinde Zahiroğlu, arkadaşını orada bırakarak Adana paşasına:

- Cin Yusufoglu denilen adamı buraya getirdim. Şu anda Acem Hanı'nda, demiş.

Askerlerinin hanı kuşatmasına rağmen Cin Yusufoglu teslim olmamış. Ancak birkaç Adanalı beyin üzerine çullanması üzerine yakalanıp, esir edilmiş. Hapishaneye kapatıldıktan iki saat sonra idam edilmeye karar verilen Yusufoglu, öleceğini anlayınca:

- Paşaya iki çift sözüm vardır demiş.

İsteği iletildiğinde paşadan:

- Olur, bakalım, cevabını almış ve ona şöyle söylemiş:

- Paşam, Benim Acem Hanı'nda bir al atımla cidavum vardır. Onları bana getirin. Atımın üstüne bineyim, cidavumu omzuma takayım, size bir türküy söyleyeyim. Ondan sonra ne yaparsanız yapın.

Paşa, askerle sarılmış hanın içinde Cin Yusufoglu'nun Kozan Dağları'na yanık yanık bakarak okuduğu türküyü dinlemiş:

Karşıkı tarlaya ekin ekardım,
Sağ elimle ben cidavım dikedim,
Nice vezirlere ipim takardım,
Al atın üstünde bulunamadım.

Doğan iller gibi doğdum, büründüm,
Nice samurlar giydim, salındım,
Yıkılası han, ben içinde bulundum,
Al atın üstünde bulunamadım.

Al at boş gitti de kimse tutmadı,
Kılıç girmiş oldu, elim yetmedi,
Benim aş kurtlarıma haber gitmedi,
Al atın üstünde bulunamadım.

Al at boş gitti, ben de bağılıyım,
Ciğerimden aşk ördüne bağılıyım,
Cidavu atar Cin Yusuf'un oğluyum,
Al atın üstünde bulunamadım.

Türküsünü bitiren Cin Yusufoglu atını sürüp, kayıplara karışmış.
Arkasından kaçanı askerler, onu yakalayamamışlar.

Bugün Kozan'da onun kızkardesi olduğu söylenen, yediyüz evin ağası olan bir kadın varmış. Erkek elbisesi giyen bu kadın ata biner, cirit oynarmış.

(41) HACIN AÇITI

Kayacık Köyü'nde Yarpuzzâde Gaffar Efendi'nin ailesi Melek Hanım,
Hacın'da Ermeniler tarafından feci bir şekilde öldürülmüş:

Bugün bizi kesiciler,
Çengellere asıcılar,
Ayan olsun Doğan Bey'e
Urumlu'yu basıcılar.

Uyu Osman oğlum, uyu,
Hacın oldu kanlı suyu,

Hücum ettik alamadık,
Soyka kalsın Sultan Suyu.

Mürsel Efendi'nin kızı,
Haktan kara imiş yüzü,
Ara kurşunu mu değdi,
Anan kadan alsın kuzu?

Mert Genç'e'yu yüzüyorlar,
Hep etleri oda, oda,
Başkâtibi öldürdüler,
Değenekle döve döve.

Yaşa Doğan Bey'im yaşı,
Şanın gitti baştan başa,
Kaytancı Hüseyin Efendi,
Sarığın sallatmış taşa.

Başucunda geziyorlar,
İfadeler yazıyorlar,
Ayan olsun Doğan Bey'e,
Memurları yüzüyorlar.

Bebek pişmiş "ye" diyorlar,
Et yapışmış gömleğine,
Kıyma Aram Çavuş, kıyma,
Yavrucaklar ölüyorlar.

Mahşer kazanı kurmuşlar,
Bebekleri kaynatırlar,
Gün görmedik hanımları,
Süngü ile oynatırlar.

(42) MEHMET ÇAVUŞ AĞITI

Hain ve eşkiya olan Dersimli bir Kürdün takibine çıkan Jandarma Mehmet Çavuş, çarpışmaya başlamadan önce teslim olmasını teklif ederse de, kürt inatçılık edip, çarpışmaya başlamış. Kavganın sonunda jandarma Mehmet şehit olmuş:

Kaçman Kürtler kaçman, sizi tutarım,
Pişmiş aşınıza ağılar katarım,

Mavzerinizi alır, ele satarım,
Gelin teslim olun, der Mehmet Çavuş.

Kürdoğlu der ki, teslim olamam,
Göz görerek tersaneye giremem,
Elimdeki silâhımı veremem,
Yakarım canını, geç Mehmet Çavuş.

Mehmet Çavuş der ki; yüreğim çatal,
Uçan kuş olsanız kır atım tutar,
Cephane boynunda tam yedi katar,
Gelin teslim olun, der Mehmet Çavuş.

Kürdoğlu da der ki; yedi yıl oldu,
Çekildi defterler, çileler doldu,
Anam, bacım memlekette yoz kaldı,
Yakarım canını, geç Mehmet Çavuş.

Mehmet Çavuş der ki; atları çatın,
Kurşun yeri tutun, sipere yatın,
Aman arkadaşlar vurmağa atın,
Gelin teslim olun, der Mehmet Çavuş.

Kürdoğlu der ki; yiğitlik kadim,
Dersim ellerinde söylenir adım,
Senin gibi nice çavuşlar yedim,
Şu fişek nasibin, der Mehmet Çavuş.

Vuruldum arkadaşlar, akıyor kanım,
Kıratım üstünde çırpınır canım,
Karalar bağlasın Zekiye Hanım,
Kader böyle imiş, der Mehmet Çavuş.

(43) BEYOĞLU

Hafız Paşa Nizip'de yenilince kızkardeşi, olayı hikâye eden bir
ağıt yakmıştır:

Sen bir Beyoğlu idin, abdalım dedim,
Her vardığın yerde zehir mi yedin?
Ananı, babanı yetim mi kodun?
Kalk kardaş gidelim iline doğru.

Sen Beyoğlu idin, haylamaz iken,
Derin geçitleri boylamaz iken,
Olur olmaz söz söylemez iken,
Kalk kardaş gidelim iline doğru.

Sen Beyoğlu idin üşenmez iken,
Kuş tüylü döşeyin döşenmez iken,
İbrişim kuşaklar kuşanmaz iken,
Kalk kardaş gidelim iline doğru.

Altın bir çingirak taktım koşuma,
Beşyüz atlıyı düşürdüm peşime,
Soğuk bir su kattın benim aşıma,
Kalk kardaş gidelim iline doğru.

(44) MEHMET AĞA'NIN AĞITI

Avşar aşiretine bağlı Kalmuklu Köyü Mahallesi'nden Haliloglu Mehmet Ağa, bir Çerkez eşkiyası tarafından öldürülmüş. Aşağıdaki ağıt, bu olay üzerine düzenlenmiş:

Aziziye'ye vardım, mızıkalar çalınır,
Mehmet Bey'i vuranlara yüzbaşılık verilir,
Aziziye'ye vardım, Sivas merkezi,
Namusuma ar geldi, gördüm beni vuran Çerkezi.

Altındadır at hoplar,
Sol böğründe altıpatlar,
Kardeş tarlaya yıkılmış,
Kanını yalıyor itler.

Annacımız Karakaya,
Oğlum benzer doğan aya
Akşam Tomarza'dan geldim,
Bakamadım doya doya.

Hüsnü vurmuş bir hödük,
Mevlâ verdi çekiyorum,
Öksüz gibi boynum bükük,
Hergün yola bakıyorum.

Düşmanın dediği oldu,
Ben sevdim yad ile kaldı,
Gün pınarlar akamaz oldu,
Ben durmadan akıyorum.

Şeker damlardı yüzünden,
Öptüm de ala gözünden,
Adamsızlığın yüzünden,
Ben bu derdi çekiyorum.

Daima derdim yoldaşım,
Ahabım yok, hem sırdaşım,
Ok yaydan çıktı kardaşım,
Bir soğuk of çekiyordum.

Uyku gelmiyor gözüme,
Kimse bakmıyor sözüme,
Kusur eylemen yüzüme,
Ben bana dert çekiyorum.

Alim der ki, bilemiyem,
Bir habercik salamıyom,
Dosttan selâm göremiyom,
Cana hançer sokuyorum.

(45) GÜNOĞLU AĞITI

Arkadaşı için canını feda eden Günoğlu adındaki birisi için, bu
ağıtı yakmışlar:

Günoğlu'nu sorarsan günün delisi,
Korkusundan yatmadı Halep valisi,
Kılıncıyla aldı koca Kilis'i,
"Kilis benim" der de ağlar Günoğlu.

Günoğlu'nu kova kova tuttular,
Ak ellere dar kelepçe vurdular,
Götürüp de Adana'ya astılar,
Arkadaşı uğruna ölen Günoğlu.

Varın takın kır atımın yemini,
Söylen nişanlıma vursun gemini,
Surdan geri düşman görsün demini,
Arkadaşı uğruna yanan Günoğlu.

Ala gözlerini sevdiğim dilber,
Gizli sırrımı şu âleme bildirdin,
Dost başa derler de düşman ayağa,
Şu kötüyü üstümüze güldürdüm.

Yüce dağ başına yağan kar olur,
Benim işim katı ahüzar olur,
Sürünme duvara üstün kir olur,
Git kız, git, sen beni öldürdün.

Kaçak gezerim de gurbet illeri,
Tercüman tutarım esen yelleri,
Şu elimle büyüttüğüm allı gülleri,
Sonucunda bir kötüye yoldurdum.

Karacaoğlan der ki; iyisin aradın,
Kara zülfün mah yüzüne taradın,
Çünkü dilber ayrılmaktı muradın,
Niye beni serseriye yeldirdin?

(47)

Bir kız, nişanlısı ile konuşarmak üzere çeşme başına inmiş. Bu buluşmadan haberi olan ağabeyi, onları suçüstü yakalamış ve tabancasını çekerek kızkardeşini öldürmüştü. Aşağıdaki ağıt, onun ağzından düzenlenmiş:

Tabancanı çifte doldur,
Elini tetikten kaldır,
Bir çift sözüm var kardeşim,
Söyleyeyim sonra öldür.

Yüce dağda kar erisin,
Enginin duman бүrüsün,
Beddua vermem kardeşim,
Ağzımda dilim çürüsün.

Yüce dağın karı idim,
Ben anamın biri idim,

Öldürme beni kardeşim,
Sağ gözünün nuru idim.

(47)

Elif adındaki bir kız, amcasının oğlu Ahmet'i sevmiş. Kader bu ya, ona kavuşamamış. Bu yüzden aşağıdaki türküyü okumuş:

Ardında Benli Boz'u,
Ceylâna boy verir tazı,
Can gönülden söylüyorum,
Kadan alsın emmin kızı.

Sırtında gömleği keten,
Kara sakal bir bir tutam,
Canı candan ağlıyorum,
Var sen ettiğinden utan.

Cıvıl cıvıl öten kuşlar,
Felek bildiğini işler,
Alayından zor geliyor,
Kuşu öter, atı kişner.

Yaşa emmim oğlu yaşa,
Yeşil yağlık düşmüş kaşa,
Ben atımı savarırken,
Beyler kondu aslan taş.

Altından atı da sağan,
Belinden kılıncın alan,
Ocağından kül dağıtan,
Emmim oğlu, var sen utan!

Herek olur, herek olur,
Yer altında direk olur,
Demedim mi Ahmet Ağa'm,
Gurbetlerde gerdek olur?

Irmağım akar analı,
Derim çadır tutar yan odalı,
Şimdi evin dadı yoktur,
Emmim gideli, gideli.

(48) GELİN AYŞE

Gelin Ayşe, ikiz çocuklarını alarak babasının köyüne gitmek üzere giderken, önüne çıkan dereden geçmesi gerekmiş. Ancak dereyi tanımadığı için girdaba düşmüş ve çocuklarıyla birlikte boğulmuş. Halk, bu olay üzerine şunları söylemiş:

Koyun gibi bata bata,
Çamurlara yata yata,
Gelin Ayşe suya gitmiş,
İlgımları tuta tuta.

Aman Ayşe, yaman Ayşe,
Dağlar başı mor menevşe.

Koyun gelir kuzu ilen,
Ayağının tozu ilen,
Gelin Ayşe'm suya gitmiş
Yanı çiftte kuzu ilen.

Aman Ayşe, yaman Ayşe,
Dağlar başı mor menevşe.

Kır at gelir horlayarak,
Ayşem gider parlayarak,
Dün buradan gitmiş idi,
Burçak burçak terleyerek.

Aman Ayşe, yaman Ayşe,
Dağlar başı mor menevşe.

Ördek gelir yüze yüze,
Kanağını süze süze,
Gelin Ayşe'm setle gitmiş,
Ala gözü'n süze süze.

Aman Ayşe, yaman Ayşe,
Dağlar başı mor menevşe.

(49) AVŞAR TÜRKÜSÜ

Osmanlılar, Avşar aşiretini sindirmek için onlara savaş açmışlar. Aşağıdaki türkü, gurbette kalmış bir Avşar şairinin, aşireti adına duyduğu acı haberleri anlatmaktadır:

Çalınmıyor davulları, sazları,
Avlanmıyor şahanları, bazları,
Oynamıyor gelinleri, kızları,
Duydum parçalanmış ili Avşar'ın.

Kara karmış şu daracık dağları,
Örselenmiş bahçeleri, bağları,
Yesir getmiş gelinleri, kızları,
Bozulmuş gelini, kızı Avşar'ın.

Elbendi'm bu iş bize güç oldu,
Osmanlı'da altınımız tunç oldu,
Gözü kanlı şahbazımız nic'oldu,
Ermedi çakmağa eli Avşar'ın.

(50)

Karacaoğlan, Gökçeli Köyü'nde bir kızı sevmiş. Ancak kız başkası-
na kaçtığı için kahrolmuş ve köyü terkedip kaçarken şu türküyü söylemiş.

Bir ufacık pınar olsan,
Aksan, yanıma gelsen,
Susasam da susuz kalsam,
İçmem bir tas senden kelli.

Bir altından kaşık olsan,
Bir gümüşten beşik olsan,
Yeryüzünde ışık olsan,
Bakmam sana şimden kelli.

Gökyüzünde turna olsan,
Yeryüzünde hurma olsan,
Çekmen seni şimden kelli,
Kara kaşa sürme olsan.

(51) KUL AZİZ

Bozoklar, Bahçe Köyü'nden bir yiğidi esir etmişler. Kul Aziz adın-
daki bu yiğit, ellerine düştükten sonra kendini Bozoklar'a satmış:

Aslımı sorarsan Bozdoğan soyumdur,
Ayrı düştüm ben yurdumdan, ilimden,

Arkamızda duran beş bölük evden,
Çıkıp meydanlara canlar kıyan benim.

Aslımı sorarsan, ben merdoğlu merdim,
Kınardım yaylaya, kurardam yurdum,
Bozoklu koyunsa, ben de bir kurdum,
Bozok'un sürüsün dağıdan benim efendim.

Çıkabilseydim de atımın üstüne,
Alabilseydim dalkılıncım destime,
Gafilken varsam da düşman üstüne,
Hazirol varıyom diyen benim efendim.

Çukurovalılar Urum'da kışlar,
Allah'tan olmazsa kul bize n'işler?
Sarpaldı yollarım, atım da kişner,
Atlıları yaya yürüten benim efendim.

Kul Aziz'im der de, bu iş böyle olmaz,
Karagün üstünde kararıp kalmaz,
Kardeşimi görsem yüzüme gülmez,
Kavga kızıışanda kardaşa kıyan benim efendim.

(52) ALAGEYİK TÜRKÜSÜ

Yusuf adlı Nurhaklı bir yiğit ava gitmiş. Avda, mağaranın kıyısının da, başında koca bir adamla birlikte yürüyen bir sürü geyik davarına rastlamış. Adam Yusuf'a:

-Beni gördüğünü kimseye söylemezsen, sana bir geyik çepişi veririm demiş.

Ancak avcı, adamın dediğini tutmayıp, bütün obaya söylemiş. Obada ne kadar adam varsa geyik sürüsünü yağma etmeye başlamış. Bunu gören adam. Yusuf'a bir "yuf" çekerek geyik tekesi haline gelmiş. Ondan kaçmak isteyen Yusuf kayadan atlayayım derken, kazığa saplanmış. Bağından yaralanan Yusuf şu türküyü okuduktan sonra ölmüş:

Karşımızdan babam, anam gelirse,
Top top edip sakalını yolarsa,
Hani benim nazlı oğlum ararsa,
Sap kaldı den de ona kardeşler.

Benden selâm eylen Hamza dayıma,
Varsın eğerlesin binsin tayıma,
Bir daha gitmeyin geyik avına,
Ben gayri gidiyom kötü, kardeşler!

Uyku geldi gözlerime süzüldü,
Geyik geldi annacıma düzüldü,
Tetiği çekerken elim çözüldü,
Geyiğe gitmeyin sakın yoldaşlar!

Tüfeğimi kazıklara assınlar,
Esvabımı bohçalara bassınlar,
Nişanımı kardeşime yazsınlar,
Vardım öldüm kayalarda avcılar.

Zıbanımı verin beni yuyana,
Göyneğimi verin suyum koyana,
Bu yiğidin aslı nerde diyene,
Varın deyin Nurhaklı'dır yoldaşlar!

(53) OFO İLE IRAZ

Nurhak'ta Iraz adında bir kız varmış. Bu kız, Hasete'li Ofa kaçır-
mış ve kendine avrat yapmış. Nurhaklılar buna çok kızmışlar ve Ofo'ya
vurmuşlar. Bunun üzerine Nurhaklı âşık İbrahim, şu ağıtı düzmüş:

Şakardan aşağı koyunlu kuzu,
Yıldız düşmüyor gülmüyor yüzü,
Ofo'nun sevdiği Nurhaklı kızı,
Aslanı, çakala boğduran Iraz.

Helefe köprüsü dardır, geçilmez,
Soğuktur suları, bir tas içilmez,
Iraz'ın saçı da telden geçilmez,
Neniyle, neniyle, Iraz neniyle.

Iraz atlas giyer, Aşo alaca,
Aşo başlık bağlar, Iraz salaca,
Yetimler kaldı hüküm sılaca,
Neniyle, neniyle Iraz neniyle.

Ofo'yu dersin Nurhaklı vurdu,
Postalın içini alkan doldurdu,
Helete köyüne kırana girdi,
Neniyle, neniyle Iraz neniyle.

Ofo'nun ölüsü Zorkun'da yatar,
Gümüşlü kayışın göğsüne sokar,
Iraz karaları boynuna takar,
Neniyle, neniyle Iraz neniyle.

(54) DULKADİROĞLU

Dulkadiroğullarından biri yaylaya giderken atından düşüp bayılmış.
Helikler arasında kendini bilmeden yatan adamı öldü sanan oba halkı, onu
toprağa gömerek yollarına devam etmişler.

Birkaç saat sonra ayılan genç adam bağırmaya başlamış. Oradan geç
mekte olan bir atlı bu sesi duyunca mezarı kazmış. Onu hortlak sanan yol
cu tam başını kamasıyla kesmek üzereyken, derdini dinlemiş ve Dulkadir-
oğlu'nun hayatını nişanlısına bağışlamış. Atlı oradan ayrılınca oğlan
mezarın başındaki ibili kuşuna bakarak şöyle bir türkü tutturmuş:

Başıma bir hal geldi de gelip gelişim,
Bir ölüm öldüm de ölüp ölüşüm,
İbili de Şam eline varışın,
Sor sual et, o yâr benden geçti mi?

Garipçe garipçe öten ibili,
Bizim eller yaylasına göçtü mü?
Doğru söyle, beş yavrumun başı için,
Suna'cın kiraz bellerinden aştı mı?

Olam olam oldu, kattı yazılar,
Ceyran kovar şu boncuklu kuzular,
Arap atlı bizim sahbaz gaziler,
Alay kurup göç uğruna düştü mü?

Biz de binerdik da arap atlara,
Zalim felek koydu beni dertlere,
Konduğumuz ala karlı buzlara,
Benli sunam mayaların geçti mi?

Arap atın beş yaşında tutarlar,
Kanrili da ciritlerin atarlar,
Benli Sultan mayaları katarlar,
Katar ordu göç uğruna düştü mü?
Güzelleri top top olmuş sekiyor,
Ak çağsaklı pınarları ötüyor,
Su dağın başına da duman çöküyor,
Yoksa yaylam vakitçiğin geçti mu?
Görünüyor Elbistan'ın ovası,
Hiç bitmiyor başımızın belâsı,
Dulkadiroğlu'nun tül 'ü mayası,
Katarlanıp göç uğruna düştü mü?

(55) MAVİ ZEYBEK TÜRKÜSÜ

Bundan 70-80 yıl önce Kargınışıklar Köyü'nden iki arkadaş, yakın köylerden birine çalışmaya gitmişler. Delikanlılardan birisi, o köyün ağasının kızı ile birbirlərini sevmişler ve buluşmaya başlamışlar. Bunu duyan kızın oğlan kardeşleri bu durumu kabullenememişler ve delikanlıyı çekip vurmuşlar. Jandarmanın olmadığı ama eşkiyanın bol olduğu köydeki yakınları, delikanlı için bu türküyü yakmışlar:

Çamgedikten iniverdim dereye,
Dünya özençlerim kala geriye,
Aman Allah, böyle ölüm olur mu?
Bir yiğidin ölümü mahşere galir mi?
Mehmet oğlanım..... tıkladı,
Ulu çamlar emanetin yokladı,
Aman Allah al başımdan sevdayı,
Genç yaşımda zindan ettin dünyayı.
Domdom gürşun ciğerimde patladı,
Amcam beni gara yere sakladı,
Aman Allah al başımdan sevdayı,
Genç yaşımda zindan ettin dünyayı.

Sıra sıra niçeğin çamları,
Altına akmış Mehmet oğlanın ganları,
Aman Allah böyle ölüm olur mu?
Bir yiğidin ölüsü dağda galır mı?

(56) EŞME UZUN HAVASI

Eşme'den Kayalar Köyü'ne gelmekte olan Mehmet Ağa, bindiği motor devrilince ölmüş. Kayalar Köyündeki yakınları, bu olayı şu türkületmişler:

Motorum devrildi, boğazım ezildi,
Alnıma kara yazı yazıldı,
Gabirimiz kara yere kazıldı,
Gara toprak ben geldim, şenolsun göynün.

Saat dokuz Eşme'den çıktım,
Hay yalancı dünya, ben senden bıktım,
Motorum devrildi dört yana baktım,
Gara toprak ben geldim, şenolsun göynün.

Eşme ile Kaya Köy'ün arası,
Nasıl da kara duman arası?
Çok mu koydun Mahmut Bey'in yarası,
Gara toprak ben geldim, senolsun göynün.

Mahmut Ağa derler benim namıma,
Kadir ahhaplarım gelsin yanıma,
Selâm söyle kızım Nafize Hanım'a,
Gelsin cengeme görsün anası.

(57) KAZİM

Babamın tarlaya gittiği bir gün analığım, üvey güveyisi ile moloz başında öpüşmüşler. Babamın düşmanlarından bir kaçı, bu olaya şahit olmuşlar. Kâzım Ağa'ya söylenmesinden korkan (metinden karısı mı, yoksa karısının dostu mu, pek iyi anlaşılmıyor) keçilere bakmak için gittiği tarlasında saklanmış. Yatsı namazını kılıp yatacağı sırada çalı tırpanını alarak başını gövdesinden ayırmış. O zamanın gençleri, buna bir türkületmişler:

Ayağını sürüdü,
Cılga cılga yürüdü,
Kâzım dayıyı sorarsan
Tarlasına gömüldü.

Gayıltımın tepesi,
Halide kadının küpesi
Yörükoğlu'nu sorarsan,
Kızanların efesi.

Entareni ben diktim,
Tarlayı gene ben gittim
Körolası kör yörük,
Kâzım'a yazık ettin.

Bomés'ten geçtin mi,
Çırnaktan su içtin mi?
Tarlaya da varınca,
Şehit olup düştün mü?

(58)

Gelin ile damat, gerdek gecesi büyük bir gürültüyle uyanmışlar. Alt kattan, hayvanların barındığı yerden gelen bu gürültüye bakmak için aşağıya inen delikanlı, ipinden boşanmış iki öküzün yarattığı panikte birbirine giren hayvanların altında aralarında ölmüş. Aşağıya inen yeni gelin kocasının ölüsünü bulunca, şu türküyü okumuş:

Evlerinin önü kavak,
Kavaktan dökülür ufuk,
Elim kına, yüzüm duvak
Uyan Ali'm sabah oldu.

Evlerinin önü kiraz,
Kirazın dalları beyaz,
Öttü yine kanlı horoz,
Uyan Ali'm sabah oldu.

Evlerinin önü atlâs,
Ali'm kimselere bakmaz,
Güvey olan böyle yatmaz,
Uyan Ali'm sabah oldu.

Evlerinin önu mezar,
Mezarlıkta gelin gezer,
Kayınpeder benden sezer,
Uyan Ali'm sabah oldu.

(59) ÜMMÜ TÜRKÜSÜ

Zengin bir adamın kızı Ümmü ile Aziz, birbirlerini sevmişler. Fakat Aziz'in fakir olması sebebiyle kızını vermeyen baba, kızının sevdiği oğlanı hapse attırmış. Aziz'in sevda türküleri söylediğini duyan Ümmü, onun suçsuz olduğunu söyleyip, dışarıya çıkmasını sağlamış. Böylece birbirlerine kavuşan Ümmü ile Aziz, kaçmaya karar vermişler. Ancak yağın fazla yağmur sebebiyle çaydan geçerken sel, Ümmü'yü sürükleyip götürmüş. Kızın ölümünden sorumlu tutulan Aziz'i sorguya çekmişler:

Çaya da düştün, tutamadım kolunu,
Nerelere gittin, bilemedim yolunu,
Kadir Mevlâ'm kısmet etmiş ölümü.

Boz bulanık çaylar nerelere koydun Ümmü'mü, suna boylum,
Akmayası çaylar nerelere koydu Ümmü'mü, suna boylum.

Elma da ezik elmasını yemedim,
Ümmüm de gitmiş de Ümmü'mü görmedim,

.....

Boz bulanık çaylar nerelere koydun Ümmü'mü, suna boylum,
Akmayası çaylar nerelere koydun Ümmü'mü, suna boylum.

Katır da geldi mahkemeler kuruldu,
İfadesi de köy muhtarından soruldu,
Bütün komşular da mahkemeye yoruldu.

Boz bulanık çaylar nerelere koydun Ümmü'mü, suna boylum,
Akmayası çaylar nerelere koydun Ümmü'mü, suna boylum.

(60)

Işıklar Köyü'nün iki genci Emine ile Mehmet, birbirlerine sevdalıymış. Birgün Mehmet askere çağırılmış. Ancak Emine'nin hasreti günden güne büyüdüğünden ayda bir Akpınar denen bir çeşme başında buluşmaya başlamışlar. Mehmet'in sık sık askerden kaçtığı haberi üzerine "vur"

emri çıkması üzerine bir çalılık dibinde vurmuşlar. Sevdığı kız, aşağıdaki türküyü onun için yakmış:

Akpınar yapısına,
Gündoğmuş kapısına,
Emine'm çiçek yollamış,
Uyandım kokusuna.

Akpınar'a varsaydım,
Emine'mi görseydim
Emine'min yoluna
Canlar verip öleydim.

Akpınar yolları geniştir,
Mehmet urbayı değiştir,
Mehmet canlar verirken,
Can Emine'm demiştir.

Müselli'ye varaydım,
Can Emine'mi göreydim,
Can Emine'm yoluna,
Üç gün olsun dureydim.

(61) ALİME'M

Ümmühan Nine'nin akrabası olan Alime'yi, on sekiz yaşında iken halasının oğluyla evlendirmişler. Ancak Alime beş günlük lohusa iken ölünce, Ulubey'den biri bu türküyü yakmış:

Alime'm baksada güllerin soldu mu?
Türlü libasların ele geldi mi?
Kara yerler seni altına aldı mı?
Alime'm Alime'm datlı Alime'm

* * *

Anası benim sandığımı açmasın,
Açıp açıp derdine dert gatmasın,
Alime'm gelecek deyi yollara bakmasın.

Gençliğine doyamayan Alime'm

* * *

Merdiven altına vurdular suyum,
Harman yoluna uğradı yolum,
Gencecik yaşımda geldi ölüm.

Alime'm, Alime'm, datlı Alime'm.

(62)

Kurtuluş savaşı yıllarında Yunan işgalcilerinden biri köyün muhtarına güzel bir kız istediğini söylemiş. Muhtar da köyün en güzel kızını göstermiş. Memleketimizden sürülmeleri üzerine Yunan subayı, bu güzel kızı da beraberinde götürmüş. Ancak kız, üç çocuk sahibi olmasına rağmen Türkiye'ye, köyüne dönmüş.

Yunan geldi pisledi,
Bir gabadayı istedi,
Ağlamandı hey nazik,
Muhtar seni gösterdi.

Durnam, durnam, ben buralarda durmam.

* * *

Yumurtanın kulpu yok,
Gözlerimde uyku yok,
Sür kayıkçı kaygı
Yunanlıdan korku yok.

Durnam, durnam, ben buralarda durmam.

* * *

Çiğ fasülye pişer mi?
Yere düşse şişer mi ?
Sen yunanlı, ben İslâm,
Bana nikâh düşer mi?

Durnam, durnam ben buralarda durmam.

* * *

Çoraplarım yaşımış,
Ayaklarım üşümüş,
.....
Atina'ya aşırılmış.

Durnam, durnam, ben buralarda durmam.

(63) TÜRKÜ

Havası çok ağır yatamıyorum,
Ellerin yüzüne bakamıyorum,
Gardiyan, yavrusuz yaşamıyorum,
"Baba" diye diye ağlama yavrum.

El kapıya varma, kovarlar yavrum,
Kapılardan bakma, döverler yavrum,
Baban mahkûm diye yavrum,
Baba diye diye ağlama yavrum.

(64)

Adamın birinin oğlu askere gittikten bir müddet sonra ve öldü haberi gelmiş. Bunun üzerine gelinini kendisine nikâhlamış:

Kaleden kaleye atılamadım,
Kırıldı kantarım, tartılamadım.
Kahırlı kahırlı söylenmen asker,
Diye Yusuf'a gelin de kurtulamadım.

Ancak bir müddet sonra oğlu eve gelmiş. Aradan geçen yıllar ve bakımsızlığından olacak, babası oğlunu tanıyamamış. Akşam yemeğini misa firiyle birlikte yiyen karı-koca, oğluna ayrı bir odada yatak hazırladıktan sonra, kendileri de yan odaya geçmişler. Bunu gören oğlan, pence renin arkasına geçerek şunları söylemiş:

Sarı buğdayı darı mı sandın?
Evdeki gelini karın mı sandın?
Askere gideni gelmez mi sandın?
Vurun kürt uşağı, Antep gidiyor.

(65) BODRUM HAKİMİ

Bodrumun üstüne çökmüş bir pare duman,
Hakim de hanım aşılımış da didiler inanamadım ben.
Nasıl asdın hakim hanım ipe de gendini,
Altın makas, gümüş de bıçağınan dağıttılar teneni.
Hakim hanım memleketi Kütahya Tavşan,
Hakim hanım sen eyledin bizleri perişan.

Nasıl asdın hakim hanım sen gendi gendini,
Altın makas, gümüş bıcağınan doğradılar tenini.

* *

Hakim hanım cenazesi çarşılarda dolaşır,
Hakim de hanımın gara da haberleri anasına ulaşır.
Nasıl da astın hakim hanım sen gendi gendini,
Altın makas, gümüş bıcağınan doğradılar tenini.

* *

Goymayın gabire beni guzgunlar yesin,
Geri galan hebahdımı gardeşim alsın,
Nasıl da asdın hakim hanım sen gendi gendini,
Altın makas, gümüş bıcağınan doğradılar tenini.

(66) ZAİDE

Kocası askere giden Zayide (Zaide) evde yalnız olduğu bir gün eniştesi kapıyı çalmış. Abdestlikte ellerini yıkamakta olan genç kadın, kaynanası evde olmadığından huzursuz olmuş. Ancak enişte:

- Elini yıka, yoksa döverim, deyince işe devam etmiş. Enişte yüzüne su serpmeye başlayınca Zayide:

- Aman ağa, ayıp oluyo, diye geri çekilmek istemişse de enişte:
- Kız, vallah şaka yapıyom, şeklinde cevap vermiş.

Bir yandan elindeki yünü büken, bir yandan da onları seyreden bir kadın beş-altı eve girip çıkarak "Ali Bey'le Zayide'yi birlikte gördüğünü" anlatmış. Bunları duyan kadınlardan birisi Zayide'nin kaynanasına:

- Gelinin korkuyor mu ki hanım anne, eniştesi başını bekliyor? deyivermiş. Yaşlı kadın eve geldiği sırada gelin eniştesini yolcu etmek teymiş. Adam çıkarken içeri giren kaynanasını görmeyen Zayide, bacağına iği dokundurulunca ödü patlamış. Kaynana:

- Zayide, gızım, sen korkuyor musun?

Gelin:

- Yok ana.

Kaynana:

- Yolda falancanın kızı sordu du da.

Bu dedikodu ağızdan ağıza büyüyerek yayılınca kaynanası, Zayide'yi anasının evine geri yollamış. Anası adı çıkmış bir kızı istemediğinden, o da kaynanasına gönderir. Kaynanası ile anasının evi arasında mekik dokuyan Zayide, bu durumdan mağdur olmuş.

Annesiyle çamaşır yıkamaya gideceği gün evden çıktıkları sırada:

- Ana, köynemi unutmuşum; sen gidedur, ben yetişirim, demiş ve geriye dönmüş. Kuyunun başında ayakkabılarını çıkarmış, boynundaki altınları da o ayakkabılarının içine koymuş. Onu seyreden iki komşu kızının:

- Sana ne oluyo kız? demelerine aldırmadan başüstü kuyuya atmış. Bu olay üstüne şu türkü yakılmış:

Derindi de kuyu dibi derindi,
Anam da ben gidiyorum, gelemem gayrı
İçerime koydular bir ince zarı.
Kuyunun bileziği dar geldi bana,
Kuru iftiralar anam ar geldi bana.

* *

Zayide geldi kuyunun başına gözlerini bağladı,
Gören de gelinler, kızlar ona ağladı,
İçerisinde iftiralar canım avladı.

Kuyunun bileziği dar geldi bana,
Kuru iftiralar anam da ar geldi bana.

* *

Varın da söylen anneme kefenimi alsın,
Kuyunun diplerinden ölümü bulsun,
İftiraların aslı aman bundan bilsin.

Kuyunun bileziği dar geldi bana,
Kuru iftiralar anam da ar geldi bana.

* *

Altımda kuyulara anam bende bulmadım,
Bu iftiralar kendime kabul görmedim,
Yalan dünyada gençliğime sefalar sürmedim.

Kuyunun bileziği dar geldi bana,
Kuru iftiralar anam da ar geldi bana.

* *

Kalem kaşlar da taşlara çarpıldı,
Yarenlerim başcucuma dizildi,
Kuyunun diplerine kabrim kuruldu.
Kuyunun bileziği dar geldi bana,
Kuru iftiralar anam da ar geldi bana.

* *

Bildirmem de askerdeki yarime acılarımı duymasın
Gelinlikten elbisemi eller keymesin,
Bu iftirayı atanlar muradına ermesin.

Kuyunun bileziği dar geldi bana,
Kuru iftiralar anam da ar geldi bana.

* *

Yeni de geldi kuyulara altınımı bıraktı,
Kuyunun dipleri anam çokça ıraktı,
..... kuyulara indiren bir ince
Kuyunun bileziği dar geldi bana,
Kuru iftiralar anam da ar geldi bana.

(67) KIKLA (HASAN KEYİF) KÖPRÜSÜ

Yıllar önce bir kasabada birbirlerini deliler gibi seven iki genç varmış. Sevgilerini hiçe sayan aileleri yüzünden evlenemeyen gençler, her akşam gün battıktan sonra köprüde buluşarak hasret giderirlermiş.

Yine köprüde buluştukları birgün biri köprüden düşmüş ve boğulmuş. Köprünün yakınlarındaki "ziyaret" (büyük şeyhlerin, din adamlarının gömüldükleri ve dileklerin adandığı yer) in "kendini çarptığını" söyleyen diğer sevgili de kendini köprüden atar:

Kıkla köprünün düzü,
Ziyaret çarptı bizi,
Körolası Suzan suzi,
Ziyaret çarptı bizi.

Köprünün orta gözü
Sular götürdü bizi.
Körolası Suzan suzi,
Ziyaret çarptı bizi.
Köprünün altı kara
Suzan gel beni ara,
Seçlarına kumlar dolmuş,
Tarak getirem tara.

(68) ONİKİDİR BURDUR'UN DERMENİ

Bundan yüz-yüzelli yıl öncesinde Burdur'da onki tane değirmen varmış. Bu değirmenlerin hepsini de Rum ve Ermeniler çalıştırmış. Günlerden bir gün üç tane kardeş:

- Değirmenleri Rumlar'la Ermeniler'den alalım. Onların saltanatlarına son verelim diye karar almışlar.

Ancak değirmencilerin kiralık katillerinin, tutmalarının olduğunu hesap etmedikleri için kardeşlerden biri şehit olmuş. Diğer ikisi ise devletten yardım istemişler. Zaptiyeler kadın kılığına girince değirmencilerin adamları kapıları açmışlar ve hepsi de yok edilmişler. Türkü bu olayı anlatmaktadır:

Onikidir şu Burdur'un dermeni
Dermencisi Urum değil, Ermeni,
Ya kendisi, ya kellesi gelmeli,

Olalım, olalım zeybek olalım,
Güzel kızlar zaptiye olmuş, teslim olalım.

Ay karanlık görünmüyor izimiz,

.....

Üç kardeşiz, şehit düştü birimiz.

Olalım, olalım, zeybek olalım,
Güzel kızlar zaptiye olmuş, teslim olalım.

Cumhuriyetin ilânından sonra Atatürk, yurdumuzda yaşayan Rum ve Ermeniler'in ayırım yapılmasını diye ilk üçlüğün son satırlarını:

"Dermenciye nasıl gönül vermeli"
şeklinde değiştirilmesini istemiştir.

(69). SU ÇALDIRIN HANLARI

Bundan yetmiş-seksen yıl önce Çaldır'a. Sarı Zeybek adında bir adam gelmiş. Eski bir eşkiya olan Sarı Zeybek eşkiyalığı bırakmış. Burdur bir köyünden diğer köyüne giderek çerçilik yapmaktaymış. Yine böyle köy köy dolaşıp durduğu günlerden birinde önünü eşkiyalar kesmiş. Onların ikisini de öldürüp kopardığı kafaların birini bir tarafına, diğerini de öbür tarafına almış ve satışına devam etmiş.

İşte böyle bir adam olan Sarı Zeybek, çerçilikten kazandığı paralarla Çaldır'da bir han kurmuş. Karaköy'den birinin karısını hana idareci olarak getirmiş ve kendine eş yapmış. Bu devirde kötü yoldan, yağma ile kazanç sağlayanların mal ve mülklerini yağma ederek gerçek sahiplerine veren iki tane eşkiya türemiş. Bu yüzden halkın gönlünde birer kahraman gibi yaşayan Ali ve İrza (Rıza) Beylerin yakalanmaları için emir çıkmış. Onları bizzat ele geçirmek isteyen jandarma komutanı Feridun Bey, halkı sıkıştırmışsa da birşey öğrenememiş.

Artık onları yakalamaktan ümidini kestiği sırada 'Sarı Zeybek'le birlikte Çaldır Hanı'nda içki âlemi yaptıkları" ihbarını almış. Gerçekten de âlem yapan eşkiyaların ikisi de "içlerinde bilemedikleri bir sıkıntı olduğu" için huzursuzmuşlar. Sarı Zeybek'in de eski bir eşkiya olduğunu düşünen komutan, hanı yakarak hepsini yakalamaya karar vermiş. Binayı ateşe verince Rıza Bey'i çatışma sırasında, Ali Bey'i ise kaçarken öldürmüşler. Sarı Zeybek'in akıbeti de aynı olmuş. O da yakalanmış ve kurşuna dizilmiş:

Şu Çaldır'ın hanları,
Parıldıyor camları,
Kahrolası Feridun Bey,
Nasıl kıydın canları?

Aman alıverdim filintamı oymadan,
Öldürdüler gençliğime doymadan.
Doldur, doldur Karaköylü'm içelim,
Yollar verin de Çaldır'dan geçelim.

Şu Çaldır'ın bükleri,
Ötüşür keklikleri,
Hiç aklımdan çıkmıyor,
Irza'nın dedikleri.

Asıldı, kahpe dağlar asıldı,
Kızlar gitti karakola danıştı,
Keklik olsam kaya dibi eşerdim,
Bekâr olsam kız peşine düşerdim.

**METİNLERİN ALINDIĞI
KAYNAKLAR**

KASİDELER
=====

(1) NECİP İLE TELLİ

"Konya İli Halk Hikâyeleri"

Şaban Balbay

Atatürk Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Bitirme Tezi, Erzurum 1973

(Şaban Balbay, bu hikâyeyi yılında Ahmet Lok'tan derlemiştir.)

(2) GARİP ALİ İLE ELİF

Şaban Balbay,

Adı geçen bitirme tezi,

s.68-72.

(Şaban Balbay bu hikâyeyi yılında Yusuf Bütün'den derlemiştir.)

(3) BÖYLE BAĞLAR

Şaban Balbay,

Adı geçen bitirme tezi,

s. 75-83.

(Şaban Balbay bu hikâyeyi yılında Ahmet Lok'tan derlemiştir.)

(4) BÖYLE BAĞLAR

"Böyle Bağlar"

Ali Galip Tutar

Erzurum, 1966

(Hikâye, Aşık Yaşar Reyhânî tarafından bizzat vakanın geçtiği yerlerde incelenerek düzenlenmiştir.).

(5) ALİ RIZA İLE NİMET KIZ'IN HİKAYESİ

Şaban Balbay

Adı geçen bitirme tezi,

s. 84-86.

(Şaban Balbay bu hikâyeyi yılında olayın gerçekte de kahramanı olan Ali Rıza Demir'in kendisinden derlemiştir.)

(6) BEYBÖYREK

Şaban Balbay,
Adı geçen bitirme tezi,
s. 94-97.

(Şaban Balbay bu hikâyeyi yılında akrabası Meryem Balbay'dan derlemiştir.)

(7) İZZET BEY

Şaban Balbay,
Adı geçen bitirme tezi,
s. 98-102.

(Şaban Balbay bu hikâyeyi yılında Güler Tosun'dan derlemiştir.)

KARAVELLİLER

(1) CENNETSATAN MOLLA

"Karavelliler"
Ehliman Ahundav
Bakı, 1974,
s. 3-9.

(2) HADI, HUDU, KOR OĞLU KOSA, BİR DE MEN

"Azerbaycan Klassik Edebiyatı Kitabhanası"
Bakı, 1982,
Cilt:20,
s. 261-262.

(3) İSFAHAN KEÇELİ

"Azerbaycan Halk Yazısı Örnekleri"
Semih Tezcan
TOK, Ankara 1978
s. 379-382.

(Bu hikâye, Ekliman Ahundav'un "Azerbaycan Folkloru Antologiyası" adlı eserinden Türkçeye aktarılmıştır.)

(4) KEREM VE ŞEYH

Semih Tezcan, a.g.e.
s. 382-383

(5) NÖKER, MOLLA SALAH VE GAZI

Semih Tezcan, a.g.e.
s. 383-388.

(6) KEÇEL, ŞEYTAN VE GAZI

"Karavelliler"

Ehliman Ahundav,
Bakı, 1974,
s. 38-47.

(7) OĞRU MOLLA

Ehliman Ahundav, a.g.e.
s. 73-77.

(8) KEÇEL VE MOLLA

Ehliman Ahundav, a.g.e.
s. 18-23.

(9) GAZI VE YOKSUL KENOLİ

Ehliman Ahundav, a.g.e.
s. 48-54.

(10) YA CELL-İ CALAL

"Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri"

Semih Tezcan
TOK, Ankara, 1978,
s. 400-402.

(Bu hikâye, Ehliman Ahundav'un "Azerbaycan Folkloru Antologiyası" adlı eserinden Türkçe'ye aktarılmıştır.)

(11) MOLLANIN ARVADI

Semih Tezcan, a.g.e.
s. 402-404.

(12) ÇOBANLA MOLLA

Semih Tezcan, a.g.e.

s. 404-405.

(13) YOHSULUN ARZUSU

Semih Tezcan, a.g.e.

s. 405-406.

(14) YALAN-PALAN

"Azerbaycan Klassik Edebiyatı Kitabhanası"

Bakı, 1982

Cilt:20

s. 258-261.

KARA HİKAYELER

(1) KADININ RAHMANİ

Ege Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Arşivi

143 Nolu kaset

(Bu hikâye, Yrd.Doç.Dr.Kemal Yüce tarafından 1984 yılında Kağızman/Kars'ta oturan Ali Balta'dan derlenmiştir.)

(2) CELAL ŞAH HİKAYESİ

Ege Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Arşivi

163 No'lu kaset

(Bu hikâye, Yrd.Doç.Dr.Kemal Yüce tarafından 1984 yılında Borluk/Kars'ta ikamet eden Süleyman Elkıllıç'tan derlenmiştir.)

BOZLAKLAR

(1) ABBAS PAŞA'NIN COLAB'I DAĞITMASI

"Conup'ta Türkmen Oymakları"

Ali Rıza Yalğın
Ankara, 1977
Cilt:1, s. 16-17.

(Yazar bu türküyü 1922-1931 yıllarında Yazıbecer'li Abdal Topal'dan derlemiştir.)

(3) AVCI MAHMUT

Ali Rıza Yalğın, a.g.e.
Cilt:1, s. 37.

(Yazar bu türküyü aynı yıllarda Bobliman Köyü'nde oturan Kara Hasan Efe'den derlemiştir.)

(4) MEHMET BEY'LE BİNSAİT'İN DÖVÜŞÜ

Ali Rıza Yalğın, a.g.e.
Cilt:1, s. 37-38

(Bu türkü yazar tarafından aynı yıllarda adı geçen köyde oturan Kara Hasan Efe'den derlenmiştir. Aslında türkünün sahibi, Obeyli aşiretinden Molla Osman'dır.)

(5) YAVRU HASAN

Ali Rıza Yalğın, a.g.e.
Cilt:1, s. 39-40

(Yazar bu türküyü 1931 yılında Babliman Köyü'nde ikamet eden Kara Hasan Efendi'den derlemiştir.)

(6) HASAN AĞA

Ali Rıza Yalğın, a.g.e.
Cilt:1, s. 40-41

(Bu türkü yazar, 1922-1931 yılları arasında adı geçen köyde oturan Kara Hasan Efe'den derlemiştir.)

(7) ABBAS PAŞA

A.Rıza Yalğın, a.g.e.
Cilt:1, s. 41-42

(Yazar bu türküyü 1922-1931 yıllarında adı geçen yerde ikamet eden Kara Hasan Efe'den derlemiştir.)

(8) GENÇ OSMAN

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 44-46

(Yazar Genç Osman'a ait rivayeti aynı yıllarda Kara Hasan Efendi'den türküsünü ise Üç Kubbeli Köyü'nde oturan Ömer Ağa'dan derlemiştir. Türkünün yakıcısı, Dadaloğlu'dur.)

(9) DEMİRCİ HİKAYESİ

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 46-47

(Bu hikâye 1922-1931 yıllarında Bablıman Köyü'nde oturan Kara Hasan Efe'den, yazar tarafından derlenmiştir.)

(10) FRANSIZ İŞGALİ

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 75-76

(Yazar bu türküyü aynı yıllarda Keferganili Meçigin Mehmet'ten derlemiştir. Türküyü yakan da, kendisidir.)

(11) FİRUZ BEY

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s.84

(Bu türkü yazar tarafından aynı yıllarda Alımantar Köyü'nde oturan Halil Ağa'dan derlenmiştir. Türkünün sahibinin ise, Dadamoğlu adında bir âşık olduğu söylenmektedir.)

(12) BİR TÜRKMEN - ARAP KAVGASI

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 85-86

(Türkü, 1922-1931 yıllarında adı geçen köyde ikamet eden Halil Ağa'dan yazar tarafından derlenmiştir. Yakıcısı ise, Bayındırlı Halil Ağa'dır.)

(13) HACINALOĞLU

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 86-87

(Türkü, aynı yıllarda Alimantar Köyü'nde yaşayan Halil Ağa'dan, yazar tarafından derlenmiştir.)

(14) BİNSAİT İLE TÜRKMENLER'İN KAVGASI

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 87-89.

(Türkü aynı yıllarda yazar tarafından adı geçen köyde oturan Halil Ağa'dan derlenmiştir. Yakıcısı ise Dedemoğlu'dur.)

(15) TÜRK VE KÜRT KAVGASI

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 89-90.

(Yazar bu türküyü aynı yıllarda adı geçen köyde oturan Halil Ağa'dan derlemiştir. Türküyü yakan, İspiroğlu'dur.)

(16) MURTAZA BEY VAKASI

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 91-92.

(Bu türkü aynı yıllarda, adı geçen Alimantar Köyü'nde oturan Halil Ağa'dan yazar tarafından derlenmiştir. Türküyü yakan, Türkmen beyi Hasan Paşa'dır.)

(17) FİRUZ BEY'İN OĞLU MEHMET BEY

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s.32-34

(Yazar bu türküyü 1922-1931 yıllarında adı geçen yerde oturan Halil Ağa'dan derlemiştir.)

(18) ELBEYLİ HASAN AĞA

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 94-95

(Türkü yazar tarafından aynı yıllarda, Alimantar Köyü'ne oturan Halil Ağa'dan derlenmiştir.)

(19) ABBAS PAŞA'NIN COLAB'I DAĞITMASI

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 96.

(Bu türküyü yazar, aynı yıllarda adı geçen köyde oturan Halil Ağa'dan derlemiştir. Türküyü, Firuz Bey'in oğlu Mehmet bey yakmış-
tır.)

(20) DELİ BORAN TÜRKÜSÜ

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 96-97.

(Yazar bu türküyü aynı yıllarda, adigeçen köyde oturan Halil Ağa'dan derlemiştir. Yakıcısı, olayın kahramanı Deli Boran'ın ken-
disidir.)

(21) GENÇ OSMAN

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 100-101.

(Bu türküyü yazar 1922-1931 yıllarında Kefergani Köyü'-
den Meçikoğlu Mehmet Ağa'dan derlemiştir.)

(22) BENDER ŞEHİRİ

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s.101.

(Türkü yazar tarafından aynı yıllarda, adı geçen köyde oturan Meçikoğlu Mehmet Ağa'dan derlenmiştir. Yakıcısı, adı unutulmuş olan bir âşıktır.)

(23) FİRUZ BEY VE TURNALAR

A .Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 101-102.

(Yazar bu türküyü, aynı yıllarda Kefengânili Meç'k oğlu Mehmet'ten derlemiştir. Türküyü Dadaloğlu yakmıştır.)

(24) ABBAS PAŞA

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s.103-104.

(Türkü yazar tarafından aynı yıllarda Mülk Köyü'nde ikâ-
met eden Ükkâş Ağa'dan derlenmiştir.)

(25) KARAKOYUN

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s.127.

(Bu türküyü yazar, 1922-1931 yıllarında Kız Mehmet'ten derlemiştir. Yakıcısı, Seferbirlikte ölen askerin ailesidir.)

(26) DERVİŞ PAŞA

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 123-124.

(Yazar bu türküyü aynı yıllarda adı geçen köyde Kız Mehmet'ten derlemiştir.)

(27) ŞAKİR EFENDİ

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s.204-205

(Türkü, aynı yıllarda yazar tarafından Bulgar Dağı'ndaki yaylalardan birinde çalışan bir gençten derlenmiştir.)

(28) ELBEYLİOĞLU

"Türkiye'nin Güneydoğusundan Derlenmiş Aşık Hikâyeleri ve İncelenmesi"

Müfine Kocaoğlu

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Bitirme Tezi

İzmir, 1987

s. 141-143.

(Hikâye, Wolfram Eberhard tarafından 1951 yılında Çukurova bölgesinden derlenmiştir.)

(29) İZZET'İM

Ali Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s.236-237.

(Bu ağıt yazar tarafından 1922-1931 yıllarında Güzeloluk ta oturan ve ağıtın yakıcısı olan Deli Döndü adlı kadından derlenmiştir.)

(30) ALİ AĞA

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s.241.

(Türkü, aynı yıllarda yazar tarafından adı geçen yerde oturan, aynı zamanda yakıcısı olan Havva Ana'dan derlenmiştir.)

(31) MAVALI

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s. 242.

(Yazar bu ağıtı, Bulgar Dağının yaylarında oturan Zehra bacıdan 1922-1931 yıllarında derlemiştir.)

(32) ZAİDE'NİN AĞITI

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:1, s.242-243.

(Bu ağıt aynı yıllarda, adı geçen yerde oturan Zehra Bacı'dan yazar tarafından derlenmiştir.)

(33) KELİNOĞLU'NUN ÖLÜMÜ

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s.60.

(Bu hikâye, aynı yıllarda Sambayadı Köyü'nde oturan Ahmet Çavuş'tan yazar tarafından derlenmiştir.)

(34) GAVUR KIZI DAVASI

A.Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 61-62.

(Yazar bu hikâyeyi aynı yıllarda adı geçen köyde oturan Ahmet Çavuş'tan derlemiştir.)

(35) EMMİM KIZI

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 66-68.

(Yazar bu hikâyeyi aynı yıllarda Gaziantep'in Sarılar Köyü'nden Ali Dede'den derlemiştir.)

(36) KRAL KIZI

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 72-74.

(Yazar bu hikâyeyi 1929 yılında Mersin'de görevli olarak bulunan Lütü Bey ile, aynı yıllarda Gaziantep'in Karapınar Köyü'nden Kör âşık Mustafa'dan derleyip, düzenlemiştir.)

(37) AŞIK SADIK

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 76-77.

(Yazar bu türküyü Gümüş Köyü'nde oturan âşık Sâdik'dan kaydetmiştir.)

(38) SULTAN KIZ

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 84-89.

(Bu hikâye yazar tarafından Çarkıpâre Köyü'nde Hasan Oğlu aptal Hüseyi'nden 1922-1931 yıllarında derlenmiştir.)

(39) KOZANOĞLU İSYANI

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 181-187.

(Yazar bu hikâyeyi, 1923 yılında Şıhlı Köyü'ndeki Kadir Ağa'dan kaydetmiştir.)

(40) CİN YUSUFOĞLU

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 197-199.

(Bu hikâye yazar tarafından Gaziantep'in merkez kazasına bağlı Karakuyu Köyü'nde ikâmet eden âşık Mustafa'dan 1922-1931 yılında derlenmiştir.)

(41) HACIN AĞITI

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 259-260.

(Yazar bu türküyü, Gökalan'da oturan Hacı Bey (Zümrüt

Hanım)'dan aynı yıllarda derlenmiştir.)

(42) MEHMET ÇAVUŞ AĞITI

A. Rıza Yalın, a.g.e.

Cilt:2, s. 261-263.

(Bu ağıt, yazar tarafından aynı yıllarda Hacı'n'da Hüseyin Kâhyaoğlu Hasan'dan derlenmiştir.)

(43) BEYOĞLU

A. Rıza Yalın, a.g.e.

Cilt:2, s. 263.

(Türkü aynı yıllarda Hacı'n'da kaydedilmiştir.)

(44) MEHMET AĞA'NIN AĞITI

A. Rıza Yalın, a.g.e.

Cilt:2, s. 264-265.

(Bu türkü, yazar tarafından aynı yıllarda Alimantar Köyünde ikamet eden Halil Ağa'dan derlenmiştir.)

(45) GÜNOĞLU AĞITI

A. Rıza Yalın, a.g.e.

Cilt:2, s. 266-267.

(Yazar bu türküyü aynı yıllarda Bakırdağı'nda görev yapan Mehmet Efendi'den kaydetmiştir. Yakıcısı ise, Saraycık'tan Ali Ağa'dır.)

(46) _____

A. Rıza Yalın, a.g.e.

Cilt:2, s. 268.

(Saraycıklı, Kadir Ağa'nın yaktığı bu türküyü yazar, aynı yıllarda Kozan Dağı'nda Türkmenler'den -söyleyen belirtilmemiş- kaydetmiştir.)

(47) _____

A. Rıza Yalın, a.g.e.,

Cilt:2, s. 268-270.

(Hüseyin Kâhyaoğlu Hasan'ın yaktığı bu türküyü yazar 1928 yılında Çataloluk'da derlemiştir.)

(48) GELİN AYŞE

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 272-273.

(Yazar bu türküyü 1922-1931 yılında Kozan'dan derlemiştir.)

(49) AVŞAR TÜRKÜSÜ

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 349-350.

(50) _____

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 290.

(Yazar bu türküyü 1928 yılında Gökçek'de ikâmet eden Osman adlı çocuktan kaydetmiştir.)

(51) KUL AZİZ

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 391-393.

(Yazar bu türküyü aynı yıllarda Bahçe Köyü'nden Ahmetoğlu Mehmet Ağa'dan derlemiştir.)

(52) ALAGEYİK TÜRKÜSÜ

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt:2, s. 398-399.

(Yazar bu türküyü, 1933 yılında Perveri bucağında yaşayan Ali adındaki Nurhaklı bir gençten kaydetmiştir.)

(53) OFO İLE IRAZ

A. Rıza Yalğın, a.g.e.

Cilt: 2, s. 400-401.

(Bu türkü yazar tarafından aynı yılda adı geçen yerde oturan Ali adlı gençten derlenmiştir.)

(54) DULKADIROĞLU

A. Rıza Yalgın, a.g.e.
Cilt:2, s. 410-412.

(Yazar bu hikâyeyi aynı yılda Balkar Köyü'ndeki Köçekli obasının ihtiyarlarından Musa Dayı'dan kaydedilmiştir.)

(55) MAVİ ZEYBEK TÜRKÜSÜ

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arşivi

(Türküyü, bölümde araştırma görevlisi olarak çalışan Metin Ekici, 15.12.1985 tarihinde Manisa/Demirci/Kargınışıklar Köyü'nden derlemiştir.)

(56) EŞME UZUN HAVASI

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arşivi
222 No'lu kaset

(57) KAZİM

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arşivi
202-203 No'lu kaset

(58) _____

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arşivi

(59) ÜMMÜ TÜRKÜSÜ

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arşivi
115 No'lu kaset

(Türkü, Kula'nın Yurtbaşı Köyü'nde oturan Mehmet Bey'den derlenmiştir.)

(60) _____

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arşivi
111 No'lu kaset

(Bu türkü Emine tarafından sevgilisi Mehmet'e yakılmış-
tır.)

(61) ALİME'M

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arşivi
98 No'lu kaset

(62) _____

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arşivi
58 No'lu kaset

(63) TÜRKÜ

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arşivi
155 No'lu kaset

(64) _____

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arşivi
155 No'lu kaset

(65) BODRUM HAKİMİ

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arşivi

(66) ZAİDE

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arşivi
190 No'lu kaset

(Türkü, Denizli/Çal/Yeşiloba'da oturan Hüseyin Çomak'-
tan alınmıştır.)

(67) KIKLA (HASANKEYF) KÖPRÜSÜ

Ege Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Arşivi

(Bu türkü Batman/Siirt'te oturan Cemal Soysal'dan Şubat 1985 tarihinde, Benan Bilek tarafından kaydedilmiştir.)

(68) ONİKİDİR BURDUR'UN DERMENİ

Ege Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Arşivi

(Bu hikâye, Burdurlu Ömer Faruk'tan derlenmiştir.)

(69) ŞU ÇALDIR'IN HANLARI

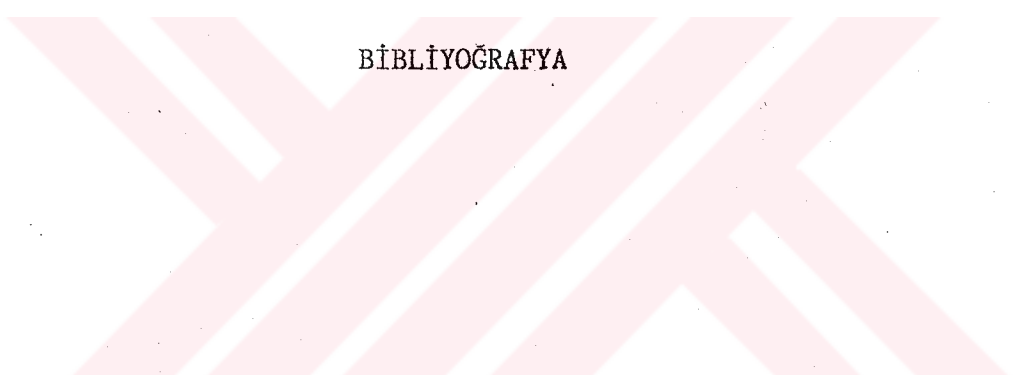
Ege Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Arşivi

(Bu hikâye, Burdur'lu Ömer Faruk'tan derlenmiştir.)

T. G.

**Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi**

BİBLİYOGRAFYA

- * AKTAŞ, Şerif: "Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş", Birlik Yayınları, Ankara 1984, s.125.
- * ALPTEKİN, Ali Beret: "Köroğlu Hikâyesinin Bolu Beyi Kolundaki Millî ve Beynelmilel Motifler" (makale), Köroğlu Semineri Bildirileri, Ankara 1983, s.35.
- * ALANGU, Tahir: "Billûr Köşk", Remzi Kitabevi, Yükselen Matbaası, İstanbul 1961, s.113-114.
- * AND, Metin: "Geleneksel Türk Tiyatrosu", Bilgi Yayınevi, Ankara 1969 s.68.
- * ATSIZ, Nihat: "Türk Edebiyat Tarihi" İstanbul 1943, s.10.
- * AZADE, R. :Azerbeycan Epik Şe'rinin İnkisaf Yolları", (XII-XVII asırlar), Elm Neşriyatı, Bakı 1975, s.9.
- * BANARLI, Nihat Sami: "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi", Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, Cilt:1, s.1.
- BORATAV, Pertev Nailî: 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı", Gerçek Yayınevi, Gül Matbaası, İstanbul 1978, s.106.
- * BORATAV, Pertev Nailî: "Folklor ve Edebiyat", Adam Yayıncılık, İstanbul 1982, Cilt:2, s:272-273.
- * BORATAV, P.Nailî: "Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği", Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946, Önsöz, s.1.
- * BORATAV, P.Nailî: "Az Gittik, Uz Gittik", Bilgi Yayınevi, Ankara 1963, 3 no.lu masal.
- * ÇAÇATAY, Saadet: "Türk Lehçeleri Örnekleri", "Prens KKolyanankara ve Papamkara Hikâyelesi", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1963, s.34 43.
- * DAVUTOĞLU, İbrahim: "Bozlak Nedir?" (makale), Erciyes Dergisi, Kayseri 1987, Sayı:64, s.24.
- * DİZDAROĞLU, Hikmet: "Halk Şiirinde Türkler", Ankara Üniversitesi Basım evi, Ankara 1969, s.71-72.
- * WOLFRAM, Eberhard: "Türkiye'nin Güneydoğusunda derlenmiş Aşık Hikâyeleri ve İncelenmesi", Tercüme: Müfide Kocaoglan, Ege Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Bölümü Lisans Tezi, İzmir 1987, s.5.

- * ELÇİN, Şükrü: "Kitabî, Realist, Mensur İstanbul Hikâyeleri".
- * ERGİN, Muharrem: "Dede Korkut Kitabı", Boğaziçi Basım ve Yayınevi, İstanbul 1986, s.150.
- * GERÇEK, Selim Nüzhet: "Türk Temeşası", İstanbul 1942, s.11-12.
- * GÖKALP, Ziya: "Türk Medeniyet Tarihi", Toker Basımevi, Türk Kültür Yayınları, Cilt:1, s.121-131.
- * GÖKYAY, Orhan Şaik: "Dede Korkut Hikâyeleri", Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s.42.
- * GÖKYAY, O.Şaik: "Dedem Korkudun Kitabı", Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1973, s.248.
- * GÖKYAY, O.Şaik: "Dede Korkut Hikâyeleri ve Önemi", (makale), Türk Halk Edebiyat Özel Sayısı, s.425.
- * İNAN, Abdülkadir: "Makaleler", Türk Destanlarına Genel Bir Bakış", (Makale), Ankara 1968, s.223.
- * İNAN, Abdülkadir: "Türkoloji Ders Hülâsaları", Devlet Basımevi, İstanbul 1936, s.83-84 (83-115).
- * İNAN, Abdülkadir: "Maraş Destanı", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Orgun Kardeşler Matbaası, Ankara 1989, s.17.
- * İNAN, Abdülkadir: "Tarihte ve Bugün Şumanizm", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954, s.2.
- * KABAKLI, Ahmet: "Yunus Emre", Toker Yayınları, İstanbul 1978, s.131-143.
- * KABAKLI, Ahmet: "Türk Edebiyatı", Türk Edebiyatı Yayınları, Alemdar Ofset, İstanbul 1985, s.469.
- * KAPLAN, Mehmet: "Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar", Dergâh Yayınları, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1976, s.13.
- * KAPLAN, Mehmet: "Tip Tahlilleri", Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 12-13.
- * KIRZIOĞLU, Fahrettin: "Halk Hikâyelerinde Döşeme Söyleme Geleneği" (Makale), Türk Halk Edebiyat Özel Sayısı, s.473.
- * KIRZIOĞLU, Fahrettin: "Halk Edebiyatı Deyimlerimiz" Türk Dili Dergisi, Dergâh Yayınları, Sayı:115, 126.

- * KONUKÇU, Enver: "Köroğlu'nun Yaşadığı Asırda Bolu'nun Siyasî Durumu" (Makale), Köroğlu Semineri Bildirileri, s.53-66.
- * KÖKSAL, Hasan: "Millî Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı", Üçdal Neşriyat, Tasvir Matbaası, İstanbul 1985, s.16-17.
- * KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat: "Türk Edebiyat Tarihi", Ötüken Neşriyat, İstanbul 1986, s.376-377.
- * KÖPRÜLÜ, M.Fuat: "Edebiyat Araştırmaları", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 399-400.
- * KÖPRÜLÜ, M.Fuat: "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, No:118, Ankara 1976, s.11.
- * KÖPRÜLÜ, M.Fuat: "Türk Edebiyat Tarihi:", İstanbul 1986, s.69.
- * KÖPRÜLÜ, M.Fuat: "Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi", s. 53 54.
- * MERT, Özcan: "XVII.-XIX. YY.larda Çapanoğulları", Ankara 1980, s.6.
- * OZANOĞLU, İhsan: "Âşık Edebiyatı", s. 27.
- * ÖGEL, Bahattin: "Türk Mitolojisi", Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, No:1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971, s. 422-433.
- * ÖZKAYA, Yücel: "(Makale)"Köroğlu Semineri Bildirileri, s.68.
- * ÖZKAYA, Yücel: "XVIII. yy'ın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirilişleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", Ankara 1978,s.667
- * ÖZKAYA, Yücel: "XVIII. yy. da Osmanlı, s.12-13.
- * ÖZÖN, Mustafa Nihat: "Türkçe'de Roman", İletişim Yayınları, Kardeş Matbaası, İstanbul 1985, s.75-83.
- * ÖZTÜRK, Ali: Türk Anonim Edebiyatı", Doğu Matbaası, Ankara 1982,s.198.
- * ÖZTÜRK, Ali: "Çağları İçinde Türk Destanları", Erzurum 1980, s.47.
- * SAKAOĞLU, Saim: "Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Erzurum 1977, s.5.
- * SAKAOĞLU, Saim: "Gümüşhane Masalları", Ankara Üniversitesi Yayınları, Araştırma Serisi No:50, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s.5.

- * SEVÜK, İsmail Habip: "Edebiyat Bilgileri", Güven Basımevi, İstanbul 1942, s.250.
- * SEYİDOĞLU, Bilge: "Erzurum Efsaneleri", Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s.2-3.
- * SPIES, Otto: "Turkische Volksbüchen", Leipzig 1929, (Form V.Geist Bd. 22) Tercümesi: Behçet Gönül: "Türk Halk Kitapları", Eminönü Halkevi Neşriyatı, İstanbul 1941, s.VII, 2 no.lu dipnot.
- * TEZCAN, Semih: "Azerbeycan Halk Yazını Örnekleri", Ankara Üniversitesi Basımevi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978, s.495.
- * TEZEL, Naki: "Türk Halk Edebiyatında Masal", (Makale) THEÖS, Türk Dili Dergisi, Ankara 1968, Cilt:9, sayı:207, s.447.
- * TİMURTAŞ, Faruk: "Türk Destanları" (Makale), Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, Sayı:33, s.577.
- * TOĞAN, Zeki Velidi: "Türk Destanının Tasnifi IV.", Atsız Mecmuası, 1931, Sayı:1, s.4-5.
- * TUTAR, Ali Galip: "Aşık Yaşar Reyhâni ve Böyle Bağlar", Ticaret Mat., Erzurum 1966, İkinci Kısım.
- * TÜRKMEN, Fikret: "Aşık Garip Hikâyesi", Baylan Mat., Ankara 1974, Giriş s.XIII.
- * TÜRKMEN, Fikret: "Tahir İle Zühre", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s.249-252.
- * TÜRKMEN, Fikret: "Dede Korkut Hikâyelerinin Anadolu ve Rumeli'nde Yaşayan Kolları", I.Sovyet-Türk Kollokyumu, Bakü-Azerbeycan 1988, s.2.
- * YALGIN, Ali Rıza: "Cenupta Türkmen Oymakları", I. ve II. Ciltler.
- * YÖNTEM, Ali Canip: "Edebî Nevillerle Mesleklere Dair Malûmat:Epope", Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 1-2.
- * WELLEK, Rene-A.Waren: "Edebiyat Biliminin Temelleri", Çev:Ahmet Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Tercüme Eserler Dizisi, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983, s. 235.
- * TÜRK ANSİKLOPEDİSİ , "Bozlak", Meddesi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, Cilt:8, s.10.
- * TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ, Cilt:4, s.58.